

TEORIJA n PRAKSA

iz vsebine:

- MITJA RIBIČIČ: Federalizem danes
- ANDREJ KIRN: Teorija in človekova bodočnost
- JOSIP VIDMAR: Usoda in namen
- PETER KLINAR: Mnenje slovenskih komunistov o mednacionalnih odnosih
- ANDREJ MIKLAVČIČ: Reelekcija in »vmešavanje od zunaj«
- MARJAN TAVČAR: Vprašanja sociologije religije

3

marec

68

revija
za
družbena
vprašanja

TEORIJA
in
PRAKSA

IZDAJA VISOKA SOLA
ZA POLITICNE VEDE V LJUBLJANI

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf
Bibič, France Hočevar, Dragana Krai-
gher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev
Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Lojze Skok, Majda
Strobl, Mitja Svab, Zvonimir Tanko,
Ivo Tavčar, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK

STANE KRANJC

ODGOVORNI UREDNIK

ZDENKO ROTER

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA

Vlado Benko, Adolf Bibič, Albin
Mahkovec, Zdenko Roter, Ruža Tekav-
vec, Vinko Trinkaus

OBLIKOVALEC

Jure Cihlaš

LEKTORJA

Mojca Močnik in Jože Snoj

UREDNIŠTVO

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-059
in 311-377

UPRAVA

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA

Letna naročnina za zasebnike 30 N din,
polletna 15 N din, posamezen izvod
3 N din, za organizacije letna naroč-
nina 40 N din, posamezen izvod 4 N din.
Za tujino dvojna cena

TEKOČI RAČUN

501-3-386/2, Visoka šola za politične
vede — za revijo »Teorija in praksa«

ROKOPISE

sprejema uredništvo do 20. v mesecu.
Maksimalni obseg uvodniških člankov
je do 10 novinarskih strani, za članke,
razprave, eseje do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovin-
kov« do 5 strani; rokopisov ne vra-
čamo.

TISKA

ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna,
Breg 12-14

letnik V 1968 št. 3

vsebina

KOMUNISTI IN NAS ČAS:

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

ZNANOST IN DRUŽBA:

MNENJA:

SOCIALISTICNE DEZELE:

BREZ OVINKOV:

DOKUMENT ČASA:

PRIKAZI, RECENZIJE:

MITJA RIBIČIČ: Federalizem danes	355
ANDREJ KIRN: Teorija in človekova bodočnost	362
JOSIP VIDMAR: Usoda in namen	270
JOSIP GLOBEVNIK: Splošna zakonodaja in sistemu samoupravljanja	375
LOJZE SKOK: O vodilni idejnopolitični vlogi komunistov in njih organiziranju	388
PETER KLINAR: Mnenje slovenskih komunistov o mednacionalnih odnosih	394
ANDREJ MIKLAČIČ: Relekcija in »vmešavanje od zunaj«	405
BORIS VADNJAL: Stanovanje — blago individualne potrošnje	407
JANKO RUPNIK: Politični sistem in zvezna uprava	412
DOLFE VOJSK: So pogoji gospodarjenja enakopravni za vse?	424
MARJAN TAVČAR: Vprašanja sociologije religije	450
ZVONKO JAUSOVEC: Integracije in razširjena reprodukcija v elektro gospodarstvu	446
STANISLAV PIRS: Neurejene razmere v elektro gospodarstvu	455
JANEZ STANIČ: Romunska »reforma«	466
M. R.: Kdo plačuje stroške izpitov?	474
D. S.: Razpršitev funkcij in odgovornost	476
T. B.: Poslovna ali birokratska neobčutljivost	478
VIKTOR KONJAR: Poslanska vprašanja — kam z njimi?	480
V. M.: Nerazumevanje ali podtikanje	482
F. S.: Zaupanja in kazni	485
B. M.: Kdo bo koga?	487
FR. DRENOVEC: Se: molk je zlato	489
LEV MODIČ: Brez tovarišije	491
Citatolog: Cvetober	495
LELIO BASSO: Genocid in politično ozadje agresije	497
MARKO KERŠEVAN: Religija in sodobni človek (V. Sruk)	510
CAZIM SADIKOVIČ: Teorija oblasti v socializmu (A. Žun)	514
Z. R.: Za kritični dialog	517
Beležke o tujih revijah	518
BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV	522

CONTENTS

MITJA RIBICIC: Federalism Today	355
ANDREJ KIRN: Theory and the Future of Man	362
JOSIP VIDMAR: Destiny and Intention	370
JOSIP GLOBEVNIK: General Legislation in System of Self-management	373

THE COMMUNISTS AND OUR TIME:

LOJZE SKOK: About the Leading Ideological-political Role of the Communists and Organizing Them	388
PETER KLINAR: Opinions of Slovene Communists about Relations among Nations	394

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

ANDREJ MIKLAVCIC: Reelection and »Interference from Outside«	403
BORIS VADNJAL: Flats — Goods of Individual Consumption	407
JANKO RUPNIK: Political System and federal Management	412
DOLFE VOJSK: Do Conditions of Management Give the Same chances to Everybody?	424

SCIENCE AND SOCIETY:

MARJAN TAVCAR: Problems of Sociology of Religion	430
--	-----

OPINIONS:

ZVONKO JAUŠEVEC: Integration and Widening of Reproduction in Electroeconomy	446
STANISLAV PIRS: Unsettled Circumstances in Electroeconomy	453

SOCIALIST COUNTRIES:

JANEZ STANIC: Romanian »Reform«	466
---------------------------------	-----

STRAIGHT AWAY:

M. R.: Who Pays Examination Expenses?	474
D. S.: Dispersion of Functions and Responsibility	476
T. B.: Commercial or Bureaucratic Insensibility	478
Viktor Konjar: Questions of Delegates — Where to Put them?	480
V. M.: Misunderstanding or Giving another Meaning	482
F. S.: Confidence and Punishment	485
B. M.: Who Will Be Outdone?	487
FR. DRENOVEC: Again: Silence is money	489
LEV MODIC: Without Comrades	491
Citatolog: Flowerpicker	495

DOCUMENT OF TIME:

LELIO BASSO: Genocide and Political Background of Aggression	497
--	-----

REVIEWS, NOTES:

MARKO KERŠEVAN: Religion and the Contemporary Man (V. Sruk)	510
CAZIM SADIKOVIČ: Theory of Power in Socialism (A. Zun)	514
Z. R.: For a Critical Dialogue	517
Notes on Foreign Reviews	518
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	522

СОДЕРЖАНИЕ

МИТЯ РИБИЧИЧ: Федерализм сегодня	355
АНДРЕЙ КИРН: Теория и будущее человека	362
ИОСИП ВИДАМАР: Судьба и цель	370
ИОСИП ГЛОБЕВНИК: Общее законодательство в системе самоуправления	373

КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ

ЛОИЗЕ СКОК: О руководящей идейно-политической роли и организации коммунистов	388
ПЕТЕР КЛИНАР: Суждения коммунистов Словении об отношениях между нациями	394

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ

АНДРЕЙ МИКЛАВЧИЧ: Перевыборы и »вмешательство извне«	403
БОРИС ВАДНЯЛ: Квартира — товар личного потребления	407
ЯНКО РУПНИК: Политическая система и всеобщее управление	412
ДОЛФЕ ВОЙСК: Все ли пользуются равноправными условиями ведения хозяйства?	424

НАУКА И ОБЩЕСТВО

МАРЬЯН ТАВЧАР: Вопросы социологии религии	430
---	-----

МНЕНИЯ

ЗВОНКО ЯУШОВЕЦ: Интеграция и расширение воспроизводства в электроэнергетическом хозяйстве	446
СТАНИСЛАВ ПИРШ: Неустройство в электроэнергетическом хозяйстве	453

ПО СТРАНАМ СОЦИАЛИЗМА

ЯНЕЗ СТАНИЧ: Румынская »реформа«	466
----------------------------------	-----

БЕЗ ОБИНЯКОВ

M. P.: Кто оплачивает расходы по экзаменам?	474
A. C.: Рассеивание функций и ответственность	476
T. B.: Деловая или бюрократическая бесчувственность	478
Виктор Коняр: Куда с запросами депутатов?	480
B. M.: Непонимание или происки	482
П. Ш.: Доверие и наказание	485
B. M.: Кто кого?	487
Ф. Дреновец: Еще раз: молчание — золото	489
Лев Модич: Без товарищества	491
Цитатолог: Букет ...	495

ДОКУМЕНТ ВРЕМЕНИ

ЛЕЛИО БАССО: Геноцид и политический фон агрессии	497
--	-----

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ

МАРКО КЕРШЕВАН: Религия и современный человек (B. Sruk)	510
ЧАЗИМ САДИКОВИЧ: Теория власти в социализме (A. Жун)	514
Z. P.: За критический диалог	517
По страницам иностранных журналов	518
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	522

FEDERALIZEM DANES

Socialistična skupnost jugoslovanskih narodov je jamstvo naše nacionalne neodvisnosti. V tej skupnosti težimo za tem, da bomo ostvarili takšne odnose, kakršni morajo biti odnosi med narodi, ki so na socialistični poti. Socialistična Jugoslavija je v sodobnih razmerah v svetu in v tem delu Evrope jamstvo miru in varnosti. Enoten socialistični družbeno ekonomski sistem je edina osnova za gospodarski in kulturni napredek naših narodov in narodnosti.

(Resolucija VII. seje CK ZKS)

V prvem odstavku moramo povedati: Razpravljanje in razmišljanje o reformi jugoslovanske federacije narodov ne pomeni prevrednotenja pridobitev socialistične revolucije, pač pa njeno najbolj naravno nadaljevanje v novih okoliščinah, na višji ravni proizvodnih sil, v poglobljeni socialistični za-vesti množic, in zahtevo razvoja samoupravnih odnosov v ju-goslovanski socialistični družbi. Rekli bi lahko še več! Fede-ralna skupnost socialističnih republik, ki se je oblikovala v boju za narodno osvoboditev in nov ekonomski in socialni po-požaj delovnega človeka, je tudi danes po svojem četrstolet-nem obstoju, po uspešni gospodarski rasti in izvirnem demo-kratičnem razvoju utrdila in razvila avnojska načela. V novi revolucionarni in socialistični državi, katere ustavni temelji so bili ustvarjeni v Jajcu, so bile že navzoče prvine njenega postopnega odmiranja in preobrazbe v samoupravno družbeno skupnost delovnih ljudi in narodov. Nadaljni druž-beni razvoj samoupravljanja je dal novo moč revolucionarnim izvorom njenega nastanka kot čiste sinteze bratstva naro-dov in enotnosti delovnih ljudi Jugoslavije. Vse, karkoli razvijamo naprej, utemeljujemo na rojstvu socialistične skup-

nosti, ki so jo delovni ljudje in narodi v zavračanju starega imenovali Novo Jugoslavijo. Ustavni okviri za federacijo kot skupnost svobodnih, enakopravnih in samostojnih narodov in delovnih ljudi so dovolj široko idejno in politično izhodišče za progresivni razvoj jugoslovanskega federalizma. V tem okviru so mogoči veliki notranji družbeni premiki, ki bodo omogočili na širših temeljih, ljudskih in samoupravnih, vse večjo ekonomsko in družbeno politično vlogo narodov, organiziranih v socialističnih republikah, pa tudi razširili možnosti za medsebojno sodelovanje in integracijo. Znotraj federacije in z jasno usmerjenostjo na samoupravljanje in neposredno demokracijo krepimo vlogo in samostojnost republik in narodov v prepričanju, da taka pot utrjuje kohezijsko moč, solidarnost in enotnost delovnih ljudi v vseh delih in v celotni jugoslovanski skupnosti.

Tega nismo uvodno poudarili zato, ker bi nam manjkalo poguma, da bi odpirali nova, nerešena vprašanja in tudi občutljive dileme v jugoslovanski socialistični družbi. Spoštljiv odnos do zgodovinskih tradicij ni bil za jugoslovanske napredne ljudi nikoli ovira za iskanje novih in izvirnejših oblik. Federacija ni statična formacija, pač pa je živ organizem, ki se giblje in spreminja, se razvija in napreduje. Socialistične in samoupravne temelje njene preobrazbe poudarjamo iz polemičnih razlogov. Ost je naperjena proti dvema skrajnjima težnjama, ki jima v javnem političnem življenju socialistične družbe ne bi smeli pustiti delovati, vsaj ne brez jasnega odgovora Zveze komunistov in drugih organiziranih socialističnih sil.

Na eni strani se pojavljajo težnje in njih zagovorniki, ki bi hoteli jugoslovansko večnarodno skupnost razcefrati v samostojne države in državnice. Ker se federacija bojuje »ni obnesla« in v odgovor na trmasto vzdrževanje centralističnih tendenc naj bi za naprej organizirali konfederacijo ali pa posebej zavarovali republiško državnost s pravicami veta, s federalno klavzulo in s podobnimi pravnimi sredstvi. Zamišljajo si slovensko državo — republiko — kot birokratsko trdnjavo, ne pa kot most in odprto socialistično skupnost, ki ustvarja možnosti za neposredno angažiranje in sodelovanje delovnih ljudi, delovnih organizacij, vseh družbenih celic, vseh sil dela in znanja slovenskega naroda v Jugoslaviji in v svetu. Iz obdobja etatizma ohranjajo preživelo dilemo: mi nasproti vam — kakor da je federacija kakšna supernacionalna tvorba, ne pa socialistična in samoupravna skupnost, v katero so vtikani narodi kot subjekti in odločujoči soustvarjalci napredka in graditelji političnega sistema.

Ni težko ugotoviti, da se nosilci takih rešitev, čeprav so med njimi tudi dobronamerne ideje in zamisli, ločujejo od resničnih interesov naroda in delovnih ljudi. Najmanj bi jim lahko dokazali, da nimajo posluha za družbene in gospodarske razmere znotraj slovenskega naroda in velike spremembe v Jugoslaviji. Ne znajo se opreti na temeljne nosilce napredka in družbene integracije. Menimo, da je prav, da so se vsi pomembni politični dokumenti in stališča v Sloveniji ostro omejili od takih in podobnih teženj, ki zavračajo vse, kar prihaja iz središča, kot nekaj, kar je naperjeno proti živiljenjskim ekonomskim in kulturnim interesom slovenskega naroda. V frontalnih napadih na federacijo kot na tvorbo zunaj dosega socialistične republike se očituje nezaupanje v lastne progresivne sile in v možnosti naše lastne ustvarjalne navzočnosti v Jugoslaviji. Nedvomno to slabi sicer izredno odločno, dosledno in tudi v drugih republikah prisotno usmeritev za nova razmerja in odnose v federalni skupnosti. Prav tako v ničemer ne pomaga drugim narodom, članom federacije, pri uresničevanju skupnih nalog in v graditvi političnega sistema. In naposled to povzroča, da se etatiistične usedline in centralistične navade vzdržujejo naprej ali pa se celo krepijo.

Takim težnjam se moramo odločno upreti. Nacionalizem namreč lahko v trenutku zmêde množice in zamegli resnične narodne interese. Čez noč se raznese plevel, na katerem se bodo pasli najbolj surov in primitiven slovenski nacionalizem, zaplotništvo in provincializem, ki ni sposoben videti sodobnih družbenih tokov. Ne smemo dopustiti, da bi se na dosledno reformno smer lepili razne egoistične, kratkovidne zahteve in slabo argumentirani predlogi na podlagi enostranskih računov. V večnacionalni skupnosti mora sleherna progresivna politika računati na odmeve vsakega koraka v vseh nacionalnih skupnostih in vseh sredinah. Ne smemo dopustiti, da bi se pod geslom reforme, nacije in socializma tihotapila na politični oder stara konservativna birokratska miselnost in njej ustrezen besednjak. Iz omejenega samozadovoljstva in podcenjevanja delovnih ljudi drugih narodov pa hitro rastejo tudi nacionalna nestrpnost, netenje sovraštva in šovinizma.

V razmerah, kjer pustimo stihijno delovati take težnje, je težko potegniti demarkacijsko črto med naprednim in nazadnjaškim. Med kolesa družbenega napredka se začno vpletati nosilci malomeščanske politične konfuzije in zavestni privrženci klerikalne reakcije. Vsi rabijo iste besede in gesla, samo da so zadnji glasnejši in predrznejši. Hočejo govoriti v imenu in o interesih slovenskega naroda in se brez odgovornosti za njegovo resnično varnost in svobodo zaletavajo enkrat v eni, drugič v drugi smeri. Pri tem ne računajo s celovitim družbenopolitičnim položajem in mnogimi silnicami, ki

danes zagotavljajo uspešen družbeni napredek in svoboden razvoj majhnemu narodu. Vsaka izolacija in slabitev njegovih zvez znotraj Jugoslavije in z demokratičnim gibanjem ga izpostavlja večjemu pritisku zunanjih sil. Razumljivo je, da tudi najmanjše odtenke take usmerjenosti podpirajo zunanji politični emigrantski krogi, v službi tujih gospodarjev, v interesu politike velikih držav, pa tudi v interesu blokovskih dogmatskih sil, ki še vedno močno vplivajo na mednarodno delavsko gibanje.

To pomeni, da imajo vsi ti pojavi pomembno politično moč. Ob naši jasni in principialni politiki, idejno-politični konfrontaciji in zaostritvi splahneva njihova kričavost in parolarstvo. Politično moč imajo lahko v naši družbi samo tiste sile, ki se opirajo na resnične interese delovnih ljudi in samoupravno organizirane socialistične družbe.

Na drugi strani so nacionalistični pojavi, partikularizem zaprtost in avtarkične težnje na Slovenskem tudi posledica vsebine in oblik unitarizma in centralizma, ki se združuje v organih in institucijah federacije s trdoglavostjo, značilno za konservativizem, in reakcija na to. Težko je ugotoviti, ali gre za zavesten odpor samoupravljanju in demokratičnim procesom, za vzdrževanje grupaških in drugih interesov v zvezni politični strukturi, ali za inercijo, preživele metode dela in poslovno sklerotičnost. Politično jih moramo odkloniti kot popolno nerazumevanje progresivnega kurza in sprememb v naši družbi. Te birokratske centralistične težnje ovirajo preobrazbo federacije v skupnost, ki bi postala vse bolj izraz prostovoljnosti, medsebojnih dogovorov in skupaj ugotovljenih pravic in dolžnosti vseh nosilcev samoupravnega življenja, pri čemer je republika najbolj naraven okvir, v katerem se združujejo interesi delovnih ljudi na nacionalni ravni. To poudarjamo zato, ker idejni zagovorniki centralistično organizirane države v zadnjem času tu ne zanikajo več družbene funkcije republike v imenu centra, pač pa jo zanikajo v imenu nekakšne federacije komun.

Danes federacije ne moremo več enačiti z njeno državno funkcijo. Konstituirala se je že na mnogo širših temeljih z bogato vsebino in oblikami sodelovanja samoupravno organiziranih republik. Na razvoj federacije vplivajo čedalje bolj razvoj samoupravljanja, demokratizacija političnega življenja, materialna krepitev družbe, odprtost in navzočnost v svetovni skupnosti, napor za mir in vse širše zveze z narodi po vsem svetu, boj proti nasilju in diskriminaciji v odnosih

med narodi itd. Nedvomno je slovenski narod in so vse progresivne sile v njem življenjsko zainteresirane, da so navzoči v politiki federacije, ker to prispeva k njegovi navzočnosti v svetu.

Idejno nam ni uspelo popolnoma razjasniti in definirati jugoslovanstva. Jugoslovanska ideja se še vedno enači bolj z državo kot pa s pripadnostjo izvorni jugoslovanski samoupravni socialistični ureditvi. Tu in tam še vedno govorimo o Jugoslaviji kot neki od boga dani večni tvorbi, predpisani in zapisani ne glede na resnične interese in odnose narodov in delovnih ljudi, ki živijo v njenem prostoru in v času, o katerem vemo, da pripada socializmu, uresničevalcu zgodovinskih temeljev delavskega razreda in uresničevalcu novih vezi med narodi. To pomeni, da v idejno teoretičnem pogledu živijo razne razredne sekstaške in unitaristične zablode iz minulih etap delovskega gibanja, v družbeni praksi pa še vedno delujejo nosilci škodljive težnje po fetišiziranju države kot edinega lepila heterogenih nacionalnih interesov. To je miselnost, ki smo jo gojili v etatističnem obdobju. Ta vidi le gozd, ne pa dreves, razmišlja o formalni disciplini, o državnih in družbenih interesih v središču, o oblasti kot integracijskem pospeševalcu, ne vidi pa človeka, delovne organizacije, komune, nacije, gluha je za nove oblike združevanja interesov v odprti samoupravno organizirani družbi. Ta miselnost se mota v vrtincu posledic, ne odkriva pa družbenih vzrokov za spore in navzkrižja. Ob vsaki družbeni dilemi in razlikah jo zažebe v strahu za enotnost in stabilnost naše skupnosti. Tako demoralizacijo lahko zasledimo pri nekaterih tistih organizmih, ki so v prejšnjem obdobju nosili težo operativnih gospodarskih in političnih nalog, ne morejo pa razumeti in videti premikov v družbenopolitični strukturi naše družbe. To je kriza starega administrativnega sistema in nerazumevanja novih nalog. Vsem tem postavlja čas vedno ostrejšje zahteve. To je čas skokovitega dozorevanja samoupravne zavesti množic in narodov zaradi razvoja znanosti, kulture in politike.

Vrteli smo se — v tem zapisu — okrog skrajnih tendenc, da bi bolje začutili glavni družbeni tok in resnične nosilce družbenega napredka in integracije — delovne ljudi in samoupravne enote, ki na podlagi dela in delitvenih odnosov spoznavajo in uresničujejo skupne družbene interese. Nemo-goče je danes uspešno in progresivno politično delati, če si slep in gluha za velike družbene spremembe, ki so nastale pri nas po VIII. kongresu in zlasti po brionskem plenumu, ki je pred očmi vseh narodov in delovnih ljudi Jugoslavije zavrnil

unitaristično birokratsko koncepcijo, zastrupljajoče odnose in ozračje nezaupanja med narodi in narodnostmi. Plenum se je uprl politiki, ki je hotela iz enega središča skozi tesno grlo državnega vpliva od zgoraj navzdol usmerjati družbene ekonomske in politične akcije; zahteval je ustvarjanje politike od spodaj navzgor, z delovnim človekom in delovno organizacijo kot temeljnim nosilcem politike, z novo ustvarjalno vlogo socialističnih republik. Odprl je nove vidike kadrovske politike, obnovil zavrženo idejo o delegatskem volilnem sistemu, razširil horizontalne zveze med delovnimi organizacijami in republikami, ustvaril je politične možnosti za nove oblike gospodarskega in kulturnega sodelovanja. Povečalo se je zanimanje baze in republik za vsa družbena vprašanja, celo za tista, ki so bila »od vekomaj« v zakupu države. Delovni ljudje in nacionalna predstavništva so začeli postavljati zahtevo po svoji navzočnosti in sodelovanju na vseh področjih jugoslovanske politike, tudi v mednarodnih odnosih, v narodni obrambi in državni varnosti. Vsi ti družbeni premiki in ustvarjalni nemir so podobni časom narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije, ko se je vsaka odločitev revolucionarnega vodstva plebiscitarno potrjevala v množicah. Zato je danes eden elementarnih interesov družbe, ki se hoče mirno in demokratično razvijati in napredovati brez nepotrebnih zastojev, da v svoje procese in gibanja nenehno vključuje interese baze in narodov, da razrešuje ekonomska, kulturna, socialna in druga nasprotja, pogojena z različnostjo, v socialističnih republikah, znotraj federalne demokratično organizirane politične strukture in z maksimalno toleranco vseh stališč in pobud, da ima posluš za družbene odtenke, upoštevajoč družbene vzroke za pojavne oblike, ki bi se lahko ob napačnih korakih osrednjih političnih dejavnikov čez noč razrastle v spor in navzkrižje.

Nadaljnji razvoj in perspektive jugoslovanskega federalizma, iskanje in zgraditev novih, svežih oblik sožitja njegovih članic — socialističnih republik, hitrejši proces usklajevanja obstoječega političnega sistema in centralnih funkcij s samoupravnim sistemom, v katerem postaja delovni človek temeljno izhodišče proizvodne rasti, napredka in družbene integracije, vsa ta razvejana družbena problematika, ki jo navadno imenujemo nacionalno vprašanje ali pa enačimo z mednarodnimi odnosi, je danes izredno pomembno področje za teorijo in prakso, za družbeno misel in revolucionarno akcijo progresivnih socialističnih sil in Zveze komunistov. V tem smislu je tudi danes temeljno družbeno ekonomsko in politično vprašanje Jugoslavije. Socializem mora na temelju družbene lastnine in samoupravljanja rešiti probleme, ki jih buržuazni sistem na temelju privatne ali državne lastnine in kapitali-

stičnih družbenih odnosov ne more razrešiti. Da se bodo družbeni problemi in različni nacionalni interesi razreševali demokratično, ne pa v obliki zaostrenega nacionalnega vprašanja, predstavlja v nekem smislu preizkusni kamen politične in organizacijske zrelosti delavske avantgarde, pomemben pogoj njene zasidranosti v množicah, njene enotnosti, učinkovitosti v izvrševanju tekočih nalog in v kontinuiteti revolucije. Mnogi pojavi v naši družbi nas opozarjajo, da ne smemo več zamujati. Čeprav se birokratsko etatistične tendence po brinskem sestanku ne morejo več utruditi kot politična alternativa demokratičnemu samoupravnemu sistemu, pa še vedno povzročajo resne spore in težave, ker zadevajo nosilci samoupravnih odnosov in povezav na staro strukturo, miselnost in druge sponse, zavirajoče njihovo aktivnost in pobude.

Zveza komunistov Jugoslavije se je, naravno, prva zavedela svojih novih zgodovinskih nalog. Kot politična organizacija delavskega razreda se je uprla dogmi o nespremenljivosti partije (»nespremenljivost« jo je potiskala v birokratske vode in ločevala od množic) ter se pogumno izpostavila tveganju, da bi sprožila globoke procese notranje diferenciacije in se izpostavila novemu valu dogmatske kritike jugoslovanskega »revizionizma« v mednarodnem delavskem gibanju. Zavedala se je dejstva, da se je družbeno izčrpala njena revolucionarna funkcija v neposrednem izvrševanju centralnih oblastnih funkcij, ker se je družba premaknila v novo fazo razvitega samoupravljanja. Zato mora delovati znotraj samoupravljanja, povezana z delovnimi ljudmi — upravljalci, nosilci procesa samoosvobajanja in družbenega napredka. Delovati mora tam, kjer se spaja delo z družbeno lastnino, kjer se odloča o razmerah in sadovih dela, kjer se vpliva na položaj in usodo presežne vrednosti.

Taka usmeritev Zveze komunistov Jugoslavije je sočasno pomenila krepitev vodilne vloge delavskega razreda in njegove politične organizacije v narodu, saj sodi pravica do razpolaganja z rezultati dela med elementarne pravice vsakega naroda. To je tisti čudežni ključ, ki odpira vrata resnični samoodločbi naroda, ki edini zagotavlja polno suverenost, samostojnost in enakopravnost naroda. To ustvarja pogoje za njegovo polno uveljavitev in najširšo povezanost z drugimi narodi. To je tudi najbolj objektivno in temeljno merilo življenjske sposobnosti nacionalne skupnosti. Nedvomno je to tisto odločujoče področje družbenega vpliva Zveze komunistov in vseh progresivnih sil slovenske socialistične družbe, ki ga bo treba na slovenskem kongresu temeljito proučiti, dati nove pobude in odpreti širše perspektive, kar bo obenem ustvarjal en prispevek komunistov Slovenije devetemu kongresu Zveze komunistov Jugoslavije.

Teorija in človekova bodočnost

Zgodovinski koreni

V kakšnem odnosu sta teorija in prihodnost? Sta to res dve ločeni stvari, ki ju mora povezovati »in«, ali pa je v resnici prihodnost že zapopadena v teoriji? Na vprašanja bomo laže odgovorili, če si bežno ogledamo rojstvo teorije. Začetni grški pomen »theo-ria« kaže na izvorno enotnost teorije in predmetne-čutne dejavnosti, ne pa nasprotje med obema nivojema. Theorija se povezuje s pomenom potovanja in gledanja. Na potovanju si človek pridobi nova spoznanja, izkustva in si razširi prostor gledanja. Gledati, zrenje tu ne pomeni preprosto gledati, ampak pravzaprav »nadgledati, pre-gledati« (über-schauen), kar je kazalnik, kako se je človekovo mišljenje že osvobodilo suženjske vezanosti na neposredno, čutno-konkretno, ker si tu gledanje čutno-konkretno že podreja »nadgleda«, ga ima pod seboj, se vzdigne nad njega. Homer ima različne besede za dejavnosti oči, toda ne pozna še besede za gledanje abstrahiranega od vseh konkretnih oblik. Odkritje »theorie« kaže, da človek ni več identičen z neposredno naravno danostjo, da je že zapustil, če uporabim Marxovo terminologijo, stopnjo čredne zavesti ali zavestnega instinkta. Rojstvo »theorie« je torej znamenje človekove svobode nasproti naravi, njegova moč, da se osvobodi in si podredi posebno in se vzpne k splošnemu.

Nekateri etimologi, H. Koller, F. Boll pa so videli v teoriji tudi religiozno komponento, češ da v besedi theoros vendarle tiči beseda theos, čeprav je etimološki izvor obeh besed različen, kar dokazuje le, da je vzpostavljena zveza med

teorijo in bogom kasnejšega datuma. Bili so poskusi četudi ne s strani teh avtorjev, ki so poskušali na osnovi tega dokazovati, da je človekovo mišljenje po svojem izvoru religioznega značaja. Tako razumevanje teorije pa potvarja stvarno zgodovinsko pot razvoja človekovega mišljenja, kot je pokazal v svojih delih B. Snell in drugi. Kljub temu vendarle ni mogoče zanikati dejstva, da se je polagoma izvršilo v grški družbi istovetenje teorije s teologijo, ki je kasneje več stoletij ostalo v temelju evropske misli. Aristotel je prvo filozofijo izenačil s teologijo in pravi, da je izmed teoretičnih ved fizike, matematike in prve filozofije slednja najbolj teoretična, ker raziskuje prve vzroke in načela.

Z rastočim razkolom med predmetno-čutno dejavnostjo in miselno dejavnostjo pridobi abulatizacija obeh svojo čutno eksistenco v dveh načinih življenja: bios praktikos in bios theoretikos. Teorija preneha biti zrenje sveta, ampak postane zrenje boga. Tedaj človekova zavest začne ustvarjati čisto teorijo, čisto teologijo, pravo idr. ter si začne domišljati, da predstavlja nekaj drugega kot zavest dane prakse. Najvišja modrost postane sedaj ljubezen do boga kot prvega gibalca vsega in poslednjega vzroka. Pretrga se zveza med modrostjo in praktično dejavnostjo. Modri »sofos« je nekdanj namreč pomenil človeka, ki razume svojo stroko, ročnega delavca, umetnika, vojaka itd. Prevrat teorije v teologijo pa v svoji pozitivni vsebini pomeni vzpon teorije na višjo raven, ne več potovanje, ampak mišljenje temeljnega, trajnega, vesplošnega, zakonitega, neizpremenljivega. Te značilnosti, čeprav so že izgubile teološki značaj, pa so vendar še danes ohranjene in prisotne v pojmovanju zakona. Tista zakonitost je bolj temeljna zakonitost, ki je bolj splošna, bolj trajna in neizpremenljiva, bolj izvenčasovna, večna. Da je človek lahko mislil boga v njegovi vseobči, zakoniti formi, kaže hkrati, koliko so se razvile sposobnosti človekove glave, ki dolgujejo svoj razvoj najbolj koreniti obliki družbene delitve dela: na umsko in fizično.

Bog, zakonito, temeljno postane sedaj tisto, k čemur človek teži in kar je najbolj vredno njegove težnje, ker to potrjuje v njem najbolj plemeniti del njegove narave — njegovo mišljenje. Življenje mora slediti in se prilagoditi temu vesplošnemu, zakonitemu, večnemu. S tem je postavljena zveza med teorijo in prihodnostjo: le če ima človek teorijo, tisto, kar je trajno in večno, ima prihodnost. »Bios theoretikos« dobi primat nad »bios praktikos«. Človek kot razumno bitje postane temeljno določilo človeka. Bios praktikos se vse bolj izenačuje s človekovim moralnim ravnanjem. Praktično filozofijo predstavlja etika. Ekonomska-proizvodna-materialna sfera je zunaj teoretičnega interesa. Elementi prevrata v tem

odnosu se začenjajo v novem veku. Bacon, Descartes, Leibniz zahtevajo, naj znanost služi praktičnim potrebam, lepšemu človekovemu življenju. Postavi se enačba: znanje je moč. V filozofski interes se pritegne problematika ekonomije, dela in pomena delovnih sredstev za človeka (Locke, Hume, Fichte, Hegel). Začenja se obdobje naraščajočega vdora splošnosti ne samo, kot je bilo v glavnem doslej, v pravno-politično sfero, ampak v neposredno materialno proizvodnjo.

V razvoju znanosti se postopoma izločujejo nekatere panoge, pri katerih je akcijski radij njihovih principov izredno velik, načelno brez omejitve. Taki stari disciplini sta logika in matematika. Danes obstojijo zanimive študije na temo »matematizacija znanosti«. Nekateri ta proces razlagajo kot osiromašitev človekovega mišljenja in njegovo reduciranje na kvantifikacijo. Toda po mojem mnenju to dokazuje le, da so kvantitativni odnosi povsod navzoči in le zato je tudi mogoča aplikacija matematičnih metod na tista področja, za katera so dolgo mislili, da so zunaj sleherne mogoče kvantitativne analize. Marx je ta proces matematizacije človekovega znanja ovrednotil pozitivno, češ da s tem znanost pokaže svojo zrelost, ko začne uporabljati kvantitativne metode, toda Marx je bil s tem hkrati daleč od iluzije in mejenosti filozofov in naravoslovcev 18. in 17. stoletja, ki sta še danes močno prisotni in celo doživljata renesanso, češ da matematična abstrakcija in matematičen pristop izčrpa vsebino nekega predmeta, pojava. Mlada moderna disciplina, ki je po svoji splošnosti sorodna logiki in matematiki, je kibernetika. Njena načela se uveljavljajo v celi vrsti naravoslovnih in družboslovnih ved. Pomen splošnosti ni samo v revolucionarnosti njene aplikacije, daje tudi izreden prispevek k integraciji in enotnosti človekovega znanja in torej dopolnjuje proces njegove atomizacije in diferenciacije.

Znanost in industrija

Poseben vidik teorije je odnos znanosti do industrije. Ta odnos se je temeljito spremenil z nastankom strojne proizvodnje. S strojem je po Marxu delovno sredstvo pridobilo tisto obliko, s katero je postala mogoča uporaba znanosti v proizvodnji namesto rutinerskih, empiričnih prijemov. Prej je večji del proizvodnje, zlasti agrarne, lahko obstajal brez institucij, ki prenašajo znanje, ga organizirano zbirajo in pridobivajo novo, niso pa seveda te institucije mogle obstajati brez dobrin materialne proizvodnje. V novem veku pa je medsebojni odnos znanosti in materialne proizvodnje postal tako obojestransko determinirajoč, da sedaj tudi indu-

stria brez sedanjega šolskega sistema ne bi mogla več dolgo obstajati v takšni obliki, kot obstoji. Spremenjen odnos med znanostjo in industrijo porodi nov živi člen med naravoslovno teorijo in tehnično prakso, v podobi inženirskega poklica. Hkrati s tem se postopoma izvršijo tudi spremembe v organizaciji znanstvenega dela. Raziskovalni centri že davno niso več domena univerzitetnih ustanov, ampak se oblikujejo tudi pri večjih podjetjih. Tako je bilo v Sloveniji leta 1966 v gospodarstvu 68 samostojnih raziskovalnih enot in 11 inštitutov. Toda fakultetnim ustanovam je še vedno ostal pretežni del temeljnega raziskovalnega dela, saj le-to predstavlja komaj 10% vsega dela naših raziskovalnih centrov v gospodarstvu. Tako se je med industrijo in univerzo, vsaj kar zadeva naravoslovno-matematične in tehniške vede, uveljavila nova delitev znotraj znanstvenega raziskovalnega dela kot delitev med temeljnimi in aplikativnimi raziskavami. Z razvojem znanosti in industrije se spreminja tudi odnos glede na »pre-hitevanje« enega ali drugega. Za začetno obdobje strojne proizvodnje je značilno, da se inženirske aplikacije določenih zakonitosti izvršijo veliko prej, preden se je začelo vsestransko teoretično raziskovanje določenega področja. Parni stroj je bil konstruiran v letih 1778—1784, toda prvo pomembno teoretično delo s področja termodinamike je bilo dokončano mnogo let pozneje. L. 1824 je S. Carnot objavil delo »Razmišljanje o gibalni sili ognja in o strojih, ki so zmožni razvijati to silo«. Tu je bila še mogoča aplikacija pred temeljito teoretično analizo, ker je človek imel izkustva s toplotnimi pojavi že tisočletja. Popolnoma drugačen je položaj, ko je človek prešel k aplikaciji zakonitosti s področja elektrike in radiacije. Tu je bilo vsestransko teoretično raziskovanje pred praktično uporabo. Ta odnos je postal vsesplošno priznana norma, ker človek vse bolj aplicira zakonitosti takih pojavov, o katerih si ljudje niso mogli do sedaj pridobiti nikakršnega stihijnega izkustva. Hitrost aplikacije raste in njen ideal je približati se ničli, kar je pa seveda nemogoče. Večjo hitrost aplikacije zahteva hitrost zastarevanja pridobljenega znanja. Odkrili so, da je hitrost zastarevanja pridobljenega znanja letno 10—20%. Večja hitrost zahteva tudi večja sredstva; tako v ZDA porabijo trikrat več sredstev za aplikacijo raziskav kot za samo raziskovanje.

Znanost o znanosti

Kot se je neznansko razčlenila materialna proizvodnja, tako se je razčlenila tudi miselna. Razvoj znanosti je pokazal, da je za njen razvoj potrebno raziskovati kot znanost

tudi znanost samo: njene družbene funkcije, teorijo njenega ustvarjanja, njene organizacije, njena finančna sredstva, zakonitosti njenega razvoja sploh ipd. Prvi se je te naloge obsežno lotil angleški znanstvenik marksist J. Bernal («Družbena funkcija znanosti», London 1939). Danes pa se s temi problemi ukvarja cela vrsta strokovnjakov v Ameriki, Britaniji, SZ, Poljski, Franciji in drugod. Pri nas te discipline sploh ne gojimo, zato je razumljivo, da so nam bolj znane zakonitosti občega razvoja znanosti v drugih deželah, kot pa posebne zakonitosti razvoja znanosti pri nas, ker preprosto niso obdelani najelementarnejši podatki, ki pa so nujno izhodišče za vsako nadaljnjo teoretično analizo in za primerjavo z razvojem znanosti v svetu sploh in na tej osnovi za izgraditev temeljitega programa o razvoju posamičnih disciplin v njihovem medsebojnem odnosu.

F. Engels je že v 19. stoletju odkril zakonitost eksponencialnega razvoja znanosti. Sodobna raziskovanja so ta zakon nekoliko precizirala, in sicer, da velja le za zadnjih 300 let, je torej vezan na nastanek strojne proizvodnje in nima strogega eksponencialnega značaja, ampak se ta eksponencialnost prekinja z vmesnimi fazami nasičenosti, toda od te faze nasičenosti se spet začneja eksponencialna oblika razvoja. Obdobje nasičenosti je tem daljše, čim bolj neizpremenjena ostaneta razmerje in narava tehle elementov:

sredstev spoznavanja,
organizacije znanstvenega dela,
organizacije pedagoškega procesa.

Možnost različnega spreminjanja med temi elementi je ravno premalo upoštevana ali pa sploh ne pri tistih teoretičnih znanosti, ki napovedujejo, da bo trajala eksponencialna rast razvoja znanosti le še kratko obdobje. Toda uvedba elektronike v znanstveno raziskovalno delo in prehod h kolektivnemu delu sta težnji, ki se uveljavljata proti takšni napovedi. V zadnjih 15 letih se je npr. hitrost delovanja elektronskih računskih strojev povečala za 10 000-krat. Kolektivni značaj dela in težnje k njemu izražata npr. med drugimi naslednji dve dejstvi: 1. Naraščajoči delež kolektivno pisanih del, kar je seveda nemogoče, če avtorji vrsto let ne delajo skupno. V kemiji je bilo npr. na začetku našega stoletja 82% del napisanih individualno, v letih 1950—1960 pa se je ta odstotek znižal na 33. V biologiji je bil leta 1934 delež individualno pisanih del 35%, v letu 1962 se je znižal na 20%. 2. Posameznik mora pri uspešnem razvijanju svoje stroke uporabljati več kot 50% znanja iz drugih strok. Naraščajoči kolektivni značaj znanstvenega dela ne duši individualne izvirnosti, temveč narobe; le kot člen kolektivnega dela ima

posameznik večjo možnost, da bo njegovo odkritje resnično izvirno v svetovnem merilu razvoja znanosti. To se lepo vidi iz razmerja predloženih in potrjenih izumov. Od predloženih izumov z enim avtorjem jih je bilo v obdobju 1935—1965 zavrženih 60%, z dvema avtorjema 20% in s tremi le 10%. Pri nas je razmerje med predloženimi in zavrženimi patenti izredno visoko; zgodilo se je, da je bilo izmed 150 predloženih patentov priznanih le 26. Da bi se zmanjšalo to sorazmerje, je izrednega pomena dobro organizirana znanstvena dokumentacija in kolektivno organizirano delo. Tako so v ZDA in Angliji ugotovili, da ne bi bilo potrebno izvajati 20% znanstveno raziskovalnih in konstrukcijsko projektivnih del, če bi imeli informacije o že opravljenih podobnih delih. Ta odstotek je predstavljal leta 1960 izgubo 1,25 milijarde dolarjev. Naša podjetja še zdaleč niso prišla do zavesti o pomembnosti solidne dokumentacije. Ko so jim npr. pred nekaj leti brezplačno poslali komplete Patentnega glasnika, je 90% podjetij vrnilo neodprte pošiljke. V Sloveniji je bilo leta 1964 samo 15 naročnikov Patentnega glasnika in še od teh samo 6 iz industrije. Ob takem ozračju je treba biti previden s težnjo, da bi razvoj znanosti in njene temeljne naloge enostransko prepuščali gospodarstvu v imenu večje povezave »teorije s prakso«; na to je duhovito opozoril eden naših znanstvenikov, češ kako naj kmet, ki orje z lesenim plugom, postavlja znanstveno nalogo agronomu. Za razvoj naše znanosti je zelo negativno, da cele vrste mladih in perspektivnih panog ne gojimo. Proti načelu, češ da naj bi gojili vse, se pogosto navaja dejstvo, češ da obstojijo določene discipline, katerih vzdrževanje nas stane več, ko pa če bi poslali tisto malo število študentov na šolanje v tujino. Gotovo je, da mednarodna delitev dela ne bo zajela samo materialno proizvodnjo, ampak tudi znanstveno, toda treba je vedeti, da bomo zavzeli drugačno mesto v tej delitvi, če bomo prišli zraven bogatejši, kot pa če se bomo vključili dokaj osiromašeni. Druga nevarna samozadovoljna usmeritev je v misli, češ da je dovolj — zlasti kar zadeva družbene znanosti — da se s kako disciplino ukvarja vsaj en človek v naši nacionalni skupnosti. Tako se znanost, ki je nacionalnega pomena, povezuje z usodo posameznika. Če ta človek umre, z njim umre tudi znanost (npr. industrijska sociologija) in delo na tem področju za nekaj let zamre, dokler se spet ta znanost ne utelesi v drugem posamezniku. Pa če bi že zmeraj imeli srečo, da nam takšen posameznik ne premine, pravega razcveta tako individualno goječe discipline ne more biti, ker ni ustreznega medija za nenehno živo razpravljanje med enakimi strokovnjaki.

Iz pomena sodobne vloge znanosti seveda izhaja, da se morajo izdatki zanjo nenehno večati. Tako v ZDA porabijo za znanost nad 3%, v Sovjetski zvezi nad 2%, na Japonskem, v Franciji in Zvezni republiki Nemčiji nad 1% narodnega dohodka. Toda tu ni pomemben samo odstotek narodnega dohodka, ampak tudi hitrost povečevanja. SZ je npr. l. 1962 porabila skoraj štirikrat manj sredstev kot ZDA, toda hitrost povečevanja sredstev, namenjenih za znanost, je v SZ nepri- merno večja kot v ZDA. V absolutnem merilu so se izdatki za znanost v SZ v letih 1956—1965 povečali desetkratno od 1,15 milijarde rubljev na 11,5 milijarde rubljev. Premo sora- zmerno je ekonomska osnova naše znanosti vsekakor prešib- ka, če že ne mizerna, saj je v letu 1965 znašala 0,8% narod- nega dohodka, za leto 1970 pa se predvideva po družbenem planu povečanje na 1,1% narodnega dohodka, medtem ko so na nedavnem posvetu znanstvenikov, ki ga je organizirala Srbska akademija znanosti in umetnosti, predlagali, naj bi se odstotek narodnega dohodka za znanost povzpел na 1,5. Akademik Trapeznikov je izračunal, da v Sovjetski zvezi vsak rubelj, vložen v znanost, in usvojitev njenih dosežkov, poveča narodni dohodek vsako leto za 1 rubelj in 45 kopejk. Sovjetski ekonomist Kurakov pa celo trdi, da vsak rubelj, vložen v znanost ali v povečanje znanja delavcev v odnosu do povprečno dosežene ravni, zagotavlja 3—5 rubljev več narodnega dohodka na leto. Če je tu seveda lahko še kolikor toliko približno meriti rezultate apliciranja splošnosti v ma- terialno proizvodnjo, pa je težko meriti rezultate, ki nastajajo z aplikacijo, realizacijo odkritih družbeno političnih za- konitosti. Analiza ekonomskih vidikov znanosti lahko veliko prispeva k hitrejšemu razvoju in spremembi tako znanosti same kot industrije in družbeno-politične organiziranosti. Če ni tega, lahko ravnamo z nekaterimi načeli zelo togo. Nava- dno smo prepričani, da je dupliranje določenega raziskova- nja čista izguba ali pa vsaj znamenje slabe organizacije dela. Toda Trapeznikov prihaja do misli, da je dupliranje pri fazi projektiranja zelo plodno, ker to omogoča izbrati najboljšo varianto in ta izbor lahko poplača stroške za dupliranje, ker stroški za projekt navadno znašajo komaj 0,5% stroškov za izvedbo objekta.

Visoko efektivnost znanosti in znanja sploh je odkril Marx že za značaj kapitalistične proizvodnje, ko ugotavlja, da kapitala nič ne stane izrabljanje naravnih zakonov, ko so enkrat odkriti, in se lahko izrabljajo brezmejno dolgo, ne da bi bilo potrebno isto odkritje obnavljati, kot je treba obnav-

ljati delovno sposobnost žive delovne sile ali tehniko. Tako so že klasiki ugotovili, da je tehnična uresničitev termodinamičnih zakonitosti že v prvih letih dala svetu več, kot je človeštvo od vsega začetka porabilo za znanost. Po Marxu človek šele v mogočni industriji ume proizvod svojega minulega opredmetenega dela izrabljati analogno delovanju naravnih sil. V tem tiči ravno skrivnost spremenjenega, revolucionarnega odnosa med proizvodnjo in znanostjo, proizvodnjo in teorijo.

Uvod in namen

Uvod in namen

Usoda in namen

(Ob 90. obletnici rojstva Otona Župančiča)

Te moje misli in besede so posvečene spominu Otona Župančiča, velikega pesnika slovenske moderne, ki se je rodil pred 90 leti. Omemba let njegovega življenja skoraj nujno opozarja vsakega od nas na čas, ki ga je pesnik preživel s svojim narodom, na mogočne dogodke polpreteklih let, ki so nas kot narodno občestvo usodno gnetli in trli ter nas iz komaj prebujenega naroda preoblikovali v to, kar danes smo, v narod, ki lahko zdaj snuje za svoj jutri. To je znamenita in edinstvena pot, na kateri je Župančič zvesto spremljal našega človeka, njegovo zavest in misel, ki ju je bodril in mnogokdaj vodil. O tej njegovi vlogi je bilo med nami že veliko govora in izrečeno mu je bilo veliko priznanje zaradi nje. Ponavljati jih, ni nocoj moj namen. Ne, hotel bi podati nekaj kratkih misli o drugačnem njegovem poslanstvu. O poslanstvu, ki je morda nekoliko bolj »za današnjo rabo«, da, morda je celo za živo potrebo današnjega dne, za pomoč v neki duševni stiski, o kateri niti ne vemo prav dobro, kako in zakaj je prišla med nas in kakšna je po svoji resnični teži.

Stiska, ki jo imam v mislih, je današnje razpoloženje naše literature in z njo v neki meri razpoloženje naše mladine, njun odnos do življenja, ki se kaže v boleznosti pisanja naših nadebudnih, v njihovi ljubezni do vsega abnormalnega, v njihovem nekoliko grobem neokusu, v primitivnosti čustev, ki jih izpovedujejo in v ravno tako primitivnem odklanjanju življenja, češ da je absurdno in nesmiselno, in še v maloumnem povelečevanju smrti in povzdigovanju njene odločilne važnosti za vse, kar zadeva človeka. Seveda je v vsem tem veliko privzetega, izposojenega, po tujih filozofijah posnetega

in pod vplivom evropskih tokov podoživljenega in neorgan-
sko prisvojenega. Toda ta stiska ali, če hočete, zmeda je tu
in treba ji je iskati učinkovitih protistrupov.

Če jih je kje najti v slovenskem duhovnem svetu, so nam
najzanesljiveje na razpolago v pesmih Otona Župančiča. Ime-
novali smo ga pogosto optimističnega pesnika. Toda ta oznaka
je preskromna za živo in iskro moč, plehka za energijo, ki so
je polni njegovi stih. V njegovem srcu je, kakor pravi njegova
pesem: »Vsaka želja ptič, vsaka misel kristal«. Njegovo stvar-
stvo je žareča energija in osrečujoč čudež, ki smo ga deležni s
tem, da živimo. Čudež je tudi življenje samo, čudež je opoj in
lepota. Župančič ga ljubi z vso strastjo svoje duše, ki je spet
kozmos zase, buren, poln luči, poln zagona in vzpona v vi-
šave obeh svetov, snovnega in moralnega.

To poetovo radoživno čustvo ni ne slepo ne ceneno. Beda
njegovih mladih let ga resnično ni mogla prijazno zazibati v
milobno dobrodušnost nasproti življenju. Poznal je njegove
okrutnosti in muke kakor malokateri od današnjih. Seveda
tudi ni bil slep za človeško usodo v najelementarnejšem in
najbridkejšem smislu te besede, za človeško minljivost, za ne-
izprosno zapisanost smrti. Vse to je nosil v svoji zavesti in
nič nas ne sme iznenaditi, če kdaj poje »o tem prokletem svetu,
ki mu gre po sredi razdor«, toda o njem poje hkrati tudi, da
ga ljubimo in da je Kajfež, kdor nam je v tem nasproti. Ne,
njegova ljubezen do sveta, njegova afirmacija življenja ni-
kakor ni slepa, temveč je v njem, čeprav se zaveda vsega člo-
veškega ali pa morda ravno zaradi tega, ker se vsega tega
zaveda.

Tem manj pa je to njegovo čustvo do življenja ceneno.
Ne, to resnično ni radoživa, ohlapna vitalnost. To je zahtevno
in v nekem smislu strogo čustvo. V vseh njegovih knjigah se
oglašajo stih. s prizvokom neke nepopustljive zahtevnosti:
predvsem zahtevnosti nasproti sebi, ki je zanj pogoj za pri-
znavanje dragocenosti lastnega življenja. Kajti to je drago-
ceno samo, če je smiselno in resnično posvečeno. Tako pravi
sebi in življenju: »Kuj me, življenje, kuj... če sem jeklo,
bom pel; če sem steklo, naj se zdrobim!« O sebi in narodu pa
kasneje nič manj odločno in nič manj zahtevno: »Več, vrli ve-
javec, vihar, razvej nas — pleve — kaj mi mar!« Ne, to ni
cenena radoživost, ta pevec je z vso dušo pripravljen blagro-
vati tudi vihar, ki nas bo razmetal, če smo pleve. Imenuje ga
vrlega, saj ga občuti kot izvrševalca velikega zakona, zaradi
katerega sam spoštuje svet in iz katerega se hranita in vzdr-
žujeta njegova zahtevnost in veličina njegovega čustva do
življenja.

Ta zakon nima imena, čeprav je prisoten v vsem živem;
in čeprav nima imena, je nepopustljiv in brezpogojen. Župan-

čič ga je nosil in čutil v sebi kakor malokdo. In on, ki pravi o sebi, da je »dal krst in ime vsem našim stvarēm«, ga je skušal dati tudi temu zakonu. Boreč se, da bi ga uresničil v sebi in v svojem življenju, govori o »svoji podobi« in se primerja z drevesom, ki mu vihar ne da doseči lastne podobe. In še enkrat pove isto misel do skrajnosti zgoščeno na dopisnici, na kateri je svojemu sinu narisal drevo in pripisal naslednje:

Živeti, umreti je *usoda* naša,
a *cilj* nam je visoko posajen!
Glej to drevo: za usodo nič ne vpraša,
a večno se bori za svoj namen . . .

Ta zakon ali notranja podoba ali cilj ali namen je neizprosno, zakaj v bistvu je velika naravna sila, ki ravna vse živo in ga usmerja in vodi — kam, kdo ve. Vsak izmed nas pa mu vendarle služi, če to hoče ali ne, če to ve ali ne. Ljudje, v katerih je intenzivno prisoten kakor v pesniku, o katerem govorim, si podreja vse in lažje jim je žrtvovati karkoli, kakor izneveriti se notranjemu glasu. Njihovo življenje mu je posvečeno in ta posvečenost jim daje trdnost, vero v življenje, v njegov smisel. Tudi pri Župančiču je bil to eden izmed pomembnih izvorov svetlobe, ki iz njegovih stihov sije do globokih skrivnosti, visokih pretresov in prebujenj in poleta, do vsega, kar očarani sprejemamo iz njegove pesmi, ki je tako enkratna izpoved njegove enkratne osebnosti in notranje usode.

Kakor ni mogoče reči o neki poeziji nič večjega od tega, kar sem ravnokar rekel o Župančičevi, tako se mi pri tej ugotovitvi vtihotaplja občutek, da je veličina te pesmi za vse nas prepričevalno jamstvo, da ne stoji na prazni utvari, kajti utvare in njihove tvorbe so kratkožive, in da črpa svojo sugestivno silo tako iz poetovega srca kakor iz svoje skladnosti in vernosti v resnico življenja. In ta nam po tem poetu veleva, da ne vprašujemo po svoji usodi in da kajpada ne jadikujemo zaradi nje ter ne izgubljammo glave, temveč da se neodjenljivo borimo za — »svoj namen«. Mislim, da je v nasprotju z modo absurda ravno ta Župančičev napotek tudi edino prava modrost za posebni značaj našega življenja, ki tako na široko kali in brsti in ki potrebuje blagih žarkov globoke in plemenite življenjske radosti. Ta nam neposredna in osrečujoča vre iz pesnikovih stihov, ki naj nas spremljajo na naši poti danes in jutri.

Splošna zakonodaja v sistemu samoupravljanja

Na področju federalne zakonodaje je bil v vsem dosedanjem procesu graditve našega političnega sistema poleg vprašanja o vlogi in značaju temeljnih zakonov ves čas pričujočen tudi problem splošnega zakona. Obstajal je tako v politični teoriji in politični praksi kakor tudi na terenu ustavnega prava, ki je razlagalo ustavno ureditev in njene vsakokratne spremembe. Nekateri so zatrjevali, da je njegovo razrešitev na ustreznih zakonodajnih področjih treba iskati le v okviru trenutne politične potrebe za reguliranjem družbenih odnosov na zvezni ravni in, s tem v zvezi, na strokovnem področju tako imenovane zakonodajno-pravne tehnike. V resnici je njegovo bistvo vedno bilo v samem značaju splošnega zakona kot emanacije bolj ali manj omejenih in specifičnih funkcij federacije na nekaterih zakonodajnih področjih, določenih z ustavo, in temu ustrezajočem konceptu in vsebini splošnega zakona.

Čeprav se morda zdi, da je vprašanje splošnega zakona, ki so ga ustava iz l. 1946, ustavna reforma v l. 1953 in nova ustava iz l. 1963 različno urejale, z novo ustavo odpravljeno, bi bil napačen sklep, da je to res in da ta problem sedaj ni več aktualen. Narobe. Poleg zveznega temeljnega zakona in sploh temeljne zakonodaje, ki jo čaka tako rekoč splošna revizija in nadaljnje vsebinsko usklajevanje z ustavo, postaja vprašanje splošnega zakona kot instrumenta za izvrševanje zakonodajne funkcije federacije precej bolj pomembno, kot je bilo doslej. Ne glede na to, ali bodo določbe ustave o zvezni zakonodajni pristojnosti formalno spremenjene, bo v zvezi z družbeno vlogo federacije, kot je opredeljena predvsem v temeljnih načelih ustave, moral pri določanju in izvrševanju

bodoče zvezne zakonodajne politike prav splošni zakon dobiti novo mesto in novo vlogo. Oboje mu načrt tez o osnovah zakonodajne politike federacije, o katerih bo sklepala zvezna skupščina, dejansko že priznava. To bo hkrati pomenilo prelomnico na vijugasti poti, ki jo je splošni zakon v naši ustavni ureditvi in v politični praksi doslej prehodil.

Naša prvotna ustava iz l. 1946 je, upošteva je zgodovinski nastanek in vsebino federativne državne ureditve nove Jugoslavije, izhajala glede zakonodajne funkcije federacije s pravilne osnove, da mora biti ta funkcija razdeljena med republiko in federacijo ter da ne more biti splošnega primata zveznega zakona nad republiškim. Družbeno vlogo in naloge federacije je ustava izrazila prek pristojnosti zveznih državnih organov. Te so bile zlasti na zakonodajnem polju različne, in sicer glede na samo naravo posameznih področij. Zvezna ustava je ta področja razdelila na tri dele in s tem v zvezi uveljavila tudi tri različne kategorije zveznih zakonov. Prvič, področja, ki jih v vsem obsegu ureja zvezna skupščina s tako imenovanim popolnim zveznim zakonom. Drugič, področja (o delu, obratih in socialnem zavarovanju, o zadrugah, o zasebnem pravu), glede katerih federacija regulira temeljne odnose (23. točka 44. čl.) s svojimi temeljnimi zakoni. Tretjič, področja, na katerih federacija izdaja le »obča načela za zakonodajo in za ravnanje republik«. To so bila takrat področja: kmetijstva, rudarstva, gozdarstva, lova, vodnih sil, gradnje, gospodarskega poslovanja, politike cen, zdravstva, telesne kulture, prosvete, socialnega skrbstva in organizacije državne oblasti (24. točka 44. čl.). Na teh področjih je lahko federacija izdajala tako imenovane obče ali splošne zakone. Zvezna ustava je republikam hkrati izrecno zagotovila ustavno pravico, da same izdajajo svoje predpise na teh področjih, dokler Federativna ljudska republika Jugoslavija ne izda »občih načelnih predpisov« (1. c.). Ko je zvezna ustava našela naloge oziroma zadeve, ki sodijo »v pristojnost Federativne ljudske republike Jugoslavije v osebi najvišjih zveznih organov državne oblasti in državne uprave«, je posebej ugotovila, da »izven teh zadev izvršujejo ljudske republike svojo oblast samostojno« (zad. odst. 44. čl.).

V prvi povojni fazi graditve našega družbenopolitičnega sistema je bila dominantna vloga nove države v družbenih odnosih utemeljena in potrebna. V tej fazi je bilo mogoče najprej razvijati pridobitve revolucije predvsem iz centra in z instrumenti regulativne državne intervencije. Zvezni organi

oblasti so se pri opravljanju svoje vloge na široko oprijemali pravice do normativnega urejanja družbenih odnosov. Pri tem so nekatera področja, ki so sicer sodila v splošno zakonodajno pristojnost federacije, že dokaj izčrpno regulirali z zakoni in z izvršilnimi predpisi. Ti zakoni so hkrati veljali neposredno in jih je bilo treba tako tudi uporabljati, čeprav bi morala federacija njihovo vlogo omejiti le na politična normativna načela za republiško zakonodajo. Takšna praksa, ki jo sedaj radi označujejo za »ustavno konvencijo«, je sicer deloma imela svoje praktične politične razloge v tedanjih posebnih razmerah, vendar je na ta način v obeh navedenih smereh dejansko že deformirala institucijo splošnega zakona, kakršna je bila določena v ustavi. Spričo takšne zvezne prakse je bilo v ustreznih primerih malo potrebe in mesta še za posebno republiško zakonodajo na tem terenu in tudi za republiške izvršilne predpise.

Ob ustavni reformi l. 1953, ki je v bistvu že vzpostavila samoupravljanje kot temelj novega družbenega sistema, sta dotedanja ustavna ureditev zakonodajne funkcije federacije in njeno razmerje do zakonodajne pristojnosti republik doživela nekatere spremembe. Ustavni zakon je naštel področja zvezne popolne zakonodaje, in sicer bolj določno, hkrati pa tudi bolj široko kot ustava iz l. 1946. Enako velja tudi za področja zvezne temeljne zakonodaje. Zvezno splošno zakonodajo pa je ustavni zakon na eni strani omejil na področja »organizacije oblasti, prosvete in kulture, ljudskega zdravstva in socialne politike«, hkrati pa je razširil možnost za njeno uveljavitev »tudi na drugih področjih, kadar je to splošnega pomena za vse ljudske republike« (5. c. točka 15. člena ustavnega zakona). Zožitev sfere splošne zakonodaje je v primerjavi s prvotno ustavno ureditvijo šla v korist temeljne in tudi popolne zakonodaje (5. a. in b. točka 15. čl. cit. zakona), se pravi, posredno na škodo dotedanje republiške zakonodajne pristojnosti. Razširitev navedene sfere (z omenjeno dodatno ustavno klavzulo) pa je pomenila neposredno razširitev federalne zakonodajne funkcije tudi na druga področja, zunaj tistih taksativno določenih, ki jih federacija sicer lahko ureja s popolnim, temeljnim oziroma s splošnim zakonom. Ta razširitev je šla neposredno na škodo zakonodajne pristojnosti republik, v katero — po besedilu prvotne zvezne ustavne ureditve — federacija ne bi mogla poseči s svojim zakonom. V zvezi z novo organizacijo zvezne skupščine je ustavni zakon sicer predvidel možnost posebnega postopka pri sprejemanju splošnega zakona v zvezni skupščini, podobnega postopku pri sprejemanju družbenega plana ali — poleg splošnega zakona — »kakšnega drugega zakona, ki se tiče enakopravnosti narodov Jugoslavije ali z ustavo določenih razmerij

med federacijo in ljudskimi republikami« (45. čl.). O takšnem zakonu je namreč lahko posebej sklepal tudi zbor narodov, ki se je sestal na zahtevo določenega števila članov tega zbora. Vendar se v praksi to ni dogodilo.

Na področjih zvezne splošne zakonodaje si po ustavni ureditvi iz l. 1953 zakonodajna pristojnost republik in federacije še vedno konkurirata, pri čemer je v načelu primat ostal prizakonodajni pristojnosti republike, ki pa je bila pri uresničevanju le-te vezana na splošna načela splošnega zakona. Kljub tako načelno določeni vlogi zveznega splošnega zakona in njegovemu razmerju do republiške zakonodajne funkcije je ustavni zakon konstitucionaliziral dotedanjo prakso in »ustavno konvencijo« na tem področju. Vzpostavil je namreč pravico federacije, da splošni zakon opremi z močjo njegove neposredne uporabe, s tem da ta njegova moč deluje, dokler republika ne sprejme svojega zakona. Tako postavljena institucija zveznega splošnega zakona, ki je veljal neposredno, je sama ob sebi omogočala, da so zvezni organi izdajali tudi izvršilne predpise k takemu zakonu. To pomeni, da je federacija mogla na podlagi same ustave v celoti in neposredno urediti določeno področje, ki je sicer sodilo v originarno zakonodajno pristojnost republik. Takšna ustavna ureditev tega problema ni mogla biti v skladu z novim sistemom samoupravljanja, kakršnega je v osnovah vzpostavila ustavna reforma l. 1953, niti ne posebej z našo federativno ureditvijo.

Po ustavni reformi l. 1953 je bilo izdanih več takšnih splošnih zakonov. Med temi naj omenimo zlasti splošne zakone o šolstvu, o fakultetah in univerzah, o ureditvi občin in okrajev, o gledališčih, o organizacijah znanstvenega dela, o organizaciji zdravstvene službe, o obrtnih delavnicah samostojnih obrtnikov. Značilna sta bila zlasti splošna zakona o šolstvu ter o fakultetah in univerzah, ki sta sama ob sebi, brez izvršilnih predpisov, pomenila cel pravni kodeks za to področje. Zelo blizu jima je bil splošni zakon o organizaciji zdravstvene službe. Potreba po kompleksni ureditvi zakonske materije na zvezni ravni, in sicer s klavzulo neposredne veljave splošnega zakona do izdaje republiških zakonov, je bila politično motivirana predvsem s tem, da je treba, vsaj v prvi fazi, sistem samoupravljanja na teh področjih urediti neposredno in enotno v merilu Jugoslavije. V ozadju te utemeljitve je stal ekonomski motiv. S splošnim zakonom določeni profil in standard posamezne vrste družbene službe sta tako posredno oziroma pozneje utemeljevala zahtevo po enakem financiranju le-te v vseh republikah ne glede na praktične možnosti in dejanske potrebe. Ne minimalna, ampak z zakonom določena poprečni profil in standard sta terjala ustrezno prelivanje sredstev iz bolj razvitih v manj razvite republike. Na

samem normativnem področju so v navedenih primerih republike prišle v položaj, da so v svojih zakonih zvečine prevzemala besedilo zveznega zakona, če so hotele uresničiti svojo zakonodajno funkcijo na ustreznih področjih. Ko je namreč republika izdala svoj zakon, sicer res ni bilo več mogoče neposredno uporabljati določb splošnega zakona. Vendar pa je njihova vsebina še naprej veljala, in sicer v vlogi splošnih načel, obveznih za republiško zakonodajo. Dejanski položaj je bil tu za republike v bistvu enak kot pri tistih temeljnih zakonih, ki so tudi zakonsko materijo izčrpali. Razlika pa je bila ta, da je na področju temeljne zakonodaje bila pristojnost federacije vsaj v določenem delu (glede urejanja temeljnih odnosov) že po naravi stvari originalna in primarna.

II

V primerjavi z ustavno ureditvijo iz l. 1953 je v novi ustavi iz l. 1963 zakonodajna funkcija federacije urejena določneje, deloma pa tudi v sami zasnovi nekoliko drugače.

V sistemu samoupravljanja, ki je podlaga in vsebina našega družbenega sistema, določenega z ustavo, je normativna aktivnost integralni del funkcij predstavniškega telesa družbenopolitične skupnosti. Kot vrh integracije samoupravljanja in njegovega mehanizma v tej skupnosti opravlja tudi funkcijo oblasti. Vse skupne družbene zadeve, ki jih delovni ljudje ne rešujejo v komuni, opravljajo kot centralne družbene naloge v republiki kot suvereni nacionalni državni skupnosti, deloma pa v federaciji kot zvezni državi in socialistični demokratični skupnosti. Kakor za vse druge družbene naloge velja tudi za izvrševanje zakonodajne funkcije znano temeljno ustavno načelo iz uvodnega dela (I. zad. odst.) zvezne ustave. Po tem načelu *uresničujejo delovni ljudje in narodi Jugoslavije svoje suverene pravice v socialističnih republikah, v federaciji pa le, kadar je to v skupnem interesu z zvezno ustavo tako izrečno določeno*. Med funkcije federacije, ki so v ustavi SFRJ posebej in določno označene (113. in sl. čl.), sodi tudi zagotavljanje enotnosti družbenoekonomskega in političnega sistema, enotnosti gospodarstva države ter temeljnih svoboščin in pravic človeka in občana. Na podlagi navedenih izhodišč je nova ustava posebej določila funkcije in pristojnosti federacije v zakonodajni sferi. To je storila deloma na nov način, in sicer najprej v tistem svojem delu, v katerem sta določena vloga in vsebina federacije, nato pa — glede na posamezna področja — še posebej v poglavju o pristojnosti organov federacije. V tem kompleksu ustavne ureditve si je

treba ogledati mesto in vlogo zvezne splošne zakonodaje, če ju želimo pravilno razumeti.

Omenjeno temeljno načelo uvodnega dela ustave o vlogi republike in federacije je glede zakonodajne funkcije uresničeno najprej v normativnem delu ustave, kjer sta njuni vlogi na splošno razčlenjeni. Uresničeno je v obeh smereh. Prvič, v določbi ustave o funkcijah socialistične republike (108. čl.). Tu je postavljeno pravilo, da v republiki delovno ljudstvo »ureja družbene odnose« in opravlja druge v tej ustavni določbi navedene naloge, pri čemer so izvzete le »tiste zadeve, ki so po tej ustavi pravica in dolžnost federacije«. Drugič, v določbi ustave, ki posebej govori o zakonodajni funkciji federacije (119. čl.). Tu je postavljeno načelo, da federacija »za uresničevanje svojih pravic in dolžnosti, ki so določene v tej ustavi, in za zagotavljanje enotnega temelja pravnega sistema izdaja federacija popolne, temeljne in splošne zakone«. Takoj je treba ugotoviti, da je prvi del te določbe jasen in pravilen. Njen drugi del pa prihaja s prvim v nasprotje, vrh tega pa je v nasprotju tudi s tem, kar bo pozneje posebej povedanega o pristojnosti federacije na področju splošne zakonodaje. Zunanaj okvira »uresničevanja svojih pravic in dolžnosti, ki so določene v ustavi« federacija namreč ne more — kot je rečeno v njenem uvodnem delu — imeti še kakšnih posebnih funkcij oziroma pravic. Zato je tudi samo v tem okviru mogoče, da federacija pri opravljanju svoje zakonodajne funkcije zagotavlja tudi enotnost pravnega sistema. Omenjeni dodatek o posebni funkciji »zagotavljanja enotnega temelja pravnega sistema« je odveč in neutemeljen. Prav kot takšen pa lahko rabi in je tudi že rabil za podlago, da ob prosti politični oceni in s tem, da se sklicuje na potrebno zagotavljanje enotnega temelja pravnega sistema, federacija s svojimi zakoni presega okvir svoje zakonodajne funkcije ter ureja s svojimi zakoni odnose, katerih ureditev sodi v republiško zakonodajno pristojnost.

Na podlagi navedene načelne določbe (1. odst. 119. čl.) o zakonodajni funkciji federacije je zvezna ustava najprej določila razmerja med vlogo federacije in republike na področjih, na katerih je federacija upravičena izdajati popolne in temeljne zakone. Na področjih, na katerih federacija izdaja popolne zakone, je njena zakonodajna pristojnost v celoti originarna in popolna, republiška zakonodajna pristojnost pa subsidiarna. Na teh področjih, ki so v ustavi imenovana navedena pozneje (1. toč. 161. čl.), namreč republika lahko ureja posamezna vprašanja, če je z zveznim zakonom za to pooblaščen, pa tudi če zveznega zakona sploh ni (razen v primerih, ki sodijo v tako imenovano izključno zvezno zakonodajno pristojnost). Na področjih, na katerih federacija izdaja te

meljne zakone in ki so prav tako v ustavi posebej naštetja (2. toč. 161. čl.), je zakonodajna pristojnost že v osnovi razdeljena med federacijo in republiko. Razdeljena je v tem smislu, da federacija neposredno ureja le osnovne odnose, to je tiste, ki morajo biti zaradi potrebne enotnosti družbenoekonomskega in političnega sistema enotno urejeni v vsej Jugoslaviji. V tem delu je zakonodajna pristojnost federacije originarna. V ostalem delu pa je tudi na teh področjih zakonodajna pristojnost republike originarna, ne pa morda subsidiarna ali dopolnilna, kot se včasih navaja. Republika namreč samostojno ureja vse tiste odnose, ki niso regulirani z zveznim zakonom, oziroma lahko ureja ustrezno področje tudi v vsem njegovem obsegu, če zveznega zakona ni oziroma dokler ga ni. Posebnost in novost nove ustavne ureditve na pravkar obravnavanih zakonodajnih področjih je ta, da je v popolnem in v temeljnem zveznem zakonu posamezna republika lahko pooblaščenca, da v svojem zakonu odstopi od določb zveznega zakona in drugače uredi posamezna vprašanja. Takšno fleksibilnost zveznega zakona, ki v razmerju do republik deluje v bistvu kot dispozitivna norma, so narekovale različne razmere in pogoji v posameznih republikah. V takšnih primerih je zato tudi sama enotnost sistema v njegovi različnosti, ki je utemeljena v stvarnem stanju.

Za razloček od vseh prejšnjih ustavnih ureditev nova ustava posebej ureja vprašanje vloge in vsebine zvezne splošne zakonodaje. Zaradi njene specifičnosti, tako glede funkcij kot glede vsebine in njenega obsega, je ne podaja več v skupnem okviru s popolno in temeljno zakonodajo (119. čl.), ampak posebej (120. čl.), ter, kot smo še rekli, bolj določno kot doslej. Tu hkrati določa področja, na katerih lahko federacija intervenira s splošnimi zakoni, za razloček od področij zvezne popolne in temeljne zakonodaje, ki so navedena na drugem mestu (v poglavju o pristojnostih organov federacije).

Z zvezno ustavo je federacija pooblaščenca, da izdaja splošne zakone: a) »na področju prosvete in kulture, zdravstva in socialnega varstva« ter b) »na drugih področjih, za katera ne določa ta ustava, da izdaja federacija druge zvezne zakone« (120. čl.). V primerjavi z ustavno ureditvijo iz l. 1953 predstavlja kategorija teh področij pod b), vsaj navidezno, razširitev zvezne pristojnosti. Po prejšnji ustavni ureditvi je namreč tu bila splošna zakonodaja omejena na druga področja, »kadar je to splošnega pomena za vse ljudske republike«. Pozneje bomo videli, da ob pravilni razlagi omejenega dela določbe 120. čl. ustave gornja domneva ne drži.

Tako v prvem kot v drugem primeru gre za področja, ki v celoti spadajo v originarno republiško zakonodajno pristojnost. Samo republika, ne pa tudi federacija, lahko neposredno

ureja družbene odnose in druga vprašanja na teh področjih. Področja prosvete, kulture, zdravstva in socialnega varstva so tako po zvezni ustavi izrecno in v vsem svojem obsegu izvzeta izpod režima zveznih popolnih in temeljnih zakonov, s katerimi federacija v celoti oziroma deloma neposredno ureja odnose na ustreznih področjih. Rečeno velja tudi za vsa druga področja, o katerih ne določa zvezna ustava, da »izdaja federacija druge zvezne zakone«.

Ustava je nedvoumno določila vlogo splošnega zakona. Z njim »se določajo splošna načela za urejanje odnosov v republikah« (2. odst. 120. čl.). Republike izdajajo svoje zakone v skladu z načeli, ki jih določa splošni zakon, in so dolžne spraviti jih v sklad s pozneje izdanim splošnim zakonom (4. odst. 120. čl.). To pomeni, da splošni zakon sploh ni več oziroma ne more biti več zakon v klasičnem smislu, katerega določbe neposredno veljajo, in neposredno, ob sankciji prisiljevanja, zavezujejo organe, organizacije in občane v njihovih odnosih. V našem ustavnem sistemu splošni zakon torej že po svoji naravi in vlogi ni namenjen neposredni in splošni uporabi, ampak je specifičen zakonodajni akt, ki je naslovljen le na skupščine socialističnih republik. Kot takšen lahko obsega samo nekatera obča stališča zvezne skupščine kot predstavniškega telesa, ki izvršuje zakonodajno funkcijo federacije. Ta stališča, formulirana v zakonu v obliki splošnih načel, zato niti po svoji vsebini niti po svoji obliki ne bi mogla oziroma smela imeti profila določb običajnega zakona, ki splošno in neposredno velja. Po svoji fiziognomiji bi moral biti splošni zakon bližji zakonski resoluciji kot drugim zakonom. S to utemeljitvijo so bili ob pripravi ustave podani nekateri predlogi, naj bi ustava tudi izrecno uporabila termin »zakonska resolucija« namesto »splošni zakon«. Ta predlog, katerega izhodišče je bilo sicer pravilno, ni bil sprejet. Njegovo zavrnitev so utemeljevali predvsem s tem, da je tudi splošni zakon izraz in instrument zakonodajne funkcije federacije ter da mora kot takšen biti vključen v kategorijo njenih ustreznih normativnih aktov, se pravi, zakonov.

Pravica federacije, da s splošnim zakonom postavlja splošna načela za urejanje odnosov v republikah, je z novo ustavo hkrati v naslednji njeni določbi izrecno in neposredno omejena. Splošni zakon namreč določa splošna načela za urejanje samo tistih »odnosov, ki imajo pomen za temeljno enotnost družbenega in političnega sistema« (2. odst. 120. čl.). V ustavnopravni teoriji se je nekako udomačilo stališče, da pomeni ta določba »rezervno klavzulo«, ki naj velja za primere, ko federacija ne bi mogla že s popolnim ali temeljnim zakonom zagotoviti enotnosti družbenega in političnega sistema. S takšnega stališča bi bil mogoč tudi sklep, da omenje-

na določba 2. odst. 120. čl. ne velja kot omejitev za primere, ko federacija izda splošni zakon na področju prosvete, kulture, zdravstva oziroma socialnega varstva. Takšne razlage seveda ne bi bilo mogoče sprejeti, predvsem iz dveh načelnih razlogov ne. Prvič, ustava bi tako federacijo priznala prav na področjih družbenih služb, kjer morajo biti njene zakonodajne funkcije najožje, večji obseg zakonodajne pristojnosti kot v drugih primerih (zgoraj pod b), ko sme federacija izdati splošni zakon. Normativni krog federacije bi tu postal celo večji kot na področju temeljne zakonodaje, kjer sme federacija urejati le odnose, ki imajo pomen za enotnost gospodarskega in političnega sistema. Drugič, ob takšni interpretaciji omenjene ustavne določbe je mogoče, da bi federacija s svojim splošnim zakonom vsilila republikam npr. enotnost sistema organizacije posamezne vrste družbene službe v jugoslovanskem merilu. To pa bi bilo v nasprotju s pravicami republik po republiških ustavah, ki so same in neposredno dolžne skrbeti za enotnost sistema družbenih služb v republikah.

Iz povedanega izhaja, da ima splošni zakon po sami zasnovi ustave z več gledišč omejeno vlogo in radij svojega delovanja.

Prvič, izdan je lahko samo na zgoraj navedenih *področjih, na katerih federacija ne more izdati svojega popolnega ali temeljnega zakona*. To je važno zlasti glede izrecno navedenih področij tako imenovanih družbenih služb, ki jih federacija po uveljavitvi nove ustave sploh ne more več neposredno urejati, ampak sme v določenem obsegu uveljaviti svojo funkcijo le s splošnim zakonom. Namesto zakona lahko seveda izda splošni akt, ki ni normativne narave (npr. resolucijo, priporočilo).

Drugič, splošni zakon določa *le splošna načela republikam* glede urejanja odnosov na ustreznem področju. To pa ne velja glede vseh odnosov, ampak le *za tiste odnose, ki imajo pomen za temeljno enotnost družbenega in političnega sistema*. Splošni zakon se mora torej pri urejanju materije s področja, na katerem je lahko izdan, v tem splošnem okviru omejiti na načela. Njegova načela vežejo republike, kolikor so v njih obsežena sistemska vprašanja, se pravi tisti odnosi, ki terjajo enotno ureditev. Če takšna potreba po sistemski enotnosti ne obstoji, splošni zakon sploh ne more biti izdan. Tako imenovani »manevrski prostor« je tu za federacijo z novo ustavo logično in upravičeno zožen.

Tretjič, kot posebej določa nova ustava, splošnega zakona *ni več mogoče neposredno uporabljati*, kot je to bilo mogoče po prejšnji ustavni ureditvi. Splošni zakon si ne more več sam dati moči svoje neposredne veljave. Morebitna klav-

zula o neposredni uporabi njegovih določb bi bila v nasprotju z ustavo in ne bi mogla delovati. To hkrati pomeni, da je prenehala možnost za izdajanje neposrednih izvršilnih predpisov k zakonu. Splošni zakon ne more več pooblastiti zveznih ali pa republiških političnoizvršilnih oziroma upravnih organov, da bi za izvrševanje njegovih določb izdajali svoje predpise.

Ob takšni novi sistemski ureditvi splošne zvezne zakonodaje v novi ustavi je bolj ali manj utemeljen sklep, da pri tej zakonodaji v navedenem okviru ne gre več za redno normativno dejavnost federacije v prejšnjem smislu. Njena zakonodajna funkcija na teh področjih je v bistvu intervencijske narave. Federacija intervenira — bodisi vnaprej bodisi pozneje — tedaj in v takšnem obsegu, kolikor je zaradi potrebne temeljne enotnosti družbenega in političnega sistema treba zagotoviti enako zakonsko ureditev v Jugoslaviji.

Duhu samoupravnega sistema, samostojni politični in ekonomski vlogi republike ter splošnim temeljnim ustavnim načelom o naši federaciji ustreza nadaljnja specifičnost, ki jo je glede splošnega zakona uveljavila nova ustava. Medtem ko je bilo do te ustave mogoče izdati splošni zakon samo na področjih, ki so bila izrecno določena kot področja zvezne splošne zakonodaje, omogoča nova ustava, da tudi na področjih, ki jih po ustavi sicer ureja s temeljnimi zakoni, *federacija izda namesto temeljnega zakona splošni zakon* (3. odst. 120. čl.). Splošni zakon bo mogoče uporabiti takrat, kadar bo potrebna enotnost družbenoekonomskega in političnega sistema zadosti zavarovana že s tem, da bodo postavljena le splošna načela za republiško zakonodajo, ne da bi bilo treba osnovne odnose na ustreznem področju tudi neposredno urediti na zvezni ravni. Ker pa so funkcije federacije na področju zvezne zakonodaje, kot že uvodoma rečeno, omejene na zagotavljanje potrebne enotnosti družbenega in političnega sistema ter jih je treba razlagati restriktivno, pomeni navedena določba hkrati ustavno pravilo oziroma smernico, naj federacija uredi ustrezno področje le s splošnim zakonom, če ni neogibne potrebe po temeljnem zakonu. Takšna bodoča politična praksa bi postopoma omejevala oziroma izločevala zvezno temeljno zakonodajo, ki precej komplicira naš pravni sistem in povzroča probleme.

Glede posebne pravice zbora narodov kot varuha enakopravnosti narodov je v primeru, ko je na dnevnem redu zveznega zbora predlog zveznega splošnega zakona, nova ustava

v bistvu prevzela ureditev, ki je bila uveljavljena z ustavno reformo l. 1953. Člani zbora narodov imajo pravico, da se zberejo kot zbor narodov in da odločajo posebej (zunaj zveznega zbora) o predlogu splošnega zakona. Zbor narodov lahko predlaga, naj bo predlog zakona spremenjen oziroma naj zakon ne bo sprejet, če sodi, da vsebuje kršitev enakopravnosti narodov ali republik ali kršitev drugih z ustavo določenih pravic republik. Kot že z ustavnim zakonom iz l. 1953 je bil z novo ustavo urejen tudi postopek v primerih, ko sta si stališči zbora narodov in zveznega zbora med seboj različni.

Z ustavnim amandmajem (2. točka I.), ki je bil sprejet l. 1967, je bila na obravnavanem področju uveljavljena sprememba ustavne ureditve v dveh smereh. Prvič, zbor narodov se lahko sestane in obravnava vsa vprašanja, ki imajo pomen za enakopravnost republik, narodov in narodnosti, kot tudi vprašanja, ki zadevajo pravice republik, določene v ustavi, in sicer po lastni iniciativi (če to zahteva pet njegovih članov) ali na zahtevo predsednika skupščine. Se pravi, zbor narodov lahko obravnava tudi vprašanja, ki so že urejena ali pa naj bi bila urejena s splošnim zakonom, ne glede na to, ali so takšna vprašanja postavljena na dnevni red seje zveznega zbora. Drugič, po določbi ustavnega amandmaja se zbor narodov obvezno sestane, kadar je v skupščini na dnevnem redu predlog zveznega temeljnega ali splošnega zakona. Po prejšnji ustavni ureditvi je zbor narodov imel le pravico, ne pa tudi dolžnosti, da se je lahko posebej sešel in odločal o takšnih zakonskih predlogih. V praksi se te svoje pravice tudi po uveljavitvi nove ustave ni oprijemal.

Z ustavnim amandmajem je vpeljan režim, po katerem bo moral biti vsak predlog za sprejem novega ali za spremembo že veljavnega splošnega zakona v zvezni skupščini posebej obravnavan s stališča enakopravnosti republik, narodov in narodnosti oziroma varstva z ustavo določenih pravic republik. Pri tem je seveda funkcija zbora narodov politična; tu ni težišče na ocenjevanju ustavnopravne strani problema. Zbor narodov bo lahko ugotovil, da predlog splošnega zakona presega okvir funkcij federacije (ker da, n. pr., obsega več kot samo načela), čeprav bi bil po pravni interpretaciji mogoče tudi drugače sklep. Teoretično bo mogoče tudi nasproten primer. Zbor narodov bi lahko ocenil, da s predlogom splošnega zakona niso kršene z ustavo določene pravice (ker da se, n. pr., zakon omejuje le na načela), medtem ko bi ustavnopravna razlaga lahko bila drugačna. V vsakem primeru bo splošen zakon, ko bo sprejet, lahko podvržen ustavnosodnemu nadzoru, kar zadeva njegovo skladnost z zvezno ustavo.

V zvezi s spredaj omenjenim novim načelom v ustavi iz l. 1963, po katerem je splošni zakon lahko izdan v primerih,

ko je federacija upravičena ustrezno področje urediti s temeljnim zakonom, bo vloga zbora narodov še posebej pomembna. Z njegovim aktivnim posegom bo tu zagotovljeno, da bo vloga federacije res prišla do veljave le v tistem obsegu, ki bo v skladu z njeno družbeno funkcijo, hkrati pa da bo republikam čimbolj omogočeno, da s svojimi zakoni neposredno urejajo splošne družbene probleme v skladu s svojimi razmerami in potrebami.

IV

Po uveljavitvi nove ustave je bilo izdano sorazmerno malo zveznih splošnih zakonov. Nekateri med njimi pomenijo celo samo delne spremembe že pred uveljavitvijo ustave izdanih splošnih zakonov, ki so bile opravljene v procesu usklajevanja le-teh z novo ustavo.

Ti splošni zakoni so:

1. splošni zakon o samoupravljanju delovnih ljudi v upravnih organih (Ur. l. SFR J, št. 46/64),
2. splošni zakon o arhivskem gradivu (Ur. l. SFR J št. 48/64),
3. splošni zakon o šolstvu (prečiščeno besedilo, Ur. l. SFR J, št. 4/64),
4. splošni zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstveni službi (Ur. l. SFR J, št. 9/65),
5. splošni zakon o organiziranju znanstvenih dejavnosti (Ur. l. SFR J, št. 16/65),
6. splošni zakon o finančnih sredstvih za izobraževanje (Ur. l. SFR J, št. 21/65),
7. splošni zakon o financiranju nekaterih oblik družbenega varstva otrok (Ur. l. SFR J, št. 23/67, 54/67).

Z izjemo splošnega zakona o šolstvu in splošnega zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstveni službi se splošni zakoni postopoma približujejo funkciji splošnega zakona, kakršno ima le-ta po ustavi. Pri tem je, med drugim, treba opozoriti na to, da pomenijo pri zakonih, ki urejajo financiranje dejavnosti oziroma kolikor ga urejajo (splošni zakon o finančnih sredstvih za izobraževanje, splošni zakon o financiranju nekaterih oblik družbenega varstva otrok), njihove določbe v pretežnem delu neposredno ureditev novega sistema financiranja na teh področjih. To je bilo potrebno zaradi obstoječe ustavne ureditve, po kateri se z zveznim zakonom določajo viri in vrste dohodkov družbenopolitičnih skupnosti oziroma obvezni prispevki občanov iz osebnega dohodka za skupne

potrebe. V tem delu navedena zakona pravzaprav nista splošna zakona. Nadalje je za vse splošne zakone, izdane po novi ustavi, še vedno značilno, da so po svoji notranji zgradbi in načinu pravnega izražanja še vedno zelo podobni drugim kategorijam zveznih zakonov. Njihova vsebina je v precejšnjem delu izražena v klasični normativni obliki, se pravi v obliki določb, ki neposredno veljajo. Doslej še ni uspelo vsebine splošnega zakona oblikovati res v načela za republiško zakonodajo, ki bi jih najbrž primerneje izrazili v narativni kot pa v normativni obliki.

Kot smo že rekli, sta po našem mnenju z gledišča zakonodajnih funkcij federacije na področju splošne zakonodaje izmed navedenih splošnih zakonov splošni zakon o šolstvu in splošni zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstveni službi najbolj oddaljena od besede in duha nove ustave. S tega gledišča bi, zaradi omejenega okvira te razprave, poskusili bliže analizirati vsaj enega izmed njiju, in sicer splošni zakon o šolstvu.

Ob usklajevanju splošnega zakona o šolstvu in splošnega zakona o fakultetah in univerzah (v osnovnem besedilu iz l. 1958 oziroma l. 1960) z ustavo je zvezna komisija izhajala s stališča, da je treba zakonsko materijo skrčiti in predvsem črtati določbe o vprašanih, ki naj jih v prihodnje urejajo zavodi sami v okviru svoje samouprave. Posledica tega je bila, da sta bila prejšnja kodeksa združena v en sam zakon (ki je namesto prejšnjih 300 členov še vedno zadržal 88 členov). Ker sta prejšnja zakona bila samo po imenu splošna, po vsebini pa popolna zvezna zakona, je ob navedeni zasnovi njunega usklajevanja z ustavo ostal koncept nove zakonske ureditve v bistvu nespremenjen. Spremenjen je bil obseg, ne pa tudi kvaliteta dotedanje zakonske ureditve. Razen posebnih temeljnih načel v I. delu (1. — 19. čl.), na katere bi se pravzaprav moral zakon kot splošni zakon omejiti, obsega v II. delu (20. — 56. čl.) pod naslovom »Sistem vzgoje in izobraževanja« določbe o posameznih vrstah šolskih zavodov. V tem okviru še vedno dokaj neposredno ureja zlasti organizacijo visokega šolstva. V tretjem delu (57. do 74. čl.) obsega določbe o notranjem življenju in delu šol, o učencih in učiteljih. V četrtem delu (75. do 81. čl.) pa so nekatere temeljne določbe o ustanavljanju in odpravljanju šol, ki jim sledijo prehodne in končne določbe zakona.

Zvezna ustava določa (44. čl.): 1. da imajo občani ob enakih, z zakonom (republiškim oziroma zveznim) določenih pogojih, pravico pridobivati si potrebno znanje in izobrazbo na šolah in drugih izobraževalnih zavodih vseh vrst; 2. da je osemletno šolanje obvezno; zakon (republiški oziroma zvezni) lahko podpiše tudi daljše obvezno šolanje, in 3. da družbena

skupnost zagotavlja materialne in druge pogoje za ustanovitve in delo šol ter drugih zavodov za izobraževanje občanov in za pospeševanje njihove dejavnosti. Razen tega obsega zvezna ustava določbo (2. odst. 42. čl.), da se na šolah za pripadnike posameznih narodnosti poučuje v njihovih jezikih. Zvezna ustava ne določa, da naj je šolski sistem oziroma organizacija šolstva v Jugoslaviji enotna. Prav tako zvezna ustava ne vključuje med funkcije federacije zagotavljanje enotnosti sistema izobraževanja, razen kolikor ne gre tudi na tem področju za sestavni del družbenega, ekonomskega in političnega sistema ter temeljnih pravic človeka in občana (113. čl.). V šolstvu pomeni sestavni del družbenega sistema npr. določitev namena izobraževanja, uvedba izobraževalnih skupnosti.

Nasprotno pa republiška ustava izrecno vzpostavlja pravico in dolžnost republike, »da skrbi za razvoj visokega šolstva, šolstva narodnosti, in posameznega šolstva, za *enotnost sistema šolstva in izobraževanje v republiki* ter za napredek šolstva« (8. al. 123. čl. ustave SR Slovenije). Po republiški ustavi sta pravica in dolžnost republike tudi, da »ureja v mejah republiške pristojnosti z *zakoni in drugimi predpisi vprašanja, ki imajo splošen pomen za republiko*« (17. al. 123. čl.). V poglavju o družbeni ureditvi obsega republiška ustava glede šolstva oziroma izobraževanja ter obveznosti skupnosti do tega področja nekatere posebne in *konkretne določbe* (38. do 40. čl., 75 do 78. čl.).

Vprašanje *zavodov*, ki opravljajo družbene službe, je bilo urejeno s posebnim zveznim zakonom o zavodih (Ur. l. SFRJ, št. 5/65). To se je zgodilo sočasno, ko je bil izdan novi splošni zakon o šolstvu. Zakon o zavodih, ki je temeljni zakon in kot takšen sicer zasluži posebno kritiko, je vendar omogočil republikam, da v svojih zakonih v precejšnjem delu odstopijo od njegovih določb.

Iz vsega povedanega izhaja po naši sodbi sklep, da obstoječi splošni zakon o šolstvu v pretežnem delu *ureja snov oziroma odnose, ki nimajo »pomena za temeljno enotnost družbenega in političnega sistema*«. Zato v tem svojem delu ni v skladu s funkcijo splošnega zakona in torej tudi ne z ustavo. Omejiti bi ga morali predvsem na tisti del, ki ga obsegajo njegova sedanja »Temeljna načela«, s tem da bi tudi iz njih črtali organizacijske in najbrž še nekatere druge določbe. Težišče splošnega zveznega zakona bi pravzaprav moralo biti na načelih o namenu vzgoje in izobraževanja. Takšen, kot je sedaj, je splošni zakon o šolstvu precej oviral in še sedaj ovira posamezne republike, da bi ta področja res lahko urejale tako, kot ustreza njihovim razmeram in potrebam. To velja zlasti za nekatere njegove določbe o strokovnem, višjem in visokem ter posebnem šolstvu.

Mimo problema zveznega splošnega zakona in njegovega razmerja do originarne republiške zakonodajne pristojnosti obstoji tudi vprašanje o republiškem splošnem zakonu in njegovega razmerja do samostojne normativne funkcije občine oziroma ustrezne pristojnosti njene skupščine. Spričo omejenega okvira te razprave lahko na tem mestu ta problem samo pokažemo; njegova razrešitev zahteva obširnejšo obdelavo.

V naši družbeni ureditvi ima občina položaj temeljne družbenopolitične skupnosti. Iz tega njenega položaja izhaja tudi z ustavo zagotovljena pravica občine oziroma njene skupščine, da samostojno ureja s predpisi zadeve, ki imajo splošen pomen za gospodarski, komunalni, kulturni in socialni razvoj občine. Področje njene originarne normativne dejavnosti pa je seveda spričo z ustavo določenih funkcij republike in federacije omejeno v tem smislu, da občina ne more samostojno urejati zadev, ki so urejene z zakonom, zlasti ne zadev, katerih urejanje je pridržano zakonu (108. čl. ustave SR Slovenije). Čeprav ustava izrecno ne predvideva možnosti, da bi v zadevi iz republiške zakonodajne pristojnosti republiški zakon samega sebe omejil na splošna načela, ki nato obvezujejo občinske skupščine, ko te s svojimi predpisi neposredno urejajo ustrezno področje, v sistemu samoupravljanja ta možnost ne more biti izključena. Glede na naravo problematike, ki jo ureja republiški zakon, jo bo mogoče uresničiti v različnih primerih. Zlasti bo ta možnost po naši sodbi prišla v poštev v primerih, ko je urejanje odnosov na kakem področju z ustavo pridržano občini, s tem da jih občina ureja v skladu z zakonom (npr. 92. čl. ustave SR Slovenije).

Lojze Skok

O vodilni idejnopolitični vlogi komunistov in njih organiziranju

V sestavku nimam namena obravnavati definicije idejnopolitične vodilnosti oziroma (elementov) avantgardnosti; in tudi ne razčlenjevati njenih pojavnih oblik, psiholoških in moralnih pogojev ter načinov uresničevanja, časovne ali druge porazdeljenosti primerov objektivnega usihanja te lastnosti v nekaterih revolucionarnih gibanjih, partijah ali pri posameznikih.

Take študije so bile že objavljene tudi v Teoriji in praksi.¹ Ob tej priložnosti bi skušal opozoriti le na nekatere značilnosti procesov oblikovanja in preoblikovanja organizacije, revolucionarne avantgarde, partije delavskega razreda. S tem problemom so se v zgodovini delavskega gibanja ukvarjali in se ukvarjajo še sedaj mnogi teoretiki in politični delavci.

Čeprav so bila stališča o tem vprašanju vedno zelo pestra, pa vendarle velika večina izvaja idejo (kljub različnim psihološkim, moralnim, praktično političnim utemeljitvam) o avantgardni organizaciji iz objektivne avantgardne vloge delavskega razreda v zgodovini. Marx in Engels nista le gradila znanstveno, teoretično osnovo boja delavskega razreda za njegovo samoosvobojanje, ampak sta tudi konkretno pomagala pri njegovem praktičnem, političnem organiziranju. Proletarske organizacije so bile zanju sredstvo, s katerim se bo delavski razred konstituiral kot razred; bile so jima posrednik revolucionarne zavesti, saj bi brez nje proletariat ostajal na ravni spontanosti, t. j. tradeunionizma.

¹ Dr. Vojan Rus: Problem avantgarde v sodobnem razvoju socializma (T. in P. 1964/7-8).

Komunistični manifest precizira odnos komunistov do proletarcev nasploh takole: »Komunisti niso kakšna posebna stranka v odnosu do drugih delavskih strank. Nimajo nobenih od interesov vsega proletariata ločenih interesov. Ne postavljajo nobenih posebnih načel, po katerih bi hoteli oblikovati proletarsko gibanje.«

In dalje: »Komunisti so torej v praksi najodločnejši del delavskih strank v vseh deželah, tisti del, ki žene gibanje vedno dalje in dalje; v teoretičnem pogledu imajo pred ostalo proletarsko množico to prednost, da poznajo pogoje, potek in splošne rezultate proletarskega gibanja.« (Komunistični manifest, K. Marx; F. Engels: Izbrana dela, CZ 1959, str. 32, 33)².

Oblike organiziranosti avantgarde so se spreminjale izredno intenzivno; utemeljevale in izsiljevale so jih spreminjajoče se družbene razmere. Nosilci različnih interesov so nove razmere tudi različno razlagali in skušali uveljavljati različne rešitve ne le v teoriji, ampak tudi v načinih organiziranja. Zato ni naključje, da so bile spremembe organizacijskih oblik revolucionarne avantgarde po pravilu posledica ostrih političnih bojev in sporov.

Najusodnejši spopad v ruski socialnodemokratski stranki (leta 1903 na 2. kongresu RSDS) se je vnel prav ob odnosu do te problematike. Razkol na boljševice in menjševice je bil posledica ostrega konflikta ob vprašanjih odnosa med politično organizacijo delavskega razreda in delavskim razredom samim. Dejstvo, da je bila vsa ta problematika »pobarvana« še s posebnimi razmerami, ki so izhajale iz brutalnih metod družbene, politične in gospodarske nerazvitosti in primitivizma takratne carske Rusije (npr. zahteve po čimbolj konspirativni organizaciji; taki, ki bo kos politični policiji) — te osnovne dileme ne zakrije.

Lenin je v knjigi »Kaj storiti«, izhajajoč iz takratnih razmer ruske družbe, zavzeto utemeljeval ideje, da je potrebna taka nova, posebej organizirana sila. Pisal je: ... »Pod ,pametnimi' v organizacijskem pogledu je treba razumeti, kakor sem že ponovno poudarjal, samo poklicne revolucionarje, ne glede na to, ali prihajajo iz vrst študentov ali delavcev. In jaz trdim: 1. da nobeno revolucionarno gibanje ne more biti trdno brez trdne *organizacije voditeljev, ohranjujoče kontinuu-*

² Obravnava razmer in ideologije II. internacionale bi presegala okvir tega sestavka. Dovolj je, če omenimo le to, da so revizionisti Marxove teorije o razrednem boju (Bernstein) točno spoznali, da je njen temelj ideja, poznanje o objektivno napredni vlogi delavskega razreda v zgodovini. Bernstein je zato porgljivo pisal o »dialektičnih lepotah«, ki da jih je Marx povzel po Heglu. Nekakšna simetrija »sheme« o protislovjih da pa je zapeljala v to, da je našel v proletariatu protagonista (subjekt) zgodovine in napredka, skratka protipol — za (v kapitalističnem družbenem redu prevladujočo) buržoazijo.

iteto (podčrtal L. S.); 2. da je potreba po taki organizaciji tem nujnejša in da mora biti taka organizacija tem trdnejša, ki tvori bazo gibanja ter sodeluje v njem (ker je demagogom vseh vrst tem lažje potegniti za seboj nerazvite sloje množic); 3. da mora taka organizacija obstajati poglavitno iz ljudi, ki se poklicno bavijo z revolucionarnim delovanjem; 4. da bo v absolutistični deželi tem težje »poloviti« tako organizacijo, čim bolj bomo zožili sestav njenih članov, tako da bodo v njej sodelovali samo tisti člani, ki se poklicno bavijo z revolucionarnim delovanjem in so se poklicno izšolali v umetnosti, kako se je treba boriti s politično policijo, in 5. tem širši bo sestav ljudi tako iz vrst delavskega razreda, kakor tudi iz ostalih družbenih razredov, ki bodo imeli možnost sodelovati v gibanju in aktivno delovati v njem...« (Lenin: Kaj storiti?)

Leninu se je posrečilo ne le teoretično razviti in utemeljiti idejo o taki partiji delavskega razreda, temveč tudi v praksi izgrajevati. Te dni, ko smo slavili 50. obletnico oktobrske revolucije, nam je bilo morda še bolj jasno kot kdaj prej, da brez take boljševiške partije revolucija ne bi bila uresničena. Boljševiki pod Leninovim vodstvom so bili tista organizirana sila, ki je bila dovolj močna in enotna,³ da je lahko postala poglavitno usmerjajoče in gradeče jedro spontano ustvarjajočemu se, borbenemu protivojnemu, proticarističnemu itd. razpoloženju delavstva in najširših ljudskih množic sploh.

Vloge boljševiške partije, kot rečeno, sedaj sicer nihče več ne zanika; zelo so pa pogostne razlage (tudi pri nas), da je bila struktura, značaj te partije tak, da je, če že ne povzročila, pa vsaj omogočila stalinizem. Tako sklepanje je površno (včasih tudi zlonamerno), saj izhaja iz domneve, da zgolj oblika določa smer in akcijo relevantnih političnih sil.

Mnogo je bilo činiteljev in vplivov (kljub dejstvu, da je bila osnovna pridobitev oktobrske revolucije — nov družbeno-lastniški odnos — ohranjena), ki so pogojili prestrukturiranje razmerja sil v boljševiški partiji, tako da je prevladala Stalinova struja. Formalno, statutarno, je bilo po Leninovi smrti v boljševiški partiji malo sprememb; zato pa toliko več v njenem notranjem življenju: notranji demokraciji, svobodnem boju mnenj, afirmaciji teoretičnega primitivizma in stagnaciji originalne teoretične misli. Nekateri naši teoretiki

³ Enotnost boljševiške partije je bila pod vodstvom Lenina izrazito dinamičnega značaja. Visoka stopnja notranje demokracije, živahen boj mnenj in velika teoretična razgledanost so bili vzroki (ne pa posledica) za to, da je ta partija v ognju boja gradila svojo revolucionarno teorijo. Izvajanje politike zgolj iz nekih centralističnih virov (kar je postala poglavitna značilnost stalinističnega obdobja tudi v Kominterni) je bilo tej partiji neznano.

(Besim Ibrahimpasić) poudarjajo dejstvo, da je pomembno vlogo v tem procesu odigrala tudi medtem spremenjena socialna sestava partije (delavska večina iz leta 1918 v boljševiški partiji je do leta 1923 zdrknila na opazno manjšino).

Nekateri trdijo, da je teoretična nevarnost za ločevanje partije od razreda tičala v stališču, da ... »razredna politična zavest more biti primešana delavskemu razredu samo od zunaj...« (Lenin: »Kaj storiti?«) Znanstvena teorija socializma je (in je bila) delo intelektualcev. Le mehanična razlaga temeljnih spoznanj klasikov (in tudi Lenina) o funkciji znanstvene teorije socializma in zakonitostih njenega nastanka ter razvoja omogoča sklepanje, da je avantgardna partija vodnik nad delavskim razredom in zunaj njega, ne pa njegovo revolucionarno osveščanje, funkcija njegovega objektivnega zgodovinskega položaja in vloge.

Teh omejitev in nevarnosti se je Lenin zavedal ter se je, posebno po zmagi revolucije, boril proti birokratskemu ločevanju partije od delavskega razreda ter proti omejevanju demokratičnega življenja v njej. Prav v tem času je v svojem delu »Država in revolucija« ostro kritiziral birokratizem in politično državo.

Na podoben način kot Lenin se je lotil analize odnosov med avantgardno politično silo, delavsko partijo, in razredom A. Gramsci v Italiji — po prvi svetovni vojni — v popolnoma drugačnih okoliščinah, v obdobju, ko se je radikalizirala italijanska reakcija. Na podlagi razmer kulturno visoko razvite dežele se je boril za zgraditev take partije, ki bo zmožna dvigniti delavski razred na raven hegemonije vseh delovnih družbenih slojev in razredov. To pa naj bi dosegla ne le s političnim bojem, ampak tudi z moralnopolitičnim in intelektualnim vodstvom (od tod izvira izreden Gramscijev interes za položaj intelektualcev ter odnos partije in razreda do njih).⁴ Globoko je doumel politične nevarnosti in možnosti zmanjševanja vpliva politične avantarde, kolikor le-ta prične podcenjevati pomen teorije (kar ima za posledico razraščanje dnevnega pragmatizma).

S tvornim, dialektičnim povezovanjem teorije in družbenopolitične prakse naj bi se onemogočalo vzpenjanje partije (kot nosilca teorije in organizatorja) nad delavski razred ter njeno spreminjanje zgolj v praktičnega izvajalca akcije. Teoretično tako zasnovana partija je v bistvu pomenila implicitno kritiko (Gramsci je bil v zaporu in nastalega položaja ni poznal) Stalinovih teoretičnih simplifikacij in politične prakse, katerih posledica je bila surovo rušenje leninske vse-

⁴ Ivo Petrinović: »Partija radničke klase u koncepciji Antonija Gramscijaca«, Matica Hrvatska, Split, 1967.

bine boljševiske partije. Kljub drugačni retoriki so se takrat vezi med sovjetsko politično avantgardo in delavskim razredom najbolj nevarno zrahljale.

Jugoslovanska komunistična partija se je oblikovala in gradila v podobno surovih in težavnih družbenih razmerah kakor svojčas boljševiska. Komunistična partija Jugoslavije se je, še posebno izrazito po letu 1937, izgrajevala v smislu izvirnih Leninovih načel; kljub Stalinu in Kominterni je intenzivno razvila visoko stopnjo notranje demokracije, teoretične in praktično politične avtonomije. Zavedala se je, da je avantgarda delavskega razreda narodov Jugoslavije in zato odgovorna predvsem njim.

Pri uresničevanju vodilne vloge delavskega razreda je jugoslovanska KP z izrednim občutkom za spremenjeni družbeni položaj sproti preoblikovala ne le metode dela, organizacijske oblike, ampak tudi teoretične utemeljitve. V tem sestavku ni mogoče analizirati procesa spreminjanja vseh oblik, prek katerih se je partija borila za praktično uresničevanje vodilne vloge delavskega razreda v naši družbi po revoluciji. Še bolj kot analiza procesa spreminjanja teh oblik bi bila zanimiva in koristna analiza družbenih vzrokov in pogojev, ki so utemeljevali in izsiljevali nove rešitve. Omenimo naj le, da se je proces preoblikovanja naše partije začel že z uresničevanjem stališč, sprejetih na VI. kongresu, ko je bila partija tudi preimenovana v zvezo; ta razvoj je z VIII. kongresom in še posebej s IV. plenomom doživel buren, revolucionaren pospešek.⁵

⁵ Zanimiv je razvoj definicij vodilne vloge KP oziroma ZK v njenih statutih (preambulah):

»... KPJ je vodilni, organizirani oddelek delavskega razreda FLRJ, najvišja oblika njegove razredne organizacije... KPJ je vodnik vsega državnega in družbenega razvoja Jugoslavije, pri čemer se naslanja na najširšo somoiniciativo delovnih množic.« (Statut, sprejet na V. kongresu KPJ — 1948.)

»ZKJ je organizirana politična sila delavskega razreda FLRJ... ZKJ se bori za zgraditev ocializma... Ta njena borba in rezultati te borbe jo delajo za vodnico vsega delovnega ljudstva — delavskega razreda, delovnih kmetov, inteligence...« (Statut, sprejet na VI. kongresu ZKJ — 1952.)

»... ZKJ je organizirana politična sila delavskega razreda in delovnega ljudstva Jugoslavije... ZKJ se bori za graditev socializma... Za uresničitev svoje linije se ZK bori s politično in idejno aktivnostjo na vseh področjih družbenega življenja, v vseh družbenih organizacijah, organih in ustanovah...« (Statut, sprejet na VII. kongresu ZKJ — 1958.)

»... ZKJ je organizirana idejna in politična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi Jugoslavije... V sistemu neposredne socialistične demokracije, v katerem delovni ljudje sami odločajo o pogojih svojega dela in življenja, o svojih medsebojnih družbenoekonomskih odnosih, je ZK organizirana sila, ki se z idejnimi in političnimi sredstvi bori za družbene odločitve, kakršne so v skladu z načeli in smotri socialističnega razvoja. V tej aktivnosti se komunisti skupaj z drugimi delovnimi ljudmi hkrati tudi usposablajo za kar najbolj samostojno uresničevanje svoje družbene vloge in vplivajo na krepitev družbene iniciative in socialistične zavesti.« (Statut, sprejet na VIII. kongresu ZKJ — 1964.)

Razprava na brionskem plenumu je odločneje kot kdaj poprej postavila na dnevni red problem, kako v novih, demokratičnih, samoupravnih razmerah zagotavljati hegemonijo delavskega razreda ter idejnopolitično, vodilno vlogo ZK (v njegovem okviru).⁶

Čeprav je že VI. kongres postavil na dnevni red vprašanje položaja ZK in komunistov v družbi in s tem vzbudil nujno potrebo po njegovem globljem prevrednotenju, ustrežnejšem definiranju in, seveda, novi učinkovitejši praksi, ne moremo teh prizadevanj oceniti drugače, kot da so se poskušali rešitev gibal večidel v praktičnih, organizacijskih okvirih. Iskali so nove organizacijske variante, poudarjali, kako nujno je uresničevati vodilno vlogo ZK, opozarjali na posamezne primere pojanja te vloge, zahtevali obsežnejše in tudi temeljitejše idejnopolitično usposabljanje članstva, da bi bilo le-to sposobno z idejnopolitičnim vplivanjem uresničevati vodilno vlogo itd. Zelo malo pa je bilo razmišljanj in temu ustreznih naporov, da bi to vprašanje razčlenjevali in urejali v okviru odnosov ZK — delavski razred oziroma delavski razred — družba. Ta položaj se zdi še posebno prenetljiv in komaj verjeten ob dejstvu, da je to že bil čas burnega razvoja samoorganiziranja delavskega razreda (ki ga je ZK sicer injicirala in spodbujala) — to je samoupravljanja.

Prav v tem času so se pojavile tudi pri nas v nekaterih razpravah ocene, da s politično in ekonomsko odpravo buržoazije »razpade« tudi delavski razred. Taka razslojena družba da nima razredov ali slojev, ki bi jih v Marxovem smislu lahko označili kot zgodovinsko, objektivno napredne. V takem položaju pa zato tudi ni več potrebna posebej organizirana politična sila (v tem primeru ZK), ker se ne more opirati na ustrezní razred oz. sloje.

Dejstvo je, da se vsebina in značaj delavskega razreda pri nas intenzivno spreminjata.⁷ Znanstvena razčlenitev novega položaja naj bo temelj novim definicijam in posplošitvam, pa tudi odnosom med ZK in delavskim razredom.

⁶ »Treba je hitreje poiskati odgovor na vprašanje, kako zagotoviti, da bo Zveza komunistov nadalje rasla v zvezo aktivnih, samostojnih in zavestno odgovornih borcev za socialistične družbene odnose, v vodilno idejnopolitično silo, ki usmerja revolucionarna gibanja in jim daje smisel na podlagi znanstvenih marksističnih spoznanj, kako se izogniti nevarnosti empirizma in prakticizma, kako naj se ZK integrira v proces odločanja delovnega človeka, osvobojenega slehernega tutorstva, kako naj se zagotovi premik političnega delovanja ZK od organov oblasti, kar je nujna značilnost prejšnjih odnosov in struktur, k delovnemu človeku kot nosilcu oblasti in njegovi vlogi v samoupravljanju. Treba bi bilo analizirati, kje so vzroki birokratizma, subjektivizma, rutinstva v vsakdanjem delu in zakaj jih le počasi odpravljamo.«

(V. Vlahovič, IV. plenum CK ZKJ.)

⁷ Teze IK CK ZKJ o nadaljnjem razvoju in reorganizaciji Zveze komunistov.

Jasno je torej tudi, da se bodo morala okrepiti prizadevanja po uveljavljanju novih, izvirnih elementov vodilne vloge ZK in prilagoditi novim razmeram.

Že v uvodu je bilo omenjeno, da ni namen tega sestavka podati globalno oceno prestrukturiranja organizacije vodilnih političnih sil delavskega razreda naše družbe. Zato bomo opozorili le na to, da smo se pri reorganizaciji naše ZK, kar zadeva položaj člana, komunista, približali izvirnim idejam Komunističnega manifesta, seveda pa ohranjamo in naprej razvijamo posebno organizacijo idejnopolitične avantgarde. Z organizacijskimi rešitvami pa skušamo zajeti ta novi, okrepljeni položaj komunista v strukturo, sistem notranjega komuniciranja in vplivanja.

Peter Klinar

Mnenje slovenskih komunistov o mednacionalnih odnosih

Načelna ureditev nacionalnih odnosov v Jugoslaviji, ustvarjena po osvoboditvi, ne pomeni, da so nacionalni odnosi dokončno urejeni, nacionalnega vprašanja pa da ni. Obstoj nacionalnih odnosov in nacionalnega vprašanja je vezan na obstoj narodov znotraj določene širše družbene skupnosti. Ko torej ugotavljamo, da nacionalno vprašanje v naši družbi obstaja, priznavamo tako tudi — ob upoštevanju določenih kvalitativnih razlik v mednacionalnih odnosih v razrednih družbah in socialistični družbi — nujnost negativnih manifestacij v nacionalnih odnosih in dolgotrajnost procesov za razreševanje le-teh oziroma za odpravljanje nacionalnega vprašanja.

V zadnjem obdobju, ko smo pričeli bolj realno ocenjevati nekatere negativne pojave v jugoslovanski skupnosti, so

bile tudi negativne tendence v nacionalnih odnosih bolj kritično pretresene in bolj ustrezno ocenjene. Problemi v mednacionalnih odnosih postajajo področje širše razprave in za njihovo razreševanje se pojavljajo različna stališča in odgovori. Vsakodnevno življenje v večnacionalni družbeni skupnosti pa zastavlja nova zapletena vprašanja v nacionalnih odnosih, predvsem v medsebojnih odnosih med federativno skupnostjo in republiškim nacionalnimi skupnostmi. Eno od njih je bilo v zadnjem obdobju vprašanje o stopnji prispevka iz osebnih dohodkov, o katerem se je, npr., izoblikovalo stališče slovenskih političnih organov (kot reakcija na zvezni predlog o določitvi enotnega odstotka), da med jugoslovanskimi narodi, zaradi razlik med njimi, v pogledu delitve narodnega dohodka ni mogoče uporabljati povsem enakih in povprečnih jugoslovanskih odločitev.

Za učinkovito in pravočasno razpletanje nacionalnih problemov je prvi pogoj podrobno poznavanje vzrokov, ki povzročajo negativne pojave v nacionalnih odnosih. Eno od sredstev za odkrivanje in vrednotenje teh vzrokov so tudi mnenjske raziskave.

V nadaljevanju bi poskušali razmišljati ob stališčih anketiranih komunistov v Sloveniji¹ o razvoju odnosov med jugoslovanskimi narodi, predvsem pa o vzrokih negativnih pojavov v nacionalnih odnosih. Pri tem pa opozarjamo, da je treba pri vrednotenju teh razmišljanj upoštevati predvsem naslednje omejitve: da gre za mnenjski aspekt obravnave nacionalnih problemov, da gre za stališča članov ZK o teh problemih in pa da so anketiranci ocenjevali negativne pojave predvsem po razmerah, ki jih poznajo, kar pomeni, da se njihova ocena nanaša večidel na odnose in poznavanje problemov v Sloveniji.

O razvoju nacionalnih odnosov v zadnjih letih je velika večina anketirancev (okrog 80%) menila, da posamezni pojavi kvarijo dobre odnose. Če upoštevamo to prevladujoče stališče in maloštevilnost drugih odgovorov, lahko trdimo, da anketirani komunisti večinoma niso mnenja, da bi se v zadnjih letih odnosi med jugoslovanskimi narodi bistveno izboljševali ali bistveno poslabševali. V tej luči je treba ocenjevati njihove nadaljnje odgovore o vzrokih, ki povzročajo probleme in negativne pojave v mednacionalnih odnosih.

Med posameznimi vzroki, ki kvarijo dobre nacionalne odnose je odgovor anketirancev, da so »zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti republik interesi različni« (50,9%), iz-

¹ Raziskava Centra za raziskovanje javnega mnenja pri VSPV: Stališča in politična aktivnost članov ZKS v zvezi s temeljnimi in aktualnimi idejnimi vprašanji, opravljena maja 1967.

razito na prvem mestu. Ni naključje, da velik del anketirancev pripisuje takšen pomen temu razlogu, saj gre za anketirance z najrazvitejšega področja Jugoslavije, kjer so razlike v zvezi s stopnjo razvitosti očitne v primerjavi z nerazvitimi področji. Prav gotovo vpliva različna stopnja gospodarske razvitosti na razlike v vseh sferah družbenega dogajanja, na različne potrebe prebivalstva, skratka, na različno stopnjo kulture — pojmovane v najširšem smislu.

Iz tega mnenja anketirancev izhajajo dve: prvič, ugotovitev o različnosti interesov posameznih republik in, drugič, kritika dosedanjega načina urejanja tega problema. Če poskušamo razmišljati ob prvi ugotovitvi, jo razlagamo kot objektivno nujnost, zaradi katere je treba pravilno razumeti vlogo republike kot samoupravne — nacionalne skupnosti. Njena vloga naj bi bila ta, da republika lahko oblikuje razvoj nacionalne skupnosti, kot to ustreza razvoju njenih materialnih in duhovnih ustvarjalnih sil. V tem smislu je mogoče razumeti nujnost pozitivne diferenciacije interesov posameznih republik, ker bi vsakršno nasilno niveliranje ali prilagajanje specifičnih nacionalnih interesov kakim povprečnim, skonstruiranim jugoslovanskim interesom lahko vodilo do nevarnih nacionalnih zapletov in do unitaristično birokratsko-centralističnih pojavov. Omenjena diferenciacija predstavlja tudi vzpodbudo za intenzivnejši nacionalni razvoj. Seveda pa takšne republiške samoupravnosti ni mogoče razumeti v smislu zaprtosti v republiške okvire ali pa tako, da bi bila republika prisotna v širši federativni skupnosti zgolj z izpolnjevanjem obveznosti do federacije, brez pospeševanja koristnih integracijskih procesov v okviru širše družbene skupnosti. S tem pa prehajamo že na našo drugo ugotovitev, ki jo izvajamo iz obravnavanega mnenja anketirancev, to je na kritiko urejanja problema neenakomerne gospodarske razvitosti, ki povzroča različne interese republik. V tej kritiki je najprej mogoče spoznati dejstvo, da vsebujejo različni interesi republik, osnovani na neenakomernem gospodarskem razvoju, tudi nevarnosti za jugoslovanske nacionalne odnose. Te nevarnosti so mimo različnih pritiskov na federacijo s strani nerazvitih nacionalnih skupnosti predvsem v nevarnih dezintegracijskih tendencah, v pojavih avtarkije, v postopnem medsebojnem oddaljevanju nacionalnih skupnosti in v rahlanju medsebojnih vezi, ki nacionalne skupnosti povezujejo v širšo družbeno skupnost. Potemtakem sodimo, da pri razreševanju problemov, ki jih povzroča obravnavani vzrok za nacionalne odnose, ni potrebno upoštevati le skrbi družbene skupnosti za postopno odpravljanje neenakomerne gospodarske razvitosti, marveč predvsem tudi integracijske težnje med nacionalnimi skupnostmi in njihovo neposredno so-

delovanje, izvirajoče iz razvoja interesov odprtih nacionalnih samoupravnih skupnosti, vključenih v širša mednacionalna dogajanja. To pomeni, da je mogoče razvijati, kljub obstoju neenakomerne gospodarske razvitosti, ravno zaradi premoščanja teh razlik skupne mednacionalne interese relativno avtonomnih samoupravnih nacionalnih skupnosti.

V kompleksno področje, ki ga označujemo kot problematiko nerazvitih področij, lahko mimo že omenjenega odgovora uvrstimo še naslednje odgovore. Prvi je na drugem mestu po rangi med vzroki, ki povzročajo negativne pojave v nacionalnih odnosih: »prelivanje sredstev med republikami ni jasno ugotovljeno in znano javnosti« (44%). Več kot četrtina vseh odgovorov pa vsebuje mnenje, da so »razvita področja preveč obremenjena s prispevki za federacijo« (4. mesto po rangi). Gre v bistvu za različni varianti mnenja o izrabljanju na nacionalni podlagi. Prvi varianti dajejo anketiranci precejšen pomen. Če poskušamo komentirati njeno vsebino, potem razumemo nezadostno jasnost pri prelivanju sredstev kot razlog za pogoste ugotovitve razvitih, da jih nerazviti izrabljajo. Takšno pojmovanje temelji v dejanski nejasnosti glede prelivanja sredstev in je močno zasidrano v zavesti anketiranih slovenskih komunistov. Po drugi strani omogočajo nejasnosti pri prelivanju sredstev med republikami tudi trditve nerazvitih, da jih izrabljajo razviti. Druga varianta o izrabljanju na nacionalni podlagi, in sicer da so »razvita področja preveč obremenjena s prispevki za federacijo«, je za Slovenijo precej značilna. Kolikor je v tej modeliteti vsebovana težnja po racionalnem porabljanju sredstev, ki jih federacija daje za razvoj nerazvitih področij, ali pa sploh po racionalnem porabljanju sredstev s strani federacije, je takšna težnja anketirancev iz republike, ki precej prispeva za skupne potrebe federacije, upravičena. Takšna težnja je upravičena tudi, če izhaja iz prizadevanj, da lahko republike oblikujejo svoje nacionalne skupnosti v smislu, kot smo ga že pred tem obrazložili. Če pa te težnje izhajajo iz hotenj po republiškem partikularizmu ali iz prizadevanj po poglobljanju razlik med razvitimi in nerazvitimi področji, potem predstavljajo za nadaljnji razvoj nacionalnih odnosov negativno izhodišče.

V kompleksno področje problemov različne stopnje razvitosti sodi tudi odgovor, da »razlike med razvitimi in nerazvitimi področji naraščajo« (8,1%, 11. mesto na rangi). Temu vzroku anketiranci ne pripisujejo posebnega pomena. Vendar pa je to vprašanje mogoče oceniti kot izhodiščno za problematiko nerazvitih področij in za nacionalne probleme, ki iz nje izvirajo. Čeravno si je mogoče nadaljnjo politiko razvoja nerazvitih področij zamišljati predvsem kot maksimalno

prizadevanje teh republik samih za večjo produktivnost in rentabilnost vloženi sredstev, si pa tega razvoja ni mogoče predstavljati tudi brez dolgoročnejšega vlaganja jugoslovanske skupnosti za hitrejši razvoj teh področij. Če povežemo majhen delež odgovorov, da »naraščajo razlike med razvitimi in nerazvitimi področji«, s prejšnjimi odgovori anketirancev o problematiki neenakomernega ekonomskega razvoja, pridemo lahko do ugotovitev, da odgovore na to modaliteto v marsičem absorbirajo odgovori, da so »interesi republik različni zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti«, na kar je osredotočena večina odgovorov.

Pri ocenjevanju vzrokov za negativne pojave v nacionalnih odnosih uvrščajo anketiranci na tretje mesto vzrok, da »državni predpisi še vedno niso enako ugodni za vsa podjetja in da včasih dajejo prednost gospodarskim panogam ali podjetjem, ki so osredotočena v eni ali drugi republici« (32,1% odgovorov). To modaliteto lahko označimo kot birokratsko-centralistično negativno tendenco v mednacionalnih odnosih. V skupino odgovorov, ki opozarjajo na unitaristične in birokratsko-centralistične težnje, sodita mimo prejšnjega še naslednja odgovora: »oblast, ki jo dejansko ima federacija, preveč omejuje pravice republik in samoupravnih organov« (13,7%, 9. mesto po rangi), in »omalovaževanje, omejevanje ali zanikanje nacionalnih interesov zaradi jugoslovanstva« (8,3%, 10. mesto po rangi).

Iz teh podatkov je razvidno, da anketiranci ne pripisujejo ustreznega pomena nekaterim izrazitim manifestacijam unitarizma in birokratskega centralizma (mislimo na modaliteti, ki zavzemata med vzroki 9. in 10. mesto po rangi). To preseneča, ker je v zadnjem obdobju postalo tudi širši javnosti jasno, da je bil velik del oblasti strnjen v rokah zveznih organov, predvsem zvezne administracije, ki je imela dokajšen monopol nad posameznimi družbenimi področji, in sicer na škodo pravic republik in samoupravnih odnosov. Seveda je mogoče koncentracijo državne oblasti v zveznih centrih pripisovati tudi nezadostno izdelanim nacionalnim programom republik (npr. Slovenije) in premalo učinkovitemu prizadevanju republiškega vodstva in drugih dejavnikov v preteklih letih za uveljavitev smotrnega nacionalnega programa v okviru širše jugoslovanske skupnosti. Anketiranci pa tudi ne upoštevajo dovolj povezanosti unitarizma z zveznim birokratskim centralizmom. Te negativne tendence so namreč ves čas aktualne zaradi tega, ker natopajo kot dejavnik obrambe enotnosti jugoslovanske skupnosti in kot dejavnik boja proti partikularističnim tendencam, ki da predstavljajo za enotnost jugoslovanske skupnosti največjo nevarnost. Omalovaževanje, omejevanje ali zanikanje nacionalnih interesov v

imenu jugoslovanstva povzroča nasprotno negativno reakcijo tendenco nacionalističnega partikularizma. V tem pa se kaže prepletanje obeh negativnih teženj, ki se med seboj pogojujeta. Ko anketiranci iz sklopa problemov v zvezi z unitaristično in birokratsko centralističnimi negativnimi tendencami upoštevajo kot vzrok le-teh predvsem neenake pogoje, ki jih ustvarjajo državni predpisi za razvoj posameznih gospodarskih panog in podjetij v posameznih republikah, ostajajo predvsem na konkretni in premalo poglobljeni ravni teh problemov.

Če bi iskali vzroke za to modaliteto, bi jih našli v zgodovinskih koreninah unitarizma, v povezavi unitarizma z zveznim centralizmom, kar pomeni, v dejanski razmejitvi pristojnosti med federacijo in republikami. Na podlagi tega lahko sklepamo, da anketiranci v zvezi s tem problemom večinoma ne razmišljajo dovolj o globljih vzrokih nacionalnih problemov, marveč da se zadovoljijo z njihovimi konkretnimi manifestacijami.

Zanimiva je tudi primerjava med modaliteto »zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti so interesi republik različni« in modaliteto »državni predpisi niso enako ugodni, ker favorizirajo gospodarske panoge ali podjetja v posameznih republikah«. Druga modaliteta pojasnjuje prvo v tem smislu, da lahko tudi birokratsko centralistične tendence povzročajo negativno diferenciacijo republiških interesov zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti, kar v bistvu pomeni rušenje kohezivnosti jugoslovanske družbene skupnosti.

Na petem mestu je med posameznimi vzroki, ki kvarijo dobre odnose med jugoslovanskimi narodi, odgovor »ostanki nekdanje nacionalne nestrpnosti in vpliv emigracije« (24,4%). Iz tega lahko sklepamo, da tej problematiki anketiranci pripisujejo določen pomen, vendar pa ne izrednega pomena. Ker je nedavna resolucija VII. seje CK ZKS o poglavitnih idejno-političnih nalogah slovenskih komunistov v poglavju o idejni jasnosti glede nacionalnega vprašanja posvetila precej prostora emigrantskim stališčem, bi pričakovali, da bo takšna orientacija resolucije lahko vplivala na mnenje anketirancev. Vendar na podlagi rezultatov ankete ne moremo sklepati, da je treba poglavitne razloge za obstoj nacionalnih problemov iskati v starih družbenih odnosih, marveč predvsem v novih družbenih odnosih in njihovih nosilcih.

Da »subjektivne sile niso posvečale dovolj pozornosti nacionalnim odnosom in da niso odstranjevale vzrokov napetosti med narodi«, je mogoče spoznati iz odgovorov anketirancev (23,8%), ki so po rangi na 6. mestu. Ti odgovori kažejo — ker gre za anketirance, člane ZK — na določeno stopnjo samokritičnosti. Kažejo pa tudi, da anketiranci precej

realno ocenjujejo vzroke nacionalnih problemov, ki imajo tudi objektivno podlago in jih ni mogoče odpravljati zgolj z dejavnostjo subjektivnih sil. Vendar subjektivne sile imajo svojo vlogo pri odpravljanju vzrokov, ki kvarijo dobre odnose med jugoslovanskimi narodi. ZK je problematiko nacionalnih odnosov omenjala v svojih dokumentih, vendar ni storila dovolj za uresničevanje le-teh. Del vodstvene strukture ZK je v praksi uresničeval politiko na področju nacionalnih odnosov, ki ni bila skladna z načeli ZK in ki je podpirala uresničevanje različnih negativnih tendenc v nacionalnih odnosih.

Na sedmem mestu je odgovor, po katerem so vzroki za nacionalne probleme med jugoslovanskimi narodi »v nespoštovanju nacionalnega jezika in življenjskih navad« (22,9%). Tem pojavom smo bili na področju Slovenije precej izpostavljeni. Dobivali so tudi veliko publiciteto, tako da je včasih kazalo, kot da reduciramo nacionalno problematiko na kulturno problematiko, kakor je bilo marsikdaj navada v naši nacionalni zgodovini. Ker tega problema rezultati ankete ne favorizirajo, to pomeni, da ga anketiranci sicer ne zapostavljajo, da pa mu ne pripisujejo izjemnega pomena.

Temu sledijo odgovori, da so vzroki za odpiranja nacionalnih problemov v »izrabljanju nacionalnih čustev v sporih med birokratskimi in monopolističnimi silami v politiki, gospodarstvu, kulturi itd. »Gre torej za ‚nacionalizem‘ političnih in ekonomskih vodstvenih slojev oziroma kulturne ‚elite‘«, ko ti sloji zavijajo svoje birokratske in monopolistične težnje v nacionalne oblike.

Na zadnjem mestu med vzroki za slabšanje nacionalnih odnosov je z nizkim odstotkom (6,5%) odgovorov republiški partikularizem. Anketiranci dajejo torej vzroku: »precenjevanje pomembnosti položaja republik in zapiranje v republiške meje« najmanjši pomen. Ta podatek izstopa zaradi neizživete nacionalne dejavnosti in zaradi tradicionalne zavesti o nacionalni ogroženosti, težnje po lastni državnosti in po nacionalni afirmaciji. Če govorimo o prisotnosti zavesti o tradicionalni nacionalni ogroženosti, imamo v mislih zgodovinske pogoje, v katerih so živelj Slovenci, predvsem pa še pojave centralističnega unitarizma v stari Jugoslaviji in pa tudi nekatere njegove manifestacije v novi jugoslovanski družbeni skupnosti. Zaradi tega so razumljive težnje, ki imajo za cilj popolno afirmacijo slovenskega naroda v smeri uveljavljanja »njegove možnosti in sposobnosti na čim širši osnovi« (iz resolucije VII. seje CK ZKS). Ta podatek, ki zanika, da bi bil obstoj republiškega partikularizma problem mednacionalnih odnosov, je treba primerjati z rezultati raziskave, iz katerih so razvidna stališča anketirancev, ki sodijo, da je najpomembnejši vzrok za to, da posamezni pojavi kvarijo dobre

nacionalne odnose v različnih interesih republik zaradi neenakomernega ekonomskega razvoja le-teh. Ta primerjava precej ublaži možen sklep, da anketiranci ne občutijo tistih nevarnosti za jugoslovanske nacionalne odnose, ki izvirajo iz različnih republiških interesov, katerih skrajnja manifestacija je lahko ravno republiški partikularizem. To pa pomeni, da se anketiranci zavedajo pomena širših integracijskih, mednacionalnih dogajanj in nevarnosti zapiranja v republiške meje, kar še z nacionalnih vidikov pospešuje ekstenzivnost razvoja najrazličnejših družbenih in gospodarskih dejavnosti.

Posamezne kategorije anketirancev glede na starost, izobrazbo, kvalifikacijo, položaj na delovnem mestu, družbeno aktivnost in staž v ZK različno sodijo o vzrokih za nacionalne probleme, kar pomeni, da njihova stališča odstopajo od poprečja odgovorov vseh anketirancev. Tistim vzrokom, ki so na vrhu lestvice pri povprečju odgovorov vseh anketirancev, dajejo večji pomen kategorije anketirancev z dokončano visoko in višjo izobrazbo, s priznано visoko ali višje šolsko kvalifikacijo in tistih, ki opravljajo več družbenih funkcij, deloma pa tudi kategorije anketirancev z vodilnimi in vodstvenimi funkcijami na delovnem mestu, visoko kvalificiranih delavcev in tistih, ki imajo daljši staž članstva v KP oziroma v ZK. Takšna razvrstitev in razlike v stališčih glede na njihovo poudarjenost dajejo omenjenim vzrokom zaradi ustrezno kvalificiranih mnenj pomen osnovnih vzrokov za negativne pojave v mednacionalnih odnosih.

Da »komunisti in druge zavestne sile prepočasi odstranjujejo vzroke napetosti med narodi«, posebej poudarjajo kategorije anketirancev z dokončano visoko in višjo izobrazbo, anketiranci z vodilnim položajem na delovnem mestu, anketiranci, ki so družbeno aktivni, in anketiranci z najdaljšim partijskim stažem. Vzrok nacionalnih problemov zaradi »izrabljanja nacionalnih čustev v sporih med birokratskimi in monopolističnimi silami« pa poudarjajo vse kategorije anketirancev, naštete v prejšnjem odstavku, razen visoko kvalificiranih delavcev. Tudi ta mnenja o obeh omenjenih vzrokih imajo svojo vrednost in so zanimiva za politično-akcijsko delovanje. Ravno tako ni mogoče prezreti, da kategorija anketirancev s priznано višjo ali visokošolsko kvalifikacijo, kategorija družbenoaktivnih in kategorija z najdaljšim partijskim stažem ocenjujejo vzrok, da »oblast, ki jo dejansko ima federacija, preveč omejuje pravice republik in samoupravnih organov«, z višjim odstotkom od povprečja odgovorov vseh anketirancev.

Najbolj očitne so razlike v mnenjih različnih kategorij anketirancev, kadar ocenjujejo vzrok »nespoštovanje nacio-

nalnega jezika«. Ob tem vzroku predvsem izstopajo najmlajši anketiranci, tisti z dokončano nižjo izobrazbo, kvalificirani in polkvalificirani delavci, tisti brez družbenih funkcij in člani ZK z najkrajšim stažem (včlanjeni po letu 1962). Te skupine doživljajo nacionalne odnose, pod vplivom javno prisotnega občutka narodnokulturne ogroženosti, predvsem v zvezi s problematiko nacionalnega jezika; manj pa te skupine doživljajo in zato tudi manj izražajo bistvene elemente nacionalnih odnosov in temeljne vzroke za slabšanje le-teh.

V sklepnih razmišljanjih o mnenjih anketirancev o vzrokih, zaradi katerih posamezni pojavi kvarijo dobre nacionalne odnose, je mogoče podčrtati predvsem tole: anketiranci menijo, da je temeljne vzroke za probleme v nacionalnih odnosih treba iskati v dejavnikih, ki so sicer objektivno pogojeni, ki pa so vendar tudi rezultat subjektivnih slabosti. To so: različni interesi republik zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti, unitarizem in birokratski centralizem, nejasnosti pri prelivanju sredstev med republikami ter prevelika obremenjenost razvitih področij s prispevki za federacijo. Ostanki nekdanje nacionalne nestrpnosti in vpliv emigracije imajo svojo objektivno in subjektivno podlago. Tudi problematiko nespoštovanja nacionalnega jezika in življenjskih navad je mogoče oceniti po eni strani kot objektivno pogojeno in po drugi strani kot rezultat subjektivnih slabosti pri uresničevanju političnih načel, začrtanih v deklaracijah in normativnih aktih. Med pretežno subjektivne slabosti je mogoče uvrstiti nezadostno učinkovitost subjektivnih sil pri odstranjevanju vzrokov napetosti med narodi in nacionalizem vodstvenih plasti, tj. izrabljanje nacionalnih čustev v sporih med negativnimi družbenimi silami v družbenem dogajanju. Ker so vsi problemi na področju nacionalnih odnosov, razen problematike ostankov stare nacionalne nestrpnosti in delovanja emigracije, zrasli na tleh nove družbe, pri čemer ne izgublamo izpred oči tudi vpliva tradicionalnih odnosov nanje, je mogoče sklepati, da je treba nacionalno problematiko razreševati predvsem v obstoječih odnosih in preprečevati delovanje njenih nosilcev. Občutna prisotnost subjektivnih slabosti v nacionalnih odnosih pa daje progresivnim subjektivnim silam možnost, da se učinkoviteje kot doslej spopri- mejo z njimi, kar je pogoj za uspešno odpravljanje objektivnih vzrokov za nacionalne probleme.

Andrej Miklavčič

Reelekcija in »vmešavanje od zunaj«

Kot pred dvema letoma je tudi sedaj zelo očitno, da so politični pogledi in kadrovska praksa v pripravah ter izvajanju reelekcije v različnih občinah zelo različni. Značilno je zlasti, da se ob razpravi o reelekciji odpira v neposredni praksi tolikanj vprašanj in dilem, kot se jih je v zadnjih letih le redko odpiralo ob kateremkoli drugem vprašanju kadrovske politike in prakse. Zdi se, da so pglavitne dileme povezane predvsem z naslednjimi vprašanji: prvič, kaj je temeljni družbeni smisel reelekcije; drugič, kdo jo je poklican izpeljevati; in tretjič, v čigavem interesu jo je potrebno izvajati.

Uredništvo »Teorije in prakse« me je naprosilo, naj za revijo povzamem misli o teh vprašanjih, ki sem jih izrekel v razpravi na nedavnem seminarju sekretarjev občinskih komitejev ZKS v Ljubljani. V nadaljevanju želim zato posredovati tako lastne poglede kot presek skozi izkušnje nekajletne prakse v postojnski občini.

Čeprav presojam javne razprave o reelekciji morda preveč tenkočutno, se mi vendarle zdi, da začenjamo razpravo o reelekciji pogosto na način, ki je po svoje zelo dvomljiv in ki ga zlasti gospodarstvo močno zavrača. Zdi se namreč, da tako v miselni sferi kot v neposredni praksi še nismo dovolj prečistili razlik med družbenim smislom reelekcije in rotacije in da ju zato često enačimo. Dokaz za to so zelo pogosti javni apeli, da je treba vodilne ljudi in zlasti direktorje zamenjati, kar ustvarja analogen sklep, da smo pri rotaciji. Tako stvari namreč razume večina ljudi in delavcev.

Postavlja se vprašanje, ali ne bi bilo v današnjih dneh in ob tako nizki družbeni ceni, ki jo teren vsevprek prisoja reelekciji, politično bolj smotrno postaviti se javno na izho-

pogledi, glose, komentari

dišče, da reelekcija ni in ne more biti vselej ter v vsakem primeru tisto zlo, ki vodilne ljudi sama po sebi umika in zamenjuje s položajev. Da mora biti predvsem tisto sredstvo, ki širi stvarne samoupravne pravice sklepanja kolektivov od stvari k ljudem, in tudi vodilnim ljudem, ter daje le-tem vsestransko priložnost, da so lahko na podlagi dobrih delovnih rezultatov ponovno izbrani, da jim je torej dana polna samoupravna podpora za nadaljnje vodilno delo v kolektivu.

Čeprav nekateri tovariši menijo, da so smisel in politične ter zlasti idejne konsekvence obeh teh dveh razlag družbenega smisla reelekcije iste, sodim, da je druga razlaga tako s psiholoških kot političnih vidikov sprejemljivejša in edino pravilna tudi v tem trenutku, ko skušamo z raznimi analizami o izobrazbeni strukturi vodilnih kadrov v gospodarstvu čez noč izsiliti večje kadrovske spremembe, kot jih je iz najrazličnejših vzrokov sploh mogoče doseči.

Sledeča dilema zadeva vprašanje, kdo je poklican izpeljevati in predvsem injicirati reelekcijo v delovnih organizacijah. Več kot očitno postaja, da so bile nekatere avtoritativne razlage tega vprašanja — vsaj tako, kot so bile razumljene v veliki večini občin — v zadnjih letih pogosto tudi nejasne in na trenutke celo protislovne. Ni neznano, da so ustvarile v nekaterih občinah tak položaj, da so se tako občinske skupščine kot zveza komunistov in sindikat v svoji vsakdanji politični dejavnosti vprašanjem reelekcije povsem izognili.

Če se lotevamo reelekcije sedaj z veliko mero političnega realizma, potem smo, po mojem mnenju, ob oportunistu, ki je zavladal enemu delu proizvajalcev, ob oportunistu, ki se je ponekod široko razmahnil tudi v političnem delu, nadalje ob ugodju, ki ga nudijo ponekod konjunktura in iz nje izviraajoči visoki osebni dohodki, posebni dohodki in tako naprej, lahko prepričani, da notranje sile v kolektivih verjetno ne bodo povsod, vselej in predvsem tiste, ki bi se učinkoviteje, trezno in ustvarjalno angažirale pri injiciranju in uresničevanju reelekcije. O tem je sedaj v neposredni gospodarski praksi nešteto indikacij in stvarnih dokazov. Tu se torej srečamo z vprašanjem zunanje »intervencije«, o čemer so v zadnjem času razpravljali mestni komite ljubljanski in nekateri drugi občinski komiteji zveze komunistov.

Primerno je postaviti načelno in polemično vprašanje, za kakšne intervencije sploh gre. Menim namreč, da smo ob svoji lastni nemoči ali šibki moči v političnem delovanju iz občinskih središč začeli v obrambo skupščinskih in političnih forumov v občinah čedalje bolj pogosto kategorično trditi, da so se delovne organizacije zaprle vase, torej zaprle vase tudi kadrovske. O tem, da so se kadrovske zaprle vase pred nekdanjimi metodami kadrovske distribucije, ni dvoma. Mnogo

manj pa je primerov, da so se upale zapreti pred poštnim, javnim in ustvarjalnim vplivanjem iz občinskih središč, četudi je šlo za kadrovska vprašanja. Menim tedaj, da so ugovori proti zunanjemu vmešavanju v razreševanje kadrovskih vprašanj delovnih organizacij res lahko razumljivi, če gre za oživljanje metod nekdanje distribucijske kadrovske politike. Ne bi pa smeli sprejeti stališč, da iz občinskih centrov ni mogoče vsiljevati določenih kadrovskih rešitev, posebno še, če so vsestransko preučene, podprte z argumenti in dokazili. Drugo pa je vprašanje, kakšnih metod se pri tem vsiljevanju oprijemamo.

Naj ta svoja stališča podkrepim s konkretnim primerom. V Postojni so neposredno pred prvo reelekcijo direktorjev iz občinskega središča injicirali vrsto kadrovskih sprememb na direktorskih mestih, in to v šestih delovnih organizacijah. To akcijo so iz občinskega središča vzpodbudili zato, ker so si ustvarili jasno sodbo, da se samoupravni organi in ostale politične sile v teh kolektivih iz takšnih ali drugačnih razlogov ne bodo sami odločili za spremembe, čeprav so bile vsestransko neogibne in nujne. Vse pozneje zamenjane direktorje so poklicali na razgovor na občinsko skupščino in jim po človeško, z argumenti, pošteno in odkrito razložili mnenja in ocene, ki so jih direktorji v celoti sprejeli ter se zahvalili za takšen način zamenjave. Dogovorili so se z njimi, da bodo oni sami v kolektivih in predvsem na delavskih svetih obrazložili svoj odstop. Zatem so šli skupaj v kolektive in na miren ter human način pomagali urediti stvari. Rezultat je bil v vseh šestih primerih uspešen. Odločitev o zamenjavah so v vseh navedenih primerih demokratično, brez posiljevanja, bolečin in pretresov sprejeli delavski sveti sami, vsi zamenjani direktorji pa so takoj dobili ustreznejšo zaposlitev.

Očitno je torej, da takšne poti, kot so jo ubrali pri razreševanju kadrovskih vprašanj v Postojni, ni mogoče enačiti z birokratskimi intervencijami od zunaj. Ni namreč delovna organizacija komuna v komuni, kot često umetno postavljamo dileme. Samoupravljanje ima v komuni svojo jasno piramido in takšna piramida je zgrajena tudi v političnem sistemu in delovanju v komuni. Zato menim, da so vprašanja intervencij od zunaj pogosto umetno sfabricirana vprašanja, ki so sedaj toliko bolj škodljiva, če gre za razreševanje tako delikatnih vprašanj, kot so kadrovska. Ob takšni praksi, kot smo jo navedli, doživljajo sedaj v občinah in po mnogih delovnih organizacijah nekatera javno proklamirana gesla in vprašanja pravi brodolom. Takšno je, na primer vprašanje, ki ga tako pogosto slišimo: »kdo ima največji interes preprečevati reelekcijo«. Podoben politični brodolom doživljata tudi geslo in poziv, »naj proizvajalci strejo odpor nesposobnih, birokratsko

usmerjenih kadrov«. Načelne pozive bi morali torej v praksi nujno nadomestiti z ustrežno kadrovske akcijo.

Če sem uvodoma izrekel svoje osebno mnenje, da način izvajanja reelekcije v javnosti sedaj ni najbolj popularen, je primerno dodati še vprašanje, zakaj je potrebno v občinah pri razreševanju kadrovskih vprašanj tolikanj čakati na zakonske roke za izvedbo reelekcije in potem v eni sapi pred javnostjo in tudi pred delavskim razredom ustvarjati vtis, kot da družba ustvarja program nad direktorji. Menim, da nas takšna praksa notranje razdvaja in ne krepi. Subjektivnim dejavnikom v občinah in po delovnih organizacijah ni nikdar nihče zabranil, naj delujejo permanentno za ureditev kadrovskih vprašanj. Če bi res delovali bolj permanentno, odločno, človeško in neposredno, potem ob reelekcijskih rokih ne bi doživljali takšnih težav in tudi političnih porazov v malem, če hočete. Tedaj bi nam ob reelekciji preostali pretežno pozitivno delujoči direktorji in ostali vodilni kadri, ki bi jih kolektivi z zadovoljstvom ponovno izbrali na vodilne položaje ter s tem dejansko občutili zadovoljstvo, da se njihove samoupravne pravice širijo od odločanja o stvareh k odločanju o ljudeh in tudi vodilnih ljudeh. V takšnih primerih bi bila potem verjetno tudi institucija razpisa povsem brezpredmetna stvar.

Z načinom iz postojnske občine, ki sem ga opisal, so tam v dveh letih uspeli, da se je kadrovska struktura direktorjev delovnih organizacij spremenila tako, da se je odstotek direktorjev s srednjo, višjo in visoko izobrazbo povzpел od 54 na 75 %. Pri tem se je treba jasno distancirati od pojmovanja, da bi bila že samo izobrazba zadosten in edini pogoj za uspešno opravljanje direktorskih ali ostalih vodilnih poslov v delovnih organizacijah.

Še nekaj misli za sklep. Vsem nam je jasno, da si delavci v gospodarstvu žele najboljših voditeljev. Jasno pa je hkrati tudi to, do kod segajo spoznanja delavskega razreda in še posebej nekaterih njegovih sredin, ki jih včasih tudi v praktični bitki, ki ne pozna idealnih shem in sentimentalnosti, povzdigujejo umetno višje, kot bi se mogle same povzdigniti. Pri tem često pozabljam tudi na etična vprašanja socializma, saj nam prenekateri človek, ki se je dvajset let predajal trdemu in napornemu delu ter se mu ves razdal, ostaja sedaj razglašen za birokrata ali celo brez dela. Za širšo skupnost na videz to ne pomeni mnogo, za ožjo okolico ljudi pa so takšni pojavi sila boleči. Povzročča pa jih pogosto naš bombastičen pristop k razreševanju kadrovskih problemov. In bojim se, da so v sedanjem načinu reelekcije in v samem javnem tretiranju tega kadrovskega fenomena tudi takšni bombastični elementi.

Boris Vadnjal

Stanovanje — blago individualne potrošnje

I
Reforma je razglasila stanovanje za potrošno blago in mu tako opredelila temeljno družbeno ekonomsko vsebino. Ta elementarni vsebinski moment mora postati izhodišče za projiciranje naše prihodnje stanovanjske ekonomike. Namenoma se bom v tem prispevku izognil tehničnim, finančnim, organizacijskim in institucionalnim problemom in jih pustil vne-
mar. Zavedam se, da je nesmotrno obravnavati le določen problem, ga iztrgati iz celote; toda sistemska politična ekonomska opredelitev stanovanja je tolikanj pomembna, da jo velja posebej poudariti. Takoj na začetku moram omeniti, da nimam možnosti niti ambicij do kraja razčleniti blagovni odnos do stanovanja. Rad bi problem le osvetlil in spodbudil k razmišljanju.

Do reforme v letu 1965 je v naši stanovanjski politiki dominirala družba. Stanovanje smo šteli za kolektivno dobro, kar je tudi impliciralo pravico do stanovanja. Vsi instrumenti so bili prilagojeni taki politiki, ki je omogočala investicijsko in pravno odločanje na družbeni ravni in ki je opredelila stanovalca-potrošnika v vlogo pasivnega partnerja. In ta pasivna vloga stanovalca pri reprodukciji stanovanjskega fonda je nedvomno poglobljena značilnost naše predreformne stanovanjske politike.

O vlogi stanovalca-potrošnika in o vlogi družbe v stanovanjski politiki pred reformo govorim zavoľjo tega, da bi posebej podčrtal bistvene razlike med odnosi do stanovanja pred reformo in po njej.

Medtem ko je pred reformo obstajal le odnos med družbo in stanovanjem kot kolektivno dobrino, pa je reforma spremenila to razmerje na odnos med posameznim potrošnikom in stanovanjem. To je bistveni blagovni odnos, ki je kvalitativno drugačen in ki ima povsem druge učinke. Stanovanje je danes torej v načelu in v bistvu blago individualne potrošnje in iz tega izhaja temeljno praktično vprašanje:

»KAKŠEN JE POLOŽAJ POSAMEZNIKA IN KAKŠNA JE VLOGA DRUŽBE V STANOVANJSKEM KOMPLEKSU V BLAGOVNIH ODNOSIH?« Ali preprosteje rečeno: Če je stanovanje blago individualne osebne potrošnje in ne kolektivna družbena dobrina, kako se obnaša do tega blaga posameznik in kako družba?

Odgovor na vprašanje daje deloma naša dveletna praksa po letu 1965 oziroma po uveljavitvi stanovanjske, gospodarske in družbene reforme. Toda ali je naš dosedanji razvoj stanovanjske ekonomike (po reformi) res docela in dosledno izhajal iz novo nastalega družbenoekonomskega odnosa?

Menim, da smo reformne spremembe izvajali dokaj odločno, tehnično zahtevne operacije, ki jih je naložila reformna zakonodaja, smo izvedli, ne da bi dopuščali dvom o njihovi kvaliteti. Vendar se vsiljuje vtis, da se kvalitetno novi družbenoekonomski odnosi uveljavljajo prepočasi in da jih hromijo miselna bremena iz predreformnega časa. Ta miselna bremena so politična, ekonomska, organizacijska in tudi praktično operativna. V vseh teh vidikih in odtenkih našega stanovanjskega delovanja se kažejo ostanki preteklosti in prav zato je potrebno prav v njih stvari spreminjati, prilagajati in naprej razvijati na podlagi načelnega spoznanja in naših zamisli, po katerih naj stanovanje postane potrošno blago.

Nedvomno je v sedanji fazi krog potencialnih potrošnikov kupcev premajhen in njihova kupna moč je prešibka, da bi se »blagovna« manifestacija stanovanja lahko odločneje uveljavila.

Vzroki za sorazmeroma majhno kupno moč stanovanjskih potrošnikov kupcev so po moji sodbi zlasti tile:

a) prešibka materialna osnova celotne naše ekonomike, ki jo v sedanjem obdobju spremljajo pojavi nižje rasti proizvodnje, posebno v delovnih organizacijah, ki so v slabšem tehničnem, organizacijskem ali nasploh ekonomskem položaju:

b) kot kupci stanovanja nastopajo »novi« potrošniki, ki so šele stopili v delovno razmerje, in ki si šele ustanavljajo družine. Praviloma so, kakor rečeno, njihovi osebni dohodki nižji in pogosto obremenjeni z začetnimi stroški ob ustvarjanju družine;

c) tisti krog, ki ima višje osebne dohodke in ki si je že ustvaril eksistenčno osnovo, ni potencialni kupec (praviloma)

stanovanja, ker ga že ima oziroma ker uporablja stanovanje kot nosilec stanovanjske pravice, ki je povezana z limitirano stanarino. Večini teh ljudi stanovanje ne pomeni življenjskega interesa. Njihovi interesi se kažejo na pridobivanju drugih dobrin dolgoročnega značaja (avtomobil, počitniška hišica);

d) kategorija limitirane stanarine sama po sebi onemogoča blagovno izražanje stanovanja. Tudi po letu 1970 bo limitirana (tako imenovana polna) stanarina prej ovira kot ustrezna sistemska rešitev, če gledamo na stanovanje kot na blago, ki se kupuje in prodaja. Ta trditev sicer lahko naleti na oporekanje, toda to nasprotovanje je bržčas izraz pojmovanja, da je stanovanje pač družbena skrb. Zato bom skušal limitirano oziroma delimitirano stanarino nekoliko pojasniti.

Vzrokov, ki ovirajo širšo blagovno manifestacijo stanovanja, je mnogo, zdi pa se, da so ti vzroki v ospredju.

II

Če je stanovanje blago individualne potrošnje, potem je kategorija limitirane stanarine v nasprotju z blagovnim značajem stanovanja. Če se stanovanje pojavi na trgu kot blago, ki veljajo zanj vse zakonitosti tržišča, potem se mora na tržišču pojaviti tudi stanovanjska storitev kot blago, za katero plačujemo tržno najemnino. Sodim, da je v tem temeljno navzkrižje v naši stanovanjski ekonomiki.

V prav absurdni luči se kaže pojav, da so deležni nosilci tako imenovane stanovanjske pravice pravne zaščite, limitirane stanarine in subvencije. Lahko trdimo, da je omejevanje višine stanarine (limitiranje) v nasprotju z ekonomsko opredelitvijo stanovanja in tudi stanovanjske storitve. Torej morajo za stanovanje kot osebno lastnino in za najemno stanovanje veljati zakonitosti trga in izražati razmerje med ponudbo in povpraševanjem.

Limiti stanarine ustvarjajo privilegij za določen krog ljudi in ta privilegij je v toliko večjem nasprotju z objektivnimi družbeno ekonomskimi normami, kolikor so družinski dohodki nosilcev stanovanjske pravice večji.

Socialna diferenciacija, ki logično nastaja zaradi delitve po delu, se danes kaže na stanovanjskem področju v obratni podobi in učinku. Del prebivalstva namreč, tisti, z višjimi osebnimi dohodki in z že ustvarjeno eksistenco, uživa limitirano stanarino, subvencijo in pravno zaščito. Nasprotno pa del ljudi, tisti, ki ima nižje osebne dohodke in je brez ustreznega stanovanja oziroma si šele ustanavlja družino, lahko pridobi stanovanje predvsem na tržišču, kjer veljajo vse zakonitosti stanovanjskega tržišča.

Dosedanje razmišljanje bi lahko strnil v osnovno alternativo: »Ali daje naši stanovanjski politiki in ekonomiki smer pretežno lastniško stanovanje ali najemno stanovanje?«

Prepričan sem, da stanovanje kot blagovna kategorija zahteva našo odločnejšo usmeritev k lastniškemu stanovanju in postopni odpravi omejevanja višine stanarine. V Sloveniji se na področju stanovanjske ekonomike že kažejo pojavi, ki v praksi potrjujejo usmerjenost k lastniškemu stanovanju. Vendar — in to je bistveno, kar želim v tem prispevku naglasiti — pa uveljavljanje lastniškega stanovanja poteka v krogu »novih« potrošnikov in pa v krogu nosilcev stanovanjske pravice, ki imajo presežni družinski dohodek in kupujejo stanovanja oziroma si gradijo individualne stanovanjske hiše zaradi zboljšanja svojega stanovanjskega standarda. Vmes pa obstaja velik krog ljudi, nosilcev stanovanjske pravice, ki jim ugodnosti (omejena stanarina, subvencije, pravna zaščita) hromijo interes za lastniško stanovanje. Tako je povsem logičen in umešten, politično in ekonomsko utemeljen predlog, da je treba že v sedanjem obdobju pravno in institucionalno omogočiti nakup stanovanja vsem tistim nosilcem stanovanjske pravice, ki jim družinski dohodek dopušča spremembo stanarine v anuiteto. Pri tem posebej poudarjam dvoje:

1. Ne predlagam vsesplošne razprodaje družbenega stanovanjskega fonda z licitacijo, temveč le realizacijo lastniškega interesa tam, kjer le-ta obstaja, in
2. družbeni stanovanjski fond se s prodajo ne zmanjšuje, temveč le spremeni svojo naturalno obliko v denar. In ne samo to; s to operacijo povečujemo sredstva za stanovanjsko graditev, ker bi kupci — sedanji nosilci stanovanjske pravice — plačevali razmeroma višjo anuiteto od zneska stanarine in prispevali ustrezno lastno udeležbo. Poudarjam, da si prodajo stanovanj zamišljam le kot možnost, ne kot prisiljevanje. Ta možnost pa se bo vsekakor ustvarila, kolikor bo obstajal interes pri posamezniku, nosilcu stanovanjske pravice, in pri družbi oziroma, konkretno rečeno, pri delovni organizaciji in stanovanjskem podjetju. Tako lahko pričakujemo, da se bo število kupcev povečalo, ker ne bodo na prodaj samo nova stanovanja, temveč tudi starejša. Dalje lahko pričakujemo, da bo stanovanje-bлаго, s tem ko postane dostopnejše, spremenilo strukturo družinskega proračuna za zelo širok krog ljudi. Sprememba v strukturi družinskega proračuna v korist stanovanjskega stroška pa ne bi nastala le zaradi uresničitve omenjenega predloga, temveč predvsem zaradi spremembe odnosa do stanovanja na najširši »fronti« potrošnikov.

IV

Prva in največja pozitivna posledica obsežnejše uveljavitve lastništva bi bilo povečano varčevanje. Če bi se posrečilo, da bi bila družba porok za realno vrednost dolgoročnih hranilnih vlog, in če bi uspelo organizacijo varčevanja izpopolniti, potem lahko upravičeno pričakujemo velike spremembe glede odnosa ljudi do stanovanjskega problema. Ideal višjega standarda ne bi bila več motorizacija, počitniška hišica in druge dolgoročne dobrine, pač pa bi bilo prizadevanje vsakega delovnega človeka usmerjeno k lastnemu stanovanju.

Druga, nič manj pomembna posledica odločnejšega in širšega uveljavljanja lastniškega stanovanja (ali individualne hiše) bi bila v svetu zelo razširjena navada: varčevanje za otroke. Mnoge države prav pospešujejo varčevanje za otroke (tako imenovane pupilarne vloge) z različnimi ugodnostmi in premijami. Z raznimi naturalnimi oblikami varčevanja oziroma gradnje za otroke se danes že ukvarjajo naši ljudje, toda največ tisti, ki imajo zadosti sredstev. Prizadevati pa si moramo za to, da bo to varčevanje postalo vsesplošno.

Positivne učinke širjenja organiziranega varčevanja za stanovanje bi občutilo gospodarstvo, saj bi se dolgoročni kvalitetni dinar stekal v večji meri v banke. Poleg tega ne smemo pozabiti na psihične, moralne, politične in druge učinke, ki jih lahko strnemo v skupni imenovalec: socialna gotovost in višja produktivnost posameznika in družbe.

V

Čeprav sem pri doslej omenjenih pogledih na hitrejše uveljavljanje nove stanovanjske politike oziroma ekonomike izhajal predvsem iz tržnega stanovanjskega gospodarstva, pa priznavam obstoj in pomembnost »socialnega« problema. V naši družbi bo še dolgo določen del ljudi, ki ne bodo zmogli denarja za nakup stanovanja ali pa plačevanja nelimitirane stanarine. Sem ne štejem samo socialnih podpirancev, upokojencev z nizkimi pokojninami, temveč tudi zaposlene ljudi z nižjimi osebnimi dohodki in številnejšimi družinami. Tu ne mislim na socialna stanovanja kot gradbeno-tehnično kategorijo, temveč mislim na družbeno subvencijo tistim družinskim proračunom, ki ne prenesejo na tržišču formirane stanarine. Ne dvomim o tem, da bo uveljavljanje stanovanja kot blaga določen časovno opredeljen proces. Prav tako pa tudi

ne dvomim o tem, da bo v tem procesu prevladal blagovni odnos. Zato je zelo škodljivo postavljati v ospredje socialne značilnosti stanovanja.

●
Skušal sem se omejiti na temeljno politično-ekonomsko vprašanje stanovanja kot blaga individualne potrošnje. Želel sem predvsem opozoriti na novo vsebino stanovanja, vsebino, ki se spričo miselnih in konceptijskih bremen minule dobe prepočasi prebija v našo zavest. Opomniti želim še na to, da nikakor ne smemo dopustiti, da bi nam zameglila ost tega problema razna praktična vprašanja, ki jim seveda ne smemo zanikati pomembnosti, pač pa moramo zanikati njih prioriteto.

Janko Rupnik

Politični sistem in zvezna uprava

Z razvojem socialistične demokracije in skupščinskega sistema državna uprava ni dovolj intenzivno doživljala vseh tistih globokih sprememb, kot so jih večinoma druga področja našega družbenega in političnega življenja. Čeprav je program ZKJ¹ jasno določil vlogo državne (zveze kot republiške) uprave v prehodnem obdobju, pa le-ta ni dobila tako jasne konkretizacije niti v zakonodaji niti v novi ustavi, posebno

¹ »Z razvojem socialistične demokracije se začenja *zoževati* (podčrtal avtor) vloga državne uprave pri neposrednem upravljanju gospodarstva na področju kulturno vzgojne dejavnosti, zdravstva, socialne politike itd. Funkcija upravljanja teh dejavnosti prihaja zmeraj bolj na razne družbene samoupravne organe, ki so samostojni ali povezani v ustrezen demokratični organizacijski mehanizem. Državni organi še nadalje opravljajo celo vrsto funkcij, kakršne so ekonomsko planiranje,

pa ne v praksi. Moj namen v tem sestavku je, da opomnim na nekatere pojave in vzroke unitarizma in centralizma v delu zvezne uprave, ki se pojavljajo v našem družbenopolitičnem sistemu. Seveda pa so pogoji za to, da se vloga zvezne uprave spremeni, zlasti z dosledno uveljavitvijo novih ustavnih sprememb (spremenjanje vloge zbora narodov) in še posebej z nedavno sprejetim zakonom v novi organizaciji zvezne uprave. Ne smemo si namreč delati utvar, da se bo značaj uprave spremenil brez angažiranja zavestnih družbenih sil. Delovanje uprave je v vsakem političnem sistemu zelo pomemben pokazatelj tega, kako demokratično zamišljene institucije v dejanskem življenju tudi funkcionirajo.

Političnoteoretična izhodišča vloge državne uprave

Čeprav so stališča programa ZKJ o mestu in vlogi državne uprave zelo jasna, so se in se še v praksi pojavljajo razne negativne (unitaristične) tendence. Problem uprave je postal še posebno pereč zato, ker naš politični sistem temelji na federativnem načelu kot temeljnem izrazu naše mnogonacionalne skupnosti.

Centralistična vloga zvezne uprave je bila v prvem obdobju graditve novih družbenih odnosov neogibna. Državni aparat je bil tisti, ki je povezoval posameznike v družbi (jih je integriral). Z razvojem samoupravljanja pa je državni aparat čedalje manj tisti faktor, ki naj bi s političnimi sredstvi povezoval posameznike v družbi. Državni aparat se mora vedno bolj identificirati z družbo in pri tem ohranjati samo tiste funkcije, ki so splošnega pomena za družbeno skupnost. Zato pravi program ZKJ, da mora biti državni aparat tisti, ki je usmerjen k funkcijam organov družbenega samoupravljanja, in da mora biti v pravem pomenu besede instrument socialistične družbe, ne pa instrument oblasti nad njo.

Z razvijanjem socialistične demokracije je takšna (centralistična) vloga državnega aparata postajala vedno bolj negativna. Tako tudi delovanje zvezne uprave ni bilo vedno v skladu s funkcijami federacije. Za razumevanje tega je potreba opomniti tudi na tiste (mimo drugih vzrokov, o katerih bo govor) ustavne in zakonske določbe, ki posredno ali neposredno zadevajo državno upravo kot element političnega sistema. Nadalje so unitaristične tendence mogle izhajati pred-

upravljanje določenih družbenih fondov, splošni proporci in odnosi pri delitvi sredstev; vendar nastopajo tudi v tej funkciji zmerom manj kot organi politične oblasti in zmeraj bolj kot skupni družbeni organi delovnih kolektivov v podjetju in teritorialnih skupnosti delovnih ljudi kot proizvajalcev in potrošnikov. (VII. kongres ZKJ, CK, Ljubljana 1958, str. 376.)

vsem iz položaja federacije, ki je bil določen z ustavnim zakonom in z novo ustavo (splošne pristojnosti federacije), pa tudi položaja uprave same in njenih delovnih metod, ki niso dovolj upoštevale mnogonacionalno strukturo Jugoslavije. Seveda pa so mogli vplivati na pojav teh tendenc še drugi faktorji, ki jih v tem sestavku vseh ni mogoče podrobneje obravnavati:

— različna ekonomska razvitost posameznih republik in področij, ki nujno porajajo različne družbene in politične težnje;

— splošne tendence (v svetu), ki silijo h koncentraciji proizvodjalnih sil in ekonomske moči ter političnega odločanja;

— položaj uprave, ki si stalno prizadeva, da se relativno osamosvoji, širi in tako priteguje nase nove pristojnosti.

Čeprav se federalizem kot oblika državne ureditve na svetu vse bolj širi, dejansko slabi, vendar bolj v praksi kot formalnopravno. Kot je pokazala praksa, tudi pri nas nismo (bili) imuni pred nekaterimi negativnimi tendencami, kakršne nastajajo v drugih sodobnih političnih sistemih, ki temeljijo na federativni ureditvi. Paradokсно je, da se za jugoslovanski federalizem uporabljajo atributi unitarizma itd.² Razvoj federalizma je šel pri nas po letu 1953 skozi nekaj protislovij, med katerimi se nekatera dopolnjujejo. Čedalje bolj se namreč krepijo pristojnosti federalnih enot nasproti zvezi, relativno gledano pa se le-te zmanjšujejo nasproti lokalnim enotam. Z druge strani pa se čedalje bolj krepijo integracijski procesi. V to se vpletajo še pojavi šovinizma, partikularizma in unitarizma (v klasičnem pomenu besede).

V federativno urejenih političnih sistemih lahko nastajajo razni načini (oblike) unitarizma (to je, dejanskega slabljenja federalnih enot), vendar so v naših razmerah — kot kaže praksa — lahko nosilci takšnih tendenc tako izvršnopolitični organi kot uprava. Če bi namreč bil upravni aparat samostojen nosilec unitarističnih tendenc, bi lahko govorili, da se je osamosvojil in popolnoma obvladal družbo. V tem primeru bi ne bili daleč od popolne birokratizacije družbene in politične ureditve.³ Seveda pa tega pri nas ni bilo in tudi sedaj ni. Državna uprava je bila kot strokovna služba že ob sprejetju ustavnega zakona leta 1953 ločena od izvršilnopolitičnih organov. Od tedaj naprej formalno deluje pod njihovim nad-

² Dr. A. Stojanović: Uloga funkcionera i upravnih stručnjaka u razvoju javne uprave, Beograd 1965, str. 144.

³ N. Pašić v zvezi s tem družbenim pojavom pravi: »Kolikor bolj je kaka družba zbirokratizirana, tem močnejši je v njej faktični monopol aparata javne oblasti; in kolikor manj je v družbi tistih sil, ki bi lahko nadzorovale ta aparat, toliko manj je možnosti, da bi demokratične politične institucije lahko v praksi uspešno funkcionirale...« (Dr. N. Pašić: Uporedni politički sistem, Beograd 1962, str. 58, Izd. Visoka šola političnik nauka — Beograd.)

zorstvom in v skladu z njihovimi smernicami. Zato je zvezna uprava (če je) lahko samo posredno izražala obstoj določenih unitarističnih tendenc, tako da je dejansko negirala svojo svogo, ki jo ima po ustavi itd. Praksa kaže, da je položaj na posameznih področjih zveznih upravnih organov dokaj različen, zato je tudi vpliv takega stanja na posamezne republike zelo heterogen. Pod pritiskom unitarističnih tendenc so bili v preteklosti najbolj občutljivi predvsem politični resorji (npr. področje notranjih zadev), manj pa tista področja, ki opravljajo zadeve iz družbenih služb. Zato je urejanje položaja, mesta in vloge zvezne uprave zelo zapleteno pa tudi občutljivo družbenopolitično vprašanje, ki je odvisno od raznih faktorjev.

Položaj federacije (njene splošne pristojnosti)

Vloga zvezne uprave je tesno povezana s splošnim položajem federacije. Nova ustava v 116. členu določa položaj federacije in pravi, da le-ta zagotavlja enotnost gospodarskega sistema in sistema delitve družbenega proizvoda. Dalje ustava določa, da federacija zagotavlja tudi enotnost političnega sistema, sistema družbenega samoupravljanja ter temeljne svoboščine in pravice človeka in občana. Pri tem velja upoštevati dejstvo, da vsebinska določitev teh pojmov ni pravno, temveč izrazito politično vprašanje. Političnim koncepcijam o tem, kaj je v konkretnih razmerah treba opredeljevati kot enotno, ustrezajo takšne konkretizacije, kot npr. določbe 161. člena zvezne ustave in številni zvezni zakoni. Po tem, kaj po trenutno veljavnih političnih stališčih velja kot enotno, se ravna tudi delitev pristojnosti med federacijo in republikami. Pravno preciziranje te delitve je torej posledica predhodnih političnih določitev.

Takšen ustavni položaj federacije omogoča tedaj teoretično in praktično oblastvenemu mehanizmu federacije, da v imenu varstva enotnosti družbenoekonomskega sistema (politične in pravne ureditve) pritegne nase urejevanje zadev, ki bi sicer sodile v pristojnost socialističnih republik. Pritegovanje pristojnosti omogoča zlasti premalo precizirana delitev pristojnosti (pravice in dolžnosti) med federacijo in socialističnimi republikami (člen 119, 120 in 121 zvezne ustave). Posledice široko razlaganega pojma enotnosti ter nejasna in megljena razdelitev pristojnosti med zvezo in republikami prihajajo zlasti do izraza v zvezni, zlasti temeljni zakonodaji. Ta je ekstenzivna, vseobsežna, nadrobna in kazuistična ter se hitro spreminja. Opozoriti velja še na dejstvo, da se enotnost v praksi pogosto identificira z unitarizmom in unifor-

miranostjo. Med konkretne primere takega enačenja sodi vrsta zakonov.⁴

Delovna področja zveznih upravnih organov so v zvezni ustavi (člen 80) in v zakonodaji, ki je urejala ali ki ureja pristojnosti in organizacijo zveznih upravnih organov, premalo jasno konkretizirana in omogočajo raznovrsto razlago ter tudi pritegnitev pristojnosti po zveznih upravnih organih. Tako so delovna področja določena večidel samo okvirno. Za določitev pristojnosti se uporabljajo pojmi, kot npr.: »opravlja zadeve«, »spremlja stanje«, »skrbi za«, »proučuje« itd., ki omogočajo prejšnjo centralistično vlogo zvezne uprave. Takšno stanje kaže, da je področje dela zveznih upravnih organov premalo temeljito preučeno in da tako ustava kot zakoni niso razrešili vseh vprašanj o pristojnosti zveznih upravnih organov. Dalje so v konkretni izpeljavi ustavnega položaja federacije in ustavno določenih odnosov med federacijo in republikami za zvezno zakonodajo in s tem tudi za položaj in delo zvezne uprave značilne formule, kot npr.: »zadeve, ki imajo pomen za vso državo« ali »zadeve, ki so pomembne za federacijo« ipd. Nikjer pa ni definicije, kaj naj te formule pomenijo. V zakonodajni praksi velja načelo, da so to zadeve, ki so urejene z zveznimi zakoni. Takšno stališče pa seveda prepušča zakonodajni iniciativi in strokovni izdelavi zakonskih besedil, da vsebino omenjenih formul prilagajata vsakokratnim razmeram, političnim pojmovanjem in interesom. Kaj te formule pomenijo v praksi, izpričuje velikansko število raznih vrst zveznih predpisov in zlasti njihova močna kazustika. Če upoštevamo, kako se lahko v praksi razlagajo in uporabljajo omenjene formulacije, lahko vidimo, kako obsežne so naloge in pristojnosti zvezne uprave in kako zvezna uprava lahko povsem legalno obvladuje pretežno dejavnost državne uprave nasploh.

Razmerje med upravo, skupščino in izvršnim svetom

Na položaj zvezne uprave vpliva tudi premalo jasno (dvojno) določeno razmerje med upravo in skupščino na eni strani ter upravo in izvršnim svetom na drugi strani. Tako določa ustava v 80. členu, da so organi uprave pri opravljanju svojih pristojnosti samostojni v okviru zakonskih pooblastil. Za svoje delo pa so odgovorni tako skupščini kot njenim po-

⁴ Podrobneje razčlenjuje posledice takšnega stanja za razmerje med zvezno in republiško zakonodajo referat, ki je bil izdelan o tem problemu na ustavnem sodišču SR Slovenije. Referatu so priloženi temeljni zvezni zakoni, ki niso v skladu z ustavnimi načeli. (Bilten Ustavnega sodišča SR Slovenije, letnik II, št. 3, posebna izdaja, junij 1966).

litičnoizvršilnim organom (izvršnemu svetu). Takšen dvojni položaj in dvojna odgovornost zvezne uprave otežkoča njeno normalno delovanje in poraja komplikacije ter onemogoča učinkovito kontrolo nad njenim delom. Položaj zvezne uprave pa zlasti opredeljuje pravica zveznega izvršnega sveta, da določa organom uprave splošne smernice za njihovo delo (člen 79). To prihaja posebno do izraza pri pripravljanju osnutkov predpisov, ki jih zvezni izvršni svet predlaga zvezni skupščini. Čeprav imajo zakonsko iniciativo tudi poslanci, se je v praksi oprijemajo predvsem izvršilnopolitični organi (izvršni svet), ki imajo na voljo strokovni aparat — to je zvezno upravo kot strokovno službo. Upravni organi se pri izdelavi predpisov seveda morajo držati smernic izvršnega sveta. Po eni strani to daje upravnim organom možnost, da vplivajo na politiko izvršnega sveta in prek nje tudi na politiko skupščine. Po drugi strani pa lahko upravni organi na ta način določajo sebi tudi razne pristojnosti. Takšno stanje je mogoče predvsem, če je izvršni svet pasiven in ne opravlja učinkovitega nadzora nad delom zvezne uprave. Ker pa je bil zvezni izvršni svet v dosednji praksi tudi pomemben faktor pri kreiranju zakonodajne politike, je bila na ta način vloga zvezne uprave zelo poudarjena, predvsem pri izdelavi osnutkov predpisov. Tako je očitno, da je vloga zvezne uprave odvisna tudi od politike zveznega izvršnega sveta in ne samo od položaja, ki ga ji določa ustava. Čeprav je uprava formalno odvisna od zvezne skupščine in njenega izvršnega sveta, ima, kot vidimo, lahko dejansko veliko akcijsko samostojnost.

Zato nekateri⁵ upravičeno menijo, da obstaja resna kriza v odnosih med zvezno skupščino in zvezno upravo. Izraža se predvsem v premoči zvezne uprave nad zveznim izvršnim svetom in zvezno skupščino. Zvezna uprava poskuša, namesto da bi izvrševala politiko zvezne skupščine in zveznega sveta ter izvajala njihove predpise, še vedno ustvariti politiko v vsakdanjih vprašanjih. Vloga uprave bi morala biti predvsem izvrševanje politike.

Delovne metode zvezne uprave

Razne negativne težnje se kažejo pri zvezni upravi tudi v njenih delovnih metodah, kar prihaja posebno do izraza v razmerju med zveznimi upravnimi organi in republiškiimi

⁵ Pogovor s predsednikom zakonodajnopravne komisije zvezne skupščine dr. Leom Gerškovičem: Pravni sistem — jedinstven a zakonodavni-republiški; Borba, 17. decembra 1967.

upravami. Takšne tendence se kažejo v raznih oblikah, omogočajo pa jih zlasti predpisi, ki urejajo te odnose.

Zvezna uprava se ob republiški upravi pogosto počuti nadrejena in ji naroča vrsto konkretnih del, jo veže s svojimi navodili in okrožnicami za urejanje določenih problemov v smeri in obsegu, kakor to navadno sama presoja. Takšen odnos zlasti omogoča pravica zveznih upravnih organov, da smejo zahtevati od ustreznih republiških organov obvestila v zvezi z opravljanjem zveznih zakonov in drugih zveznih predpisov in ukrepov kot tudi obvestila in podatke o stanju in pojavih na ustreznem upravnem področju. Zato pristojnosti zvezne uprave do republiške uprave, kot jih določa zakonodaja o zvezni upravi, v praktičnih odnosih še vedno ohranjajo organom zvezne uprave funkcijo matičnih organov. Že omenjena pravica, da zvezni upravni organi spremljajo stanje in razvoj »na ustreznem upravnem področju«, dajejo tem organom ob razraščanih zveznih predpisih legalne možnosti za takšne delovne metode.

Zvezni upravni organi postavljajo republiškim upravnim organom številne zahteve po tekočih, dodatnih in izrednih poročilih, informacijah, analizah in anketah ter statističnih pregledih. Zahteve zveznih organov se realizirajo v zahtevah republiških organov do delovnih organizacij ali pa občinskih organov, ki nato zbirajo podatke sami ali pa zahtevajo poročila oziroma podatke od delovnih organizacij. Delovne organizacije morajo dostavljati tedenska, 10-dnevna, mesečna, trimesečna, polletna, občasna in letna poročila. Vse to povzroča velikanske stroške in časovne izgube.

Zvezna uprava pogosto poziva številne predstavnike republiške uprave in drugih republiških institucij na razne sestance in posvete o zadevah, ki sodijo po zvezni in republiških ustavah v pristojnost republik ali celo drugih organov, npr. občinskih itd. Gradivo za taka zvezna posvetovanja je poslano večkrat v roku, v katerem ni mogoče izvesti nobenega posvetovanja oziroma ugotoviti stališča, včasih pa tega gradiva ni mogoče niti pregledati, kaj šele preučiti. Tudi osnutki zveznih predpisov⁶ so poslani nemalokrat v obravnavo z rokom, v katerem jih sploh ni mogoče preučiti, kaj šele dati pripombe in predloge. Predlagana stališča pogosto niso

⁶ V zvezi s tem Stane Kavčič pravi: »Kaj bi se zgodilo, če bi v pisarnah naših podjetij tako kršili predpise in z ukrepi kasnili, kot se je to ob koncu leta zgodilo v organih federacije, ki so s trimesečno zakasnitvijo objavili predpise o spremembah v deviznem režimu? In kaj bi bilo, če bi v podjetjih našim samoupravnim organom predloge ukrepov razdeljevali šele dve uri pred sejo, ali ne bi to označili kot posiljevanje tistih, ki bodo glasovali? ...«

(Stane Kavčič: Smo v resnem obdobju izvajanja družbene reforme, Delo, 16. januarja 1968.)

upoštevana; načelne pripombe s strani zveznih upravnih organov so se razlagale kot formalno tehnične, čeprav so sprejeti predpisi imeli daljnosežne posledice za posamezne republike.

Nadalje zvezna uprava le redko preučuje poročila, predloge, osnutke in elaborate o problemih, ki so pisani v jezikih drugih narodov Jugoslavije, oziroma v slovenščini. V odnosih z republiški organi in institucijami je zvezna uprava počasna in neučinkovita, zadeve se duplirajo, prihaja pa tudi do vzporednega opravljanja sorodnih zadev v zvezi in republikah (npr. številne statistične raziskave itd.). Dogaja se tudi, da se zadeve zavlačujejo ali pa nanje zvezni upravni organi sploh ne odgovarjajo in se pri tem izgovarjajo na splošne interese ter na poljudno prilagojene kriterije oziroma tako imenovano državno poprečje, ki ga je težko ugotoviti.

Nekateri problemi strukture in organizacije zvezne uprave

Tudi v strukturi in sestavi zveznih upravnih organov prihajajo do izraza nekatere negativne težnje, ki so v nasprotju z demokratizacijo in decentralizacijo naše družbene in politične ureditve. Za ilustracijo naj navedem, da je zaposlovala zvezna uprava leta 1956 okrog 10.300 uslužbencev. Po reorganizaciji zvezne uprave je bilo zaposlenih v 52 zveznih organih (brez državnega sekretariata za narodno obrambo in zveznega sekretariata za notranje zadeve) leta 1965 okrog 8400 uslužbencev. Iz gornjih podatkov je razvidno, da je število zaposlenih v zveznih organih v zadnjih desetih letih ostalo v bistvu nespremenjeno, še posebno, če upoštevamo, da se je zvezna uprava v tem času tudi modernizirala. Čeprav se je število temeljnih upravnih organov (zveznih sekretariatov) po letu 1962 začelo krčiti, pa se temu primerno ni zmanjšalo število zaposlenih v zveznih organih. To je imelo za posledico ekspanzijo notranje organizacije zvezne uprave, ker se vzporedno z zmanjševanjem števila temeljnih upravnih organov niso zmanjševale tudi ustrezno pristojnost zvezne uprave.

Seveda ne kaže spregledati objektivne zakonitosti, da je aparat, ki šteje čez 8000 ljudi, družbena sila, ki sama po sebi rodi in ohranja tendence in praktične odnose, po katerih še vedno skuša obvladovati družbene odnose in ohranjati svoj lastni položaj. Čeprav izraža zvezna uprava določene negativne tendence, pa ona sama, kot smo videli, ne more biti njihov poglavitni izvir. Ob tolikšnem aparatu in ob lastni inerciji zvezna uprava logično razlaga in v praksi uporablja pojem že omenjenih formulacij v prid lastne ohranitve ozi-

roma celo krepitve. Posledica tega je, da si upravni organi nalagajo delo oziroma si prilagajajo programe dela, kar je prišlo posebno do izraza v razpravi o zveznem proračunu konec lanskega leta.

Takšno preširoko in ohlapno poudarjanje vloge federacije (na škodo republik) ter neurejeni odnosi med federacijo in republikami so zlasti omogočali, da so se pristojnosti zveze (zakonodaja), posebno pa uprave, premočno razmahnile. Mehanično združevanje (centralizacija) pristojnosti je imelo za posledico ekspanzijo notranje organizacije temeljnih zveznih upravnih organov. Analiza funkcij in nalog večine zveznih organov uprave v preteklosti kaže, da je bila njena notranja organizacija o nesorazmerju z njenimi funkcijami in nalogami (po programu ZKJ in v duhu ustave) ter da se pojavlja tendenca drobljenja, ker se na novo uvajajo sektorji in službe s pomočniki, načelniki, strokovnimi uslužbenci itd. Iz tega je razvidno, da je organizacija zvezne uprave posledica določenega stanja in ne narobe. Zato tudi vse dosedanje reorganizacije zvezne uprave niso dale zaželenih rezultatov.

Seveda pa ne smemo spregledati tudi kadrovske sestave zveznih upravnih organov. Tudi ta sestava (zlasti nacionalna)⁷ je imela v preteklosti vpliv na porajanje raznih negativnih tendenc. Zato ne moremo mimo dejstva, da je v strukturi zveznih upravnih organov zelo malo kadrov iz Socialistične republike Slovenije. Slovencev je bilo v sestavi strokovnega aparata kot na vodilnih delovnih mestih ves čas izredno malo. Za takšno stanje je več vzrokov. Brez dvoma je bila tudi kadrovska politika SR Slovenije do zvezne uprave v preteklosti pomanjkljiva. Razlogi za takšno pomanjkljivo kadrovsko strukturo, posebno slovenskih kadrov, v zvezni upravi je več. Brez dvoma je najvažnejši vzrok ta, da Slovenci neradi odhajajo v Beograd. Mimo tega se pritožujejo, da so prepuščeni sami sebi (razen vodilnih), da niso povezani

⁷ Po podatkih uprave ZIS za personalne zadeve je bilo decembra 1966 med 253 funkcionarji zvezne skupščine in ZIS le 21 Slovencev, od skupno 693 nosilcev poslov (to so načelniki, samostojni strokovni svetovalci in šefi kabinetov ter drugi, pri katerih se zahteva samostojnost pri opravljanju dolžnosti) jih je bilo iz SR Slovenije prav toliko, se pravi 21. Od 65 funkcionarjev zveznih predstavniških organov so bili štirje iz SR Slovenije, od 113 nosilcev poslov pa trije. V zvezni administraciji je bilo od skupno 39 25 resorov, v katerih ni bilo nobenega Slovenca ne med funkcionarji ne med nosilci poslov. Od skupno 135 funkcionarjev zvezne administracije je bilo 12 Slovencev, od skupno 485 nosilcev poslov pa 16. Razmerje med republikami je bilo pri funkcionarjih naslednje: Bosna in Hercegovina 15,4 %, Črna Gora 17,7 %, Hrvatska 18,9 %, Makedonija 11,8 %, Slovenija 8,3 % in Srbija 27,6 %. Sestav pri nosilcih poslov pa je bil naslednji: BIH 13,8 %, Črna gora 13,9 %, Hrvatska 15 %, Makedonija 3,7 % Slovenija 3 % in Srbija 50,3 %. (Delo, 10. novembra 1967.)

z matično republiko in da niso seznanjeni z njenimi problemi. Dalje, materialni pogoji v zvezni upravi so slabši kot v Sloveniji. Vsi ti problemi terjajo rešitev, druge republike namreč te probleme razrešujejo veliko bolj sistematično. Zato je urejanje tega problema (kadrovske sestave) zelo važno za nadaljnji razvoj naše socialistične skupnosti in federativne ureditve.

Zakon o pravicah funkcionarjev iz SR Slovenije, ki je bil pred nedavnim sprejet v skupščini SR Slovenije, izraža napore, da se ti problemi začenjajo reševati. Obstajajo pa še nekateri načelni pomisleki (npr., da bi federacija s predpisi urejala te zadeve), vendar pa je potrebno, kot je pisala »Ekonomska politika«, stvari ocenjevati »z dozo realizma«.

Problemi reorganizacije zvezne uprave

Delovanje zvezne uprave (njena usmeritev in delovne metode), kot smo videli, ni bilo vedno v skladu s funkcijo federacije in procesi demokratizacije in decentralizacije pri nas. Seveda pa ne smemo spregledati dejstva, da je delovanje zvezne uprave še vedno pod vplivom prakse, kakršna se je izoblikovala, ko je federacija s svojimi gospodarskimi instrumenti neposredno upravljala in vodila gospodarstvo. Ustava, kot vemo, je lahko v rokah naprednih sil dovolj močno sredstvo, da se v prihodnje preprečijo takšne tendence, ki objektivno pomenijo oviro nadaljnjemu razvoju našega samoupravnega sistema in ki so se izpričale tudi v delovanju zvezne uprave. Zato mora biti po mojem mnenju izhodišče za spremenjeno vlogo zvezne uprave predvsem v analizi ustavnega položaja federacije (njenih splošnih pristojnosti), spremembi koncepta zvezne (temeljne) zakonodaje in v jasni določitvi njenega položaja.

Temeljno izhodišče za spremembo sedanjega stanja v razmerju med federacijo in republikami pa je v zmanjšanju pristojnosti zveze v korist republik. Šele če se bodo temeljito analizirali gornji činitelji, ki določajo delovanje zvezne uprave, se bo reorganizacija zvezne uprave tudi vsebinsko posrečila. S tem bodo odpadle tudi druge anomalije, ki so tesno povezane s sedanjo zakonodajno prakso. Tako so, npr., predpisi čestokrat premalo strokovno izdelani, nejasni, kar povzroča, da jih morajo često spreminjati. Takšen primer nam lepo ilustrira temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju. Ko so poslanci, npr., sprejemali nov pokojninski zakon, so soglasno ugotavljali, da je bil sprejet eden najbolj naprednih in temeljito preštudiranih zakonov. Zdaj ugotavlja ustav-

no sodišče SR Slovenije, da je ta zakon protiustaven, nesistematičen in strokovno slabo izdelan. Sploh pa je nemogoče, da bi lahko zvezna uprava zadostila strokovnosti pri »proizvodnji«⁶ tolikih predpisov. Tako je bilo leta 1965 sprejetih okrog 1000 raznih zveznih predpisov. Takšna normativna dejavnost že sama po sebi nujno poraja strokovno nesolidnost pravnih predpisov ter onemogoča vsako resnejšo kontrolo nad njihovo vsebino. Mimo tega pa omogoča raznovrstno razlaganje teh predpisov. Vsaka pretirana normativna dejavnost je izraz družbene nestabilnosti in povzroča tudi negotov položaj posameznika. Razen tega se verižno prenaša na republike in prek njih na občine in delovne organizacije. Tudi hitro in pogosto spreminjanje zveznih predpisov je element, ki lahko ohranja in celo krepi vlogo in položaj zvezne uprave. Takšna praksa daje zvezni upravi nenehno dovolj gradiva za delo, kajti položaj zvezne uprave je med drugim določen zlasti tudi z obiljem zveznih predpisov, z njihovo nadrobno in kazuistiko, z njihovimi pogostimi spremembami in dopolnitvami in praktično razlago že omenjenih formulacij. Zato bomo morali s takšno prakso čimprej prenehati tudi s stališča urejenih mednacionalnih oziroma medrepubliških odnosov.

Položaj zvezne uprave mora zato temeljiti predvsem na prej naštetih činiteljih, posebno pa na objektivnem zmanjšanju njenih pristojnosti. Samo z mehaničnim spajanjem pristojnosti (centralizacijo) v okviru novih sekretariatov, kot kaže praksa, ne bomo dosegli cilja, ki smo si ga zastavili z reorganizacijo zvezne uprave. Vsak drug pristop k odpravi negativnih tendenc v delovanju zvezne uprave bo ostal neučinkovit in bo povzročal, da se bodo v novi obliki kazale prejšnje slabosti zvezne uprave. Zavedati se moramo, da bo dokončna opustitev in preoblikovanje stare prakse in navad zvezne uprave — kar terja tudi reforma — dolg proces, ki bo terjal maksimalno angažiranje vseh subjektivnih sil. Zato se mi zdi, da je pretirano, če pričakujemo, da se bo položaj zvezne uprave spremenil že z zmanjšanjem njenih pooblastil. Z odvzemom nekaterih pooblastil⁸ smo šele položili temelje tudi za vsebinsko preusmeritev delovanja zvezne uprave, predvsem pa za spremembo njenih delovnih metod. Pri prilagajanju zvezne uprave družbenemu razvoju pa bomo seveda morali paziti, da se zvezni upravi ne okrnejo njene specifičnosti, ki ji gredo kot posebni strokovni in javni službi. Če bo zvezna uprava opravljala svoje pristojnosti zgolj stro-

⁶ »Ekonomska politika«⁶ navaja, da je bilo predvideno, da naj bi se število pooblastil zveznih pravnih organov za izdajanje predpisov za opravljanje zveznih zakonov zmanjšalo za 29%, število pooblastil za izdajanje konkretnih aktov pa za 25%. (Dogovor o federaciji, »Ekonomska politika«, 22. april 1967, št. 786.)

kovno in ne bo imela priložnosti za pritegovanje pristojnosti (političnih ambicij), nas ne sme biti strah, če bo takšna uprava »močna in dobro organizirana«. Učinkovita politična kontrola zvezne skupščine (in njenega izvršnega sveta) nad delom zvezne uprave pa bo brez dvoma lahko zagotovilo, da bo uprava opravljala samo tiste pristojnosti, ki ji gredo po ustavi in zakonodaji.

Nova organizacija zvezne uprave⁹ je formalno brez dvoma veliko bolj v skladu s funkcijami federacije, pomeni bolj poenostavljeno delitev med upravnimi organi in organizacijami, ki opravljajo za federacijo pomembne zadeve, je dosledneje izpeljana. Tudi zvezni izvršni svet je kot organ zvezne skupščine le-tej bolj približan, in sicer s tem, da imata oba organa skupne strokovne organizacije za svoje neposredne potrebe. Večje približevanje zveznega izvršnega sveta in zvezne uprave zvezni skupščini pa ustvarja tudi večjo enotnost skupščinskega mehanizma. Prav tako je pozitivno dejstvo, da novi zakon izrecno določa, da smejo zvezni upravni organi, zvezni sveti in zvezne organizacije izdajati predpise za izvrševanje zveznih zakonov in predpisov zveznega izvršnega sveta samo tedaj, če so za to z zveznim zakonom oz. s predpisi sveta pooblašteni, in sicer v mejah danega jim pooblastila. Seveda pa je vprašanje, kako bodo funkcionirali zvezni sveti, ki so formirani namesto nekaterih prejšnjih čistih upravnih organov (zveznih sekretariatov). Za opravljanje upravnih funkcij sveti na splošno niso najboljše oblika, še posebno zato ne, ker se pri kolektivnih organih zelo rada zabriše njihova odgovornost. Opominjam, da smo tako v zvezni, zlasti pa še v republiški upravi že imeli svete in da smo jih odpravili. Čeprav izhodišče za novo organizacijo zvezne uprave ni bilo prvenstveno v zmanjšanju njenega aparata, ampak predvsem v spremembi njenega položaja v federaciji, pa bi bilo pozitivno, če bi bila javnost v doglednem času obveščena, za koliko se je zvezna uprava dejansko skrčila. Le tako se bo v javnosti razblinil strah, da reorganizacija ni utemeljena in da gre samo za rutinsko reorganizacijo, ki nima globljih ciljev. Zelo pozdravljamo to, da se z zakonom nalaga zvezni upravi dolžnost, da se v svojem delu ravna po načelu enakopravnosti jezikov narodov Jugoslavije in njihovih pisav, ker je to začetek novih odnosov med federacijo in republiko Slovenijo glede rabe slovnščine v njunih medsebojnih stikih.

Z novim zakonom o organizaciji zvezne uprave so seveda podani samo temeljni pogoji za to, da bo zvezna uprava res delovala v skladu z načeli ustave in programom ZK J. Ustvari-

⁹ Zakon o zveznih upravnih organih, zveznih svetih in zveznih organizacijah: Uradni list SFRJ 21/67 z dne 15. maja 1967.

ti bo potrebno ostale ugodne pogoje za dejansko spremembo njene vloge. To pa je odvisno predvsem od aktivne vloge zavestnih družbenih sil in presega možnosti zvezne uprave same. To še velja zlasti za uresničitev ustavnega načela o enakopravni uporabi jezikov.¹⁰

Dolfe Vojsk

So pogoji gospodarjenja enakopravni za vse?

Ob uvajanju reforme je bilo odločno poudarjeno eno izmed osnovnih načel — izenačevanje oziroma izenačitev možnosti gospodarjenja v jugoslovanskem gospodarskem prostoru. V normativnem pogledu smo to načelo uveljavljali zadovoljivo, v praktičnem izvajanju pa dokazujemo, da na tem področju zelo težko prenašamo revolucionarne spremembe.

Kljub nekaterim strukturnim premikom nam glavnina dela ostaja zopet za prihodnost. Žal teh strukturalnih premikov ni mogoče dobiti kompletno ocenjenih, zato ilustriramo razkorak med stališči in prakso na tendencah republiških gospodarskih prostorov.¹

Že v prvem, normativno najbolj rigoroznem reformnem letu 1966 se ni spremenila niti vezava zalog niti se ni spremenilo razmerje kreditov za obratna sredstva.

¹⁰ Dr. Koča Jončić v zvezi s tem pravi: »Razčistiti je treba vsa sporna vprašanja in obračunati z vsemi ostalinami privilegijev in tudi z vsemi predsodki, tako tistimi, ki pledirajo za obstoj enega državnega jezika, kakor tudi tistimi, ki v vsaki prostovoljni integraciji enakopravnih narodov in jezikov, kakršna je v splošnem interesu razvoja družbe in socializma, vidijo predvsem nekakšno nevarnost za svojo asimilacijo.« (Dr. Koča Jončić: Ustvariti je treba pogoje za enakopravno uporabo jezikov; Delo, 21. oktobra 1967, str. 3.)

¹ Oceno je napravil R. Gajšek v študiji »Pogoji gospodarjenja in kreditne politike«. Bančni vestnik, št. 9/1967.

Postavimo raven zalog v razmerje do celotnega dohodka v letu 1966 v SRS na bazo 100. Primerjava ravni kreditov za obratna sredstva v l. 1966 pri bazi 100 za SRS kaže tole primerjavo:

Raven vezave zalog v odnosu do celotnega dohodka in raven kreditov za obratna sredstva po republikah v l. 1966:

Republika	Raven zalog	Raven kreditov
BiH	121	130
Črna Gora	135	193
Hrvatska	115	118
Makedonija	159	194
Slovenija	100	100
Srbija	119	137

Čeprav je neizbežna misel, kako je dopustna takšna restriktivna politika po »selektivnem načelu«, izvedena na linearnem zveznem odvzemanju denarnih sredstev, želim opozoriti na drug pojav. Dosežen je bil nasprotni učinek, kot je bil napovedan. Proizvodnja, ki je imela višjo raven zalog, je dobila več kreditnih sredstev. In ne samo to. Dobila jih je še za prihodnje dodatne zaloge (kreditni so se povečevali hitreje kot zaloge — primerjaj indekse navedene tab.). Dodatni krediti za obratna sredstva pa so se v strukturi zmanjšali v republikah, kjer je bila raven zalog nižja od jugoslovanskega povprečja. V SRS so se krediti iz l. 1965 (14,5%) zmanjšali v l. 1967 na 9,3%. Po reformi so bila najbolj prizadeta področja, ki imajo najbolj rentabilno raven zalog in kreditov. Linearno odpovedovanje kreditov ima še nadaljnjo posledico, ki bo občutna šele v prihodnjih letih. Večji izpad sredstev v rentabilnejših prostorih zahteva poravnavanje teh primanjkljajev iz lastnih skladov, ki bi jih sicer uporabili za modernizacijo in rekonstrukcijo svoje proizvodnje. To pomeni, da lahko proizvajalci iz bogatejšega bančnega področja uspešno konkurirajo sicer rentabilnejšim proizvajalcem.

Podobno, kot je bil ocenjen položaj po republiških gospodarskih prostorih, bi lahko ocenili razmerje med gospodarskimi bazeni, panogami itd. Zanimivo pa je, da o tem v federaciji do danes še nismo govorili, čeprav imamo mnogo organov in organizmov, ki so za to poklicani.

Verjetno bodo celotni rezultati pokazali enaka gibanja kot devetmesečni indikatorji o možnostih gospodarjenja v ljubljanskem gospodarskem prostoru. Ti kazalci za proizvodnjo v industriji tudi za celotno gospodarstvo Jugoslavije niso spodbudni. Še bolj pa velja to za ožje ljubljansko področje.

Študija² tega področja za industrijsko gradnjo kaže vzpodbudne komparativne prednosti, toda...

V mislih moramo imeti, da sodi območje ljubljanskih občin med razvita področja. Kam pa se steka sorazmeroma velika akumulacija? Oglejmo si podatke za devet mesecev 1967.

Pri rezultatih gospodarjenja je treba upoštevati tele spremembe od leta 1966 na 1967:

- vpliv rezultatov revalorizacije na poslovne stroške
- znižanje obrestne mere od gospodarskih skladov
- spremembe in dopolnitve zakona o prometnem davku
- zvišanje cen (cene industrijskih izdelkov za 8,3% itd.)

Ti ukrepi (razen revalorizacije) so zaviralno vplivali na rast celotnega dohodka in njegovih elementov, kar se kaže predvsem v rezultatih industrijske proizvodnje.

Delitev neto produkta med družbeno skupnostjo in delovno organizacijo gospodarstva v devetih mesecih kaže tole razmerje³:

	(v 000 din)			
	I-IX 1966		I-IX 1967	IND
delež del. organ. gospod.	1,423.538	60	1,531.480	56 108
delež skupnosti	942.911	40	1,206.236	44 128

Udeležba delovnih organizacij v rezultatih gospodarjenja je upadla neopazno z uvajanjem novih ali večjih družbenih obveznosti, od česar odstopa le gostinstvo. Na to je najbolj vplival višji prometni davek, nato — kljub znižanju splošne obrestne mere na račun revalorizacije — povečanje obresti na poslovni sklad in z njimi povečanje zavarovalnih premij.⁴

Osnovna ugotovitev iz tabele je, da so se z izjemo prispevkov za socialno zavarovanje povečali vsi stroški in prispevki. Najbolj boleče je povečanje zveznega prometnega davka, saj se je zvišal za 35 %, v absolutnem znesku v devetih mesecih za 115,387.000 N din. Samo povečanje zveznega prometnega davka v devetih mesecih znaša na ljubljanskem področju toliko, kolikor znaša ustvarjeni neto produkt gostinstva, turizma, gozdarstva in polovico kmetijstva z ribištvo vred. Zvezni prometni davek znaša 81,5 % ostanka dohodka celotnega ljubljanskega gospodarstva. Prispevek ljubljanskega gos-

² Industrija v razvoju mesta Ljubljane — Zavod za izgradnjo industrije Moste 1965.

³ Analiza periodičnih obračunov delovnih organizacij za obdobje januar — september 1967 za območje ljubljanskih občin, SDK Ljubljana, december 1967.

⁴ Glej opombo 3.

Poslovni stroški in njihova struktura (v 000 din)

Vrsta stroškov	I-IX 1966		I-IX 1967		IND
	znesek	struk- tura	znesek	struk- tura	
Porabljena sredstva	9,073.884	93,1	10,514.633	91,9	115
Zvezni prometni davek	322.352	3,5	437.709	3,8	135
Rep. in obč. prom. davek	63.707	0,7	78.214	0,7	122
Obresti od kreditov	79.950	0,8	91.022	0,8	113
Osebni dohodki, ki obre- njujejo poslovne stroške	74.871	0,8	88.443	0,7	118
Zavarovalne premije	15.566	0,1	20.782	0,2	133
Obresti od posl. sklada	56.562	0,6	73.419	0,6	129
Prispevki za socialno zavarovanje	22.560	0,2	16.932	0,1	75
Drugi prispevki	31.323	0,4	37.800	0,4	121
Drugi stroški	4.976		76.617		1540
SKUPAJ	9,745.751	100	11,435.571	100	117

podarstva k potrebam zveze je torej ogromen, je v porastu in ogroža njegov nadaljnji razvoj.

O stabilnih faktorjih gospodarjenja v takšnih okoliščinah ni mogoče govoriti, saj je za vsako vsaj sorazmeroma stabilno gospodarstvo na zahodu nepojmljivo skakanje davkov za 35 %. Na tem področju smo prišli v položaj, zlasti v industriji, da bodo rezultati večje produktivnosti in ekonomičnosti odtekali v nenehno večajoče se zahteve.

Prav nojevska politika pa je ta, ki jo je, kot SRS v celoti, pokazalo tudi ljubljansko področje, saj smo o masi sredstev za socialno zavarovanje, ki predstavljajo komaj 2,6 % sredstev, odvedenih v obliki prometnega davka zvezi, razpravljali cele mesece in je bivši izvršni svet skupščine SRS štel celo za umestno, zaradi grožnje reformi — odstopiti. Razprave o povečanju prometnega davka je bilo mnogo manj in še ta je bila zelo »uvidevna«. Še enkrat si oglejte tabelo in ocenite, ali niso vsi kanali, ki tečejo iz gospodarstva (razen skladov socialnega zavarovanja), pokazali večje potrebe in bili znatneje zadovoljeni, kot znašajo potrebe delovnih organizacij.

Ob prehodu na razpravo o možnostih gospodarjenja delovnih organizacijah v l. 1968 moramo ugotoviti dve osnovni značilnosti novega leta:

— legalni, vidni instrumentarij povečuje obveznosti delovnih organizacij predvsem do federacije,

— nastopile bodo dodatne obremenitve poleg limitirane in kritizirane stopnje prispevka od osebnega dohodka.

Mnogi ukrepi, ki so bili sprejeti, zlasti v letu 1967 in večina predvidenih za leto 1967, pa v resnici, za moje razumevanje, nimajo dosti skupnega s proklamiranimi načeli z razlag, načel gospodarjenja v novi ekonomski politiki po letu 1965 (razen teorije »dva koraka nazaj, da bi lahko napravili tri naprej...«).

Kakorkoli se bomo sklicevali na reformo in samoupravljanje, pa bo vse to v delovnih organizacijah povzročilo pritisk na povišanje neto osebnih dohodkov.

Če strnem trditve, moram za ljubljansko področje ugotoviti:

— načela reforme in njihova praktična izvedba se za to področje razhajajo;

— nadaljujejo se koncentracije kapitala v federalnih bankah in federaciji;

— dogajanja po reformi ne kažejo na stimulacijo boljšega gospodarjenja, ker so z linearnim odvzemanjem kreditov stimulirani tisti, ki imajo večje zaloge, manj iskano blago in manj rentabilno proizvodnjo;

— niso omejevale zlasti federalne potrebe, ki destimulativno vplivajo na gospodarski razvoj, saj močno progresivno naraščajo s stopnjo, ki grozi asimilirati dodatno akumulacijo zaradi povečanja produktivnosti in rentabilnosti;

— naraščajo tudi druge obveznosti delovnih organizacij v letu 1968 zaradi že sprejetega instrumentarija, vrsta obveznosti pa bo temu dodana še med letom;

— objektivno predvidevanje glede možnosti gospodarjenja v delovnih organizacijah je nezanesljivo, ker jih ukrepi drastično spreminjajo in kasnijo;

— ob tem se pojavlja še vrsta fakultativnih, toda političnih, socialnih in drugih obveznosti, ki vnašajo v možnosti gospodarjenja še večjo negotovost.

Kot minimum ukrepov za sanacijo razmer imam za potrebno:

— na vseh ravneh izvajati generalno sprejeta načela; to je obveznost vseh ali nobenega, ne pa samo tistih, ki si drugače ne morejo pomagati; v tem smislu je potrebno zahtevati spremembe v zvezi, ki s sedanjimi ukrepi hromi gospodarstvo in je osnovno žarišče gospodarske nestabilnosti, kar vodi v inflacijo ali destimulacijo.

— iz federalnih bank bi dekoncentrirali tiste dele kapitala, ki so sicer nominalno ali tipično republiški;

— iz tega začeti dejansko izvajanje selektivne politike, ki jo je mogoče kontrolirati;

— stabilizirati sredstva za družbene potrebe, jih priznati kot republiško pravico urejanja po lastnem programu, razmerja pa pravno sankcionirati in ne prevaliti na sicer pravno priznan instrumentarij dodatnih in izrednih prispevkov z obtožbo družbenih služb, da se niso — če nerealna predvidevanja niso bila realizirana — one podredile reformnim procesom;

— pravočasno jasno napovedati iz programa izhajajoče potrebe za družbene dejavnosti po sprejetih merilih ter jih tako tudi s samoupravnim instrumentarijem sankcionirati;

— s primernimi stimulatorji (odpovedovanjem obveznosti itd.) omogočiti razmah modernizaciji in investiranju iz lastnih sredstev;

— spodbujati odpiranje novih delovnih mest, zlasti v industriji, predvsem pa ekonomsko podpirati strukturalne spremembe v zaposlitvi.

(Op. ur.: Misli in podatke tega sestavka je avtor povedal na Mestni konferenci Zveze komunistov v Ljubljani konec leta 1967 in jih na željo našega uredništva priredil za objavo.)

Marjan Tavčar

Vprašanja sociologije religije

1. O zgodovinskem porajanju sociologije religije

Spodbudnejši razvoj sociologije pri nas je začel zadnja tri, štiri leta ustvarjati prve možnosti tudi za znanstveno ustrežnejše proučevanje doslej domala neodkrite in zanemarjene veje sociologije — religiologije. Zanimanje družboslovnih znanosti za probleme religije, njenih sistemov in institucij je bilo še pred nekaj desetletji omejeno na vede, kot so filozofija, etnologija, etika, od koder šele je začenjala religiološka tematika vdirati tudi v sociološke, socialnopsihološke in psihološke raziskave. Vprašanja vere in cerkve so bila praviloma v žarišču pozornosti tudi politične misli in praktične politike, ki pa sta neredko zabredli v najrazličnejše apriorizme in pragmatistične ocene, ki niso imele dosti skupnega z znanstveno veljavnimi dognanji.

Vsa pomembnejša empirična proučevanja religije, ki so bila opravljena po vojni na Zahodu in na Vzhodu, pa že niso sicer predvsem obeležja socioloških študij. Nekatere od njih so sicer dopolnjene in obogatene bodisi s filozofsko-antropološkim ter zlasti s psihološko in psihoanalitičnim razglabljanjem ob posameznih religioloških vprašanjih (tak prijem je značilen predvsem za mnoge zahodne študije religije) ali z bolj poudarjenim ideološko-političnim razmotrivanjem teh vprašanj (kar označuje vsaj začetna religiološka prizadevanja v socialističnih deželah).

Čeprav so se nekatere družbene vede ukvarjale z vprašanji religije že od antičnih časov sèm, pa so le v izjemnih primerih dosegle popolno znanstveno samostojnost v odnosu do te problematike. Cerkvene institucije so jih pogostoma

vključevale ali celo izrabljale kot »nepristranske strokovne konzultante«, ko je bilo treba po vsej sili pojasniti in potrditi edino pravilno in pravično razlago, ki jo je bila že poprej dognala uradna cerkvena teologija. Zlasti filozofiji je bilo neštetokrat naloženo služabništvo, da interpretira to ali ono cerkveno dokrino in sholasticizem. Tudi v obdobjih, ko so notranje kolizije v Cerkvi in zunanji pretresi (razna heretična gibanja) objektivno narekovali potrebo po bolj odkriti in nepristranski oceni družbenih vzrokov teh »nalog«, si Cerkev ni dovoljevala takih »brezbožnosti«, ki bi žalile božjo naravo vprašanj vere. Zli duh in demoni so bili edino dovoljena interpretacijska sredstva, zakaj so se med ljudmi pojavljale herezije, poganstvo, bogokletno brezbožništvo in najrazličnejša druga maličenja izvirnega božjega nauka. Cerkev je imela takrat v svojih rokah še vsa sredstva prisile (idejna in fizična), s katerimi je nadomeščala potrebo po družboslovni religiološki analizi.

Religioznost, religiozni sistem in njegove institucije so do nedavna po ukazu Cerkve uradno veljali za nedotakljive v tem smislu, da jih že obstoječe družbene vede niso smele nepristransko znanstveno proučevati. V zvezi s to problematiko je Cerkev dolgo vzdrževala tabu, češ da božjih namenov, božjih pojavnosti in izročil ne samo ne kaže raziskovati, ker da sami po sebi niso proučljivi, temveč so že sama prizadevanja te vrste naperjena zoper boga in božje in so zato greh, napuh človeka, ki vsega ne more in ne sme vedeti in spoznati.

Od konca osemnajstega stoletja dalje pa je Cerkev vendarle začela z večjim zanimanjem iskati stik z družbenimi vedami, ki so se bile dotlej oblikovale in osamosvojile. Zanj se je dokončno iztekalo brezskrbno srednjeveško obdobje, ko je popolnoma obvladovala družbene znanosti. Pojav in razmah kapitalizma je začel veri in Cerkvi povzročati nove in nove težave, ki se dotlej v »stoodstotno krščanski« in povsem nadzorovani srednjeveški čredi vernikov niso porajale ali pa jih je bilo laže odpravljati. Lutrovstvo je pomenilo vabljev precedentov za nastajanje novih verskih sekt. Na pohodu je bil ateizem meščanskih racionalistov in prosvetiteljev, ki je zlasti v prirodoslovnih vedah v obliki pozitivizma, objektivizma in scientizma dolgo užival nadvse čaščeno mesto in je »zastrupljal« zlasti mladino in izobraženstvo.

Nastanek delavskega razreda je Cerkvi zastavil nove naloge in vprašanja, na katera ji prej tudi ni bilo treba odgovarjati, ko je še skrbela za večidel »bogu in krščanski tradiciji vdane, po duši preproste in ubogljive« kmečke množice. Že na začetkih industrializacije je Cerkev nekako indui-

tivno začutila versko »problematičnost«, ki so jo pomenili ljudje, ko so z vasi prihajali v mesta in se tu iz kmeta spreminjali v nekaj, po vsem videzu »bogu manj všečnega«. Tudi to je bil eden od razlogov za to, da se ni strinjala s spreminjanjem stare fevdalne socialne strukture družbe v vse bolj urbanizirano, meščansko proletarsko družbo, ki je dihala ne-tradicionalistično indusrijsko kulturo, občutno manj dovzetno in naklonjeno neracionalni, z mistiko prežeti fevdalni cerkveni kulturi, in da je temu nasprotovala.

Marksistična opredelitev religije kot zgodovinskega pojava, ki mu je moč določiti in raziskati družbeno pogojene korenine nastanka, obstoja in izginotja, pomeni brez dvoma največji prispevek k znanstvenemu raziskovanju religije. Marksistična analiza razvoja in strukture družbe, ki je religijo neprizadeto uvrstila v družbeno vrhnjo stavbo med druge oblike človekove zavesti, je s tem obravnavanje religije prvič postavila na znanstveno dostopna tla družboslovnih ved. Marksizem je ugotovil, da večnih transcendentalnih resnic ni in da je t. i. božje izročilo, to so »božje ideje in pravila« religije, samo človekove, družbene ideje in pravila, ki se s spreminjanjem življenjskih pogojev družbe in človeka tudi sama spreminjajo, kot velja to tudi sicer za vse idejno bogastvo na drugih področjih človekovega duhovnega bivanja in ustvarjanja. Le tako je bilo moč znanstveno določiti pogoje za nastanek, razvoj in funkcije religij v družbi. S tem je bila dokončno odprta teoretična pot za razvoj empirične vede o religiji. Religija kot predmet znanstvenega raziskovanja je izgubila nimbus idejne problematike kot božjega specifikuma, v katerega se ni priporočljivo in ne moč spuščati.

Iz obdobja, ko se je uveljavljalo zgodovinsko materialistično pojmovanje družbenih pojavov, izvirajo tudi prvi poskusi Cerkev, da bi s pomočjo znanosti »potrdila« to ali ono svojo doktrino, ki je nasprotovala marksistični razlagi danega pojava. Znana je teorija o prvotnosti monogamne družine kot začetne celice praskupnostne družbe, s katero je Cerkev poskušala ob podpori »znanstvene« etnologije dokazati resničnost svetopisemskih legend o prvi družini, s čimer je hotela ovreči zlasti Morganova in Engelsova zgodovinsko materialistična dognanja o nastanku, oblikah in funkciji družine. V isti okvir sodi tudi etnografsko »dokazovanje« o splošni navzočnosti ideje boga in vere pri primitivnih ljudstvih, s čimer naj bi neovrgljivo overovali doktrino o immanentni religiozni naravnosti človeške duše k bogu, k transcendenci. Mnoge od tovrstnih poskusov je kasneje Cerkev sama zavrgla kot nesmiselne. Svoje doktrine je morala poplej braniti z drugačnimi, ustrežnejšimi razlagami, podobno kot je storila z nekoč tako srdito izraženim nasprotovanjem

ideji evolucionizma, kateri se je morala prilagoditi s prožnejšimi interpretacijami, ki jih k sreči zlahka dopuščajo mnoge svetopisemske prisprodebe.

2. Sedanji odnos Cerkve do raziskovanja religije

Načelno se je Cerkev zdaj odločila, da za svoje potrebe sama raziskuje samo sebe kot organizacijo, spreminjanje religioznosti vernikov in njihove stike s cerkveno institucijo. Z versko sociologijo poskuša izmeriti moč in šibke plati vere in Cerkve kot institucije, spoznati nevarnosti, ki jim grozijo, in odkriti načine, kako se jim upreti. Tako usmeritev pa ji ne narekujejo le čedalje večje lastne potrebe po doumevanju, kako se stvari razvijajo in zakaj je tako, temveč tudi spoznanje, da sama ne more zmeraj uspešno uporabljati dognanj zahodne in še manj marksistične religiološke znanosti, ker je zanjo že njuno osnovno teoretično izhodišče nesprijemljivo. Vse te okoliščine so pripeljale do tega, da se je posebno katoliška cerkev v zahodnih državah lotila religioloških raziskav v »lastni žiriji«.

Teoretično različno izhodišče tako nastale verske sociologije, ki jo loči od marksistične religiološke vede, kot tudi različni smotri pri izkoriščanju raziskovalnih rezultatov pa seveda ne izključujejo precejšnje istovetnosti samih problemov raziskovanja, ki zanimajo obe vedi.

Z drugim vatikanskim koncilom, ki je v nekaterih svojih dokumentih (zlasti v Pastoralni konstituciji) jasno podprl smelejšo usmeritev verske in pastoralne sociologije, so bili dokončno premagani dotedanji očitki in nezaupanje do verske sociologije, ki da zanika misterij, božji izvor in pogojenost vere. Po mnenju teh agnostično opredeljenih branilcev samozadostnosti teološke misli in njene prepričljivosti se namreč sakralno, ki je vsebovano v raznih aktih in občutkih vere, že po svoji naravi razlikuje od profanega, posvetnega in je zato nedostopno za vsako empirično spoznanje. Celó sam človek s svojo sicer iskreno izjavo o tem, v koliki meri soglaša ali ne soglaša z verskimi načeli, občuti ali ne občuti »stanja« vernosti, da nam vseeno ne more pomagati, da bi odkrili avtentično božjo podobo njegove duše. Celó v ravnanjih zavestnih ateistov, da moremo opazovati »inkarnacijo božje volje«. Tako stališče je začetnikom verske sociologije dolgo oteževalo njihovo prizadevanje, da bi probleme, ki jih je v vse večji meri prinašalo sodobno življenje, pomagali reševati tudi s sociološko empirijo.

Zadnji koncil je preveval duh realnosti, ki se je izražal v zahtevi, da morajo Cerkev, njene institucije in duhovniki

pozorno in hladnokrvno »preiskovati znamenja časa«. Podanašnjeje dušnega pastirstva se mora opirati na znanstveno čimbolj verodostojno spoznavanje sodobnega sveta, ustroja današnje družbe, življenjskih razmer in okolice ljudi ter človekove spremenjene miselnosti, kulture, novih vrednot in nazorov.

Kot izraz aplikativnosti izsledkov sociološkega raziskovanja za potrebe dušnopastirskega dela se je znotraj cerkvene verske sociologije oblikovala pastoralna sociologija, ki je zaradi svoje neposrednejše uporabnosti deležna danes še posebne pozornosti in podpore cerkvene hierarhije.

Z uvedbo družboslovnih ved, ki jih Cerkev sicer prilagaja svojim potrebam in pojasnjuje z determiniranostjo svoje ideologije, je bil nedvomno marsikateri dotlej »transcendentalno« pogojeni verski problem demistificiran, razgaljen v svojem družbenem, nemisterioznem nastanku in odvisnosti. Očitno pa je čutiti, da cerkveni religiologiji še ni uspelo postaviti dovolj zanesljive globalne teorije, ki bi zadovoljivo združevala posvetno in »božjo« pogojenost religiozne problematike. Priznava sicer dinamičnost, vesplošno povezanost in razvojnost družbe, ki da se giblje v skladu s »samostojnimi zakonitostmi«. Teh zakonitosti pa ne pojmuje kot determinirane, imanentne družbi in človeku, temveč kot izraz navzočnosti božje volje. Zato lahko pastoralni sociologi pomirjeni ugotavljajo, da so družbeni faktorji in procesi, ki vplivajo na vernost ljudi in ki jih oni raziskujejo, v končni instanci vendarle odvisni od boga in da zato ne iščejo ničesar, kar bi bilo zunaj božje determiniranosti in kar bi boga poniževalo. Pri tem jih še ne plaši teoretična nevarnost, da bi na primer spoznanje, da nekateri procesi v razvoju sodobne družbe očitno vsebujejo sekularizacijska in ateizacijska obeležja in učinke, da bi potemtakem taka ugotovitev pomenila, da božja vsemogočnost in previdnost »dela« zoper Cerkev in postavlja njena religiološka prizadevanja, odkriti družbene vzroke temu »zlu« v neprijeten položaj sizifovskega naprezanja. Popolna in dosledna uskladitev socioloških in teoloških načel pri definiranju geneze in bistva tega ali onega religioznega vprašanja nikoli ne bo možna ravno zaradi omenjenega dualizma pri iskanju vzrokov družbenih pojavov na področju religiozne oblike človekove zavesti.

Z znanstvenim sociološkim, psihološkim raziskovanjem naj bi pastoralni sociologi bogu utirali čedalje bolj zapleteno in naporno pot v človeške duše. To pa implicite pomeni priznanje, da je božja eksistenca v človekovi zavesti odvisna od človekove družbene biti. Ves splet činiteljev, ki odtujujejo človeka božjim kategorijam ali pa mu jih približujejo in jih verska sociologija večinoma pravilno našteva, sestav-

ljajo vsebino marksističnega pojma »družbena bit«. Marksistična religiologija se torej pri »diagnozi« »ateistične bolezni« diametralno razlikuje od upov, ki jih v svoja raziskovalna in evangelizacijska prizadevanja polagajo pastoralni sociologi. Marksistična teza namreč trdi, da družbena bit človeka določa njegovo zavest. Če je potemtakem družbena bit človeka dobila tisto obliko in kvaliteto, ki ne poraja in ne vzdržuje več religioznih manifestacij duha, potem je vsak subjektivni trud oživiti religioznost človeka neučinkovit, če se ni obenem spremenila njegova družbena bit. In sicer spremenila v smeri nam že znanih ali še neznanih »religiogenih« pogojev družbenega in individualnega življenja človeka. Vemo pa tudi, da je družbena bit človeka objektivne narave in relativno nespremenljiva in neodvisna od vplivov želja in delovanja posameznikov. Iz istih razlogov marksistična veda o religiji ateistično prosvetiteljski dejavnosti in propagandi ne pripisuje odločilne učinkovitosti, če je hkrati bit ljudi ostala nespremenjena in religijo porajajoča.

3. Čemu religiološka veda in raziskava

Mnogo je razlogov, da tudi pri nas ne dopustimo, da nas živahni razvoj religiološke vede v svetu povsem ne obide in preveč ne prehiti. Družbene potrebe in znanstveni družboslovni interes, da se tudi to področje naše družbene in idejne stvarnosti osvetljuje z neapriorističnimi, nedogmatičnimi raziskavami, so tolikšni, da tudi znamenja razveseljivega napredka v zadnjem času še ne moremo imeti za zadostno. Očitno je tudi, da bo temu delu kos le raziskovalna institucija, ki bo s stalnimi in vsestranskimi teoretičnimi in empiričnimi prizadevanji lahko dajala strokovno zanesljive odgovore na vprašanja o religiji, religioznosti in Cerkvi pri nas, ob katerih danes še ugibamo v najrazličnejših smereh in v skladu s pisanimi željami, z bojaznimi ali navdušenji spricho »stanja in razvoja stvari«.

Marksistični pristop k proučevanju religije odpira nove možnosti za obogatitev družboslovne znanosti z novimi do-gnanji o tej danes tudi v socialistični družbi še zmeraj močno zakoreninjeni idejni in filozofski opredeljenosti ljudi. Večja ali manjša razširjenost religiozne zavesti sicer še ni pogoj za razvitejši socializem, moremo jo pa v skladu z marksistično teorijo o religiji imeti za značilen pokazatelj večje ali manjše razširjenosti tistih življenjskih, družbenih in človeških razmer in okoliščin, ki v človekovi zavesti porajajo potrebe po religioznem osmišljanju njegove eksisten-ce. Zavestnemu usmerjanju socialistične družbe pa lahko

le koristi, če se tudi na tem področju človekove kulture ne vdajamo stihiji, temveč poskušamo pronicati v tok procesov, spoznati njihova gibalna, ki vplivajo na razširjenost, pojavne oblike in funkcijo religiozne zavesti. Le tako si je navsezadnje moč začrtati meje, v okviru katerih je možno, smiselno in upravičeno posegati s kratkoročnimi političnimi, vzgojnimi, izobraževalnimi in kulturnimi prijemi v religiozno substanco človekove zavesti.

Napak in tendenciozno pa bi bilo videti v religioloških raziskavah nekakšno novo, prikrito obliko antireligiozne, sektaško ateistične dejavnosti ali propagande. Navzočnost religiološke tematike na seznamu socioloških tem, ki jih naše družboslovje proučuje, nikakor ne sme vzbujati ne zastrašujočega ne opogumljajočega vtisa, češ da se »nekaj dogaja« zoper Cerkev in vero. Atribut znanstvenosti, ki mora vse bolj odlikovati tudi religiološke študije, je sicer nujno vezan na marksistično družboslovno teorijo religije. Ne sme pa igrati ponižujoče vloge, da bi se pod plaščem navidezne znanstvene nepristranosti skrivali kakršnikoli apriorizmi, kratkoročni politični utilitarizmi ali celo nestrpne diskvalifikacije »nasprotn« strani ter podobni razvrednoteni in nečastni pomeni in smotri lažno znanstvenih prizadevanj.

4. O nezadostnosti sociologije in njene metode pri regiološkem raziskovanju

Tudi v metodološkem pogledu je naša sociologija religije še v obdobju tipanja ali kvečjemu prvega preverjanja začetnih raziskovalnih hipotez in teorij ter ustvarjanja poskusnih tipologij in shem, ki pa večinoma še niso empirično dovolj podprte, da bi jih mogli že splošno sprejeti za dokončne in standardizirane. Zahodna dognanja o metodologiji raziskav stanja in procesov v zvezi z religijo za naše drugačne razmere tudi niso zmeraj sprejemljiva, da ob tem niti ne omenjamo tudi njihovih drugačnih globalnih teoretičnih izhodišč, ki ravno tako po svoje oblikujejo lastne metodološke prijeme.

Težave pa niso samo ozko metodološko-tehnične narave. Gre tudi za nadaljnjo prepotrebno obogatitev teorije o religiji. Čeravno lahko z marksistično teorijo alienacije zadovoljivo utemeljimo globalno družbeno pogojenost religije, pa se zdi, da smo to sintetično teorijo premalo razvijali v smeri iskanja neposrednejših in na najrazličnejših ravneh učinkujočih vzrokov za religiozno zavest. Vsestranska proučitev življenjskih matic, v katerih živijo posamezne družbene skupine, njihov kulturni, duhovni profil kot tudi spreminjanje etičnih, vrednostnih in psiholoških potez ljudi, vse to so nedvomno

naloge, ki se jim ne sme ogniti nobena resnejša raziskava religije in procesov ateizacije pri nas.

Proučevanja stanja in spreminjanja človekove religiozne zavesti po vsej verjetnosti tudi ni moč zadovoljivo opravljati zgolj s standardnim, na drugih področjih uveljavljenim sociološkim pojmovnim instrumentarijem. Religioznost kot predmet raziskovanja je tolikanj zasebna in subtilna zadeva v težko dostopnem svetu intimnih nazorov, vrednot in čustvovanj, da lahko z »grob« globalno sociološko terminologijo kaj hitro zabredemo v zmote enostranskih sociologizmov in navideznih papirnato-statistično utemeljenih silogizmov.

Sodobna sociološka analiza vprašanj religije mora preseči samovšečno avtarkičnost, za katero boleha marsikatera sociološka šudija, ki skuša po vsej sili sama »do kraja« razložiti vsa dogajanja v zavesti in podzavesti posameznika. V raziskovanje religiozne oblike družbene zavesti bo zato treba vnašati tudi utrezna spoznanja »mejnih« ved in disciplin o človeku kot psihičnem in družbenem bitju. Če hočemo strokovno čim zadovoljiveje in celoviteje osvetliti posamezna vprašanja religioznosti in nereligioznosti, potem bo treba v tako celovitejšo fenomenološko analizo pojavnosti vključevati tudi psihoanalitične, socialnopsihološke, etične, antropološke in filozofske poglede. — Prokrustovske težnje v sociologiji se lahko kažejo tudi v mitologizirani uporabi matematično-statistične raziskovalne tehnike, ki jo je zelo težko uskladiti z intradisciplinarno naravo religiološke vede.

Razmišljanja o nezadostnosti zgolj sociološke analize se lotevamo tudi z avtorjevo željo, ker »ortodoksni« v sociologiji hočejo vsiliti občutek, da se naša sociologija izneverja sebi in svoji zgodovinski materialistični usmeritvi, češ da bo z enakovrednim upoštevanjem spoznanj drugih družbenih ved o človeku zašla na še neshojene in zato nekako nevarne poti subtilnejših analiz človekove zavesti in nekaterih družbenih situacij. Raziskava posameznih pojavnih oblik človekove zavesti, ki bi mimo splošnih ekonomskih, socioloških in politoloških prijemov »zdrknila« tudi na raven antropološko-filozofskih, etičnih in psiholoških vidikov razmotrivanja vprašanja, se izpostavlja nevarnosti, da jo utegnejo obdolžiti subjektivistične ali celo idealistične razlage družbenih pojavov.

5. Kako, kdaj in koga proučevati

Izdelava raziskovalnega projekta religioznosti, ki naj zajame njeno v času in v geografskem, zlasti pa v socialnem prostoru danes silno gibljivo in spremenljivo pojavnost, je nadvse zahtevna naloga. Tako glede teoretične zastavitve ra-

ziskave kot tudi glede metodološke, operacionalizatorske uresničitve njenih ciljev smo odvisni od še zelo skromnih izkušenj. Zlasti nam še niso na voljo najzahtevnejše, zato pa znanstveno najustreznejše časovno longitudinalne raziskave procesov sekularizacije, njihovih različnih smeri, ki vsaka zase pelje k oblikovanju specifičnih oblik in stanj religiozne ali nereligiozne zavesti ljudi. Le s tovrstnimi »panel studiji« bi lahko bolj zanesljivo dognali, kateri so tisti dejavniki, ki v času in v različnih socialnih in duhovnih prostorih delujejo na preoblikovanje človekove zavesti sploh in religije posebej.

Vsa naša dosedanja maloštevilna religiološka raziskovanja so se morala zadovoljiti z metodo »fotografiranja stanja«, ki daje manjše možnosti za potrditev pomembnih hipotez o intenzivnosti, o smereh in oblikah ter vzrokih preobrazb religioznosti današnjega človeka. Raziskave so bile opravljene tudi upoštevajoč bodisi premajhne, bodisi specialne populacije, tako da eksaktnejših trditev, ki bi veljale za vso Slovenijo, še zdaleč ne moremo dati. Dosedanje raziskave religije so se porodile tudi iz najrazličnejših, ne zmeraj znanstvenih nagibov, pri izbiri raziskovalne tematike pa so tudi tolikanj različne, da ne omogočajo nobenih resnejših primerjav. Še največ je bilo poskusov ugotavljati politična stališča do Cerkve, njene dejavnosti in funkcije religije v družbi, kar vse pa je še daleč od prave neposredne religiološke raziskave.

Dilema, ki se vsiljuje raziskovalcu religioznosti, je že v izbiri populacije, ki jo bo proučeval. Reprezentativno vzorčno raziskovanje vseh struktur prebivalstva hkrati si je spričo omejenih možnosti in precejšnjih stroškov še težko zamisliti. Nelahka naloga pri tem je tudi izdelava enotnega raziskovalnega instrumenta, da bo tako metodološko kot vsebinsko ustrezal sila različnim življenjskim razmeram in »duhovnim profilom« posameznih kategorij ali skupin ljudi.

Znanstveni, pa tudi praktični interes govorita, da je za začetna raziskovanja najhvaležnejša populacija mladina. Najpestrejši spekter oblik ali odnosov do vere bomo zasledili prav pri mladih ljudeh. Metamorfoze religiozne zavesti se v letih odraščanja najjasneje odražajo, in to s tolikšno intenzivnostjo, da so še posebno primerne za sociološka proučevanja. Ti procesi v zrelih letih oblikovane osebnosti precej počasneje potekajo, posebno še, če človek ne spreminja svoje socialne okolice.

Čeprav smo rekli, da ne pristanemo na tezo o nedostopnosti »sakralnega« v človekovi veri, pa se moramo ves čas zavedati, da imamo kot raziskovalci religije opraviti s sila zapletenim notranjim doživljanjem, z emocionalno, etično in filozofsko svetovnonazorsko ter antropološko humanistično

vsebinsko, ki se prepleta z elementi mističnega, fantastičnega in eshatološkega, skratka z vsem, kar sestavlja občutek vere. Intimnost in zasebnost tega občutka terjata zato zagotovljen anonimni pristop raziskovalca k respondentu, da bo le-ta psihološko dovolj zaupljiv in sproščen pri odkrivanju svoje »duhovne substance«. Vsaka zahtevnejša religiološka raziskava je nujno odvisna od pripravljenosti ljudi, da se izpovejo čim bolj iskreno. Njihova zavest je raziskovalcu dostopna samo posredno, z izjavami, ki jih dajo samo oni in ki jih raziskovalec sam ne more neodvisno opazovati s pomočjo zunanjih, neposredno izmerljivih manifestacij verskega življenja. Aktov institucionalnih, obrednih dejavnosti ljudi namreč še ne moremo istovetiti s tako ali drugačno religiozno obliko zavesti. — Vse omenjene težave pa vendarle niso nepremostljive. Občutek zaupanja in varnosti, ki ga krepi demokratični razvoj pri nas in strpno, pravno urejeno svobodno izražanje svetovnonazorske opredeljenosti, močno zmanjšuje, zlasti še pri mladini, morebitno nepripravljenost za odkritosrčno sodelovanje pri »delikatnih« raziskavah religioznih vprašanj.

6. Vrste in opredelitev sekularizacijskih vplivov na religioznost

Ko ugotavljamo razširjenost religioznosti in ateizma v posameznih socialnih plasteh prebivalstva, se ne smemo zadovoljiti samo z opisovanjem sociografskih razlik, ki se pojavljajo na demografskem kartogramu religioznosti. Upoštevati je treba, da idejna sestava religiozne *atitude ni homogena*, vsebinsko nestrukturirana pojavnost, temveč da gre za izrazito slojevito, iz različnih ravni in intenzivnosti sestavljeno idejno-čustveno kvaliteto. Izpostavljena je številnim spremembam, ki onemogočajo, da bi v raziskavi kratko malo bipolarno podelili ljudi na tiste, ki verujejo, in one, ki niso verni.

Prav spričo dejstva, da imamo v praksi opraviti z več oblikami in stopnjami razmerja človekove zavesti do religije, so semantični problemi ena prvih težav, ki jih mora religiolog odpraviti, ko zastavlja osnovno vsebinsko in pojmovno ogrodje svoje raziskave. Podcenjevanje te metodološke zahteve po jasnem, natančnem opredeljevanju pojmov utegne nepopravljivo škoditi kriteriju veljavnosti merskega instrumentarija.

Idejni projekt raziskave religioznosti mora zajemati ves sistem procesov, ki potekajo na področju religioznosti. Osnovna shema teh procesov bi vsebovala najmanj tele možne preobrazbe: Procesi, ki ortodokсно in kmečko patriarhalno, tradicionalistično religiozno preoblikujejo v liberalnejšo, od-

prto, kreativnejšo vernost, ki se laže prilagaja in kljubuje spremembam, ki imajo *sekularizacijske učinke*. Taka odprta vernost (pokoncilska kateheza in evangelizacija ji posvečata veliko pozornost) je fleksibilnejša od toge tradicionalne, v relativno negibljivih socialnih okoljih zrastle in uspevajoče religioznosti. »Pokoncilska« vera naj bi pridobila del teh lastnosti. Ta vernost sloni tudi na racionalno boljše in samostojnejše interpretiranih verskih nazorih, ki jih mora vernik sam ustvarjalno, nepodrejeno soočiti z vsemi drugačnimi in nasprotnimi nazori, okoliščinami in situacijami. Ta oblika vernosti predpostavlja verjetno tudi višjo kulturno, izobrazbeno raven vernika. — Med neke vrste zgodovinsko znanih lomljenj ortodoksne vernosti lahko prištejemo tudi herezije in prepričanost nekaterih versko liberalnejših učenjakov.

Kot najsplošnejša oznaka za tista družbena in duhovna dogajanja in razmere, ki tako ali drugače razkrojavalno, disjunktivno delujejo na vernost, se tako v pastoralni kot v laični religioziji uveljavlja pojem »sekularizacija«. Sekularizacija sama po sebi še ni neka oblika disocirane ali že ateizirane zavesti, čeprav lahko pripelje do nje. Gre bolj za nekakšno globalno, nosilno gibanje ali stanje, ki ga je čutiti na vseh področjih človekovega življenja v ekonomsko, socialno, kulturno in duhovno razgibanih in heterogenih okoljih. Močna žarišča sekularizacijskih premikov so zlasti urbana, industrializirana, komunikacijsko izpostavljena območja.

Učinki sekularizacije na ortodoksno religioznost, ki smo ji v naši domnevni shemi o preobrazbah religioznosti k ateizmu prisodili izhodiščni položaj, imajo lahko najmanj dvojen rezultat: ali se ortodoksni vernik začne navzemati verskih obeležij in pogledov, ki so značilni za odprto vernost, ali pa se toga tradicionalna religioznost pod pritiskom sekularizacijskih dejavnikov radikalno »zlomi« in razpade v verski indiferentizem ali pa se strne celo v kako bolj čvrsto obliko ateističnosti. Tudi odprta vernost je lahko le prehodna oblika, ki se v določenih okoliščinah lahko sprevrže v indiferentizem, čeprav je nedvomno odpornejša pred ateizacijskimi vplivi kot tradicionalna religioznost.

Posledice (ali celo sestavni del) sekularizacijskih sprememb v današnjem svetu so zlasti nekateri procesi, ki neposredno zadevajo na religioznost in jo spreminjajo. V mislih imamo procese laizacije družbe in njenega življenja, procese privatizacije verskega življenja in religioznega doživljanja, procese indiferentizma ter nazadnje procese ateizacije človekove zavesti. Naj vsaj v grobih obrisih orišemo značilnosti teh tokov.

Procesi laizacije izpodrivajo vpliv vere in njenih institucij z nekaterih v preteklosti versko in cerkveno obarvanih

področij javnega življenja in odnosov med ljudmi. Izobraževanje je laicizirano, Cerkev in vera se depolitizirata, sistemi moralnih vrednot izgublajo religiozna obeležja, kulturni prostor, v katerem človek živi, vsebuje čedalje manj religioznih, cerkvenih sestavin. Religija izgublja moč javnega sankcijskega sredstva. Zlasti formalnopravno izgublajo verske institucije svojo moč.

S pojmom privatizacije religije želimo izraziti umikanje nekoč socialno pogojene in kontrolirane vernosti, ki sta jo v skrajnih primerih verska institucija ali verna vaška soseska lahko angažirala tudi za politične smotre, v čedalje ožji prostor zasebnega doživljanja. Človekova vera se bolj in bolj spreminja v osebno vero, ki vzdržuje vse redkejše institucionalne stike s Cerkvijo, z duhovnikom. Identifikacija vernika z versko institucijo slabi. Privatizirana vernost polagoma izgublja celovitost, logično povezanost in avtentičnost, ki sicer opredeljujejo »matično« versko doktrino. Taka religioznost igra vse bolj vlogo osebne, za vsakdanjo rabo primerne življenjske filozofije. Značilen zanjo je zato t. i. pojav heterodoksije, ko vernik po svoji lastni, svojevoljni interpretaciji naukov »matične« religije odklanja, da bi v nekatere od njih veroval, ali pa o njih dvomi, druge spet po svoje razume, tretjih pa morda celo sploh ne pozna več. Razumljvo je, da pastoralna sociologija z vso skrbjo in prizadetostjo išče zdravilo za te dezintegracijske procese. — Religioški termin privatizacija vernosti seveda ni identičen s pravno političnim pojmom, ki ga ustava omenja v zvezi z veroizpovedjo kot osebno zadevo vsakega posameznika.

Verski indiferentizem je stopnja, ko človek do vere in verske institucije goji neprizadet, ali še bolje, nikakršen »ničelni« odnos. Če pa že ima kake stike z versko institucijo, potem se jih ali sploh ne zaveda ali pa jih ne vzdržujejo religiozni motivi. Na zunaj je lahko verski indiferentnej videti povsem »normalen vernik«, če ga ocenjujejo samo po njegovih formalnih vezeh s Cerkvijo (obiskovanje obredov, sprejemanje petih krščanskih zakramentov: krst, obhajilo, birma, poroka, smrt). Takšnih »sezonskih vernikov« z neosmišljeno religioznostjo je vse polno v mestih, vse več pa jih je tudi v »proletariziranih« podeželskih naseljih.

Verski indiferentizem je danes močno razširjen. Lahko je rezultat do kraja razvitega privatiziranega verovanja in vmesna oblika k morebiti zavestno sprejetemu ateizmu. Pretežni del verskega indiferentizma pa je stihijne, neosveščene narave. Takšen indiferentizem se seveda lahko kaže tudi v razmerju do ateizma, do katerega se ravno tako ne zna ali noče opredeljevati, kot se ne do religije. Verski indiferentizem je včasih samo zanemarjena religioznost, ki je zašla v versko

apatijo zaradi prilagajanja religiozno mlačni socialni okolici, ki pa v resnici še naprej vegetira kot latentna religioznost. Indiferentizem je stanje zavesti, ki izgublja ali je izgubilo idejni predznak, ki ga vsebuje zavestna vernost, ne da bi obenem prevzelo idejni predznak zavestno opredeljenega ateizma. — Indiferentno vernost pastoralna sociologija obravnava kot »misijonarsko hvaležno« področje za ponovno evangelizacijo. Bržkone je pri verskem indiferentizmu res treba dopustiti možnost, da se le-ta ne razvija zmeraj le v smeri vse popolnejše ateizacije (čeprav so glavne težnje usmerjene vendarle v to smer), temveč da se ob določenih pogojih lahko sprožijo tudi vzratni procesi v smeri obnavljanja religioznih preokupacij. Tudi neugodna socialno ekonomska matica in duhovna nerazvitost, ki sta marsikdaj rastišče za tak indiferentizem, ne dopuščata neomajno prepričanost, da gre zmeraj za avtentično zrasli ateizem (kako v tej zvezi oceniti sodobne pojave praznoverja, verovanja v najrazličnejše fetiške in mitose, idole).

Končna faza sekularizacije je ateizacija zavesti. Ateističnost prepričanja lahko sloni na določeni ideologiji ali filozofskem sistemu (Pastoralna konstitucija omenja v tej zvezi t. i. »sistematični ateizem«, ki ga vsebujeta marksizem in eksistencializem). Pri ateizmu pa gre lahko tudi za druge oblike zavestne nereligioznosti, ki jo človek skuša in zna na neki način utemeljevati, motivirati (ateizem, utemeljevan: kot protest zoper osebno ali družbeno zlo ali nesrečo; kot razočaranje nad vero, bogom in eshatoloških upanjem; kot odpor in nestrinjanje z ravnanjem, politiko Cerkve kot institucije, duhovništva, torej v primerih, ko vernik istoveti vero z institucijo; ateizem, ki ima scientistična, pozitivistična ali skepticiistična obeležja ipd.).

Najpopolnejše stanje ateističnosti bi predstavljala splošna areligioznost, katere bistvena poteza bi ne bila v zavestnem nepriznavanju religioznih kategorij, temveč v nenavzočnosti kakršnekoli religiozne vsebine ali razmerij do nje v človekovi zavesti, kjer bi družbena bit človeka in njena nealienirana duhovna potencia kratko malo ne porajali več potreb po religioznem osmišljanju tega ali onega vprašanja, ki išče in najde svoje odgovore v religiji.

7. Kriteriji za tipološko lestvico religioznosti in ateističnosti

Vsi opisani procesi vsak po svoje vplivajo na religioznost, jo bodisi strukturirajo, spreminjajo ali razkrajajo. Če upoštevamo še možnost, da lahko obstajajo tudi vzratni tokovi ponovnega oživljanja vernosti, potem si lahko mislimo, da taka

giblјivost religioľu gotovo ne olajšuje njegovega raziskovalnega dela. Eno najodgovornejših faz raziskave predstavlja zato nedvomno izdelava temeljne raziskovalne lestvice religioznosti, ki bo čimbolj verno odražala vse bistvene oblike razmerij človeka do vprašanj religije in ateizma. Postavitev tipološke sheme mora čimbolj ustrezno zajeti ves kontinuum teh razmerij od enega skrajnega pola »ne verujem« preko vmesnih oblik in intenzitet do druge končne točke »verujem«.

Pri razvrščanju anketirancev v različne tipe religioznosti in ateističnosti je nujen dvojni metodološki prijem. Kot prvo merilo — mogli bi ga imenovati tudi subjektivni kriterij — nam rabi sama neposredna izjava respondenta o tem, ali se ima za vernika ali ne. Čeprav je potrebno zvedeti, kako človek sam opredeljuje svoj odnos do vere ali nevere, ker smo s tem dognali že precej, pa za temeljitejšo osvetlitev njegovega religioznega ali nereligioznega prepričanja to vendar še ne zadostuje in ne omogoča izdelave lestvice.

Drugi vidik, ki nenadomestljivo dopolnjuje prvega, je kategorizacija, tipologizacija, ki jo mora s pomočjo predhodno načrtno izbranih objektivnih kazalcev izdelati raziskovalec sam, mimo anketirančeve lastne izjave. »Objektivnost« teh kazalcev sicer še zmeraj temelji na respondentovih sodbah, opredeljenjih in vrednotah, ki pa jih z odgovori izraža na najrazličnejša posredno postavljena vprašanja in ob katerih religioľ šele sklepa o tem, s kakšno modaliteto religioznosti ali ateističnosti ima opravka. Ta naloga je zelo zahtevna, saj predpostavlja temeljito poznavanje tako teoretične religioľoške problematike (celo konsultacija z ekspertom v teologiji se včasih izkaže za potrebno) kot tudi zanesljivo metodološko znanje. Za vsak tip ali celo podtip vernosti in nevernosti mora raziskovalec skrbno izbrati skupino indikatorjev, ki bodo v obliki vprašanj, postavljenih anketirancu, dovolj reprezentativno predstavljali določeno inačico religioznosti ali ateističnosti in jo obenem tudi dovolj jasno ločevali od drugega sorodnega tipa (problem diskriminacijske občutljivosti tipološke lestvice in njenih indikatorjev). Subjektivna izjava anketiranca in posredna ocena raziskovalca omogočata seveda zanimivo primerjavo o skladnosti obeh opredelitev. Skoraj pravilo je, da različni raziskovalci religije uporabljajo različne tipologije; nekatere so bolj grobe, druge bolj niansirane, nekatere upoštevajo kot kriterij za izdelavo lestvice ene kriterije, druge spet druge. Največ razhajanj izvira ravno v neenotni izbiri števila in vsebine teh kriterijev.

Naj omenimo samo nekatere možne kriterije in vprašanja, s katerimi je moč ali je treba računati pri definiranju vseh inačic, vsebovanih v tipologiji:

— Kolikšna je kohezivnost in intenzivnost institucionalnih vezi vernika z neko versko institucijo (s Cerkvijo, z duhovnikom, z obredi ipd.).

— Pomembna je tudi identifikacijska moč vernika in njegove vere s cilji, z akcijami in družbenimi doktrinami ter ideologijo verske institucije (konformistični ali nekonformistični odnosi). Ravno tako je treba proučiti istovetenje ateista z doktrinami, recimo marksizma, ali s cilji in akcijami neke ateistične politične organizacije, recimo z ZK.

— Raziskovati je treba zlasti raven dejanske ali potencialne praktične življenjske aplikacije religioznega ali ateističnega prepričanja (ali se vernost giblje samo na zasebni ravni ali pa je to prepričanje angažirano širše družbeno, vse do integrističnih, klerikalnih ali zavestno evangelizacijskih teženj).

— Upoštevati kaže tudi stopnjo tolerantnosti, ki jo posamezni tipi vernih in nevernih kažejo do ljudi drugačnega, nasprotnega prepričanja, ter odkriti vzroke za različno versko strpnost.

— Ugotavljati je moč tudi skladnost med vsebino in predstavami prepričanja anketiranca ter izvirno, matično, versko ali ateistično doktrino. Kolikšna je raven poznavanja (teoretične kulture) in strinjanja s to avtentično doktrino (problem verskega pluralizma in heterodoksije, ki pa ga velja ugotavljati tudi pri ateistih).

— Dognati je treba tudi, katera plast človekovega duhovnega življenja je zlasti vsebovana in zaposlena pri tem ali onem tipu vernosti in ateističnosti (prevladujoča navzočnost bodisi etičnih, emocionalnih ali racionalnih, političnih, filozofskih sestavin; emotivni verniki in ateisti ter racionalni, filozofski verniki in ateisti ali politično zavzeti verniki in ateisti).

— Katere potrebe človeku zadovoljuje določen tip prepričanja, kakšno funkcijo opravlja, kakšen je sestav motivov za takšno prepričanje ipd.

— Kolikšna je prilagojevalna sposobnost, obstojnost, prožnost in dinamičnost posamezne inačice prepričanja, katera njegova sestavina je najtrdoživejša in zakaj ipd.

Mimo naštetih možnih kriterijev lahko ugotavljamo tudi načine, vzroke za porajanje, obstoj in nadaljnje spreminjanje religioznosti. Katere so družbene, duhovne, človeške okolice, ki predstavljajo rastišče temu ali onemu prepričanju, katere družbene skupine in okoliščine taka prepričanja utrjujejo, posredujejo. Zlasti je treba v tej zvezi proučiti vlogo družine, šolanja, vzgoje, poklica, starosti, spola, materialnega stanja, osebne in družbene kulture in razgledanosti, vpliv ožje so-

seske in širšega življenjskega prostora, vpliv različnih v družbi delujočih moral, vrednot, norm, političnih konceptov itd.

Zahtevne naloge spraviti omenjene elemente v sklad s tipološko lestvico se lahko z uspehom lotijo le poklicni religiozologi. Naši komaj razvijajoči se sociologiji religije tega doslej še ni uspelo storiti, kar pa resno ovira vsa religiozološka prizadevanja pri nas. Upravičeno pa je upanje, da bo interes socialistične družbe tudi za tovrstna idejna raziskovanja, interes, ki izvira ne le iz znanstvenih, temveč nič manj tudi iz praktično političnih potreb, vendarle tolikšen, da bo komaj rojena panoga našega družboslovja — marksistična religiozologija — lahko postavila trdne strokovne temelje za svoj bodoči razvoj.

Zvonko Jaušovec

Integracije in razširjena reprodukcija v elektro gospodarstvu

Električna energija je blago, ki ima le na določenem mestu in v določenem času svojo vrednost. Razen tega mora elektrogospodarstvo v vsakem trenutku zagotoviti potrošniku iskano količino in kvaliteto električne energije na predajnem mestu po tržni ceni. Ta tržna cena je odvisna od stroškov proizvodnje in prenosa električne energije, od potrebne višine sredstev za razširjeno reprodukcijo in od kupne moči potrošnika.

Cena je dejansko odvisna od enakih pogojev, kot veljajo za drugo blago.

Zato se zastavlja vprašanje, ali je potrebno v tržno ceno vkalkulirati sredstva za razširjeno reprodukcijo in koliko jih je treba vkalkulirati.

Če želimo to vprašanje razčistiti, potem je nujno, da razčistimo tudi neko drugo vprašanje. Vemo, da bodo proizvodno-prenosne elektrogospodarske organizacije po prenehanju prehodnega obdobja, to je po letu 1968, po zakonu o elektrogospodarstvu odgovorne za dobavo električne energije, in sicer kvalitetne, v ustreznih količinah ter ob vsakem zahtevanem času. Menimo pa, da bo elektrogospodarstvo moralo za to odgovarjati, da bo moralo izpolnjevati pogoje ter se na to pripraviti.

Ob tem se moramo vprašati, ali so obstoječa elektrogospodarska podjetja — in katera med njimi so — sposobna izpolniti vse te obveznosti do potrošnika, in kaj bi bilo treba storiti, da bodo te obveznosti uresničevala.

Z ugotovitvijo, da je elektrogospodarstvo odgovorno za dobavo električne energije na določenem območju, smo le-to postavili v položaj, ki je značilen tudi za vsako drugo de-

javnost oziroma podjetje. Gre za to, da bo elektrogospodarstvo na podlagi tega načela lahko začelo urejati svoje odnose s potrošniki in tudi z rudniki na ekonomskih osnovah. Do izraza mora priti večja poslovnost, večja zainteresiranost elektrogospodarstva za pravilno dobavo in zadovoljitev potrošnika na podlagi dolgoročnih medsebojnih pogodb, kar je tudi namen te dejavnosti. Pri tem menimo na neposredne odjemalce in na distribucijo, hkrati pa tudi na rentabilnost in ekonomičnost elektrogospodarstva.

Ko govorimo o teh ekonomskih odnosih in o tržni ceni ob upoštevanju načela, da je elektrogospodarstvo odgovorno za dobavo, potem je gotovo, da mora tržna cena vsebovati tudi sredstva za razširjeno reprodukcijo. Zastavlja se vprašanje, ali vsi potrošniki na enak način zagotavljajo sredstva in koliko jih zagotavljajo? Velja naj načelo, da tisti potrošniki, ki bodo v prihodnje zahtevali večje količine električne energije ter nove kapacitete, ki bodo dajale želeno kvaliteto energije, to v ceni tudi plačo. Kakšna in kolikšna naj bi bila ta akumulacija v tržni ceni za široko potrošnjo in kolikšna za nove posredne ali neposredne odjemalce? Za posredne potrošnike naj bi ta akumulacija znašala toliko, da bi krila trend povečanja potrošnje, ki je v veliki meri konstanten. Z novimi večjimi in neposrednimi odjemalci, ki jim moramo dati soglasje za priklop, pa bi se odnosi urejali z dolgoročno pogodbo tako glede cene električne energije kakor tudi glede sofinanciranja elektroenergetskega objekta. Pri tem pa morajo odigrati notranji ekonomski instrumenti tako vlogo, da bodo ta sredstva zares uporabljena za razširjeno reprodukcijo. Vemo, da sedanja raven plafoniranih cen električne energije na ustvarja takšnih pogojev in se za razširjeno reprodukcijo v elektrogospodarstvu zaradi tega z administrativnimi ukrepi zbirajo sredstva od drugega gospodarstva. Tako lahko pride do defektov, katerim smo priča v vsakdanji praksi. In sicer do vprašanj: kdo je odgovoren za energetske situacije, zakaj takšne in takšne cene in podobno. Administracija in zakon naj bi ne bila regulator za odnose in zbiranje sredstev; zamenjati ju morajo medsebojni ekonomski tržni odnosi, določeni po takšnih progresivnih principih, ki bodo v korist potrošnika in elektrogospodarstva. To bi zahtevalo tudi znotraj elektrogospodarstva kvalitetnejše nove prijeme in tudi nove medsebojne odnose med proizvajalci električne energije.

S tem bi dosegli, da bi potrošnik, ki zahteva nove količine električne energije take ali drugačne kvalitete, energijo enakomerno v dnevno ali konico, samo v določeni sezoni ali času, spoznal tudi vrednost te energije in njeno ceno. Prav gotovo bi prišli do realnejšega spoznavanja in ugotavljanja vrednosti energije in pred porabniki električne energije bi

se bolj nazorno razgrnile vse težave in vse to, kar zdaj ugotavljamo. Moramo oblikovati tako tarifno politiko — predvsem v široki potrošnji pa tudi v industriji in pri neposrednih potrošnikih — ki bo zagotovila optimalno izrabljanje elektroenergetskega potenciala, od katerega bi imeli korist predvsem potrošniki in tudi proizvajalci. Zavedati se moramo, da v bistvu ravno potrošnik v vsakem trenutku narekuje proizvodnjo električne energije in tudi njene tokove; vsakokrat namreč, ko obrne stikalo za razsvetljavo ali pa za pogon stroja v tovarni. Cena električne energije je v veliki meri odvisna od samega potrošnika, ker z izbiro časa uporabe in količine uporabljene energije vpliva na nakupno ali tržno ceno. S tem vpliva tudi na perspektivno izgradnjo virov in optimum izgradnje novih kapacitet. Cena bi bila odvisna tudi od oddaljenosti potrošnika od vira energije, kar bi tudi pozitivno vplivalo na bodočo lokacijo industrije in pa na prenosne kapacitete. Pri tem se srečamo z interesi elektrogospodarstva in rudnikov. Menimo, da na tem področju ne bi smelo biti nasprotnih mnenj. Morali bi doseči to, da bi potrošnik, ki narekuje potrebo po energiji, in elektrogospodarstvo izvajala to tako, da bi TE obratovala tudi s svojimi stalnimi optimumi. Seveda pa lahko to dosežemo, če bomo imeli dovolj kapacitet za variabilno in konično energijo v HE za kritje dnevnih konic, ki jih sedaj slovenske HE še delno krijejo, vendar so njihove kapacitete premajhne za rastoče potrebe. Jasno nam mora biti, da dnevnega diagrama potrošnje same TE ne morejo pokrivati oziroma da bi bila takšna proizvodnja zelo draga, če bi imeli same TE. Zato je dolžnost elektrogospodarstva, da razširja elektrogospodarske kapacitete tako, da bodo TE lahko obratovala optimalno, ker bo s tem rudnikom zagotovljena stalna proizvodnja; seveda tistim rudnikom, ki bi oskrbovali ekonomične TE, in tistim TE, ki so nujno potrebne za proizvodnjo električne energije. Pri tem bi morali biti rudniki in termoelektrarne oškodovani tudi za adekvatni del dohodka, ki se ustvari ob hidrološko ugodnih pogojih, ko termoelektrarne zaradi tega nekaj časa ne obratujejo s polno zmogljivostjo. Iz skupnega sklada elektrogospodarstva ne bi bilo nujno vlagati v razširjeno reprodukcijo samo v kapacitete na lastnem področju, temveč bi morali električno energijo tudi uvažati, če bi bila cenejša od energije iz lastnih novih kapacitet.

Moramo podčrtati, preden se lotimo takšnega načina poslovanja v elektrogospodarstvu, da je eden izmed pogojev zanj odprava nekaterih nemogočih kreditnih pogojev SGB, ki bodo nenormalno obremenjevali nove objekte.

Kot primer navajam naslednje:

Na področju financiranja večjih investicij imamo sedaj še precejšnje zmedo, zlasti pri financiranju izgradnje elektrogospodarskih objektov. Ne bi se hotel spuščati v problematiko bančnega poslovanja v zvezi s financiranjem izgradnje elektroenergetskih objektov, temveč želim prikazati posledice, ki jih režim financiranja izgradnje teh objektov prinaša s seboj. Nikjer na svetu ne gradijo elektroenergetskih baznih objektov pod takšnimi pogoji kot pri nas. Tržišče kapitala je postalo zelo zaprto, banke pa so zaradi pomanjkanja sredstev začele ponovno uveljavljati metode poslovanja, ki so zelo blizu administrativnih, ne pa poslovnih odnosov. Podobnih pogojev, ki jih za financiranje investicij v elektrogospodarstvu postavljajo banke pri nas, ne bi našli nikjer na svetu. Delovnim organizacijam v elektrogospodarstvu Slovenije so bila že 1. januarja 1965 naprej odvzeta skoraj vsa sredstva, namenjena za razširjeno reprodukcijo. Nihče ne bi ugovarjal takemu načinu zbiranja sredstev, saj je namensko zbiranje kapitala koristno, če se ta kapital ne bi na eni strani oplajal v bankah in v njihovo korist, elektrogospodarstvu pa so kljub njegovim sredstvom predpisovani za financiranje razširjene reprodukcije nemogoči kreditni pogoji.

Konkreten primer, številke vzete za ta primer, so samo približne. Natančne številke za opis primera niso niti pomembne, zlasti zato ne, ker gre predvsem za prikaz načina tega poslovanja.

Postavimo, da bo po zakonu o obveznem deponiranju določenih sredstev podjetij za proizvodnjo in prenos električne energije zbranih za dobo od 1. I. 1965 do 31. XII. 1970 v Sloveniji 250.000.000 N din. Ta denar začne banka odplačevati podjetjem 1. 1. 1971 in ga bo odplačala v 15 letih. Obrestna mera za vložena sredstva znaša 5 % letno. Dotok tega denarja v banko je bil naslednji: do konca leta 1967 je doteklo 170.000.000 N din, zatem pa v preostalih treh letih še po 25.000.000 N din. Za ta sredstva bo banka za dobo od 1. I. 1965 do 31. XII. 1970 morala plačati 140.800.000 N din obresti. Banka je taista sredstva takoj planirala v elektrogospodarske investicije in dobi zanje v času črpanja interkalarne obresti, v času odplačila pa redne obresti. Če vzamemo, da je banka plasirala kot kredit do konca leta 1967 sredstva v znesku 170.000.000 N din in bo v letih 1968 do 1970 plasirala kot kredit še 80.000.000 N din, vse na 5 let s 7% obrestno mero, da ne omenimo 8 % obrestne mere, ki je v zadnjem času običajna, ter od leta 1971 do leta 1985 dala v promet taista sredstva še najmanj dvakrat, potem je učinek, ki ga banka doseže, takšen:

— obresti od plasiranih sredstev	197,120.000.—
— obresti od plasiranih sredstev iz anuitet	135,030.000.—
— obresti od plasiranih obresti skupaj	132,310.000.—
torej obresti	N din 464,460.000.—
— od tega odštejemo plačane obresti podjetjem za vloženi kapital	140,800.000.—
ostanek za banko	N din 323,660.000.—

Iz tega kratkega računa je razvidno, da je banka samo z obrestmi iz 250,000.000 N din, ob smotrnem obračanju kapitala ter ob sedanjih kreditnih pogojih, obogatila svoj denarni potencial za več kot 129 % od vloženi sredstev.

Kako takšen način financiranja vpliva na ceno električne energije, pokaže sledeči enostavni primer: Vzemimo novo HE Srednja Drava 1 (podatki so približni).

Kolikor bi se sredstva, ki jih je vložilo podjetje Dravske elektrarne v SGB v znesku približno 10 milijard S din, ocenjevalo kot lastno financiranje, bi bila cena 1 kwh v prvih 5 letih približno 10 S din, po petletnem obratovanju pa 3,80 S din. Kolikor se obdržijo kreditni pogoji SGB, in sicer 5 let in 7 % ali 8 %, pa bi bila ta cena v prvih petih letih 13,50 S din. Torej kreditni pogoji SGB, ki jih banka uveljavlja pri naših lastnih oročenih sredstvih, obremenjujejo v prvih petih letih vsako proizvedeno kwh s 3,50 S din. To znaša, če bo ta elektrarna proizvedla 650 milijonov kwh, letno približno 2,2 milijarde S din ali 11 milijard v petih letih. Toliki stroški naj bi bremenili to elektrarno, hkrati pa vse elektrogospodarstvo. Če ta primer prenesemo tudi na TO Ljubljana in TE Trbovlje, kjer bi se razlika v ceni prav tako pokazala v višini ca. 3,5 S din na letno proizvedeno kwh, bi to letno znašalo za TO 1,2 milijarde S din, za TE Trbovlje pa približno 2 milijardi S din. Pri tem smo računali, da bi bilo za ta dva objekta lastno financiranje, kot smo že navedli, približno 15 milijard S din. Torej bo moralo elektrogospodarstvo zaradi takšnega načina financiranja novih objektov nositi precejšnje breme, približno 5,5 milijard S din letno, ne bi bilo samo tega krivo.

Iz tega se nazorno vidi, v kako težak ekonomski položaj nas vodi kreditna politika banke. Deloma zaradi tega se bo elektrogospodarstvo Slovenije v prihodnje prvič v svoji zgodovini po osvoboditvi znašlo v pasivi.

Pri vsem tem ne bi našteval še drugih vzrokov, ki neredno povišujejo investicije oziroma izgradnjo — neredno financiranje iz bank, pomanjkanja finančnih sredstev —, in razpravljaj o tem, kakšno škodo trpi naše gospodarstvo zaradi podaljšanja roka izgradnje.

Tudi v takem načinu poslovanja, ki ga posreduje ta prikaz, je delno skrito vprašanje rentabilnosti in ekonomičnosti elektrogospodarstva.

Sredstva elektrogospodarstva, vložena v SGB za razširjeno reprodukcijo, naj se štejejo za lastna sredstva. Preidimo na tržne cene in nove tarife; lotimo se integracije tudi v elektrogospodarstvu na ekonomskih načelih in postopoma, tako da bomo pripravljene na poslovanje, ki bo po letu 1968.

Našteli smo seveda samo nekatere probleme. Obstajajo pa še številne notranje slabosti v sedanjih elektrogospodarskih kolektivih ter tudi številna nerazčiščena razmerja do drugih. Menimo, da bi bila poenostavljena integracija v tem smislu, da zgolj sešteje bilančne podatke o slabostih in uspehih posameznih sedanjih kolektivov, popolnoma zgrešena. Priznati moramo, da nas to ne bi približalo želenemu reformnemu cilju. Iz teh razlogov so neka elektrogospodarska podjetja, kot npr. Dravske elektrarne, dala pobudo za postopno integracijo celotnega elektrogospodarstva (z distribucijo) na območju Slovenije. Sodimo, da so se neke organizacije zmožne takoj integrirati in hkrati odpreti širši integracijski proces, o katerem pa menimo, da do njega mora priti ob doslednem upoštevanju ekonomskih pogojev.

Načrtna integracija se lahko izpelje z ustanovitvijo enotnega ali združenega podjetja v Sloveniji. Menimo, da je ustavitvev enotnega podjetja optimalnejša oblika. Pobudniki integracije naj bi se odločili, kakšna integracijska oblika je lažje izvedljiva in učinkovitejša.

Če bi se odločili za ustanovitev združenega podjetja, bi le-to morale opravljati naslednje naloge:

1. perspektivno planirati izgradnjo virov TE in HE ter ter prenosne mreže;
2. skrbeti za modernizacijo in rekonstrukcijo obstoječih elektroenergetskih kapacitet (avtomatizacija, elektronika, tipizacija, tehnične izboljšave za povečanje produktivnosti dela in izboljšanje poslovanja);
3. skrbeti za optimalno izrabljanje elektroenergetskih kapacitet;
4. določati skupni letni in dolgoročni plan proizvodnje HE in TE in plan potreb po premoğu;
5. opravljati kupoprodajne posle;
6. skrbeti za uvoz in izvoz električne energije;
7. izpolnjevati druge funkcije, o katerih se organizacije v sestavi združenega podjetja dogovarjajo.

Za opravljanje teh nalog pa bi pri združenem podjetju ustanovili ustrezne službe.

Za doseg ekonomskega poslovanja takšne integracije bi bila potrebna naslednja skupna namenska sredstva:

1. Namenska skupna sredstva za razširjeno reprodukcijo, ki bi se formirala iz tistega dela tržne cene, ki je namenjen (skozi dohodek ali na podlagi kakšnega drugega zakonskega predpisa) za razširjeno reprodukcijo. Nadalje iz sredstev amortizacije, ki niso potrebna za redno obnovo elektrarn in prenosa oziroma za anuitetno službo, ter sredstev združenih organizacij, izločenih iz njihovega dohodka v odvisnosti od ekonomskega položaja. Sredstva amortizacije naj bi se zbirala pri skupnih sredstvih v razmerju z izrabljenostjo posameznih kapacitet.

2. Rezervni sklad, ki bi se formiral iz sredstev rezervnega sklada združenih organizacij s tem, da dogovorjeni del tega sklada ostane v organizaciji.

3. Sredstva rizika, ki bi se formirala iz dohodka posameznih organizacij v odvisnosti od proizvedenih kwh. Ta sredstva bi rabila za pokrivanje stroškov v primeru sušnega hidrološkega leta in nastalih obveznosti do potrošnikov zaradi neizpolnjenih pogodbenih obveznosti.

Medsebojni notranji odnosi bi se uredili s statutarnimi določili in čvrstimi medsebojnimi ekonomskimi načeli in pogodbami. Organizacije bi prodajale električno energijo skupnemu podjetju po vnaprej določenih cenah. Cene bi se formirale po sprejeti metodologiji, ki bi morala vsebovati principe stimulacije, tako da bi se upoštevali posebej stalni stroški, stroški moči, stroški dela in še ostali elementi, ki bi posamezno organizacijo vzpodbujali k boljšemu delu.

Skupne službe sprejete organizacije podjetja bi delovale po računskem načelu s tem, da bi bilo njihovo delo povezano z uspehom posamezne službe in podjetja v celoti, kar bi jih stimuliralo za čimboljše poslovanje.

Vse te notranje odnose bi urejevali skupaj sprejeti splošni akti, med katere bi sodila tudi metodologija za določanje medsebojnih cen in delitev dohodka.

Večje integrirano podjetje bi bilo ekonomsko sposobnejše za najemanje kreditov v domačih bankah kakor tudi za najemanje tujih kreditov. Bilo bi sposoben partner pri izmenjavi električne energije s sosednimi državami ali v Jugoslaviji z namenom, da slovenskemu prostoru zagotovi poceni kvalitetno in količinsko ustrezno energijo.

Prepričani smo, da bi na podlagi takih načel hitro odpravili razne ekscese, kolikor tu in tam še obstajajo, elektrogospodarstvo pa bi začelo poslovati po ekonomskih principih in bi brez tolikih zakonskih in administrativnih ukrepov zadovoljilo potrošnike kakor tudi rudnike. Elektrogospodarstvo bi samo našlo najtesnejši stik s svojimi poslovnimi partnerji in s tem omogočilo splošen družbeni vpogled v svoje delo.

Stanislav Pirš

Neurejene razmere v elektro gospodarstvu

I Uvod

Nenavadno se zdi razpravljati o izvajanju temeljnega zakona o elektro gospodarstvu (TZE Ur. l. SFRJ štev. 17/65), ki je stopil v veljavo delno že 8. aprila 1965, v celoti pa s 1. julijem 1965, to je pred dobrima dvema letoma. Obstoječe stanje v elektro gospodarstvu v zvezi z zaostajanjem izgradnje elektroenergetskih objektov, redukcijami električne energije in odgovornostjo za nastalo škodo vedno znova postavlja v ospredje vprašanje razmer v elektro gospodarstvu in s tem v zvezi dejansko uresničevanje novega TZE.

Novi temeljni zakon o elektro gospodarstvu se od prejšnjega zakona o elektro gospodarskih organizacijah bistveno razlikuje po tem, da je električno energijo deklariral kot blago, ki zanj veljajo zakoni blagovnega prometa, ter da naj se zato poslovni odnosi v elektro gospodarstvu regulirajo s pogodbami. Prav pogodbe in njihovo izvajanje bodo izsilile najustreznejšo obliko organizacije elektro gospodarstva, za katero naj veljajo ista zakonita določila kot za ostale gospodarske organizacije.

Prikazani temeljni koncept novega zakona predstavlja naravnost revolucionarni prelom z dotedanjo miselnostjo in prakso v elektro gospodarstvu ter odločen in pogumen korak naprej k uveljavitvi ekonomskih načel in poslovnosti tudi na tem gospodarskem področju, na katerem so bile administrativno-etatiistične težnje najbolj odporne in zakoreninjene. Pri tem moremo s ponosom ugotoviti, da so bili v predhodnem večletnem boju mnenj o tem konceptu ravno predstavniki

republike Slovenije tisti, ki so se najbolj vztrajno potegovali zanj in končno tudi uspeli, da je bil sprejet v novi zakon.

Zato tako presenetljivo zveni ugotovitev, da se prikazani temeljni koncept TZE praktično ne izvaja ter da doslej tudi niso bili realizirani predpogoji, potrebni za njegovo izvajanje v bližnji prihodnosti.

Vzroke za tako stanje je treba iskati v tem, da družbeni organi niso pravilno usmerjali razvoja v elektro gospodarstvu, in pa v stari miselnosti in praksi, ki se je po zakonu vztrajnosti uveljavljala tudi še po sprejetju novega TZE.

V dokaz te ugotovitve naj rabijo naslednji konkretni primeri:

1. *Na ravni federacije:* zvezna skupščina je na seji zveznega zbora dne 15. decembra 1965 in na seji gospodarskega zbora dne 10. decembra 1965, to je v istem letu, ko je bil sprejet TZE, sprejela zakon o graditvi in financiranju elektroenergetskih objektov od leta 1966 do leta 1970 (Ur. list SFRJ šte. 56/65), ki v 6. členu predpisuje podjetjem za proizvodnjo in prenos električne energije *poseben režim obveznih posojil* v nasprotju s čl. 11 odst. 2 in 4 zvezne ustave in s čl. 2 TZE in ne da bi upošteval možnosti financiranja elektroenergetskih objektov v okviru priključitvenih pogodb po čl. 14 do 18 TZE. Zadevna problematika je podrobneje obdelana pod III/3.

2. *Na ravni republike:* izvršni svet SR Slovenije je na podlagi pooblastila iz čl. 84 TZE s svojo odločbo od 29. 6. 1965 *dezintegriral* do tedaj povezano elektrogospodarstvo na območju Slovenije v prepričanju, da bodo ekonomske zakonitosti elektro gospodarska podjetja prisilile, da se medsebojno povežejo v tako organizacijsko obliko, ki bo optimalno ustrezala njihovim potrebam. To pa se doslej ni zgodilo, ker niso obstajali pogoji, potrebni za uveljavljanje ekonomskih zakonitosti.

3. *Na ravni zvezne gospodarske zbornice:* strokovna komisija zvezne gospodarske zbornice je na podlagi predosnutka, ki je bil izročen na vpogled gospodarskim organizacijam, in na podlagi dostavljenih predlogov in pripomb sestavila na temelju čl. 9 TZE osnutek posebnih uzanc o kupovanju in prodaji električne energije ter ga 17. 3. 1966 predložila zvezni gospodarski zbornici v odobritev. V zvezi s tem je treba omeniti na eni strani, da je v odobritev predloženi osnutek uzanc večidel kopija starega pravilnika o splošnih dobavnih pogojih, ki je nehal veljati 8. 4. 1965, ter, da na drugi strani, da zvezna gospodarska zbornica do sedaj ni izdala omenjenih posebnih uzanc, čeprav bi bile uzance lahko učinkovito sredstvo za uveljavitev pogodbenega režima, ki ga predpisuje TZE.

Navedeni disakordi na ravni federacije, republike in samoupravnih organov so imeli za posledico splošno dezorientacijo delovnih kolektivov v elektro gospodarstvu. Ta je v zvezi s pomanjkljivostjo TZE, ki ni predpisal sankcije za neizpolnitev obveznosti, to je za neizoblikovanje pogodb, pripomogla k temu, da se v dveh letih in pol po sprejemu TZE nista uresničila niti predpisani pogodbeni režim niti integracija elektro gospodarskih organizacij. To pa pomeni, da se doslej ni uveljavil bistveni koncept novega temeljnega zakona o elektro gospodarstvu.

Neskladnost dejanskega razvoja elektro gospodarstva z bistvenimi intencijami novega TZE ni ostala neopažena.

Tako je gospodarska zbornica SR Slovenije s sklepom svojega upravnega odbora že 12. 10. 1965 sprejela stališče, da je treba v interesu oskrbe vsega gospodarstva Slovenije z električno energijo poiskati ustrezno začasno rešitev v ustanovitvi združenega podjetja, dokler se z ukinitvijo administrativnih ukrepov prehodne dobe v elektro gospodarstvu do cela ne uveljavijo ekonomski odnosi.

20. 5. 1966 je odbor za proizvodnjo in promet republiškega zbora SR Slovenije ugotovil, da je zaostajanje v izgradnji elektroenergetskih objektov v precejšnji meri posledica obstoječe organizacije elektro gospodarstva ter da bi morali čimprej doseči novo organizacijsko shemo elektro gospodarstva, ki bi bolj ustrezala pogojem gospodarjenja kot doslej.

Gospodarski zbor zvezne skupščine je na svojem zasedanju dne 26. 1. 1967 osvojil stališče, da predstavlja razvoj integracije sestavni del procesa modernizacije gospodarjenja in nujen pogoj:

- za hitrejši dvig proizvodnih sil,
- za znižanje proizvodnih stroškov,
- za povečanje produktivnosti dela in življenjske ravni delovnih ljudi in
- za nadaljnji razvoj socialističnih družbenih odnosov, temelječih na samoupravljanju.

Zato je tudi sprejel priporočilo o nadaljnjem razvoju združevanja in poslovnega sodelovanja v gospodarstvu. V zvezi s tem se zdi gospodarskemu zboru zvezne skupščine tudi potrebno ustvariti čim širše pogoje za funkcioniranje denarnega trga, ki bi omogočal svobodnejše gibanje akumulacije ter odstranjeval etatistične metode zbiranja sredstev za razširjeno reprodukcijo v obliki obveznih posojil in podobno. To bi hkrati predstavljalo tudi temelj za koncentracijo sredstev na podlagi ekonomskih stimulacij in meril.

Končno sta odbora za proizvodnjo in promet republiškega in gospodarskega zbora na skupni seji dne 27. 10. 1967 ugotovila, da je za izvajanje smotrne elektro gospodarske poli-

tike, ki naj zagotovi čim nižjo ceno električne energije in temu ustrezno razširjeno reprodukcijo, *območje Slovenije prej premajhna kot prevelika regija.*

Našteta stališča vzbujajo upravičeno upanje, da se bo zmedena situacija na območju elektro gospodarstva Slovenije končno le razčistila ter da bodo v kratkem sprejeti ukrepi, ki bodo omogočili in pospešili polno uveljavitev temeljnega koncepta TZE.

II Poslovni odnosi

Po TZE je temeljni instrument za reguliranje poslovnih odnosov v elektro gospodarstvu pogodba. Tako se po 4. členu TZE urejajo s pogodbo skladno z zakonom razmerja med elektro gospodarskimi podjetji ter njihova razmerja z odjemalci električne energije. Pogodbe iz 4. člena TZE obsegajo kooperacijske pogodbe, pogodbe o kupovanju in prodaji električne energije in tako imenovane priključitvene pogodbe. V nadaljnjih izpeljavah je vsak zgoraj omenjeni tip pogodbe posebej obdelan.

1. Kooperacijske pogodbe

Med kooperacijske pogodbe sodijo vse pogodbe o združevanju in poslovnotehničnem sodelovanju med elektro gospodarskimi podjetji, zlasti pogodbe o izvajanju skupnih služb ter pogodbe o regulaciji odnosov elektro gospodarskih podjetij z Jugel v zvezi z elektroenergetsko bilanco, s praznjenjem akumulacij, z vožnjo frekvence ter z uvozom in izvozom električne energije.

Zgoraj omenjenih kooperacijskih pogodb med elektro gospodarskimi podjetji na območju Slovenije večidel ni, kolikor pa so doslej bile sklenjene, so ali fiktivne ali pa tako pomanjkljive, da ne dosejajo želenega učinka.

Vzrok za pomanjkanje organizacijskih pogodb pa ni v tem, da bi jih elektro gospodarska podjetja ne hotela skleniti. Narobe, elektro gospodarska podjetja bi jih želela skleniti, pa jih ne morejo, ker so medsebojni poslovni odnosi pri obstoječi nepovezani elektro gospodarski organizaciji tako komplicirani in kompleksni, da jih s pogodbo ni mogoče učinkovito in smotrno urediti. Tako so se, npr., ob reorganizaciji elektro gospodarstva Slovenije po novem TZE od 1. 7. 1965 dalje obstoječe skupne službe porazdelili po posameznih delovnih organizacijah tako, da je bremenilska služba našla svoje zavetje pri poslovnemu združenju energetike SR Slovenije, obračunska

in merilna služba pri podjetju Dravske elektrarne, služba telekomunikacij pri podjetju Savske elektrarne in služba zaščite pri podjetju Soške elektrarne. Po prvotni zasnovi naj bi se zgoraj navedene skupne službe postopno zmanjševale in prenašale na proizvodno-prenosna podjetja. Dejanski razvoj pa je bil prav nasproten: skupne službe se niso zmanjševale; pojavljale so se potrebe po formiranju novih skupnih služb:

— za enotno regulacijo poslovnih odnosov elektro gospodarskih podjetij na območju Slovenije z Jugel v zvezi z: elektroenergetsko bilanco, praznjenjem akumulacijskih elektrarn, vožnjo frekvence in izvozom ter uvozom električne energije;

— za enotno regulacijo izmenjave električne energije med elektro gospodarskimi podjetji na območju Slovenije z elektro gospodarskimi podjetji na območju Hrvaške in ostalih republik;

— za upravljanje skupne imovine pravnih naslednikov ukinjene Elektro gospodarske skupnosti Slovenije;

— za izvajanje anuitetne službe pri TO Ljubljana;

— za financiranje, izgradnjo in eksploatacijo 220 kV prenosne mreže v Sloveniji;

— za financiranje, izgradnjo in eksploatacijo vseh bodočih večjih elektroenergetskih objektov na območju Slovenije, kakor so: TE Šoštanj III, nuklearna elektrarna in podobno.

Zaradi kompliciranosti in kompleksnosti poslovnih odnosov, izvirajočih iz zgoraj navedenih skupnih služb, so si podjetja pomagala predvsem s fiktivnimi dogovori. Z njimi je posamezna organizacija prevzela v svoje breme določeno skupno službo, vendar pa brez konkretne regulacije pravic in dolžnosti kooperantov, ugotavljanja in delitve skupno ustvarjenega dohodka in zlasti brez skupnega samoupravnega organa, ki bi sprejemal za kooperante obvezne odločitve in sklepe. Seveda je taka ureditev samo navidezna in v grobem nasprotju tako s pogodbenim režimom, ki ga predpisuje TZE, kakor tudi z načeli samoupravljanja.

Kljub temu še vedno ni presahnilo prepričanje posameznikov, da je tudi pri obstoječi organizaciji elektro gospodarstva Slovenije mogoče s pogodbami urediti vse poslovne odnose. To mnenje se vzdržuje večidel zaradi pomanjkanja kakršnih koli sankcij v primeru, če elektro gospodarska podjetja kooperacijskih pogodb ne sklepajo ali pa jih sklepajo samo navidezno. Večina pa se na podlagi izkušenj v dveh letih in pol nagiba k spoznanju, da je elektro gospodarstvo na območju Slovenije treba integrirati, s čimer bi seveda ne odpadle vse komplikacije, ki jih poraja razbita organizacija, pač pa bi se le-te bistveno zmanjšale. To pa bi omogočilo vsaj pričetek uspešnega urejanja doslej odprtih problemov.

2. Pogodbe o kupovanju in prodaji električne energije

Dobava električne energije med elektro gospodarskimi podjetji kot tudi med elektro gospodarskimi podjetji in odjemalci električne energije se po 6. členu TZE opravlja po kupnih in prodajnih pogodbah. Te pogodbe morajo biti pismene ter morajo določati zlasti količino in kakovost električne energije, način in roke dobave, ceno električne energije in odgovornost zaradi neizpolnjevanja ali nerednega izpolnjevanja, kot tudi v katerih primerih in ob katerih pogojih se sme omejiti dobava dogovorjene količine oziroma spremeniti kakovost električne energije.

Citirana pogodbeno določila so za oba pogodbeno partnerja lahko zelo pomembna in povezana z daljnosežnimi ekonomskimi posledicami, zato je zakonodajalec v 9. členu TZE predvidel, da zvezna gospodarska zbornica lahko določi posebne uzance o kupovanju in prodaji električne energije, katerih uporabo je mogoče izključiti samo s pogodbo. Tako je po zakonu mogoče poslovne odnose regulirati z uzancami v vseh primerih, v katerih ni bila sklenjena pogodba, ter prav tako tudi uporabljati uzance kot pritisk na oba partnerja, da skleneta pogodbo ter se z njo dogovorita za take pogoje, ki jima bolj ustrezajo kot uzance.

Pogodbe o kupovanju in prodaji električne energije obstajajo sedaj večidel kot posledica obveznih dobav med združenimi proizvodno-prenosnimi podjetji po elektroenergetski bilanci Jugel in kot posledica plafonirane cene na prenosni mreži. Po izteku prehodne dobe se bo stanje bistveno spremenilo, zato bodo sklepanje pogodb o kupovanju in prodaji električne energije spremljale še neprimerno večje težave kot sedaj.

Vendar pa imamo že sedaj številne primere, ko kljub predpisu kupne in prodajne pogodbe niso sklenjene. Če pa obstajajo, so le navidezne ali pa skrajnje pomanjkljive. Večidel je vzrok za tako stanje neustrezna organizacija, ki onemogoča elektro gospodarskemu podjetju, da bi prevzemalo na sebe rizike, ki presegajo njegovo gospodarsko moč. Zlasti sta nakup in prodaja električne energije pomanjkljivo urejena pri termoelektrarnah. Termoelektrarne na območju Slovenije: Šoštanj, Trbovlje in Brestanica ter Toplarna Ljubljana, so sedaj samostojna elektro gospodarska podjetja, ki prodajajo proizvedeno električno energijo po svoji proizvodni ceni proizvodno-prenosnim podjetjem. Težave obstajajo v tem, da je proizvodna cena TE precej višja od plafonirane cene, po kateri mora proizvodno-prenosno podjetje prodajati električno energijo svojim odjemalcem.

Vsak nakup električne energije od TE prek lastnih potreb območja predstavlja za proizvodno-prenosno podjetje čisto izgubo. Zato je samo naravno, da proizvodno-prenosna podjetja odklanjajo sklepanje pogodb. Prav drastičen primer te vrste nudi TO Ljubljana, ki je pričela z obratovanjem v času največjega pomanjkanja električne energije, ko je bila vsaka kWh izredno dobrodošla. Vendar zaradi neustrezne organizacije slovenskega elektro gospodarstva ne more skleniti kupoprodajne pogodbe s Savskimi elektrarnami, katerim dobavlja svojo energijo. Ker je proizvodna cena TO Ljubljana še enkrat višja od plafonirane prodajne cene na prenosni mreži, ne moreta niti kupec niti prodajalec pristati na nasprotnikovo ponudbo. Če bi Savske elektrarne pristale na proizvodno ceno TO Ljubljana, morajo hkrati predlagati konkurz svojega podjetja; enako pomeni pristanek TO Ljubljana na plafonirano prenosno ceno likvidacijo toplotarne, ko še niti ni pričela polno obratovati. Podoben primer se bo ponovil prihodnje leto, ko bo nova TE Trbovlje II pričela z obratovanjem. Za združeno elektro gospodarstvo Slovenije pa bi priključitev TO Ljubljana in nove TE Trbovlje II ne predstavljala nerazrešljivega problema.

3. Priključitvene pogodbe

Po 14. členu TZE skleneta elektro gospodarsko podjetje in investitor pogodbo o priključitvi novega industrijskega objekta oziroma o povečanju priključne moči porabnika električne energije. Po 15. čl. TZE mora biti priključitvena pogodba sklenjena, preden se prične gradnja oziroma rekonstrukcija objekta, ki ga je treba preskrbovati z električno energijo. Po 16. čl. TZE mora elektro gospodarsko podjetje skleniti priključitveno pogodbo v *mejah svojih energetskih in tehničnih možnosti*. Iz tega sledi, da ima elektro gospodarsko podjetje pravico odkloniti vsak nov priključek in vsako razširitev obstoječega, če ima svoje kapacitete že oddane.

Od vseh treh obravnavanih vrst pogodb je priključitvena pogodba najbolj specifična. Pogodba predstavlja novost, ki jo je prvičkrat uvedel novi TZE in ki se doslej praktično sploh ni uveljavila. Razlogi za tako stanje obstoje na strani elektro gospodarskega podjetja in na strani investitorja. Obstoječe elektro gospodarsko podjetje, izolirano in nepovezano, ne more prevzemati na sebe obveznosti iz sklenjene priključitvene pogodbe, da bo priključilo novega odjemalca v dogovorjenem roku in ob ostalih dogovorjenih pogojih, ker lahko taka obveznost daleč presega njegove energetske, tehnične in gospodarske možnosti. Prav tako tudi investitor ne kaže in-

teresa po sklenitvi priključitvene pogodbe, ker bi sicer normalno moral pristati, da z lastnim finančnim prispevkom omogoči elektro gospodarskemu podjetju izgradnjo novih dodatnih kapacitet, ki jih le-to nima. Ta finančni prispevek je lahko velikanski, zato si nihče ne želi prostovoljno nakopati takega bremena vse dotlej, dokler si more pridobiti priključek na lažji način. Logična posledica je, da pogodb ne sklepajo.

Dejansko stanje na področju zbiranja akumulacije za financiranje razširjene reprodukcije v elektro gospodarstvu je v nasprotju s členom 11 zvezne ustave ter 2. čl. TZE ter v neskladju z že citiranim priporočilom gospodarskega zbora zvezne skupščine z dne 26. 1. 1967. Hkrati tudi ne izrablja možnosti, ki jih na tem tako delikatnem področju nudijo določila členov 14—18 TZE.

Po členu 11 odst. 4 zvezne ustave razpolaga delovna organizacija s sredstvi, ki so namenjena za obnavljanje in razširjanje materialne osnove dela v skladu z *enotnimi načeli*, ki jih za uporabo sredstev družbene reprodukcije določa zvezni zakon. Po členu 2 2. odst. TZE veljajo za elektro gospodarska podjetja predpisi o gospodarskih organizacijah, če ni v tem zakonu kako drugače določeno. TZE na področju zbiranja sredstev za razširjeno reprodukcijo ne določa ničesar mimo tega, da omogoča zbiranje sredstev za razširjeno reprodukcijo v elektro gospodarstvu v okviru določil členov 14—18 TZE. Kako je potem mogoče, da zvezni zakon o graditvi in financiranju elektroenergetskih objektov od leta 1966 do leta 1970, citiran pod I/1, v 6. členu predpisuje specifičen režim obveznih posojil za podjetja za proizvodnjo in prenos električne energije s tem, da jim narekuje obvezno nalagati pri banki sredstva svojega poslovnega sklada in svoja amortizacijska sredstva, medtem ko za vse ostale gospodarske organizacije predpisuje samo obvezna posojila v določenem % od izplačil za investicije? Da bo slika še lepša, je republiški zakon o obveznem deponiranju določenih sredstev podjetij za proizvodnjo in prenos električne energije (Ur. l. SRS št. 24/66—223) v nasprotju s 6. členom zgoraj cit. zveznega zakona o graditvi in financiranju razširil specifični režim obveznih posojil tudi na *podjetja za proizvodnjo*, to je na TE Šoštanj, TE Trbovlje in TE Brestanica, ki jih zvezni predpis ni zajemal. Iz gornjega sledi, da bi elektro gospodarska podjetja na območju Slovenije v sodnem sporu lahko uspešno uveljavila razveljavitev specifičnega režima obveznih posojil, ki jim je predpisan z zveznim in z republiškim predpisom.

Prav tako tudi ni utemeljenih razlogov, da se obstoječi režim obveznih posojil pod določenimi pogoji ne bi zamenjal z režimom elektro gospodarskih obveznic, ki bi jih gospodar-

ska podjetja in občani podpisovali v okviru priključitvenih pogodb po čl. 14—18 TZE, to je *na podlagi ekonomskih stimulacij in meril*. Taka ureditev bi bila tudi v skladu z že citiranim priporočilom gospodarskega zbora zvezne skupščine z dne 26. 1. 1967 ter bi predstavljala pomemben ukrep za dejansko izvajanje načel novega TZE.

Obvezno deponiranje 100% poslovnega sklada in 75% amortizacije, ki je sedaj predpisano, je degradacija elektro gospodarskih podjetij na raven navadne režijske grupe ter usmerja njihov razvoj v nekaj, kar je nasprotje tega, kar bi moralo biti. Predpisano obvezno deponiranje pa bi se moglo z neprimerno večjim učinkom in uspehom nadomestiti z *lastno udeležbo* elektro gospodarstva pri izgradnji elektroenergetskih objektov. Ta bi se pogodbeno določala z banko, in sicer v odvisnosti od obsega podpisanih elektro gospodarskih obveznic in dejanske finančne moči elektro gospodarstva. Nedvomno je namreč, da cena električne energije v nobenem primeru ne bo v celoti omogočila samofinanciranja elektro gospodarstva, ki bo, kar zadeva izgradnjo, zato večidel vedno odvisno od bančnih kreditov.

Predpogoj za uvedbo zgoraj predlaganega režima elektro gospodarskih obveznic v okviru priključitvenih pogodb in lastne udeležbe elektro gospodarstva pa je integrirano in v čvrsto organizacijsko enotno povezano elektro gospodarstvo Slovenije.

III Organizacija

Iz gornje razprave o poslovnih odnosih v elektro gospodarstvu nedvoumno sledi, da je za izvajanje pogodbenega režima, ki ga predpisuje TZE, na področju kooperacijskih, kupoprodajnih in priključitvenih pogodb nujno potrebno integrirati elektro gospodarstvo na območju Slovenije. Prav tako pa lahko sklepamo tudi v nasprotni smeri, namreč, da bi obstoj predpisanega pogodbenega režima izsilil integracijo sedaj razdrobljenega elektro gospodarstva do take stopnje, ki bi omogočala uspešno izvajanje pogodbenega režima. Na kratko moramo tedaj reči, da pogodbeni režim pogojuje integrirano elektro gospodarstvo ter da integrirano elektro gospodarstvo pogojuje pogodbeni režim.

TZE prvikrat v povojnem razvoju elektro gospodarstva osvaja načelo organizacijske svobode. Omejuje ga le v čl. 5 TZE, v katerem predpisuje elektro gospodarskim podjetjem proizvodno-prenosne sfere obvezno združevanje v skupnosti jugoslovanskega elektro gospodarstva, ter v čl. 84 odst. 1 TZE, s katerim predpisuje soglasje republiškega izvršnega sveta

za ustanovitev, spojitvev in pripojitev elektro gospodarskih podjetij v času od 8. aprila 1965 do 30. junija 1965. Predpisano soglasje republiškega izvršnega sveta je bilo sprejeto v TZE v znamenju nezaupanja v zrelost in zmožnost samoupravljalcev v elektro gospodarstvu. Posledica predpisanega soglasja so bile na območju Slovenije negativne, kar je razvidno iz naslednjih podatkov:

— 26. 4. 1965 je bilo v okviru priprav za novo organizacijo elektro gospodarstva Slovenije v Šoštanjju skupno zasedanje delavskih svetov podjetja Elektrarna Šoštanj in podjetja Elektrarna Trbovlje. Na njem je bil sprejet sklep, da se elektrarni ne integrirata z rudniki, temveč da se povežeta v združenem podjetju elektro gospodarstva Slovenije. Sklep je potrdil tudi referendum, ki so ga zastran tega vprašanja izpeljali v obeh podjetjih.

— 12. 5. 1965 so elektro gospodarska podjetja: Dravske elektrarne, Soške elektrarne, Elektrarna Šoštanj in Elektrarna Trbovlje, predložile izvršnemu svetu SRS skupen predlog, da naj se na območju Slovenije formira združeno elektro gospodarsko podjetje z 8 organizacijami. Od tega predloga sta šele potem, 31. 5. 1965, odstopili podjetji Dravske in Soške elektrarne.

— 11. 6. 1965 je upravni odbor Elektro gospodarske skupnosti Slovenije na izrednem zasedanju sprejel soglasen sklep, da se elektro gospodarska podjetja proizvodno prenosne sfere na območju Slovenije integrirajo v združenem podjetju. Sklep so osvojili tudi delavski sveti prizadetih podjetij razen Dravskih in Soških elektrarn, ki sta vztrajali pri svojem spremenjenem predlogu od 31. 5. 1965.

— 16. 6. 1965 je v referendumu pri podjetju Elektroprenos glasovalo 93,7 % delavcev, da se prenosno omrežje podjetja ne razdeli, ter 89,2% delavcev, da se podjetje vključi v združeno podjetje elektro gospodarstva Slovenije.

Prikazana stališča niso bila v skladu z organizacijskim konceptom republiškega izvršnega sveta, po katerem naj bi se termoelektrarne izločile iz elektro gospodarstva in integrirale z rudniki, preostala proizvodno-prenosna sfera na območju Slovenije pa razdelila po proizvodno-prenosnih podjetjih. V skladu s tem je izvršni svet izdal 29. 6. 1965 formalno soglasje za proizvodno-prenosno podjetje Dravskih in Soških elektrarn.

Navedena odločitev je ohromila nadaljnji razvoj integracije elektro gospodarstva Slovenije. Proizvodno-prenosna in proizvodna podjetja so sicer na lastno iniciativo dne 11. 10. 1965 sklenila pogodbo o ustanovitvi elektro gospodarskega poslovnega združenja, pa se jim ta namera ni posrečila. Elektro gospodarsko poslovno združenje se je namreč raz-

širilo na podjetja ostalih energetskega panog ter se je na podlagi nove pogodbe z dne 1. 1. 1966 registriralo kot Poslovno združenje energetike Slovenije. Po tem brezuspešnem poskusu, je integracijsko gibanje v okviru elektro gospodarstva skoro v celoti zamrlo ter se do sedaj ni premaknilo z mrtve točke, čeprav je medtem pretekla že dobra polovica prehodne dobe in se z naglimi koraki bližamo obdobju normalnega poslovanja, ki ga bo moglo uspešno uravnati samo krepko integrirano elektro gospodarstvo Slovenije.

Iz gornjega sledi, da so delovni kolektivi elektro gospodarstva že na začetku dokazali svojo zrelost in pripravljenost, da se povežejo v gospodarsko učinkovito enoto, pa niso našli potrebne podpore in razumevanja. Zato bi k ponovni oživitvi integracijskih teženj mogla učinkovito pripomoči samo odločitev, da je treba območje Slovenije presoјati kot enotno elektro gospodarsko območje, ter priporočilo družbenih organov delovnim kolektivom elektro gospodarstva Slovenije, da se med seboj povežejo in integrirajo pred potekom prehodne dobe.

IV *Konkretni predlogi*

Gornje izpeljave dokazujejo, da bistveni koncept TZE doslej v praksi ni bil izvajan ter da cilji gospodarske reforme v elektro gospodarstvu niso doseženi, ker je temeljna naloga gospodarske reforme v elektro gospodarstvu prav brez-pogojno in dosledno uresničevanje TZE. Zato se kot neogibna posledica gornjih ugotovitev postavlja hkrati zahteva po konkretnih praktičnih predlogih o tem, kako čimprej doseči praktično izvajanje novega TZE.

Brez konkretnih predlogov ostajajo namreč vse dosedanje ugotovitve zgolj teoretična razglabljanja brez praktične vrednosti.

Praktični predlogi za uresničitev novega TZE, naštetih po časovnem redu svojega uveljavljanja, bi bili naslednji:

1. Treba je izdati novelirani člen 68a TZE, po katerem se z denarno kaznijo do 5 000 000 S din kaznuje za gospodarski postopek elektro gospodarsko podjetje ali odjemalec električne energije, ki je zakrivil, da ni bila sklenjena pogodba iz čl. 4, 6 in 14 TZE. S predlagano novelo zakona bi bila odpravljena obstoječa pomanjkljivost zakona, ki je sicer predpisal pogodbeni režim, ni pa predpisal sankcije v primeru, če predpisu ne bi bilo zadoščeno.

2. Zaradi ugotavljanja krivde pri pogodbenih partnerjih naj se izda zvezni ali republiški zakon o obveznem posre-

dovolnem postopku pri sklepanju pogodb iz členov 4, 6 in 14 TZE.

3. Pri zvezni gospodarski zbornici naj se urgira izdaja *posebnih ukazov o kupovanju in prodaji električne energije* iz čl. 9 TZE, ki naj prvenstveno regulirajo poslovne odnose med pogodbenimi partnerji, če le-ti niso sklenili predpisane kupoprodajne pogodbe.

4. Treba je doseči odločitev družbenih organov, *da je Slovenija enotno elektro gospodarsko območje*, in njihovo priporočilo delovnim kolektivom elektro gospodarstva Slovenije, da se integrirajo v krepko povezano organizacijsko enoto. S tem bi bila končno sklenjena večletna brezplodna razprava o vprašanju, ali naj bo v Sloveniji eden ali več elektro gospodarskih sistemov.

5. Obstoječi režim prisilnih posojil za financiranje razširjenosti reprodukcije v elektro gospodarstvu naj se odpravi in zamenja z *režimom elektro gospodarskih obveznic*, ki jih novi odjemalci podpisujejo v okviru čl. 14—18 TZE, in z režimom lastne udeležbe elektro gospodarstva, ki se pogodbeno določa pri obravnavanju bančnih investicijskih kreditov v odvisnosti od obsega podpisanih obveznic in finančne moči elektro gospodarstva.

Pod 1. do 5. predlagani ukrepi pa bodo uspešni in učinkoviti samo pod nadaljnjim pogojem, namreč, da preneha dosedanje nezaupanje družbenih organov v zrelost in sposobnost delovnih kolektivov v elektro gospodarstvu, da uravnavajo svojo panogo kot dober gospodar. Moramo se namreč zavedati, da bodo končno le delovni kolektivi v elektro gospodarstvu tisti odločujoči faktor, od katerega bo odvisno, ali bo novi TZE uspešno izvajan ali pa bo ostal mrtva črka. Samo delovni kolektivi elektro gospodarstva morejo biti namreč polnovredni nosilci akcije, ki naj uresniči rentabilno poslovanje in omogoči kvalitetno ter poceni električno energijo. Nobena intervencija nadzornih organov, banke ali posojilodajalcev tega ne more polnovredno nadomestiti. Prav tako je za učinkovito izvajanje novega TZE nujno, da se odpravi dosedanja praksa obremenjevanja elektro gospodarstva z dodatnimi problemi, kot so: problemi v zvezi s sanacijo premogovnikov, problemi financiranja vodnega gospodarstva, ribištva itd. Elektro gospodarstvo ima prek glave svojih lastnih problemov, ki izvirajo:

- iz obveznosti, oskrbeti odjemalce svojega območja s kvalitetno električno energijo,
- iz odgovornosti za škodo v primeru redukcij,
- iz skrbi za poceni, kvalitetno in pravočasno izgradnjo elektroenergetskih objektov,

- iz postopne likvidacije dotrajanih elektroenergetskih objektov, kot so: TE Velenje, TE Brestanica, TE Trbovlje I,
- iz odgovornosti za vključitev TO Ljubljana in TE Trbovlje II na prenosno omrežje,
- iz odgovornosti investitorja za izgradnjo nuklearne elektrarne itd.

Pri vsem tem pa je treba imeti pred očmi dejstvo, da krije elektro gospodarstvo z dosedanjo ceno električne energije le okoli 20 % stroškov za izgradnjo novih elektroenergetskih objektov, ki naj pokrijejo potrebe po električni energiji. Zato je vsako dodatno obremenjevanje elektro gospodarstva nesmiselno in gospodarsko škodljivo. Preobremenjevanje elektro gospodarstva ima namreč za neogibno posledico samo prevrčanje odgovornosti na druge ter s tem razvrednotenje reformnih poskusov.

V Sklep

Zgoraj navedeni praktični predlogi, ki naj omogočijo dejansko izvajanje novega TZE, naj bi bili — ne glede na to, ali bodo upoštevani ali ne — skromen individualen prispevek k urejanju zelo pomembne problematike, ki je že dolgo časa pereča in odprta. Ob ugotovitvi, da se novi TZE še vedno ne izvaja ter da bo že čez dobro leto, to je 31. 12. 1968 potekla prehodna doba, v kateri bi morale biti po zakonu opravljene vse obsežne predpriprave, potrebne za normalno poslovanje v elektro gospodarstvu, se nehote stavlja vprašanje, kako dolgo naj še traja tako stanje v elektro gospodarstvu. Glede na že citirane sklepe gospodarskega zbora zvezne skupščine z dne 26. 1. 1967 ter odborov za proizvodnjo in promet republiškega in gospodarskega zbora SR Slovenije z dne 20. 5. 1966 in zlasti z dne 27. 10. 1967 je upravičeno pričakovati, da bo ustrezna odločitev kmalu padla. Zaželeno je, da bi prišla čimprej. Upoštevati je namreč treba, da so doslej izgubljena že tri leta, ki jih ne bo mogoče več nadomestiti, in da je iz tega izvirajočo škodo mogoče sedaj samo še zmanjšati.

Janez Stanič

Romunska »reforma«

Dogajanja, ki jim na splošno pravimo »gospodarske reforme«, čeprav izraz ne ustreza širini in globini tega, kar skušamo z njim označiti, niso danes za evropske socialistične dežele niti redkost niti novost. V večji ali manjši meri je val gospodarskih in družbenih sprememb zajel vse evropske socialistične dežele. Stopnje, oblike in zavestnost, s katerimi prihaja to dogajanje na površje, so seveda zelo različne, vendar pa je vsem skupno to, da napovedujejo konec ene — prvotne — faze v razvoju socializma v tistih evropskih državah, kjer so na oblasti komunistične partije, in da končni učinki tega dogajanja težijo k pomembnim spremembam na področju družbenih odnosov, ne glede na to, koliko sile, ki jih vodijo in usmerjajo, to zavestno hočejo ali ne.

Težišče zanimanja za to dogajanje je seveda usmerjeno predvsem na dežele, kjer so tako imenovane »gospodarske reforme« odprle najširše in najbolj nove vidike socialističnega razvoja, kot v Jugoslaviji, na Češkoslovaškem in na Madžarskem, ali na dežele, ki so pomembne in zanimive iz drugih razlogov — kot je na primer edina socialistična supersila Sovjetska zveza. Kdaj pozneje bo na sedanje dogajanje verjetno treba gledati kot na celoto in ga v celoti ocenjevati, v sedanjem trenutku pa vendar izstopajo posamezne dežele ali posamezni vidiki »reform« v nekaterih od njih.

Tako je na primer v sedanjem trenutku mesto Romunije dokaj skromno, če ocenjujemo romunsko reformo le po gospodarskih ali družbenih spremembah oziroma če sprejmemo poluradno »vzhodno« trditev, da gre pri vseh teh reformah le za gospodarstvo. Tako gledanje je več kot enostransko — je nepravilno. In prav Romunija je tista, ki to dokazuje. Če

romunske posege na gospodarsko področje primerjamo z drznostjo npr. češkoslovaških, potem so res neznatni — vsaj trenutno — po drugi strani pa moramo priznati, da je Romunija med vsemi socialističnimi deželami po letu 1948 storila največ za uveljavljanje novih odnosov med socialističnimi deželami. Pri tem zavestno zanemarjamo vlogo Kitajske, ki je hote in poudarjeno destruktivna na celotne mednarodne odnose in za odnose med socialističnimi deželami še posebej, medtem ko je romunska vloga na splošno nasprotno — konstruktivna.

Če se strinjamo, da so tako imenovane »gospodarske reforme« dokaj širša in globlja dogajanja, kot je mogoče soditi po sprejetem nazivu, potem gre Romuniji v sedanjem trenutku gotovo zelo vidno mesto, predvsem po zaslugi tega, da je v primerjavi z drugimi evropskimi socialističnimi deželami angažirana predvsem na zaunanjepolitičnem področju. Z drugimi besedami bi lahko rekli, da so druge začele »reformo« navznoter, medtem ko jo je Rumunija začela navzven. Prav gotovo je, da bodo vse »reforme navznoter« prej ali slej morale začeti v večji meri učinkovati tudi navzven, in nasprotno — kar trenutno velja predvsem za Romunijo — toda to je že stvar prihodnjih let.

Trenutno je Romunija zaradi svoje »reforme navzven« zelo zanimiva in vredna posebne pozornosti. Začetek je treba, kot pač tudi v drugih prizadetih deželah, iskati v procesih, ki jih je sprožil začetek razkroja stalinizma in zlasti XX. kongres KP SZ. Šele tedaj so začeli dozorevati pogoji, ki so zagotavljali osnovne možnosti za rojevanje in uveljavljanje državne in partijske individualnosti. V zvezi s tem je dostikrat slišati, da je bila Romunija med tistimi socialističnimi deželami, kjer se je staro stanje — ali recimo kar stalinizem — najdlje obdržalo. V nekem smislu to vsekakor velja, vsaj kar se tiče zunanjih oblik. Toda pri tem je treba upoštevati, da je bila romunska partija v kadrovskega pogledu v zelo nezavidnem in nesamostojnem položaju in da je zorenje kakršnih koli sprememb odvisno od nastajanja in uveljavljanja romunskih nacionalnih partijskih kadrov. Znano je, da je prav Romunija najbolj občutila stalinistično kadrovska politiko, ki je v evropskih socialističnih deželah podpirala ljudi, glede na to, koliko so zanesljivi s stališča Moskve, pa čeprav je šlo večkrat za posameznike z dokaj čudno preteklostjo, kot nam lepo dokazuje prav primer Romunije. Proces »nacionalizacije« partije je bil v Romuniji težavnejši in daljši kot drugje, zelo malo viden na zunaj, in dokler je trajal, o kakšnih večjih spremembah seveda ni bilo mogoče govoriti. In navsezadnje je tudi res, da — v precejšnji meri po zaslugi zgoraj omenjenih okoliščin — romunska partija razmeroma dolgo ni imela to-

likšne avtoritete in moči, da bi lahko tvegala karkoli, kar bi utegnilo le malo oslabiti njene vzvode oblasti.

Če bi hoteli na vsak način poiskati rojstne letnice sedanjih dogajanj, bi se pri Romuniji morali ustaviti ob nekem plenumu v letu 1958, ko je bila bolj odločno kot jasno in glasno napovedana usmeritev Romunije h kar največjemu izkoriščanju lastnih sredstev in velikih možnosti za pospešitev lastnega razvoja. V to leto bi tudi lahko postavili rojstni datum odločitve o pospešeni industrializaciji. Spričo poplave besed v drugih socialističnih deželah je nenavadno slišati, čeprav je res, da se je Romunija poslej najbolj dosledno in v praksi, ne le v deklaracijah, usmerila v industrializacijo, zasnovano na najmodernejših dosežkih znanosti in tehnike in na uvozu strojev in opreme, ki pomenijo zadnjo besedo svetovnega — ne le socialističnega — trga. V letih, ki so sledila, smo lahko opazovali zanimive spremembe, predvsem romunsko odpiranje v svet in postopno nenehno krepitev trgovine z Zahodom. Hkrati pa so se začeli prvi konflikti z romunskimi partnerji v SEV, posebno s Sovjetsko zvezo. Svet je z zanimanjem zaznamoval, da je Romunija odločno zavrnila zamisel planerjev SEV, da bi skupno z Bolgarijo postala kmetijsko »oporišče« SEV, da je dokaj brezkompromisno preusmerila reko svoje nafte iz socialističnih dežel na Zahod, da je previdno, toda odločno začela kritizirati kakovost strojev in opreme svojih partnerjev v SEV in idejo, da je njen internacionalistični dolg kupovati te stroje in opremo, čeprav na Zahodu lahko dobi boljše itd.

Takšen razvoj je bil spočetka neopazen in ga je lahko odkrilo le skrbno in stalno analiziranje odnosov med socialističnimi deželami in razvoja v vsaki posamezni. Načela, za katera se je skoraj pred desetimi leti začela zavzemati Romunija, danes glasno razglašajo povsod in slavo njihovih očetov so pobrali drugi. Vseeno pa je res, da je Romunija tu opravila pionirsko delo, da je bila prav Romunija tista, ki je morala pri tem premagovati najhujše težave, in da je bilo najbrž prav to vzrok, da se je njena »reforma« obrnila navzven.

Za uveljavljanje in uspeh takšne politike je bilo namreč nujno prebiti zid starih odnosov med socialističnimi deželami, ki so vztrajali pri zastarelem pojmovanju internacionalizma in nacionalizma posameznih partij in držav. Za romunsko partijo je bilo prebijanje zidu zastarelih pojmovanj dvakrat važno in koristno. Prvič, s tem je ustvarjala nujno potrebne razmere za vodenje takšnega lastnega razvoja, kot ga je hotela, in drugič, partija je z osamosvajanjem, povzdigovanjem nacionalnih interesov in s tem, da se je obračala na lastno ljudstvo, ko je iskala podporo, znova gradila močan moralno-politični kapital ter krepila svoj ugled in vpliv.

V zvezi s tem je večkrat slišati izraz nacionalizem, na Zahodu pa včasih pravijo kar nacionalni komunizem. Določene stopnje nacionalizma ni mogoče zanikati, čeprav ni dobro uporabljati tega izraza v tistem pomenu, ki mu ga najbolj pogosto dajejo v Sovjetski zvezi in nekaterih drugih socialističnih deželah in ki že a priori pomeni nekaj negativnega oziroma popolno nasprotje dokaj svojevoljno pojmovanemu internacionalizmu. Na zasedanju velike ljudske skupščine lani poleti je Nicolae Ceausescu dejal: »Pomembna gibalna sila družbenopolitičnega razvoja v današnjem svetu je nacija, ki mora odigrati še zelo pomembno vlogo v zgodovini človeške družbe v daljšem obdobju.« In dalje: »Življenje dokazuje, da narod, kateremu se odvzema del njegovih nacionalnih prerogativ, neha biti svoboden in suveren, kar ogroža družbeni razvoj.«

Ta tako imenovani »romunski nacionalizem« je, kot že rečeno, najprej prišel do izraza na področju mednarodnih odnosov, predvsem v obliki odločnega boja za državno in partijsko suverenost. Razvoj bi lahko opazovali kakšnih deset let nazaj, vendar to ni nujno, ker nimamo opraviti z dogajanjem, ki bi bilo šele v kali, ampak z že jasno izoblikovano in razglašeno politiko. Romuni sami pravijo temu »nova osnova« zunanje politike. Tako rekoč uradno je bila sprejeta na lanskoletnem zasedanju romunske skupščine. Načela, na katerih temelji ta »nova osnova«, so znana: popolno spoštovanje suverenosti vsake države in partije, nevmešavanje v notranje zadeve, enakopravnost pri vseh oblikah odnosov, sodelovanje na načelih obojestranske koristi... Ravnanje po teh načelih jev praksi pripeljalo do specifične romunske politike, katere najbolj vidne značilnosti so: odpor proti poskusom, da bi varšavski pakt in SEV postala strogo centralizirani nadnacionalni organizaciji; posebno stališče do problemov mednarodnega delavskega gibanja, ki temelji na prepričanju, da so za razvoj odnosov med partijami predvsem pomembni bilateralni stiki in da skupinske odločitve ne morejo biti obvezne za vse partije, ker bi to kršilo njihovo suverenost; s tem je povezano tudi nevtralnno romunsko stališče do spora med Moskvo in Pekingom; politika širjenja gospodarskih odnosov z vsemi državami in zanikanje teze, da internacionalizem obvezuje socialistične dežele, da dajejo prednost svojim zaveznikom; posebno stališče do perečih mednarodnih problemov (Nemčija, Srednji vzhod), ki temelji na romunski oceni stvarnega položaja in oceni lastnih nacionalnih interesov, itd.

Hkrati z oblikovanjem in uveljavljanjem teh načel ter z bojem za to, da bi jih priznale druge države, je potekal tudi proces notranje konsolidacije in rasti vpliva romunske partije. Velik prispevek in mobilizacijski element za množice je bilo že poudarjanje samostojnosti in neodvisnosti ter na tej osno-

vi združevanja okrog partije. Drug važen dejavnik je bila zamenjava generacij ter postopno odstranjevanje iz partije elementov, ki niso bili sposobni ali niso hoteli in mogli razumeti te zahteve. Ta proces je potekal počasi in manj burno, kot v nekaterih drugih socialističnih deželah, vendar njegove posledice zato niso manj važne. Partija je čedalje bolj postajala sila, ki ni na oblasti samo zato, ker ima v rokah vse vzvode oblasti, ampak je tudi v vse večji meri zmožna angažirati ljudi z vsebino svoje politike. To je pripeljalo seveda tudi do nekaterih sprememb v sami partiji, predvsem do demokrati-zacije. »Da bi se izkristalizirala partijska politika, je potrebna v njenih okvirih svobodna razprava o vseh družbenih problemih. Brez svobodne konfrontacije stališč in brez večstranske analize novih družbenih pojavov ni mogoče ustvariti niti pravilne politične linije niti zagotoviti močne enotnosti partije... Pragmatičen odnos do stvarnosti, težnja osvetljevati samo tisto, kar je primerno za trenutne interese, onemogoča ustvarjanje znanstvene politike. Življenje je treba poznati v vsej njegovi zamotanosti, ki je pogosto protislovna, da bi tako dobili pravilno znanstveno sliko o pojavih in težnjah, ki so značilni za etapo v nekem določenem trenutku družbenega razvoja, da bi to etapo definirali in določili ustrezen način akcije. Prikrivanje neuspehov in napak, rožnato prikazovanje stvarnosti, varanje in pretirano opozarjanje na dosežene uspehe — vse to škoduje interesom naše partije in ljudstva. Takšna stališča in praksa nam omogočajo, da bi globoko in pravočasno ocenili družbene potrebe, da bi sprejeli ustrezne korake, da bi hitro odpravili neuspehe in pospešili napredek.«

To so odlomki iz nekega Ceausescujevega članka o vlogi partije. Iz njih veje duh, ki je zelo različen od duha, ki je bil značilen za »stalinistične« partije, in ki je mogoč samo v partiji, katere moč in vpliv ne temeljita zgolj na posesti oblasti. Da takšen duh ni samo moderno frazarjenje, je dokaz lanskoletni obračun s tajno policijo, vrsta ukrepov za dejansko demokratizacijo partije, nedramatično eliminiranje opozicije takega razvoja in še nekaj manjših ukrepov. Vendar pa ima tak razvoj tudi meje, ki jih jasno očrtava še en citat iz omenjenega članka: »Analiza zahtev družbenega življenja kaže, da v uresničevanju socializma in prehoda v komunizem vloga partije postopno ne pojema, ampak se, nasprotno, čedalje bolj krepi. Seveda se dejavnost partije in njene organizacijske oblike neprestano spreminjajo v skladu z novimi etapami in novimi političnimi nalogami. Da bi korak za korakom uresničili cilje, ki jih je zastavil program devetega kongresa Romunske komunistične partije, je potrebno, da KPR neposredno uravnava dejavnost na vseh družbenih področjih in da prevzema odgovornost, ki ji jo je zaupalo ljudstvo na gospo-

darskem, zunanjepolitičnem, kulturnem in umetniškem področju.«

Iz vsega tega je že mogoče razbrati obris okvirov, v katerih se lahko giblje »romunska reforma« tudi na gospodarskem področju. Po eni strani določa te okvire prodor navzven, ki je ustvaril možnost, da se romunski razvoj hrani z izkoriščanjem širokega gospodarskega sodelovanja z industrijsko najbolj razvitimi državami, po drugi strani pa okrepitev vpliva partije omogoča, da se je mogoče brez strahu odpovedati najbolj zastarelim metodam vse do tiste meje, ko neposredna vodilna vloga partije ostaja neokrnjena. Šele izpolnitev teh pogojev je omogočila, da so začeli reševati čisto gospodarske probleme, ki so se v teku let nakopili.

Ti problemi niso kakšna romunska posebnost, saj so v večji ali manjši meri značilni za domala vse socialistične dežele. Velik napor za čim hitrejšo industrializacijo dežele in pretežno ekstenziven industrijski razvoj je zadnja leta dosegel stopnjo nasičenosti, spričo katere stari instrumenti vodenja in planiranja postajajo vse manj učinkoviti. Tempo naraščanja industrijske proizvodnje, ki je bil v Romuniji od leta 1958 eden najvišjih med socialističnimi deželami, je začel popuščati in kazati precej očitna znamenja stagnacije. Hkrati s tem so čedalje bolj prihajale do izraza tipične pomanjkljivosti ekstenzivnega razvoja: visoki proizvodni stroški, premajhna produktivnost dela, neustrezna kakovost, nezadostna izkoriščenost osnovnih sredstev itd. Prvi poskusi, da bi z raznimi administrativnimi ukrepi reševali položaj, so doživeli neuspeh. Poskus, da bi stvari reševali z metodo »strokovnjake v proizvodnjo«, pa je učinkoval tako, da je še bolj pokazal nezdržnost starega načina. Usmeritev, da so dajali prednost sposobnim kvalificiranim ljudem na pomembnih položajih v gospodarstvu, predvsem v velikih podjetjih, je pripeljala do nastanka močne armade mladih strokovnjakov na številnih položajih. Pripeljala jih je tudi na vrsto odgovornih položajev v partijskem in državnem aparatu. Ta »mlada garda« je zadnja leta mnogo potovala v tujino, predvsem z nalogo, da prinese domov izkušnje iz najbolj razvitih dežel. Hkrati ko se je ta mladi val spoznaval z najmodernejšimi tehnološkimi procesi in organizacijo proizvodnje, je seveda še jasneje občutil in spoznaval, kako huda ovira za sodobno poslovanje je ogromna birokracija in papirnata dušitev prožnosti in pobude tam, kjer je to najbolj potrebno — v proizvodnji.

Pritisk potreb in novih spoznanj je postopoma pripeljal do dozorevanja svežnja ukrepov, ki jih lahko imenujemo romunska gospodarska reforma. Uradna rojstna datuma tega sta oktobrski plenum CK (1967), ki je sprejel načrt dokumenta o reformnih posegih, in decembrska nacionalna partijska

konferenca (1967), ki je načrt sprejela. Razpon sprejetih ukrepov je dokaj širok, vendar pa po pomembnosti izstopata dva, trije. Eden najpomembnejših je posegel na področje pretirane centralizacije in bo imel za posledico zmanjšanje in poccnitev velikanskega administrativnega aparata. Dosedanjih 16 oblasti in 150 rajonov odpravljajo, namesto njih pa ustanavljajo 40 do 45 ekonomskih okrajev, ki temeljijo bolj na ekonomskih, manj na administrativnih potrebah. Dosedanje oblasti so bile nekakšne republike v malem in so imele skoraj prav tak aparat kot Bukarešta. Ustanovitev ekonomskih okrajev seveda ni v korist aparatu. S tem odpravljajo deset tisoče birokratskih delovnih mest, kar vsebuje elemente nacionalne kampanje za to, da se osvobodite nesposobnih ljudi.

Druga značilnost je odpravljanje paralelnosti v delu državnih in partijskih organov, pretiranega nadzorstva in vmešavanja v delo podjetij. Zanimivo je, da je ta težnja zajela tudi partijo, kjer tega za zdaj še niso pričakovali. Odpravili so namreč vrsto ekonomskih komisij pri CK KPR ter prenesli njihove obveznosti in pristojnosti na vlado in gospodarska ministrstva, ta pa spet del svojih pristojnosti prepuščajo novim organom — industrijskim centralam. Praktično je to spet naperjeno proti pretiranemu in stalnemu naraščanju birokratskega mehanizma. O tem naraščanju zgovorno pričajo podatki, ki pravijo, da je bilo med vsemi zaposlenimi 1950. leta 7,4 odstotka zaposlenih v neproizvodni dejavnosti, 1960. leta 8,9 odstotka, 1965. leta pa že 10,8 odstotka. V te uradne statistične podatke niso všteti aktivisti, ki jih plačujejo družbene organizacije in pripadniki armade, tako da je dejansko število »neproduktivnih« občutno večje. Število tistih, ki so zaposleni zunaj proizvodnje, je vplivalo na to, da je storilnost v Romuniji na enega zaposlenega najnižja med evropskimi socialističnimi državami.

Omenili smo že nov organ — industrijsko centralo. Ta je zamenjala prejšnjega — generalno direkcijo ki je bila birokratski »proračunski« organ, zadolžen za koordinacijo in izdajanje odlokov in natrpan s strokovnjaki, ki so se ukvarjali s čisto papirnatimi zadevami. Industrijska centrala je zamišljena ko organ, ki je tesno povezan s proizvodnjo, ki posluje po gospodarskem računu in ki plače za svoje osebje zagotavlja glede na uspehe podjetij, ki jih združuje. Po zamisli naj bi to ustvarilo veliko bolj poslovno ozračje v proizvodnji.

Ostane še najnižji člen — podjetje. Osrednji plan bo še vedno predpisoval, kakšni morajo biti obseg proizvodnje danega podjetja, produktivnost, najvišje število zaposlenih, plačni sklad itd., vendar se število centraliziranih planskih kazalcev zdaj omejuje na sedem »sintetičnih«. Podjetje bo na primer imelo s planom določeno poprečje plač, toda v okviru

tega plana bo podjetje — oziroma direktor — samostojno lahko uvajalo notranje organizacijske spremembe, zmanjševalo ali povečevalo število ljudi. Direktor bo lahko na primer spajal posamezne oddelke, ukinjal nepotrebna mesta, sproščena sredstva pa uporabljal za boj proti zdaj splošno veljavni »uravnalovki«. Tudi druge povečane pravice podjetij se gibljejo v podobnih okvirih. Tako bo podjetje del dobička nad planom lahko uporabilo za manjše investicije in se tako rešilo sedanjih mučnih in dolgotrajnih pogajanj z višjimi organi za nakup vsakega stroja. Podjetja, ki izvažajo, bodo del dobička od izvoza nad planiranim lahko porabila za nagrade in nakup opreme v tujini itd.

Romuni sami svojo reformo označujejo kot kombinacijo centralnega vodenja z »večjo mobilnostjo« in »funkcionalno samostojnostjo« nižjih členov. Ta oznaka pač drži in hkrati opozarja na veliko previdnost in nekakšno bojazen pred »anarhijo« oziroma pred slabljenjem vodilne in nadzorne vloge partije. Tuji ocenjevalci navadno pristavljajo, da je v vseh romunskih ukrepih močno opazen strah, da bi večje gospodarske spremembe ne potegnile za seboj tudi sprememb v družbenih odnosih. Možno je, da tak strah obstaja, vendar pa to še ne pomeni, da vse, kar se danes v Romuniji dogaja, nima nobenega vpliva na družbene odnose. Omenili smo že nekatere stvari — odpiranje navzven in čedalje tesnejše povezovanje s svetom zunaj, demokratizacijo v partiji, naraščanje pomena in vpliva tehničnih kadrov — ki nujno izsiljujejo in pripravljajo tla tudi za take spremembe. Čedalje bolj se množijo pojavi, ki jih za zdaj registrirajo bolj kot kuriozitetete, ki pa vendar pričajo, da se marsikaj spreminja — na primer spodbujanje privatne pobude v trgovini na drobno in v gostinstvu, tiho razmišljanje o uvozu tujega kapitala, sporazum, da tujec — Američan — za dobro plačo vodi enega največjih hotelov v Bukarešti, in razne druge malenkosti. Ali pa vzemimo na primer anekdotičen primer, ki se je zgodil na decembrskem zasedanju rumunske skupščine. Poslanci so glasovali o proračunu in o zakonu o amnestiji. Glasovanje je bilo tajno, in ko so sporočili rezultat, se je pokazalo, da je nekdo obakrat glasoval proti. Kaj takega se je zgodilo prvič, in ko so poslanci pri objavi rezultatov glasovanja zvedeli, da je nekdo glasoval proti, je ta edinstveni dogodek pozdravil viharen aplavz.

Ti primeri so malenkosti, toda malenkosti, ki si jih pred nekaj leti niti zamisliti ne bi bili mogli in ki so mogoči le zato, ker se je v zavesti ljudi nekaj spremenilo. Verjetno je, da romunska partija ni navdušena za zavestno poseganja na področja družbenih odnosov — vsaj na sedanji etapi ne — toda vse dogajanje, ki ga označujemo z izrazom »romunska reforma«, nujno pelje tudi v to smer.

brez ovinkov

KDO PLAČUJE STROŠKE IZPITOV?

Zdaj smo že tako daleč v novem letu, da so nam poklicani ljudje lahko izračunali, kako smo v lanskem letu gospodarili, kakšni so naši presežki in primanjkljaji. Nekatera streznjenja smo doživeli že med letom in dasiravno je bilo rezultate, ki so jih povzročila, pričakovati, smo jih večinoma sprejeli z vznemirjenostjo, nervozo in hrupom. Navsezadnje smo le spoznali, tako vsaj kaže, da ne gre že malo počasnejšo rast proizvodnje razglašati za državno katastrofo in da stabilizacija ni sinonim za mlahavosti kake nacionalne ekonomije.

Gospodarska žetev ni ravno šopek, ki bi si ga lahko zatikali za klobuk, vendar so številke vsaj trezne, stvarne in povedo — najbrž to lahko upamo — pravo resnico, ki ji pač gre pogledati v obraz, za razliko od tistih nekdanjih, skoraj dvomestnih števil, ki so govorile o naših malone svetovnih rekordih v stopnji rasti.

Dinamika in obseg gospodarskih gibanj, predosem proizvodnje, sta bila javnosti bolj ali manj znana skozi vse leto. Žal, ne bi mogli trditi, da je bilo tako s podatki z vseh področij gospodarstva. Predosem mislimo pri tem na bilance v naši zunanji trgovini in na plačilno bilanco sploh. Kot vse kaže, je bil tu proces streznjenja neodpustljivo počasen in bi utegnil imeti usodne posledice za naše nacionalno gospodarstvo.

Morda nam bo kdo očital, da je pač lahko biti sodnik zdaj, ko so računani o našem trgovanju (preprosto rečeno, ker namreč ne gre samo za zunanjetrgovinsko dejavnost) bolj ali manj znani.

Priznamo, da bi nam bilo veliko prijetneje pisati o stvareh, ki se jih tu lotevamo, že kdaj lani, vendar so prodrli podatki do javnosti in tudi do nas šele zdaj, ko se je domala ves jugoslovanski tisk spravil nad našo zunanjetrgovinsko in plačilno bilanco, ko so pristojni ljudje odprli blagajne z devizami. Zdaj smo začudeni, da ne rečem preplašeni, zvedeli zanje in še zmeraj ne vemo, če smo videli zares vse. Izkušnje — in teh niti ni tako malo — nas namreč učijo, da zlasti velikim blagajnam ne gre vsega verjeti. Tako so pač prostorne, da v njihovih temnih kotih rad obleži kak niti ne tako droben sveženj denarja.

No, pa četudi se zadovoljimo samo s tem, kar zdaj vidimo, nam res ne more biti do smeha, vsaj do sproščene in osrečujočega ne.

Kar pogledjmo!

Objavljeno je bilo, da smo leta 1963 dolgovali tujini 895 milijonov dolarjev, dve leti kasneje že 1613, do zdaj pa se je naš dolg najbrž že dokaj približal dvema milijardama dolarjev.¹

Takšni dolgovi imajo med drugim za posledico to, da gre okrog 33 odstotkov našega deviznega priliva za odplačilo njihove glavnice in obresti. To pa je visoko nad mejo, ki si jo lahko privoščijo tako razumno vodeno gospodarstvo.

Popolnoma razumljivo je, da se zdaj vsevprek sprašujemo, kako smo mogli zabresti tako globoko v dolgove, in kdo je za to kriv. Na eno in drugo je sila težko dobiti ustrezen odgovor. Poveš ducat razlogov in že ti jih kdo doda še pol ducata, ki niso nič manj prepričljivi kot prejšnji.

Predvsem je res, da se nam polovica teh dolgov vleče že iz prejšnjih, predreformskih let. Računali smo, da jih bomo hitreje zmanjševali, ali, če že to ne, da si bomo vnaprej vsaj manj izposojali. Pa si, očitno, nismo. V tujini smo iskali veliko posojil in, žal tudi za taka vlaganja, ki niso bila niti najmanj premišljena (zdaj nosijo popularni atribut »politična« in tako smo pojem politike še bolj profanirali) in za katera bi zdaj najraje videli, da bi jih ne bilo. Dovolj nazoren primer imamo kar pri nas doma — EKK Velenje, za katerega bomo doplačevali anuitete tja do leta 2000.

No, pa se kljub temu še kar naprej zadolžujemo, to pa se utegne hudo hudo maščevati vsem skupaj!

Trudili smo se, da bi zgradili tak devizni (s tem pa je neposredno povezan tudi carinski) režim, ki bo zagotavljal naraščanje izvoza in bo hkrati pomenil dodatni instrument za selekcijo med dobrimi in slabimi proizvajalci, med zmožnimi in nezmožnimi.

Pričakovali smo, da bomo iztržili več deviz in naša realna vizija je bila, da bomo v nekaj letih to našo nesrečno plačilno bilanco izravnali.

Ob začetku lanskega leta smo dobili tak devizni, zunanjetrgovinski in carinski instrumentarij, ki je dokaj sproščal našo mednarodno blagovno menjavo. Ljudje, ki so se na te stvari dobro spoznali (med drugimi naša republiška gospodarska zbornica, pristojni republiški upravni organi), so kmalu začutili, da je liberalizacija uvoza premalo kontrolirana, da se delajo kljub načelnim določilom številne izjeme za posamezne delovne organizacije itd., da bo to imelo, če se stvari ne zavre in popravi, težke posledice za našo zunanjetrgovinsko bilanco. Videlo se je, med drugim, da je postal zlasti izvoz na vzhod, v dežele SEV, pribežališče, kamor so se zatekale nesposobne in rahitične delovne organizacije, ki bi morale po normalni gospodarski logiki propasti, se združiti ali iskati kake druge racionalne gospodarske rešitve. Da so prišle vedrit v to trgovino, so bile krive subvencije, ki smo jim jih dajali vsevprek, zato da bi izvažale in se rešile. V sorazmerno dobrih pravilih smo določili toliko izjem, da so te prevladale. Ravnali smo torej skrajnje antireformsko.

S konvertibilnimi devizami smo delali kot svinje z mehom. Uvažali smo toliko stvari, ki nam jih ne bi bilo treba, da je to preseгло že vse meje pametnega gospodarjenja.

¹ Citiramo po »Vijestniku u srijedu«, 7. februarja 1968, številke pa so na voljo tudi drugod.

Na vse to so mnogi opozarjali ljudi na pristojnih mestih v zvezni upravi; dajali so upoštevanja vredne predloge za spremembe nekaterih predpisov, rotili so in obupavali. A nič. Kot da bi pričakovali, da le ne bo tako, kot so številke kazale, da se bo nazadnje le še vse obrnilo in popravilo.

Pa se ni in tako je prišel december, ko so blagajne že široko zevale. Potem pa na vrat na nos kup novih predpisov s področja deviznega režima; kopica internih, tehničnih, zaupnih in drugačnih »uputstava« (tudi zaupnih!), ki so čez noč, in celo za nazaj, spreminjala veljavno temeljno zakonodajo, tako da se sedaj že postavlja vprašanje njihove zakonitosti.² Avtorji tega drastičnega blagoslova skomigajo z rameni, kažejo prazne devizne blagajne in pravijo, da v tepežu pač ni moč izbirati gorjače.

Zdravljenje nastale bilance bo najbrž dolgotrajno in boleče. Vsi skupaj, zlasti pa gospodarstvo, ga bomo drago in dolgo plačevali.

In odgovornost zvezne uprave, njenih resorov in ljudi v njih, ki so pri tem dragem izpitu trdo padli? Menda nismo preveč predrzni, če nazadnje postavimo tudi to vprašanje ...

M. R.

RAZPRŠITEV FUNKCIJ IN ODGOVORNOST

Kritična misel v naši družbi že dlje časa opozarja, da si samoupravni odnosi na področju družbenih služb najteže utirajo pot. Namen tega zapisa ni razglabljanje celovito o vzrokih za tako stanje. Opozoriti želi na nekaj vidikov problema; strnili bi jih lahko v dokaj splošen očitek samoupravnim mehanizmom s teh področij, da so premalo učinkoviti in nefunkcionalni.

Denimo, da je očitek upravičen in na mestu, vendar z dostavkom, da novi družbeno-ekonomski odnosi nastajajo in se uveljavljajo kot rezultat boja zanje, ne pa kot posledica dobrega normativnega akta in organizacijskih oblik, ki mu sledijo. Dostavek ni opravičilo za slabosti v obstoječem stanju niti ne želi zmanjševati vloge normativnega urejanja družbenih odnosov, temveč je naperjen proti dokaj razširjeni miselnosti, češ naj vsa protislovja, ki nastajajo, reši zakonski predpis. Odtod nenehne zahteve, da se sko-

² Glej intervju Janeza Nedoga, podpredsednika Gospodarske zbornice SRS, v Naših razgledih št. 2/XVII, 27. 2. 1968.

rajda vsak pojav in problem normativno uredi — ob sočasnem tarnanju in kritiziranju obsežne, nedomišljene in neučinkovite zakonodaje. Človeku, ki ni strokovnjak za pravni sistem, se ob prebiranju zakonodaje za posamezna področja postavlja vprašanje: ali je normativna praksa — od zveznih zakonov in predpisov preko republiških in občinskih, do aktov delovnih organizacij, ki pogosto kar tekmujejo med seboj v deklarativnih elementih, želelnih pogojnikih in paternalistični »skrbi« za človeka — v skladu z osnovno politiko in hotenjem demokratične, samoupravljalvske družbe, ki naj jo med drugim označujejo akcionost, pobuda in kar največja svobodna ustvarjalnost delovnih ljudi. Birokratsko centralistična koncepcija je morala biti premagana med drugim tudi zato, ker je zavestno hotela imeti vse človekovo delo in snovanje uokvirjeno s predpisi. Zato bi bilo smotrneje, da v naši akciji za hitrejšo uveljavljanje samouprave na vseh področjih in vseh ravneh trezno ovrednotimo sedanjo zakonodajo, zadržemo vse tisto, kar je razvoj samouprave presegel, kot pa da nenehno kličemo po dodatnih normativnih aktih.

Drugi vidik očitka o neučinkovitosti samouprave, ki je povezan s prvim, je formalno lotevanje nove družbene vsebine, ki jo samouprava prinaša. Posledica takega pristopa (delno je pogojen s procesom) je hitro nastajanje novih oblik in struktur samoupravnih mehanizmov ob istočasni razpršenosti upravnno-samoupravnih funkcij na različne subjekte. Bogastvo novih oblik gotovo ni slabost sistema. Gre za obilico struktur, ki naj prevzemajo določene naloge, čeravno so bistveni elementi teh nalog tudi ostali v dosedanjih strukturah. Odtod večtirnost opravljanja posameznih nalog in določena paraličnost v trenutku, ko bi morala slediti akcija. Na republiški ravni je očiten problem pri strukturah, ki upravno in samoupravno pokrivajo področje zdravstvenega varstva, socialnega zavarovanja, otroškega varstva in področja kulture, prosvete in znanosti. Res je, da imajo strukture, kot so socialno-zdravstveni zbor skupščine, skupščina socialnega zavarovanja, sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo, republiški zdravstveni center, skupnost zdravstvenih zavodov, republiški zdravstveni zavod, zavod za zdravstveno zavarovanje, skupščina kmečkega zavarovanja, skupnost otroškega varstva, pa prosvetno-kulturni zbor, izobraževalna skupnost, zavod za šolstvo SR Slovenije, pedagoški svet, sekretariat za prosveto in kulturo ter nekateri skladi za pospeševanje kulturnih dejavnosti, svoje posebnosti tako v statusu kot nalogah. Res pa je tudi, da mnogi izmed njih opravljajo iste naloge in da marsikdaj na vprašanje, čemu ne rešijo tega ali onega problema, odgovarjajo enako: smo nemočni, ali, ni v naši pristojnosti. Najpečkrat takim odgovorom botruje oportunitizem, mnogo je tudi nejasnosti, podaljševanje takega stanja pa ustvarja ozračje za slabo delo in neodgovornost.

Eden izmed vzrokov za tak položaj je gotovo v tem, da normativni akti različnim strukturam nalagajo enake ali zelo sorodne naloge. Drugi vzrok je v nejasni teoretični in praktični opredeljenosti temeljnega vprašanja: katere funkcije mora v danem položaju obdržati država oziroma organi družbene skupnosti in njeni upravni

organi, in kaj lahko ali mora v celoti preiti v pristojnost in odgovornost samoupravnih mehanizmov na posameznih področjih.

Temeljitejša proučitev in razrešitev teh vprašanj bi onemogočila razpršitev funkcij in nalog, ki postaja ne samo neučinkovita, temveč tudi nerazumljiva. Tako se dogaja, da na področju šolstva en organ spremlja področje in predlaga zakone, drugi jih sprejema, tretji sprejema učne načrte, četrti razdeljuje sredstva in peti šolam svetuje in delno nadzoruje delo. To je sicer delna karikaturna stanja, a ni daleč od resnice.

D. S.

POSLOVNA ALI BIROKRATSKA NEOBČUTLJIVOST?

Odhajanje delovne (in intelektualne) sile iz države v državo in s celine na celino je spričo neogibne povezanosti in medsebojne ekonomske odvisnosti posameznih območij sveta postalo vsakdanja stvarnost. Ta pojav ni obšel naše države. Nekaj sto tisoč Jugoslovancev, ki so v zadnjem desetletju odšli na delo v tujino, ni edino dokaz sproščanja »formalnosti«, ampak dokazujejo povezanost svetovnega gospodarstva, ki so jo posamezniki spoznali morda prej kakor celotno gospodarstvo.

Države s takšno gospodarsko strukturo, ki omogoča, da se človeško fizično in (zlasti) intelektualno delo plačuje boljše kot drugod, so nenadoma postale receptorji najbolj produktivne delovne sile iz manj razvitih dežel. Tuja delovna sila se ne plačuje slabše kot domača, morda celo boljše, in vendar je tuja delovna sila močan prispevek h gospodarskemu napredku bolj razvitih dežel, saj pri njej niso potrebne velike naložbe za šolanje in vse drugo, kar danes spremlja človeka od rojstva (in še prej) do stopnje proizvajalca. Toda plačuje se samo proizvodno delo in zakon vrednosti je tudi v tem pogledu neizprosen.

Za večino manj razvitih dežel odliv žive proizvodne sile ni (vsaj trenutno) le škoda. Za mnoga slabo razvita območja je sodobna ekonomska emigracija prebivalstva v trenutnem položaju izhod v sili. V danih gospodarskih razmerah je celo edini izhod. Drugo pa je vprašanje, v kakšnem obsegu so posamezna območja ti pojavi prizadeli in kako se posamezni družbeno ekonomski sistemi tem pojavom prilagajajo.

Sodobna ekonomska emigracija je silno gibljiva. Še vedno prevladuje element začasnosti, zato družine ostajajo doma, s tem se

stroški za vzdrževanje družin, ki so v visoko razvitih deželah visoki, močno zmanjšujejo, delavec se mnogo bolj posveča delu, po možnosti si podaljšuje delovni dan, laže kot sicer poišče delo, ki se bolje plačuje, življenjske stroške znižuje na minimum... in tako si ustvarja celo nadpovprečen osebni dohodek. Zlasti pa delavec v takih razmerah ustvarja nadpovprečen prihranek, to pa je tudi njegov osnovni namen. Ta prihranek je deloma namenjen porabi v deželi zaposlitve, deloma pa porabi v domači deželi. Poraba prihranka je navadno že vnaprej določena: rešitev stanovanjskega vprašanja, modernizacija kmetije, angažiranje sredstev v terciarne dejavnosti in še mnogo drugega. Nedvomno bo lastnik porabil sredstva tam in tako, da bo dosegel večji učinek.

Države, iz katerih delovna sila odhaja v večjem številu, skušajo bolj ali manj uspešno nadomestiti izgubo s povečanim deviznim prilivom, ki naj zajame razne oblike angažiranja prihrankov. Napadili smo se ocenjevati rezultate z deviznim prilivom, ali še konkretnije, z vlogami na deviznih računih. Devizni priliv pa kaže le zunanjo, večkrat popačeno podobo o angažiranju teh prihrankov, saj je znano, da velik del teh sredstev spet odhaja v tujino, ne da bi imel pri nas kakšen učinek.

Toda če že govorimo o deviznem prilivu te vrste, se moramo ustaviti pri temeljni ugotovitvi: sorazmerno zelo majhen del prihrankov prihaja v naše banke; večina ostajajo prihranki kot hranilne vloge pri tujih bankah. Čeprav je priliv v naše banke v zadnjih letih naraščal (naraščalo je tudi število zunaj zaposlenih delavcev), je položaj zelo daleč od tistega, kar bi želeli. Nezaupanje do naših bank, kar zadeva varnost vlog, ne more biti obrazložitev za tak položaj, saj so se vlagatelji že večkrat lahko prepričali o nasprotnem. Tako na primer ni bil ob devalvaciji nihče oškodovan. Tudi obrestna mera se, kot trdijo poznavalci, giblje v okviru, kakršnega nudijo tuje banke. Poslovnost naših bank pa je daleč pod ravni, ki jo zahteva sodoben promet na tem področju. Neažurnost pri vodenju žiro računov, počasnost pri izvajanju transakcij in razne administrativne omejitve nikakor ne morejo spodbujati vlaganja doma. Razlikovanje med »legalno devizo« in tisto, katere legalnosti vlagatelj ne more dokazati, je v popolnem nasprotju z logiko bančne poslovnosti. Predpisi, ki urejajo poslovanje bank, so gotovo v nekaterih primerih neustrezni. Toda predpise je mogoče spreminjati in dopolnjevati, če se pokažejo potrebe in če so izražene ustrezne zahteve.

Našim bankam sicer ne smemo odrekati volje in pripravljenosti. Toda razmišljati je treba, kako je naš bančni sistem kot celota prilagojen takim potrebam. Ugotoviti je treba, kako je posamezna banka stimulirana za to dejavnosti? Vprašanje je tudi, kako so območja, iz katerih je emigracija prebivalstva najmočnejša, stimulirana, saj so to praviloma slabše razvita območja. Vprašamo se lahko tudi, kaj je storjenega na kraju samem (v tujini), kjer se prihranki ustvarjajo, da bi se usmerili v naše banke, itd.

Bančno zajetje sredstev pa ni edini način angažiranja prihrankov. Najbrž niti ni najpomembnejši način. Ugotovitve, da se prihranki delavcev praviloma ustvarjajo zaradi potrošnje, ne pa za hranjenje, ni mogoče ovreči. Bolj ali manj tudi vemo, kakšni obliki

porabe so prihranki namenjeni, razen tistih, ki so namenjeni špekulaciji in so v manjšini. Vemo, da se je s prihranki naših delavcev v tujini znatno povečal uvoz industrijskih izdelkov, namenjenih opreми kmetij, gospodinjev, obrtnih delavnic itd. Večina teh izdelkov je tujega izvora. Precej manj izdelkov, zlasti kar zadeva izbiro, nudi naša industrija. Kooperantski odnosi naših podjetij s tujimi ne sledijo potrebam, ustrezni aranžmaji o kooperaciji (montaža, dodelava) bi lahko prispevali k temu, da bi dober del sredstev ostal doma. Uvoz nekaterih kmetijskih strojev, stanovanjske in gospodinjske opreme ter drugega bi moral imeti prednost. Dejansko (deloma tudi zaradi splošnih razmer na tržišču), spodbujamo uvoz in vlaganje prihrankov v dejavnosti (avtoprevoznništvo, tiskarstvo), ki v reformnih prizadevanjih niso temeljnega pomena za razvoj terciarnih dejavnosti.

Prožni carinski in fiskalni sistem je poleg drugega prvi pogoj za usmerjanje takih procesov in tudi za zaščito interesov posameznika in družbe.

T. B.

POSLANSKA VPRAŠANJA — KAM Z NJIMI?

Je morda naključje, da so bila poslanska vprašanja na poslednjih nekaj sejah prosvetno-kulturnega zbora ne le najbolj zanimiva, pač pa tudi najtehtnejši sestavni del razprave? Pogostnost kakega pojavnega opozarja na njegovo morebitno zakonitost. Smisel poslanskih vprašanj je ravno ta, da so usmerjena k perečim problemom časa, da so živo prizadeta, da kličejo po razrešitvi in spodbujajo razpravo. Povsem očitno je, da je vsako poslansko vprašanje izraz spraševalčeve osebne ali posredovane vznemirjenosti in obenem zahteva po uvrstitvi načete teme v prioriteten red obravnavanih problemov. Številnost in pogostnost tako zastavljenih vprašanj nas opozarja na okoliščino, da je nerazrešenih problemov in odprtih dilem, ki kličejo po temeljiti in vsestranski skupščinski razpravi, veliko in zmerom več. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je uveljavitev institucije poslanskih vprašanj pomembna progresivna sestavina našega skupščinskega življenja, pojav, ki mu kaže izreči vse priznanje in mu izkazati vso podporo, ga razvijati in ga sproščati. Hkrati pa si moramo ob njem priznati tudi nekoliko neljubo dejstvo, da pomeni njegov razmah vsaj posredno kritiko delovne ažurnosti skupščinskega organa, v katerem prihaja do izraza, v

našem primeru prosvetno-kulturnega zbora republiške skupščine. Uradni, vnaprej določeni dnevi redi sej poslancem očitno ne zadoščajo. Vzbuja jim občutek, da s svojimi obravnavami zaostajajo za dejansko problematiko kulture in prosvete v slovenskem prostoru, zato izrabljajo možnosti intervencije in terjajo tudi obravnavo vprašanj, ki jih prinašajo sami, pa jih spisek tem, ki ga določa vodstvo zbora, ne vključuje oziroma ne vnaša v dnevi red pravočasno.

Vprašanj, ki se zastavljajo tako, je dolga vrsta, in ugotoviti moramo, da se mnoga med njimi zastavljajo že lepo število let. Tu so dileme okoli družbenega vrednotenja kulture in prosvete, dileme v zvezi z napovedano racionalizacijo šolske mreže, pa problemi kriterijev, ki jih zahtevajo poskusi praktičnega uveljavljanja načel o enakih pravicah šolanja za vso slovensko mladino; tu so nestrpnost pričakovanja prvih zasnov novega razvojnega programa kulturnih dejavnosti in zahteve po stabilizaciji financiranja kulture; tu je krik nezadoščenosti ob doživljanju situacije, ki onemogoča ustvarjalnost in ustvarja nenehne vrzeli med hotenji in opravljenim delom.

Ni se mogoče izogniti dejstvu, da poslanci vse te dileme in vso to nezadoščenost občutijo bodisi osebno bodisi ob doživljanju okolja, iz katerega prihajajo in ki so ga dolžni v skupščini reprezentirati. Prosvetno-kulturni zbor jim z dnevnimi redi, ki so določeni, ne priha nasproti pravočasno ali pa sploh ne, zato skušajo intervenirati sami.

Do sem je vse jasno. Bolj zapleten postaja odnos med poslanci in njihovim zborom v trenutku, ko jim mora vodstvo zbora oskrbeti odgovor na zastavljena vprašanja. Odgovore v prosvetno-kulturnem zboru dajejo večidel predstavniki republiškega sekretariata za kulturo in prosveto oziroma predstavniki izvršnega sveta. Kakšni so ti odgovori in kakšne posledice potegne iz njih vodstvo zbora? V formalnem pogledu je velikanska večina odgovorov takih, da poslance, ki so zastavili vprašanja, pomirijo. Ob vseh sproženih dilemah ali v zavest priklicanih problemih vzemo, da ta ali oni strokovni organ oziroma institucija že pripravljata analizo, ki bo v doglednem času predložena v obravnavo, tako da se nikomur, ki problem občuti, ni treba bati, da bo ostal praznih rok. Ali pa te vse bolečine izravnavajoče obljube zagotavljajo tudi skorajšnjo uvrstitev načete teme v dnevi red, torej njeno izčrpno in vsestransko skupščinsko (in vzporedno z njo tudi javno) obravnavo? To ni povsem očitno. Izrečena obljuba še ne pomeni izpolnitve. Prav neizpolnjevanje obljub ali zamudništvo, ki se uveljavlja in se z njim spopadajo številna in vse številnejša poslanska vprašanja, krni poslancem občutek, da so resnični snovalci kulturne in prosvetne politike na Slovenskem.

Logična posledica zastavljenega poslanskega vprašanja bi moralo biti vsebinsko in časovno določeno zagotovilo vodstva zbora, da bo poskrbelo za strokovno obdelano gradivo in za razpravo o zastavljeni aktualni temi. Takih zagotovil prejmejo spraševalci vse premalo, tako da se pred javnostjo ne morejo sklicevati na doseženi učinek svoje intervencije. Koliko bolje bi bilo, ko bi vodstvo zbora že ob samem poslanskem vprašanju omogočilo tudi sproščeno

splošno razpravo in nemudoma omogočilo aktualni poslanski pobudi, da prične učinkovati! S tem bi sprejelo nase tudi obveznost, da bo pospešilo pripravo gradiva ter njegovo obravnavo. Pobuda bi prišla v njegove roke, medtem ko ob dosedanem načinu spraševanja in odgovarjanja ostaja zunaj skupščinskega zbora. Posledica vsega tega je, da zbor na zastavljeno vprašanje marsikdaj pozabi, tako da ga mora prizadeti poslanec ali njegov somišljenik zastaviti po določenem presledku znova. Mnoge aktualne dileme in mnoga odprta vprašanja našega kulturnega in prosvetnega življenja pa ostajajo vse predolgo nedotaknjena in neobdelana.

Vodstvo prosvetno-kulturnega zbora utegne sicer ugovarjati, češ da je ob začetku delovne sezone sklicevalo javne pogovore s prosvetnimi in kulturnimi delavci v sami bazi ter skupaj z njimi preverjalo, dopolnjevalo in krojilo svoj letošnji program, vendar, žal, brez pričakovanega odziva. Čemu se poslanci in ostali predstavniki kulturnega življenja niso oglašali z vprašanji, kot jih zastavljajo v zboru na poslednjih nekaj sejah, že tedaj? Ugovor res ni izvit iz trte. Sugestij je bilo na t. im. regionalnih posvetovanjih slišati vse premalo. Pogovori, ki bi bili morali sestavljati prioritetni red aktualnih tem, so potekli v bolj ali manj mlačnem vzdušju, tako da je ostalo vodstvo zbora tedaj dokaj osamljeno. Toda tudi ugovoru je potreben ugovor! Tu so namreč živa, vznemirljiva in pereča poslanska vprašanja, ki jih v nobenem primeru ne kaže niti odrivati v stran niti odlagati na kasnejša obdobja. Tu so neposredna opozorila na probleme, ki jih velja nemudoma in ažurno vključiti v dnevni red skupščinske razprave.

Ni dragocen le čas, dragocena je tudi in predvsem živa pobuda, ki prihaja do izraza skozi zastavljena poslanska vprašanja.

VIKTOR KONJAR

NERAZUMEVANJE ALI PODTIKANJE

Videti je, da sta »Borba« in njen novinar J. Pjević vztrajna. Časnik ne more obiti tistih, ki se upirajo limitirani stopnji, izražajo pomisleke o pripravah za sprejetje predpisov na zadnjem lanskem zasedanju gospodarskega zbora zvezne skupščine in o smotrnosti teh ukrepov, ki posegajo v odnose gospodarjenja in delitve. Prva tarča je bil predsednik gospodarske zbornice Hrvatske, zvezni poslanec Ivo Buković, ki so mu očitali celo dvoličnost (glej »Borba« 17. I. 1968, »Vprašanje poslancu Bukoviću«; 18. I. 1968, »Poslanec

Buković odgovarja bralcu Borbe; 30. I. 1968, »Kdo je pritiskal na poslanca Bukovića«, toda »Vjesnik u srijedu« (7. II. 1968) poroča v »primeru nekega poslanca«, »da tovariš poslanec Buković ni glasoval za sporni limit«.

Ves vihar o Bukoviću je tako dal piškav sad. Z močnejšimi barvami, montažo izvolečkov, s prispevkom, ki naj bi objektivno obvestil bralca, je J. Pjević (glej »Borba« 7. II. 1968) objavil prispevek: »Kam odteka 13,3 odstotka družbenega proizvoda«. Zanimiv je prvi del podnaslova: »Posamezni republiški funkcionarji in tisk v Ljubljani trdijo, da dohodki za proračun federacije iz Slovenije neopravičeno hitro rastejo«.

»Borba« ali Pjević bosta lahko ugovarjala, da sta tak naslov in podnaslov le želja po objektivnem obveščanju. Toda vsakemu razgledanemu bralcu je jasno, da želi v naslovu članka pisec poudariti glavno misel prispevka, ki jo razvija naprej v podnaslovu. Osrednji problem naj bi torej bil — kam odteka 13,3% družbenega proizvoda. Iz gradiva, kjer je vzet ta podatek (poročilo predsednika Gospodarske zbornice Slovenije na seji upravnega odbora), je mogoče nedvoumno razbrati, da so dajatve v porastu. Od 10,6% v letu 1966 so dajatve porastle v letu 1967 na 13,3%. Problem ni torej samo v tem — kam odtekajo ta sredstva, marveč tudi v tem, da je ta odtok samo v letu dni povišan za 2,7% družbenega proizvoda. Razen tega pa iz istega gradiva niso uporabljeni podatki, da v tej stopnji niso obračunane različne posredne dajatve, kot so: carine, udeležba na bančnih obrestih, prelivanje sredstev iz zavarovalskih premij, anuitete za zvezne sklade, možnost predpisovanja previsokih tarif plačilnega prometa itd.

Nujno potrebno je k temu dodati še naslednje: ta sredstva odtekajo iz gospodarstva! Koliko to znaša za celotno Jugoslavijo, ne vem, za Slovenijo so podatki navedeni. Drugo: Ali nismo ravno ob reformi zatrjevali, da se bo vse večji delež razpolaganja z družbenim proizvodom prenašal na delovne organizacije? Navedeni podatki pa kažejo ravno nasprotno! Kdo se potem resno zavzema za uresničitev gospodarske reforme: tisti, ki opozarjajo na izkrivljanja, ali drugi, ki so v besedah zaskrbljeni nad sredstvi, ki naj ostajajo gospodarstvu, z ukrepi pa sredstva odvezemajo? Jasnejše stališče »Borbe« do teh odprtih in nerešenih vprašanj bi zelo pomagalo k nadaljnjemu razčiščevanju. Je več nerazumevanja za reformo pri gospodarstvu ali v administraciji?

Naslednje, kar je treba omeniti: ali je glede na tak položaj res čudno, če so predstavniki gospodarstva nad takšno prakso upravičeno zaskrbljeni?

S tem da je nekatere pomembne podatke izpustil, navedel pa samo nekatera mnenja, je novinar Pjević osvetlil samo eno stran, ne pa tudi jedra problema.

V omenjenem članku tudi piše: »Najnovejša izjava, ki jo je na ljubljanski televiziji dal član izvršnega sveta Rino Simoneti o reguliranju materialno-finančnih odnosov med federacijo in republikami, kaže tudi platformo, s katero se bo, kot je videti, pojavil izvršni svet.«

Zdi se mi, da je ob tem potrebno razjasniti nekaj stvari: Prvič, pri Pjeviću (pri čemer pa niso imuni tudi nekateri drugi) gre za

površno uporabo terminov federacija — republika. To je namreč mogoče razumeti tudi tako, kot da gre za nasprotje v odnosih federacija—republika, ne pa za kritiko pojavov, ki jih porajajo birokratizem, etatistična miselnost, nedemokracičnost, premajhna usposobljenost in uspešnost dela uprave, njena možnost, da je gluha za pripombe proizvajalcev in si na nekaterih področjih lahko zadržuje preveč oblasti, lahko krši zakone, ki jih predlaga, in žal tudi nesmotrno ukrepa. Jasno je, da to ni problem odnosov med federacijo in republikami, temveč gre pri tem za kritiko preživele, neustrezne prakse in zamegljenih računov. O tem smo lahko brali tudi že kritična, ustvarjalna mnenja, kako je treba urejati te odnose:

»Bistveno je, da moramo na tem torišču vzpostaviti čiste račune na bazi delitve po delu in rezultatih dela. To je tudi pogoj za stabilnost naše družbe, družbenih odnosov, zaupanja itd. med ljudmi, republikami, narodi in narodnostmi. S tem bomo pravzaprav odstranili vir mnogih razprav, nespোরazumov, sporov itd. Zdaj na primer lahko ponekod slišimo celo pogovore približno o temle: kdo koga v Jugoslaviji podpira, vzdržuje; kdo koga v Jugoslaviji izkorišča? Tisti, ki dajejo, vedno mislijo, da dajejo mnogo, tisti, ki prejemajo, pa spet mislijo, da dobivajo premalo, ker ni čistih računov. Z vzpostavitvijo čistih računov na podlagi delitve po delu bo največji del problemov, okrog katerih nastajajo takšna vprašanja, mnoga protislovja in spori, viri šovinizma in nacionalizma in podobno, potem v marsikaterem pogledu odstranjen.« (Mijalko Todorovič: »Osvoboditev človeka in dohodek svobodnega proizvajalca — osnova razvoja republik in narodov«, Delo, 10. V. 1966.)

Kot je mogoče razbrati iz povzetka, je treba odnose delitve urejati na čistih računih. Hkrati pa nam mora biti tudi jasno, da se naša samoupravna socialistična družba razvija in da to pomeni tudi zahteve po izboljšanju; pomeni tudi večjo občutljivost za skaljene družbene odnose. Zato samoupravljalci, njihovi predstavniki ne morejo obiti ukrepov administracije, ki se z neustreznimi rešitvami vmešava v konkretne gospodarske procese, ko prikraja predpise celo posameznim podjetjem. Kako naj npr. pomeni večje sproščanje in možnost samostojnejšega odločanja o razširjeni reprodukciji, razpolaganju z devizami, ko je samo v preteklem letu direktor Narodne banke Jugoslavije izdal trinajst »tehničnih« navodil, ki vsa tako ali drugače korigirajo devizno poslovanje? Je res nekaj povsem novega in pregrešnega, če kdo izrazi upravičen pomislek nad krepitvijo oblasti administracije, njenim delom, funkcionalnostjo ali izraža zaskrbljenost nad prepočasnim odmiranjem njene oblasti. Na to nevarnost in možnost smo bili opozorjeni že pred šestnajstimi leti, ob samem začetku uvajanja delavskega upravljanja:

»Popolnoma napačno je mnenje, da je, recimo, naš državni aparat imun za birokratizem zato, ker je v osnovi sestavljen iz kadrov, ki so šli skozi revolucijo. To je sicer silno važen faktor v borbi proti birokratizmu, a ne odločilen. Tudi najboljši aparat mora prej ali slej priti v konflikt s potrebami družbenega napredka, kakor hitro se loči od ljudstva ter postane nedemokracičen in se spremeni v samostojno parazitsko silo nad človeško družbo.« (Edvard Kardelj, Referat na III. kongresu Osvobodilne fronte Slovenije, 27. aprila 1951.)

Naslednje, na kar namiguje pisec v »Borbi«, ko piše o morebitni platformi izvršnega sveta, je vprašanje, ali je avtor doumel bistvo problema. Ali ni morebiti pod vtisom napačnih predstav, in poskuša problem, ki je tokrat in v tem primeru izrazito gospodarske narave, potiskati na področje političnih in nacionalnih odnosov? Za katero platformo gre? Niso bila stališča predsednika izvršnega sveta Slovenije na zasedanju skupščine SR Slovenije (Delo, 13. II. 1968) tudi jasna platforma? Morebiti ve pisec še za katero drugo, toda prav bi bilo, da jo navede.

Če bi pisec izhajal iz čistih računov, potem to jasno pomeni, da kritiziranje, nestrinjanje z ukrepi zvezne administracije ne more pomeniti hkrati tudi kritike federacije. Kajti federacija jugoslovanskih narodov je nekaj čisto drugega kot konkretni ukrepi, predlogi, usposobljenost zvezne uprave. Kritike, uperjene na račun neustreznih zakonov in predpisov, nenehnega spreminjanja zakonodaje, izjemnosti po šele sprejetem zakonu, so kritika slabega dela, zelo škodljivih slabosti sploh, ne pa kritika federacije.

In če kdorkoli navaja neznane, doslej neobjavljene podatke tudi o drugih materialnih odnosih, če poskuša razgrniti kopreno okrog limitov in pokaže na razliko med besedami in dejanji, lahko le koristi nadaljnjemu razvoju naše samoupravne družbe in odnosov med jugoslovanskimi narodi. Podoba odnosov, skrbi, zavzetosti, s katero želi zvezna administracija zavarovati koristi gospodarstva, postane takoj drugačna, tudi čistejša, čeprav za koga manj prijetna, kadar jasno povemo, da pa je poleg javno razglašene skrbi sprejeta še vrsta navidezno manj pomembnih predpisov, ki pa vsi srkajo denar iz gospodarstva.

Morebiti so ti očitki prehudi, toda ne morem se znebiti vtisa, da nekdo, ki bi želel ribariti v kalnem, namenoma burka čisto vodo, da bi laže in uspešneje metal trnek. Nehote se vsiljuje vprašanje: »Komu moraš stopiti na rep, da zacvili... Borba«?

V. T.

ZAUPANJA IN KAZNI

Lani je samo ena izpostava ljubljanske carinarnice, to so javna skladišča, zabeležila 1532 carinsko-tarifnih sporov. Predmet spora so bile napačno izpolnjene carinske deklaracije; delovna organizacija, na primer, opiše slabšo kakovost blaga, da bi plačala manjše carinske dajatve. V tri četrt primerih so se delovne organizacije

»zmotile« sebi v prid in le v četrh primerih so pomotoma vpisale napačne podatke sebi v škodo. Najmanj polovica je bila sporov, pri katerih so carinski delavci sumili, da so delovne organizacije namerno napačno deklarirale blago z željo, povečati si dohodek brez dela, na škodo vse družbe.

Večina sporov se je končala tako, da so podjetja morala popraviti deklaracije in plačati večje carinske dajatve, kakor pa so sprva nameravala. To je bilo tudi vse. Izrečena ni bila nifi ena sama kazen, ki jo predvideva carinski zakon: plačilo do petkratnega zneska utajenih carinskih dajatev. In zakaj? Pravijo, da je težko dokazati, kdaj gre za pomoto, ki je lahko tudi posledica nepoznanja predpisov, in kdaj za namerno utajo oziroma za poskus goljufije zakona. Napačni podatki v deklaraciji še niso zadosten dokaz.

Podjetje uvozi kompletne stroje razstavljene, deklarira pa jih kot nadomestne del, za katere praviloma plačujejo carino in prometni davek po nižji stopnji. Carinik ne more predlagati podjetja v kaznovanje, kajti kdor se samo »zmoti«, s tem še ne goljufa zakona. Narobe: podjetje »prenapoti« blago nazaj tujemu dobavitelju, nato pa vnovič poskusi srečo na kaki drugi carinarnici.

Oddelek, ki sprejema carinske deklaracije, zavrne povprečno tretjino deklaracij z lažnimi podatki o kakovosti blaga, za katero plačujejo carino po nižji tarifni stopnji. Če polovico primerov odštejemo na račun neznanja ljudi, nepoznanja predpisov, ostane še druga polovica delovnih organizacij, ki prav dobro ve, da je vredno poskusiti, saj nič ne stane, če kdaj spodleti. Kadar pa se posreči, se s tem poveča dohodek podjetja brez kaplje znoja.

Nikakor ne želim idealizirati samoupravljanja in se križati, češ kako je pri nas kaj takega sploh mogoče. Bolj me skrbi tale paradoks: imamo sicer razmeroma stroge kazni, a jih le redko uporabljamo. Lahko bi z lučjo iskali delovno organizacijo in odgovorno osebo v njej, ki je bila kaznovana s plačilom petkratnega zneska utajene carinske dajatve. Pa se vprašam, zakaj sploh imamo predpise? Če nam niso potrebni, jih odpravimo, ali pa jih spreminimo. Ako imamo določeno ekonomsko in v tem sklopu zunanjetrgovinsko, devizno, carinsko in ne vem kakšno še politiko, jo je treba tudi izvajati. Če družba zaupa kolektivu, da upravlja tovarno, je treba imeti tudi možnost učinkovite sankcije za primer, ko kolektiv zlorablja to zaupanje. Tudi v samoupravnem gospodarstvu mora biti red. Gospodarsko reformo je moč uspešno izvajati le ob visoki zavesti o tem, da je predpise, ki so sestavni del politike in sistema, nujno dosledno spoštovati in se ravnati po njih, kajti sicer se lahko še tako dober gospodarski sistem prej ko slej spridi.

Zaupanje za zaupanje! To naj bo vodilo nadaljnjega poenostavljanja carinskega postopka. Lahko bi šli celo na večjo liberalizacijo carinskih formalnosti, denimo na mesečno obračunavanje carinskih dajatev, vendar le tedaj, če bomo doslednejše kot doslej izvajali s predpisi predvidene sankcije. Tako je tudi drugod. V Franciji tovarna uvaža blago le na temelju trgovskih dokumentov, potem pa izpolni carinsko deklaracijo za več pošiljk skupaj ob koncu meseca. Carinska služba samo poskusno preverja pravilnost prijav in če ugotovi goljufijo, udari s kaznijo tako učinkovito, da

podjetniku drugič še na misel ne pride, da bi vnovič poskusil kaj podobnega.

To, da medlo izvajamo predpise in poiščemo tisoč zlaganih opravičil, preden se odločimo za strogo kazen, poraja nekakšno miselnost, po kateri davčne in podobne utaje niso nič nemoralnega. V očeh ljudi je to zgolj spretnost, ki jo velja spoštovati in ceniti. Medtem pa drugod po svetu utaja ne zbuja samo strahu pred davčnim biričem, temveč tudi slabo vest pred javnostjo.

Na kratko: sem za zaupanje v plačevalce davkov, toda obenem se zavzemam za zares stroge kazni za zlorabe tega zaupanja. Kazni so zvečine že napisane v zakonih, treba jih je samo izvajati, kajti sicer bodo postajale davčne in podobne utaje čedalje pomembnejši vir neenakosti — vir dohodka mimo načela delitve po delu.

F. S.

KDO BO KOGA?

Dejal bi, da niti zakon niti davčne uprave niti inšpekcije dandanes niso kos »iznajdljivosti«
posameznikov, ki na nezakonit način naglo bogate. Ta »iznajdljivost«
raste skokovito, pozna vsako vrzel v predpisih, zna izrabiti težave občinskih proračunov, davčne stopnje in celo ravnanje občinskih uradnikov. Nasproti tem sodobnim Ostapom Benderjem (nehote se mi vsiljuje primerjava z domiselnim junakom zgodb Iljfa-Petrova) pa je iznajdljivost finančnih in inšpekcijskih organov naravnost ničeva. Ne gre samo za dejanske težave pri ugotavljanju zakonskih prekrškov, marveč tudi za zanemarjanje dokaznih prestopkov, ki se jih inšpekcijski organi lahko poslužujejo; za nestrokovno zasedbo v davčnih upravah in tudi za slabo nagrajevanje kontrolnih organov.

Ni nam treba segati po podatkih »iz tujih logov«, ker je domačih na pretek; so pa tudi ti po svoje sila zanimivi. Po anketi odbora za storitvene dejavnosti republiškega zbora skupščine Bosne in Hercegovine opravlja v tej republiki vsak drugi obrtnik svoje delo ilegalno in ne plačuje davka (s tem oškodujejo skupnost za 14 milijard S din letno). Najbolj pogostni kršilci predpisov so zasebni gostilničarji, avtoprevozniki in gradbeni podjetniki. Pogosto se dogaja, da davčni zavezanec zapre svoj lokal in izgine neznano kam ali pa odpre obrt v drugi občini. Prisilno plačilo davka je po zakonu mogoče izvesti šele leto dni po določitvi višine davka, tako

da lahko obrtnik posluje dve leti, ne da bi moral plačati davek. Še huje kot gostilničarji kršijo predpise avtoprevozniki, ki imajo po pet, deset in več tovornjakov, prijavljenih na različna imena.

Beograjska Borba z dne 11. januarja 1968 navaja v prispevku »Sto načinov lahkega bogatenja«, da se namesto pravih lastnikov kamionov prijavljene razni »sorodniki« in prijatelji le-teh: uslužbenci, poslovodje, inženirji, arhitekti, oficirji, miličniki, učitelji, agronomi, trgovski zastopniki in celo umetniki ter hišne pomočnice. Več kot polovica lastnikov kamionov sploh nima dovoljenja za opravljanje storitev. Za delo brez dovoljenja plača kršitelj od 5.000 do 20.000 starih dinarjev kazni, to pa je manj kot zasluži prevoznik v eni ali dveh urah. V Beogradu imajo natančno preštete čistilce čevljev, prodajalce časopisov in srečk ter nosače (teh je natančno 463!), še zdaleč pa ne vedo za dohodke zasebnega sektorja, za višino zaslužkov raznih managerjev, posrednikov, prevoznikov, rentnikov in drugih »bussinesmanov«.

V Sloveniji sicer nimamo toliko iznajdljivih Ostapov Benderjev, ki bi tedaj, ko je treba plačati davek, »spustili meglo« in izginili neznanokam, imamo pa take obrtnike, ki se selijo iz občine v občino, ko jim poteče pogodba o enoletnem minimalnem povšalu, ter odhajajo tja, kjer so davčne obveznosti še nižje. V grosupeljski občini je registriranih 31 obrtnikov, med katerimi žive in opravljajo svojo obrt nekateri celo v Zagrebu in Štipu. V občini Ilirska Bistrica je prijavljenih 17 reških obrtnikov itd. Kot Potemkinove vasi stoje v občinah, kjer so obrti prijavljene, lesene kočure s firmami, ki svojih lastnikov nikoli ne vidijo. To so posledice različnih davčnih politik, prizadevanj občin, da bi si z nižjimi pavšali privabile obrtnike. »Nam je vsak dinar dobrodošel,« pravijo v »revnejših« občinah; prav tako sodijo obrtniki in se v tem pogledu docela ujemajo z davčnimi upravami. Kam pa to vodi, je precej jasno.

V kalni vodi žive ribice in ribe roparice; teh slednjih je malo, vendar so toliko bolj grabežljive in iznajdljive. Utaje dohodka in drugačni zakonski prekrški niso v rabi le pri posameznikih v zasebni obrti. Priča smo dokaj razširjenemu pojavu protizakonitega bogatenja, kateremu so botrovali tudi nekateri vodilni uslužbenci v socialističnem sektorju industrije in obrti. Vzemimo direktorja, ki ima podjetnega brata, ženo itd. Na delavskem svetu predlaga, da bi mu (ji) z dinarji ali devizami kupili strojček, s katerim bo ta izdeloval (-la) xy proizvode — seveda kot zasebni sodelavec. Kmalu pa kolektiv ugotovi, da jim gredo posli slabo, direktorjeva privatna filiala pa bogati. Ko se delavcem posveti, da jim je zasebni obrat pobral vse najboljše posle in kupce, vržejo iznajdljivega direktorja iz podjetja. Toda ta prileti prav na mehko, v gnezdece, ki si ga je spletel tudi z družbenim denarjem, zvezami in poslovnimi izkušnjami. Prišlo je tako daleč, da bodo morale delovne organizacije družbenega sektorja z notranjimi normativnimi akti prepovedovati svojim vodilnim in visokokvalificiranim delavcem odpiranje zasebnih obrtnih delavnic.

Nekateri sodijo, da je naša davčna politika dobra, le da se ne izvaja pravilno in pušča špekulantskemu podzemlju velik maneverski prostor; drugi sodijo, da ne ustreza sedanjim razmeram in da bi jo kazalo spremeniti. Tudi nadzor nad izvajanjem da je slab.

»Zame ni problem kazen, marveč čas, ki ga zgubim pri sodniku za prekrške zaradi zaslisevanja in izrekanja kazni.« citira Borba izjavo nekega beograjskega obrtnika. Po podatkih ljubljanskega Zavoda za analize in cene je v letu 1966 opravila tržna inšpekcija 49 pregledov obrtnih delavnic, kar predstavlja le 1,7% vseh — pa je že pri teh bilo 22 kaznovanih; lani pa je bilo v 309 pregledanih delavnicah kar 76 kaznovanih obrtnikov. Razen tega, da so pregledi sila redki, čeprav že ti kažejo na izredno pogostnost zakonskih prekrškov, so tudi višine kazni prav smešno nizke. Kazen za opravljanje obrtne dejavnosti brez dovoljenja (šušmarstvo) je bilo čisto samo ukor in plačilo 20 N din, čeprav lahko take primere kaznujejo s 3.000 N din. Najvišja doslej izrečena kazen za opravljanje obrti brez dovoljenja je bila 500 N din. Za dokazano šušmarstvo, kjer je bila ugotovljena premoženjska korist 21.050 N din čistega dohodka, je plačal šušmar le 200 N din kazni.

Taka kaznovalna politika je lahko le blag namig vsem poštem, da ne bi krenili na kriva pota, pravo ptičje strašilo pa za »velikopotezne« ljudi, ki kazni preprosto vkalkulirajo v poslovne rizike in cener storitev. Najnovejši sklepi republiške skupščine o obveznem vodenju poslovne dokumentacije v zasebni obrti bodo omogočili uspešnejši nadzor in preprečevanje špekulacij; ni pa razumljivo, da je ta ukrep prišel šele zdaj, ko je javnost že nekaj let negodovala in ob ekscesih, ki so nehote povzročili sum tudi v poštenost marljivih obrtnikov.

B. M.

ŠE: MOLK JE ZLATO

R. R. je v drugi letošnji številki Teorije in prakse zapisal tole:

»To, da jugoslovanskih novinarjev na obeh zasedanjih sodišča (Russelovega) ni bilo, je dejstvo; izjema je bil novinar Tanjuga, čigar krajše bivanje v Kjöbenhavn in obnašanje je vzbujalo vse kaj drugega kot pa dejanski interes (Tanjuga ali zgolj njenega novinarja?) za delo sodišča. S tem v zvezi bi bilo potrebno pogledati tudi razmerje med dolžino bivanja novinarja Tanjuga, poslanimi ter objavljenimi članki. Zgolj za primerjavo naj povem, da je bilo na zasedanju po več kot 10 novinarjev iz vsake dežele, npr. iz ZDA in Francije. Prav tako pa je levo usmerjeno časopisje poročalo o tem na prvih straneh (L' Humanite, Unità).«

R. R. svoje navedbe kvalificira kot dejstva.

Tanjug ima stalnega dopisnika v Stockholmu. Po potrebi pokriva tudi pomembne dogodke v Skandinaviji. To je Antun Horvat, že drugič na tem dopisniškem mestu. Sicer pa je dopisnik v Zagrebu.

Vse do sedaj noben odgovorni predstavnik Tanjuga ni imel priložnosti neposredno slišati kakršnekoli pritožbe zaradi poročanja Horvata o zasedanju sodišča v Stockholmu ali Kjöbenhavn. Kritike se širijo po drugih valovnih dolžinah. Na srečo jih je R. R. javno zapisal in tako dal možnost, da razgrnemo argumente.

V telefonskem pogovoru mi je A. H. povedal, da v Kjöbenhavn ni bil edini jugoslovanski novinar. R. R. to dobro ve. Zakaj je zapisal drugače?

Dejstvo, da je Tanjug poslal svojega dopisnika v Kjöbenhavn, govori, da je vodstvo agencije ocenilo pomen dogodka. Ni res, da je glede poročanja dobil kakršnekoli omejitve. Postopek je bil običajen: da poroča po lastni presoji na mestu samem.

Citiral bom specialne dopise in poročila Antuna Horvata, poslana med 9. oktobrom in 30. novembrom 1967, na temo Rusellovega sodišča:

— 9. oktober, leaderji narodne socialistične in radikalne stranke Danske so zahtevali v parlamentu od vlade, da dovoli sejo sodišča v Kjöbenhavn;

— 30. oktober, najava sodišča po danskih virih in odmev na Danskem;

— 10. november, sojenje v Stockholmu osebam, obtoženim zaradi žalitve ob demonstracijah 1. aprila pred ameriškim trgovskim centrom;

— 12. november, specialen dopis o provietnamskem razpoloženju mladine, o akcijah med ameriški vojaki za dezertacijo, sodišču bo dovoljeno zasedati na Danskem, skandinavske vlade o Vietnamu;

— konec novembra, specialen dopis o pričevanju treh Američanov, očevidcev zločinov v Vietnamu, pred sodiščem v Kjöbenhavn, o dokazih o laboratoriju smrti, ameriški pravnik Fockner pred sodiščem itd.;

— 28. november, poročilo o pričevanju šefa južnovietnamske delegacije;

— 29. november, poročilo o pričevanju ministra za zdravje v vladi DR Vietnama dr. Hama Taha, o izjavi japonskega delegata in prikazovanih fotografskih posnetkih o situaciji v strateških naseljih sajgonskega režima;

— 30. november, poročilo o pričevanju dr. Lelie Bassa.

V nepolnih petih dneh bivanja na Danskem je o zasedanju sodišča A. H. poslal tri poročila in en specialni dopis (po teleksu ali telefonu) v skupnem obsegu sedem in pol tipkanih strani. Vse gradivo je Tanjug emitiral vsem svojim abonentom v državi, prav tako pa ga je veliko porabljal v oddajah za tujino. Kdor o tem dvomi, so mu izvirna poročila na vpogled v dopisništvu Tanjuga, Trubarjeva 24, vsak dan razen nedelje od 8—15 ure.

R. R. je napisal, da je »krajše bivanje v Kjöbenhavn in obnašanje (dopisnika T.-fd) vzbujalo vse kaj drugega kot pa dejanski interes (Tanjuga ali zgolj njenega novinarja?) za delo sodišča«.

Insinuacije niso bile v preteklosti in, upam, tudi v prihodnosti ne bodo prvine intelektualnega dialoga in polemike.

Brez argumentov je R. R. zapisal, da bi bilo treba »pogledati tudi razmerje med dolžino bivanja novinarja Tanjuga, poslanimi ter objavljenimi članki«. R. R. bi se lahko o teh treh elementih, kadar bi hotel, prepričal, pa se ni; odločil se je za namigovanja.

Ne spuščam se v to, ali naj bi dopisnik Tanjuga bival krajši ali daljši čas v Kjöbenhavnu. Če bi o tem soodločal, bi se zavzel za to, da bi pokrival vse zasedanje sodišča.

Naj pa pojasnim, da je Tanjug gospodarska organizacija sicer posebnega družbenega pomena, toda dohodek ustvarja samo s svojo realizirano dejavnostjo. Ne prejema subvencij. Delovna organizacija se razvija in živi od tega, kar s storitvami zasluži. Minili so časi, ko je bil Tanjug takoimenovana »državna agencija« s stalnim abonmajem v zveznem proračunu. Odnosi z državo, kot z drugimi partnerji, so na poslovni, če smem reči, kupoprodajni podlagi.

Ni bil namen tega zapisa, braniti obseg ali kvaliteto poročanja Tanjuga iz Kjöbenhavna. Branim pa integriteto osebnosti pred sumničenji. Branim tisto, kar je bilo, pred očitki, da ni bilo. Verjamem, da v tem med R. R. in menoj ni spora. Sem za razpravo v okvirih konkretnega, manj za razpravo brez poznavanja vseh konkretnih komponent.

Fr. Drenovec
dopisnik Tanjuga

BREZ TOVARIŠIJE

Lani decembra je Edvard Kocbek objavil skoraj hkrati dva intervjuja (Knjiga 67, št. 12, Ljubljana, DZS, in Novi list, 21. december 1967, Gorica). Človeku, ki ne vidi avtentičnega osebnega izpovedovanja v sočasnosti dveh nasprotnih si resnic in s tem dveh nasprotnih si ocen iste resničnosti, se ob takem avtorjevem pristopu k naši stvarnosti ne odpira (sicer bistveno) vprašanje, kaj je s to resničnostjo — našo stvarnostjo, ampak zgolj vprašanje, kaj je z avtorjem.

Gre že za celotno vzdušje obeh izjav, ko Kocbek v ljubljanski verziji vidi v naši socialistični revoluciji in graditvi le vonj prekrščencev, njihovo divjanje in politično brutalnost, hlastno krivičnost ipd.; v goriški verziji pa priznava, da so obstoječe socialistične vladavine odpravile strukturo, ki je izrabljala človeka, in da je človek

prav v novi strukturi družbe zmožen dinamizma, zanosa, iznajdljivosti in bitne moči. Dalje pravi v ljubljanski verziji o naši sodobni resničnosti: »Najbrž izražam zelo razvidno mnenje, če pravim, da marksistična kritika ... ni rodila niti enega novega, kultiviranega, razumevajočega in ljubeznivega kritičnega duha, temveč samo mrzle in obračunavajoče duhove.« V goriški verziji pa zvemo: »Zato se mladi marksistični duhovi zdaj na različne načine vprašujejo, kako obnoviti ali na novo prebuditi zanos, ki je odlikoval njihove katekombne aktiviste in partizanske borce, kako premagati utrujenost, birokratičnost, tehnicizem in skepso, slo po udobju in amoralizem, ki se pollaščajo tako voditelja kakor občana. S temi pozicionimi misleci ...« V goriškem intervjuju poudarja kot eno največjih osebnih želja »več zaupanja od tistih odgovornih tovarišev, ki tega iz raznih razlogov doslej niso zmogli«, v ljubljanskem razgovoru pa jih povsem odklanja, ko jih imenuje bivše tovariše, ker da so do njegovega dela pokazali zaprto, strahopetno in ponižujočo kretnjo.

Hudo nasprotna stališča obeh Kocbekovih razgovorov so seveda globlja, kot jih lahko prikažejo posamezne ilustracije. Kljub vsej človeški grobosti in krivičnosti Kocbekovih izjav v Knjigi 67 ne bi bili nanje bolj pozorni, če bi nam puščale količkaj možnosti za mnenje, da gre za sicer pretirano, a vendar odkritosrčno kritiko vsega tistega, kar je v našem življenju grobega, nevednega in konservativnega. V širšo analizo obsežnega Kocbekovega dela bi nas vodilo vprašanje, ki bi si ga lahko zastavili, namreč, kaj je vodilo Kocbeka, da je od stališča, ki ga je terjal od slovenskega razumnika, da naj se, če hoče smiselno delovati v sedanjem svetu, postavi najprej na zgodovinsko in šele potem na vrednostno ali ideološko stališče, prešel na v bistvu nasprotno položaje. Ali je točno mnenje, da je prejšnji pogled izhajal iz njegovega vključevanja v osvobodilna prizadevanja našega človeka in da je njegov spremenjen odnos do teh prizadevanj terjal spremembo nekdanjega načelnega izhodišča. Izrazito politična volja, ki jo ponovno manifestirajo sedanjí Kocbekovi javni nastopi, pa nam dopušča, da si zastavimo samo vprašanje, katere politične sile lahko krepí Kocbekovo pisanje. Od odgovora na to vprašanje je namreč odvisen tudi odgovor na drugo, koliko namreč avtorjev vrednostni svet v teh političnih razmerjih lahko vpliva na bogastvo odnosov med ljudmi naše socialistične družbe.

Kocbek je nedvomno imeniten stilist. Izpovedni značaj njegovega pisanja ima moč vzbujati v človeku težnjo, da bi dal svojemu delovanju dimenzijo ustvarjalnosti, tveganosti, angažiranosti, osebne vznemirjenosti in prepričljivosti. To tudi takrat, kadar ne sprejema njegovih nazorskih pogledov in družbenih modelov. Poudarjena subjektivnost, ki jo izraža Kocbekov pristop k družbenemu dogajanju, pa skriva v sebi nevarnost, da se zde pomembna tudi nedognana mnenja in neresnična sklepanja. Subjektivnost kulturnega dejanja določa meje njegovega vpliva, ki se kažejo v tem, da preskok od kulturnega delovanja v ustvarjanje političnega gibanja iz istih pobud ne naleti na odmev, kot kažejo taki poskusi zadnje desetletje pri nas in v svetu. Odnos med kulturnim in političnim dejanjem mora biti ploden ob politični neodvisnosti kulturnega de-

janja in sposobnosti političnega gibanja, da sprejme vse vrednote kulture. Odnos med kulturnim in političnim dejanjem ali gibanjem je torej odnos dopolnjevanja. Kulturne težnje se lahko uresničijo samo v enem ali drugem družbenopolitičnem gibanju; če ga hočejo ustvariti same, pristanejo prej ali slej v službi tega ali onega političnega gibanja. Prav na tej meji se giblje Kocbek.

Kocbekova pot v slovenskem kulturnem in političnem življenju kaže, da se ima za poklicanega, ustvariti na Slovenskem družbeno gibanje, ki bi temeljilo na načelih krščanstva, pluralizma in duhovne elite. Kmalu po I. svetovni vojni je postal vodilni ideolog in organizator katoliškega mladinskega gibanja na Slovenskem. Zgodovinska usoda tega gibanja je bila, da je pomenilo sicer pomemben prispevek katoliški umetnosti na Slovenskem, kot družbeno gibanje pa je ugasnilo. Eden od njegovih ideologov je na Bohinjskem tednu katoliških študentov leta 1939 (Bohinjski teden, Ljubljana, 1940. Založba Zarja, dr. Stanko Canjkar, stran 73) ugotovil: »Nimamo trenutno nikakega katoliškega mladinskega gibanja. Kar je bilo, je zamrlo.« V Osvobodilno fronto je prišel Kocbek kot predstavnik majhnega kroga katoliških intelektualcev, je pa kmalu nastopal kot eden od predstavnikov krščansko socialističnega gibanja, do katerega je prej v mladinskem gibanju izražal močne rezerve. Znano je, da se je Kocbek najbolj trudil, da zadrži elemente strankarske koalicije v OF; kljub temu, da se je izkazala že trdna enotnost OF na terenu, da je bil njegov krog najbolj izpostavljen političnim vplivom reakcije, da je bil osrednje oporišče omahovanja znotraj OF, da je bil najbolj povezan s klerikalno tradicijo in zato tudi na terenu najbolj izpostavljen vplivanjem zaostalih, konservativnih plasti prebivalstva. Odločitev katolikov za enotnost v OF je padla med razmeroma močno skupino krščansko-socialističnih delavcev. Podoben je bil uspeh nadaljnjih Kocbekovih poskusov, da bi oblikoval svojo skupino, ki bi vodila kulturno politiko Osvobodilne fronte po vojni in še drugih. Čeprav so bila načela, na katerih je hotel ustvariti družbeno gibanje, tista, ki Kocbeku tega niso dopustila, in čeprav se ta načela sama po sebi niso bistveno spremenila (saj gre pravzaprav ves čas za ideologijo personalizma in družbeni model, kot ga je postavil »Personalistični manifest«), pa se je družbena vloga njegovega delovanja močno preobrnila. Drugačna je bila v obdobju, ki je končno pripeljalo do enotnosti slovenskega ljudstva v Osvobodilni fronti, in drugačna po tem času. V prvem obdobju je po svojih močeh prispeval k premagovanju klerikalizma, tako da je rušil ideološke pregrade, ki sta jih z religijo postavljala Cerkev in klerikalizem proti enotnosti slovenskega ljudstva v boju za nacionalno in socialno osvoboditev. V drugem obdobju, naj to hoče ali ne in naj se osebno še tako ograjuje od klerikalizma, služijo njegove težnje lahko le obnavljanju katoliške družbenopolitične organizacije, odpirajo torej vrata klerikalizmu, ki izhaja sedaj predvsem iz antisocialističnih razrednih in idejnih pozicij in manj iz religioznega svetovnega nazora.

Odtujenost resničnemu zgodovinskemu prostoru in delovanju, ki je bila po Kocbeku eden od naglavnih grehov slovenskega razumnika, prihaja sedaj vse bolj do veljave pri njem samem. V sklepnih besedi »Listine« dviga umetniško resnico nad zgodovinsko

resnico, subjektivno izpoved nad objektivnostjo dejstev. Interjuju v Knjigi 67 avtorjevo sedanjo odtujenost resničnemu zgodovinskemu prostoru in delovanju še poudarja tako po stilu kot po vsebini. Moč osebne resnice nad faktografsko resnico, kot pravi avtor, se v intervjuju kaže v samovoljnih konstrukcijah, ki začno, npr., z »znamenja kažejo, da...« in nadaljujejo z večkrat ponovljenim »če je temu tako, potem...«. Ta »potem« pa vsebuje celo vrsto grobih napadov na komuniste in naš sistem, ki bi delale čast najbolj črnim stranem antikomunistične histerije.

Kocbekovo podrejanje zgodovinske resnice osebni resnici lahko pomeni, če parafraziramo Kocbekovo misel, da se mu vprašanje zgodovinske resnice ali neresnice spreminja v vprašanje o politično-strankarski ustreznosti ali neustreznosti resnice. Če je tako (da nadaljujem v Kocbekovem stilu), potem prehaja avtor na pozicije tistih, ki jim je zgodovinska resnica o osvobodilnem boju in naši revoluciji neprijetna, ko jih obtožuje za njihovo ravnanje, in zato zgodovino kar naprej spreminjajo ad usum delphini.

S suverenim preziranjem zgodovinske in objektivne resnice zanika Kocbek vse uspehe slovenske družbe po osvoboditvi. Povzpne se do trditev, da lahko ugotavljamo le žalostno izrabljenost naših duševnih, duhovnih in snovnih sil, pa nič novega, vzpodbudnega in trajnega, skratka, da je slovenski človek pokazal svojo do zdaj najnižjo odpornost. Nesmiselno bi bilo, če bi naštevali dejstva, ki negirajo Kocbekovo mnenje, saj mu gre le za subjektivno resnico, ko si ne zastavlja vprašanja, kaj se dejansko dogaja, ampak sprašuje le, zakaj njegovi koncepti ne naletijo na močnejši odziv med ljudmi. Vsekakor sodi, da niso krivi ti koncepti, ampak je kriva neodpornost slovenskih ljudi.

V tem miselnem svetu mora Kocbek prevrednotiti tudi svoje mnenje o tisti slovenski strankarskopolični preteklosti, ki se mu je kazala svoje čase klavrna in nevredna. Samo dva primera: ker slovenska kulturna kritika ni spregovorila o njegovi »Listini«, sta za to kriva »nevidna roka v obliki skrite diktature« pa tudi kritika, ki ne najde izhoda, čeprav »je bila pred vojno dosegla že dokajšnjo stopnjo«. Tik pred vojno pa lahko v njegovi reviji (Dejanje 1941) beremo: »S še enim očitkom se mora človek mirno skladati: da namreč velike, močne kritike skorajda nimamo.«

In dalje, v citiranem intervjuju piše Kocbek: »Posebno žalostno poglavje slovenske duhovne tvornosti je upad našega nekoč vzornega prosvetnega dela, našega šolstva in naše znanosti.« In kakšno je bilo mnenje njegove revije prej? »... v znamenju teh dveh nespravljivih nasprotij (med klerikalci in liberalci — o. pis.) se vrši danes vse naše kulturno, umetniško, znanstveno, versko, socialno, gospodarsko, politično in narodnostno življenje; na nobeni strani še ni resne volje, da bi v ljudstvu vzgajali narodni in državljanski čut, brez ozira na to, kdo je na vladi. Narod, ki pod pretno »načelnosti« zanemarja narodno vzgojo..., se ne zaveda, da je zagrešil usodno zamenjavo vrednot, ki ga mora slej ko prej dovesti do resničnega pogina« (Dejanje, 1939). Dandanes naj bo vzorno vzgojno delo to, ki je včasih vodilo v narodni pogin, ki ga je ob vsaki spremembi vlade spremljala selitev sto in sto učiteljev (med njimi tudi Kocbeka), ki so ga usmerjale obvezne okrožnice

banovine sedaj o tem, da mora vsak učitelj skrbeti za organizacijo liberalnih ali unitarističnih kulturnih in športnih organizacij, sedaj o tem, da je verouk osrednji predmet, ki mu ne sme oporekati pouk nobenega drugega predmeta.

Bržkone bi bili krivični Kocbeku, če bi verjeli, da je osebno tako že napravil odločilen korak k zavezništou z nosilci kontra-revolucionarnih, restavracijskih teženj. Vsekakor pa se je sam odvrnil od »bivših tovarišev« in išče novih. Lahko se zgodi, da ga bodo našli tisti, ki jih sam ne bi hotel najti. Že sedaj pa lahko o njem prepišemo odstavek njegovega pisma iz partizanov v Ljubljano: »Težko mi je, ko vem, da so v Ljubljani ljudje, ki z golj oprezujejo, delajo pripombe, hladno kritizirajo, nas gledajo z viška in odklanjajo napore tistih, ki se trudijo in žrtvujejo« (Tovarišija, str. 205).

LEV MODIC

CVETOPER

1. »Založen s 150.000 litri goriva je bombnik (ki se je istega dne zrušil nad Palomaresom s štirimi vodikovimi bombami na krovu, op. C) letel nad Sredozemljem. Nad Jadranom, tik ob meji moskovskega alarmnega sistema, se je ostro zasukal proti jugu in kratek čas za tem še enkrat proti zahodu.« (Fiora Lewis, Zgubljene vodikove bombe, Delo 27. I. 1968.) — Samo brez panike.

2. »Radioaktivno sevanje pri Thulu. Na področju ameriškega vojaškega oporišča Thula nad Grenlandijo, kjer je v nedeljo strmoglavil ameriški bombnik B-52 in se potopil s štirimi hidrogenskiimi bombami vred, so odkrili radioaktivno sevanje.« Delo 25. I. 1968. — Ni miru za jekleno pest.

3. »ZDA so danes zahtevale, naj Severna Koreja neutegoma vrne ameriško obveščevalno ladjo Pueblo, ki so jo včeraj zajeli severnokorejski patroljni čolni... Najpečji ameriški ladji Enterprise, ki je plula iz japonskega pristanišča Sasebo proti Vietnamu, so ukazali, naj spremeni smer plovbe in naj bo pripravljena za morebitno nujno akcijo.« (Delo 25. januarja 1968.) — Medtem ko je ameriški predstavnik v OZN Goldberg v varnostnem svetu še zagotavljal, da Pueblo »ni kršila severnokorejskih ozemeljskih voda«, je obrambni minister Mc Namara dopustil možnost, »da je ladja tudi zaplula v severnokorejske vode.« (Delo 8. II. 1968.) — Ameriko Amerikancem.

4. »Sinoči je izplula iz splitskega pristanišča ameriška vojna ladja »Beale« iz sestava šeste flote. Ladja je bila pet dni na obisku v Splitu, kjer si jo je ogledalo okoli 1500 ljudi.« Delo 24. I. 1968. — Odrta vrata.

5. »Poleg vojaških oporišč bivših metropol je namreč zdaj na Sredozemlju polno atlantskih oporišč, ki so bila glavna oslomba za intervencije v sredozemskih krizah. Logično in neizogibno je, je dejal potem Djerdja, da se imperialistični dejavnosti pridružujeta možnost in potreba vojaške navzočnosti drugih sil, v čemer vidijo posamezne ogrožene države dobrodošlo protitezo in faktor varnosti v danem trenutku... Med prvimi, glavnimi in splošnimi nalogami miroljubne, napredne in demokratične akcije na Sredozemlju, je vsekakor odstraniti vsa tuja vojaška oporišča s tega področja... in naraščanje tuje vojaške navzočnosti na sredozemskem področju.« Delo 23. I. 1968. — Zaprta vrata.

Citatolog

Lelio Basso

Genocid in politično ozadje agresije

Gospod predsednik, dragi kolegi pri Sodišču!

Naše delo gre h koncu; in to drugo sklepno poročilo bi začel s kratkim pregledom poti, ki smo jo prehodili.

V začetku zasedanja v Stockholmu je naš predsednik Jean-Paul Sartre zastavil delo z govorom, ki se ga vsi spominjamo; poudaril je, da je priznanje našega dela priznanje, ki bo prišlo a posteriori. Ali smo dosegli to priznanje? Mislim, da lahko pritrdilno odgovorimo. Če primerjamo način, kako je tisk sprejel našo ustanovitev v Londonu pred letom dni in kako spremlja naše sedanje delo, moramo ugotoviti, da se je zanimanje povečalo. Resnost našega delovanja, pomembnost dokazov, ki smo jih zbrali, pričevanj, ki smo jih odkrili javnosti, zavzetost, s katero smo skupno iskali resnico, so bili razlogi za priznanje v očeh javnega mnenja: bivši ameriški borci so bili pripravljene pričati pred nami in več držav — Kambožja, ZAR, Sirija in Jordanija — je zahtevalo našo sodbo o tem in o drugih vprašanjih. Tudi, če bi se odločili, da se ne bomo ukvarjali z drugimi vprašanji, so že zadeve, ki so nam bile dane v obravnavo, potrdilo za pomembnost našega dela. Toda predvsem je pomembno, da se je razširila zavest o tem, kaj se dogaja v Vietnamu, in da je odpor množic vsega sveta proti agresivni vojni čedalje večji. Vse to dokazuje, da se je uresničila želja, ki jo je v Stockholmu izrazil naš predsednik, da so se namreč množice skupaj z nami zavedle resnosti vprašanja in potrdile našo sodbo iz Stockholma, kot bodo, o tem sem prepričan, sprejele tudi našo sodbo iz Köbenhavna.* Seveda ne mislim, da je edino naše delo

* Drugo zasedanje mednarodnega sodišča za vojne zločine je bilo v Köbenhavnu od 20. novembra do 1. decembra lani. Na dnevnem redu zasedanja je bilo pet točk:

1. Ali je vlada ZDA odgovorna za genocid nad vietnamskim prebivalstvom?
2. Ali so ameriške vojaške sile vršile zločine nad civilnim prebivalstvom, ki so prepovedani po mednarodnem pravu?
3. Ali so vojni ujetniki, ujeti s strani ZDA, podvrženi ravnanju, ki je prepovedano po vojnem pravu?

vzglobilo množice, toda gotovo je k temu prispevalo, ker je odkrilo tako pomembna dejstva, ob katerih nihče, kdor ni prodal lastne duše imperializmu, ne more ostati neprizadet.

Tako se uresničuje, kar je pred leti pisal francoski pravnik romunskega porekla, Eugène Aroreanu, avtor pomembnih del o vprašanjih, s katerimi se ukvarja ravno Russellovo sodišče (o agresiji, o zločinih proti človeštvu itd.), ki je bil pred leti tudi sam član prostovoljnega sodišča v primeru Manolisa Glezosa: »Ko čakamo, da bi prišlo do zakonite ustanovitve institucij na kolektivni, mednarodni stopnji, se nam zdi mogoče zamišljati organizacijo družbe po dveh različnih poteh« ... od katerih naj bi ena bila »mednarodna, toda opirajoča se na privatno iniciativo.« (Le crime contre L'humanité, Dolloz, Pariz 1961, str. 271—2.)

Ta nujnost individualne iniciative, ki jo je priznal tudi neki pravnik, ki je sodeloval na Nürnberškem procesu in pri drugih mednarodnih ustanovah, odseva stoletno nasprotje med kolektivno zavestjo in stvarnostjo oblasti: v boju za priznanje človeških pravic iz mednarodnega prava funkcije vodiča zvečine ni imela oblast, ampak ravno kolektivna zavest in delo pionirjev, bodisi filozofov, pravnikov ali tudi politikov. Oblast je bila, narobe, odgovorna za agresivne vojne, ki hočejo človeštvo občasno potisniti nazaj; zato je treba vsakič vzgibati najboljše sile, da vztrajajo in nadaljujejo pot.

Ko so v II. svetovni vojni angleška, francoska in poljska vlada 17. aprila 1940 prvič obsodile nacistične zločine na Poljskem, se ta obsodba ni po naključju pojavila v obliki, ki je za vlade neobičajna, namreč v obliki »poziva na svetovno zavest«. Ta poziv je bil zametek poznejših izjav: izjave ST. James (13. januarja 1942) in Moskovske izjave (1. novembra 1943), iz katere je pozneje nastal Londonski sporazum (8. avgusta 1945) o ustanovitvi Nürnberškega sodišča. Ta prehod od »poziva na svetovno zavest« do Nürnberškega sodišča je dovolj značilen, da lahko ocenimo zakonitost Nürnberškega sodišča: če ne iščemo podlage v čistem pravu zmagovalca, ki narekuje svoje zakone premaganemu, potem jo moramo iskati ravno v »svetovni zavesti«.

In v tem okviru je »individualna iniciativa« nujna, vanj je vključena. Toliko nujnejša, ker nas agresivna vojna proti Vietnamu postavlja nasproti vrsti novih vprašanj, na katera mednarodni organizmi niso zmožni odgovoriti zaradi prevladajoče pričujočnosti ameriškega imperializma, ki pogojuje dejavnost premnogih vlad. Kar pomeni, da sedanje dogajanje (novi načini agresije, novo orožje, nove uničevalne tehnike) nujno zahteva nadaljnji razvoj mednarodnega kazenskega prava. Organizmi, ki bi lahko bili kompetentni, so dejansko onemogočeni in ameriška vlada lahko nadaljuje s svojimi zločini ter jih z eskalacijo celo povečuje, ker ve, da se ne bo nikoli zgodilo, da bi v OZN nastala zadostna večina, ki bi izrekla jasno obsodbo.

Izmed novih pojavov, ki jih je odkrila vietnamska vojna, bi hotel enega takoj omeniti, ker nam bo pomagal razumeti vsa dej-

4. Ali je ameriška vojska uporabljala oz. eksperimentirala z orožji, ki so prepovedana po mednarodnem pravu?

5. Ali je vlada ZDA izvršila agresijo nad Laosom z ozirom na mednarodno pravo?

6. Drugo zasedanje je prav tako obravnavalo upravičenost obtožb, da so vlade Tajske, Filipinov in Japonske izvršile agresijo nad Vietnamom.

Sodišče je soglasno ugotovilo krivdo ZDA glede na prvih pet obtožb. Z izjemo Japonske (3 vzdržani glasovi) so člani sodišča odgovorili z »da« tudi na šesto obtožbo.

stva, s katerimi se moramo ukvarjati: gre za pojav tipa »neskončne vojne«, ki je naravni in nujni produkt ameriškega imperializma. Torej ne gre za kako posebno krutost, kot skoraj naključni dodatek normalni vojni; ne smemo si predstavljati, da gre tu za vojno kot za toliko drugih, kjer ena stran povzroča nekaj ali mnogo zločinov, kar se je zmeraj dogajalo, kadarkoli so bile vojne. Tu je vse povezano, vse je odsev istega sistema, od agresije do sokrivde drugih vlad, od vojnih zločinov do genocida: vse je vključeno v poglavitno dejstvo, da obstaja neka imperialistična velesila, ZDA, ki hoče nadvladati svet, ki hoče zanikati pravico narodov do samoodločbe. Bistveni element tega imperialističnega sistema je neokolonializem, ki je vsiljen vsem ljudstvom na poti razvoja; bistveni element neokolonializma na svetovni ravni je delna ali totalna vojna proti ljudstvu, ki ne kloni; in končno so bistveni element te vrste vojn mučenja, koncentracijska taborišča, genocid.

Mislím, da lahko tudi le splošna analiza rezultatov, do katerih je prišla naša razprava, in splošnih dejstev, ki so pred nami, potrđi to uvodno razmišljanje, o katerem menim, da je bilo potrebno, ker je v tej smeri treba izreči našo sodbo.

Začel bi z obravnavanjem pravnih vidikov. Strokovnjaki naše pravne komisije so sodišču predstavili vrsto ugotovitev, ki zadevajo pogodbené norme, ki urejajo različne zadeve, o katerih moramo izreči sodbo. Predstavljeno pa nam je bilo tudi nekaj pripomb z ameriške strani, ki se gibljejo na področju pogodbenih obveznosti: v nekaterih primerih gre za pogodbe, ki niso bile podpisane ali ratificirane s strani ZDA, v drugih primerih gre za pogodbe, ki obvezujejo le sile — podpisnice pogodb, pri čemer nista podpisnici niti FNO niti DRV, in končno so še primeri, ko manjka kak drug element, da pogodba ni aplikativna. Za člane sodišča, ki niso pravniki, bom zato ponovil, kar so sicer že obravnavala prej citirana poročila, da namreč norme mednarodnega prava ne izvirajo samo iz podpisanih in ratificiranih pogodb, ampak da poleg pogodbenega prava obstaja tudi splošno ali običajno pravo, ki obstaja pred samimi pogodbami, tako da le-te pogosto predvsem v zadevah mednarodnega kazenskega prava — torej ravno, kadar gre za zločine, kakršni so predmet naše obravnave — ne ustvarjajo novih norm, ampak le priznavajo in potrjujejo obstoječe.

Profesor Chesneaux je v svojem poročilu povedal, da je ameriški predsednik Tokijskega sodišča med sojenjem posebej poudarjal to načelo in tudi ZDA so priznale v »High Command Case«, da »zločinstvenost ne izvira samo iz tega, ker je kako dejanje prepovedano z mednarodnimi določbami, ampak ker je kako dejanje zločinsko samo po sebi in nasprotno načelom človečnosti, kakor jih priznavajo in sprejemajo kulturni narodi«. Torej: soditi moramo predvsem na podlagi teh splošnih norm, ki so jih ZDA sprejele in uporabile proti nacističnim in japonskim zločincem.

Ta načela lahko apliciramo na vsa vprašanja, ki smo si jih zastavili, začenši z inkriminiranimi bombardiranjí, na kar smo odgovorili že v Stockholmu, pa bi bilo nemara vseeno dobro, če bi se zasedanje v Københavnu povrnilo k temu vprašanju, če ne iz drugih razlogov že zato, ker se je od tedaj do sedaj zaradi eskalacije marsikaj spremenilo, kar je očitno iz poročila profesorja Pham Ngog Thacha in iz poročil prič, ki so se nedavno vrnile iz Severnega Vietnama, kot so Antonello Trombadori, Wilfred Burchett, Gerard Chaillant itd. Za zdaj zadošča, če opozorim, da je

splošne norme, ki prepovedujejo bombardiranje bolnišnic, šol, cerkva, civilnega prebivalstva itd., zelo lahko prikazati, ker se ponavljajo v celi vrsti aktov — od haaških pogodb do resolucij Društva narodov, do Statuta Nürnberškega sodišča, do Ženevskega sporazuma iz l. 1953 itd. —, ki jih je kolektivna zavest narodov sprejela in ki jih je nedavno potrdila slovesna obsodba Vatikanškega koncila.

Potrdilo za nezakonitost teh bombardiranj, kot vseh drugih, s katerimi se bomo morali seznaniti, je najti tudi v ponašanju ameriških vladnih predstavnikov. Le-ti zanikujejo celo to, kar so ugotovile vse priče in tudi ameriški dopisniki, ravno zato, ker se zavedajo, da počenjajo zločinska dejanja. V tej zvezi se spomnite na slavno zagotovilo predsednika Johnsona, da hočejo Američani uničiti v Vietnamu le »beton in jeklo«. Kar zadeva uporabo orožij, vas upozarjam na to, da je ameriška vlada priznala uporabo kroglične bombe** šele potem, ko je naše zasedanje v Stockholmu dalo tehtne dokaze o uporabi, in da so, podobno, v prvem trenutku zanikali tudi uporabo plina ter nato priznali samo uporabo t. im. za življenje nenevarnega plina, da so mučenja pripisali oblastem marionetne vlade, da se koncentracijska taborišča imenujejo »vasice novega življenja« itd. Če je, kot osebno ocenjujem za posledj dokazano z našim delom, resnica bistveno drugačna od te, ki bi jo hotele prikazati ameriške oblasti, potem je v tej stalni laži implicitna izpoved krivde.

Kar zadeva prepovedano orožje, je g. Jouffa opozoril, da so te prepovedi stare najmanj eno stoletje: začinjajo v Peterburški izjavi iz l. 1868, nato pa sta jih v splošnih izrazih prevzeli dve izjavi, medtem ko o zadušnih, strupenih in podobnih plinih govori Washingtonska konvencija (6. februarja 1922) in Ženevski protokol (17. junija 1925). Dejstvo, da ti akti iz dveh različnih razlogov niso neposredno uporabni, v ničemer ne spreminja drugega dejstva, da so namreč ti akti omejeni zgolj na registracijo splošnih, prej obstoječih in popolnoma veljavnih norm, tako da razen fašistične Italije v etiopski vojni in zdaj ZDA nobena druga sila (niti nacistična Nemčija niti Japonska) po prvem svetovnem spopadu v vojni ni več uporabila plina.

Sicer pa opominjam, v zvezi z ZDA posebej, na to, da je predsednik Roosevelt izjavil 9. junija 1943, da je uporaba: »strupenih ali škodljivih plinov ali vsakršnih drugih metod nečloveške vojne nezakonita po splošnem mnenju kulturnih narodov«, da »se jim je naša država odpovedala« in da »se mi ne bomo nikoli poslužili takega orožja, razen če bi se ga naši sovražniki poslužili prvi«. Skoraj enako ogorčenje je izrazil ameriški državni sekretar v skup-

** Gre za CBU bombo, ki je kratica za »closter bomb unite« (grozna bomba enota), najpogosteje pa jo imenujejo »kroglična bomba«. V Vietnamu so jo prvič uporabili v mesecu aprilu leta 1966. Bombe transportirajo v okoli 180 cm dolgih ceveh, mečejo pa jih iz letal, kot so F 101, F 105 in 86 Skyraider, ki imajo običajno po 4 take cevi z bombami. Bombe raztresejo nad ovalnim področjem, ki meri približno 1000 × 250 m. Smrt nastopi prvemsek kot posledica 420 razpršenih jeklenih kroglic. Praktično zadenejo te kroglice vsako živo bitje na tem področju. Posledice so naslednje: 1. »kroglične bombe« imajo težke poškodbene učinke za človeško telo, vendar pa po drugi strani ne povzročajo škode na trdnih zgradbah (»proti-osebne bombe«), 2. te bombe povzročajo poškodbe novega tipa, ki v svetovni medicinski literaturi še niso bile opisane, 3. razen takojšnje smrti bombe najpogosteje povzročajo poškodbe s kasnejšimi komplikacijami in trajno invalidnost.

ščini OZN 16. oktobra 1952, zavračajoč obsodbo o uporabi kemičnega in bakteriološkega orožja na Koreji.

Da so Američani v Vietnamu kršili te norme, je dokazalo zelo zaslužno delo znanstvene komisije sodišča, ki so ga tu predstavili dr. Bëhar, prof. Kahn, prof. Minkowski ind. in ki ima veliko znanstveno in tehnično vrednost. V tem povzetku seveda ne morem obnoviti vsega obsežnega gradiva, ki ste ga imeli na voljo. Želel pa bi opozoriti na sklepe, do katerih je prišla znanstvena komisija, in sicer, da so »ameriške čete v Vietnamu uporabljale in še uporabljajo strupene pline, da so posebej večkrat in množično uporabile pline CN, DS in DM« in da »komisija formalno zanika uradne izjave ameriškega izvora, ker meni, da je dokazala, da v zgoraj opisanih pogojih uporabe t. im. za življenje nenevarni plini postanejo smrtni in da so torej očitno vojni plini, ki jih mednarodna določila prepovedujejo«.

Ti sklepi sovpadajo s sklepi japonske znanstvene komisije, ki je tudi raziskovala in delala poskuse, da bi prišla do resnih in dokaznih dejstev. V zvezi z defoliacijo Ledererjevo poročilo sklepa, da »uporaba kemičnega orožja lahko povzroči popolnoma nepredvidljive biološke reakcije v bližnji prihodnosti« in da je to orožje z mednarodnim pravom prepovedano. Podobno je ugotovljeno v zvezi z napalm-bombo, katere množično in neomejeno uporabo proti civilnemu prebivalstvu so dokazali znanstvena komisija, števine neposredne priče, med njimi nekatere žrtve napalm-bombe, in zdravniki, ki so videli bolnike, med katerimi je bil še včeraj dr. Wulff.

Razen prepovedanega kemičnega orožja, tako je razvidno iz pričevanja Donalda Duncana, uporabljajo Američani tudi puško M 16, ki je tipično orožje večine Američanov — in tako obidejo zakon, ki prepoveduje dum-dum kroglo.

Sodišče bo torej lahko z gotovostjo odgovorilo na vprašanja, ki zadevajo uporabo prepovedanega orožja.

Naslednje vprašanje se nanaša na ravnanje z vojnimi ujetniki. Mednarodne norme o ravnanju z ujetniki so nastale v 19. stoletju. Mednarodna pravna zavest je vse od tedaj odločno zahtevala omejitev pri izvajanju vojnega nasilja nad tistim, ki je odložil orožje ali ki so mu bila odvzeta sredstva za sodelovanje v vojni. Kot neposredni odsev te zavesti je nastala splošna norma, po kateri naj se z zaporniki ravna »človeško«. Razen splošne norme so nastale (ob sodelovanju večine držav) različne mednarodne konvencije, ki so ravnanje z zaporniki natančneje določale in katerih vsebina bolj ali manj sovpada s splošnimi normami.

Določila iz Ženeve (l. 1864), iz Haaga (l. 1899 in 1907) iz Ženeve (1929 in 1949) so formulirala normo o popolni zaščiti vojnih ujetnikov, ki naj jo priznajo vse dežele, tudi nepodpisnice.

Posebej: v korejskem spopadu so se štiri posredneje prizadete države (ZDA, Kitajska, Severna Koreja in Južna Koreja) pri vprašanju ravnanja z ujetniki sklicevale na načela konvencije, čeprav je nobena od njih v tem času ni ratificirala.

Z vsebino te konvencije, ki sovpada s splošnimi normami, vas je seznanil g. Bouvier Ajam. Sploh pa se ni treba spuščati v nikakršne podrobnosti, da bi spoznali, da Američani v Vietnamu ne priznavajo nobene človeške norme pri ravnanju z ujetniki. Tuck je rekel, da »so jim ukazali streljati ujetnike (predvsem ranjence), razen oficirjev; ujetniki ne bi umrli sami od sebe. Streljajo jih, da se jih znebijo! Duncan je potrdil, da so bila dana navodila, naj streljajo ujetnike, in je povedal značilno epizodo: »Nekega dne smo zajeli veliko ujetnikov, preveč za našo skupino. Zato sem te-

lefoniral, da bi vprašal za navodila. Odgovorili so mi: Znebite se jih! Naredil sem se, kot da ne razumem, in sem jih kljub temu s helikopterjem prepeljal v našo bazo. Toda — jezili so se name. Treba bi jih bilo torej postreliti. Toda teh ukazov ne dajejo nikoli po radiu.«

Dogodek, s katerim g. Bertolino sklepa svoje poročilo — o obglavljenju štirih ujetnikov, ki mu je bil priča — ni manj zgovoren.

Tudi o mučenju imamo soglasna pričevanja. Martinson je rekel: »Udaril sem s pestjo. Brez uspeha. Poklical sem komandanta — in on je nadaljeval z elektriko.«

Tuck je povedal: »Februarja 1966 sem blizu Pli Ku-ja videl človeka, ki je ležal na tleh, z razčetrverjenimi udi... Neki ameriški kapetan je dajal ukaze, potem ko je ujetnike predal Južnovietnamcem. Nekega drugega dne proti 14^h sem stopil v helikopter, kjer so bili štirje Američani in dva severnovietnamska ujetnika. Eden od teh se je nenadoma začel smejeti. Pilot je ukazal, naj ga vržejo čez krov. Nakar ni nihče več mislil na to, kajti to je vsakdanja praksa.« Duncan je povedal: »Po nekem boju smo imeli ujetnika, ki smo ga odpeljali v središče vasi. Imel je zlomljeno nogo. Zaman so ga spraševali. Tolkli so ga po zlomljeni nogi, dokler ni kost izstopila. Še zmeraj ni govoril, tedaj mu je komandant zabodel nož v želodec, tako kot nabadamo metulje.«

Poleg teh nenavadnih primerov imamo tudi trditve splošne narave. Martinson nam je povedal: »Dokler mučenje ne pusti sledov, je dovoljeno. Ker so vsi prizadeti mučilci, se zavedajo, da v drugačnih okoliščinah lahko postanejo mučeni.« In Duncan je rekel še: »Vzpodbujali so nas, naj si pomagamo z domišljijo. Vztrajali so le na tem, da na ujetnikih ne smejo ostajati sledi.«

Ta pričanja so izpovedi ameriških vojakov, ki so sodelovali pri dejanjih, o katerih govore, in ki so prišli sem, ker so poslušali svojo vest. Mislim, da zato zadoščajo, da pritrdilno odgovorimo na vprašanje o ujetnikih. Sicer pa niti ameriški tisk ne zanika mučenj, le da jih večinoma pripisuje posebnim silam v sklopu saigonskih oblasti, ki so vedno navzoče, vsaj kot prevajalci, pri izpraševanju ujetnikov. Toda tudi v tej zvezi je Duncan povedal, da »so predajali ujetnike južnovietnamskim oblastem predvsem zaradi jezika in tudi zato, da bi ohranili mit, da mučijo samo Vietnamci«. Toda iz pričevanj vemo, da so namreč pri mučenjih pogosto navzoči Američani tudi neposredno, da so, skratka, ameriške oblasti odgovorne za ravnanje z ujetniki, ki jih zajemajo, če jih, v nasprotju z mednarodnimi obveznostmi, predajo drugim oblastem.

Tako smo prišli do nemara najbolj bolečega poglavja te vojne, do vprašanja ravnanja s civilnim prebivalstvom. V tej zvezi se omejujem na to, kar sem že rekel o orožju in ujetnikih, da je namreč vsebina obeh pogodb (iz Haaga in iz Ženeve l. 1949) napisana ponovitev splošnih norm, ki so obstajale neodvisno od pogodb. Na vsak način pa gre za pogodbe, ki so jih ZDA ratificirale. Njihova vsebina je reproducirana, kot je povedal g. Bouvier Ajam, z izrecnim sklicevanjem na pogodbe v ameriškem priročniku ministristva za kopenske sile, in sicer kot obvezna norma pri vodenju kopenske vojne. Treba je dodati še, da to vojno dejansko vodijo Američani, da so saigonske oblasti same odvisne od ameriške vlade, ki jih plačuje in podpira z množično navzočnostjo svojih oboroženih sil, da je glavno poveljstvo ameriško in da sta zato to poveljstvo in ameriška vlada odgovorna tudi za tiste prestopke, ki so jih z ameriškim soglasjem storile saigonske oblasti.

Zdaj prehajamo — če uporabim terminologijo Nürnberškega procesa — od vojnih zločinov k zločinom proti človeštvu. Tu ne bom poskušal povzeti pričevanj, ki smo jih slišali v teh dneh, ker ne bi znal najti dovolj močnih besed, ki bi mogle ponazoriti grozoto in tragedijo, ki preveva ta pričevanja, pa naj gre za pričanje ameriških vojakov ali Jeana Bertolina, naše preiskovalne komisije ali Madeleine Riffaud, za poročilo FNO ali za neposredna pričevanja žrtev ali pa, končno, za natančno in prepričevalno poročilo dr. Wulffa, ki smo ga slišali včeraj. Mimo tega razpolagate z gradivom, ki ga je iz Amerike prinesla Gisele Halimi: izrezki iz časopisov, agencijske vesti, pisma Američanov, ki so živeli v Južnem Vietnamu tudi z uradnimi nalogami; celota tega gradiva, pismenega in ustnega, nam daje dokaz za genocid.

Izraz »genocid« je nastal nedavno in je bil sprejet v mednarodno kazensko pravo šele po vojni. V teku vojne je Churchill dejal, »da smo priče zločinu brez imena«, in poljski pravnik Lemkin je uporabil izraz »genocid«. V Statutu Nürnberškega procesa in v njegovem sklepu je pokončanje Židov vključeno med zločine proti človeštvu, kar je širši izraz in lahko vključuje poleg genocida tudi druge zločine. Zločini proti človeštvu, storjeni z namenom, da popolnoma ali delno iztrebijo kako narodnostno, etnično, rasno ali religiozno skupino, se sedaj imenujejo genocid. Kot je bilo že rečeno v poročilu g. Matarassa, ZDA niso ratificirale pogodbe o genocidu, s čimer pa ni rečeno, da imajo dovoljenje povzročati genocid, ki je bil, po mednarodnem pravu, zločin, še preden je bila o njem podpisana pogodba in preden je dobil sedanje ime. Sicer se pa celo pogodba sama sklicuje na Resolucijo (96, I) generalne skupščine OZN (decembra 1946), ki izjavlja, da je »genocid zločin proti pravu ljudi, da je v nasprotju z duhom in cilji Združenih narodov in da ga kulturni svet obsoja«, ter na čl. 1. Pogodbe, ki pravi, da »prizadete strani priznavajo, da je genocid zločin proti pravu ljudi«. Gre torej za pogodbo, ki glede obstoja zločina popolnoma priznava prej obstoječe splošne norme, ki obvezujejo vse države, če so ali če niso podpisale pogodbo.

Poglejmo si položaj od bliže. Tuck nam je povedal: »V vaseh streljajo na vse, kar se giblje« — torej predvsem na ženske in otroke, kajti možje so drugje; govorili so nam o »conah prostega ognja«, kjer lahko streljajo na kogarkoli; tisoče žensk in otrok zađušijo plini v zakloniščih, kamor se zatekajo pred bombardiranjem, ali umira v požarih po vaseh ali pa jih ubijajo bombe, ki dežujejo na civilno prebivalstvo.« »Hočem videti vietnamsko kri teči po zemlji« — so besede polkovnika Jacksona, ki jih je ponovil priča Tuck. »Vas iz slame je bila obkoljena, napadena, zažgana, ne da bi se kdo prepričal, če je še kdo v hišah. Pozneje sem zvedel od padalcev, da je več žensk živih zgorelo,« pripoveduje Jean Bertolino, očividec. Podobna usoda je doletela vas Da Phuc, o čemer je včeraj govoril dr. Wulff, in stotine drugih vasi. Madeleine Riffaud navezuje na primer »iztrebljanja otrok, ki je tak, kot bi bil del predvidenega načrta«. Roger Pic citira impresivne številke za vas Cong Doan v občini Binh Hoa Bac, kjer je padlo (na 500 prebivalcev) povprečno 8 bomb na prebivalca in 4 granate na m² — in to je le eden izmed mnogih primerov.

Kar zadeva otroke, posebej: William Papper, direktor otroškega instituta pri Mercy College v New Yorku, je objavil v januarški številki 1. 1967 revije *Ramparts* rezultate ankete, ki mu je omogočila, da je ugotovil, koliko vietnamskih otrok je žrtev agresije: 250.000 mrtvih in 750.000 ranjenih. Od te ankete je minilo še eno leto in število žrtev se je še povečalo. Senator Edward Kennedy

sodi, da je v Južnem Vietnamu ranjenih mesečno 150.000 civilnih prebivalcev. Ob upoštevanju vsega prebivalstva v Južnem Vietnamu (14 milijonov) so te številke prepolne pomena in težko bi bilo zanikati, da smo priča delnemu iztrebljanju vietnamskega naroda (še enkrat opozarjam, da mednarodna konvencija tudi delno iztrebljanje označuje kot genocid) in da to uničenje prizadeva žrtve ne glede na njihovo osebno ponašanje, ampak samo zato, ker so prebivalci Južnega Vietnama. Kajti Američani dobro vedo to, kar je včeraj povedal dr. Wulff, da je, namreč, vse prebivalstvo proti njihovi navzočnosti v Južnem Vietnamu. In jasno, da gre za hoteno uničenje.

Drugi aspekt vprašanja, ki zadeva genocid, so koncentracijska taborišča. Konvencija obravnava to vprašanje med načini izvajanja zločinov. Poleg »uboja in težkih napadov na fizično ali duševno celovitost članov skupine« upošteva tudi »namerno podvrženje skupine takšnim pogojem obstoja, ki omogočajo njeno fizično, popolno ali delno uničenje«. In koncentracijska taborišča predstavljajo eno od oblik takšnega podvrženja. Duncan je izjavil, da je »po izjavah vladnih virov tretjina prebivalstva zajeta v taboriščih, ki so blatne jame, kjer so življenjski pogoji ljudi strašni«. Martinson je povedal, da »so v taboriščih ljudje sestradani in razcapani ter prisiljeni, da se med seboj bijejo, da bi jedli v blatu Američanov«. Jean Bertolino nam je opisal eno tako taborišče, kjer je živelo 6.500 ljudi, zgnetenih pod šotori, za bodečo žico, kot v kakem koncentracijskem taborišču. Dr. Wulff nam je govoril o provincah Binh Dinh in Fu Yen, kjer je bila polovica prebivalstva odgnana v taborišča.

Ljudje so iztrgani iz svojih vasi, odtrgani od rižnih polj, obubožani; otroci so pogosto ločeni od staršev, ki jih morda ne bodo več videli. Ni mogoče zanikati, da Južnovietnamci živijo v razmerah, ki morajo nujno povzročiti njihovo fizično in duševno uničenje, vsaj delno. Tudi uničenja družinske celice, ki je posledica teh množičnih internacij, tu ni mogoče razumeti le kot napad na neko družbeno institucijo, ki bi bila kot taka vključena v kulturno življenje, kajti v vietnamski civilizaciji je, kot v večini agrarnih civilizacij, družina osnovno življenjsko jedro, ki izpolnjuje ne le družbene, ampak tudi materialne potrebe obstoja. Zgodovina je polna primerov narodov, ki so bili v celoti ali delno uničeni zaradi nasilne porušitve pogojev vsakdanjega življenja. Tudi dejstvo, da so mesta spremenjena poslej v velikanske bordele, kjer se desetine in stotine žensk preživi le, če se prostituirajo, sodi v ta zločinski okvir.

In vanj sodi tudi sistematično uničevanje pridelkov in prihrankov živeža, ki so ga dosegli z orožjem ali s kemičnimi in bakteriološkimi sredstvi. Kljub ameriškemu zagotavljanju, da so hoteli prizadeti le borce, to uničevanje prizadeva vse civilno prebivalstvo brez razlike, s čimer ustvarja in pripravlja za prihodnost pogoje podhranjenosti in izčrpanosti, ki fizično uničujeta ljudstvo.

Sklenemo torej lahko, da se v Vietnamu vsak dan dogaja zločin genocida in, kot je ugotovil g. Matarasso, da ameriške vlade ne opravičuje dejstvo, da bi genocid lahko prenehal, če bi se vietnamsko ljudstvo odpovedalo odporu in pristalo na življenje pod ameriško vlado. Vsako ljudstvo ima pravico, da izbere lasten način življenja, ustrezno svoji tradiciji, kulturi, pogojem svojega razvoja in potreb. In ta pravica do samoodločbe, pogosto potrjena s strani OZN, še pred nedavnim znova, je temeljna norma sodobnega mednarodnega prava. V nasprotju s to osrednjo normo sožitja ljudi hoče ameriški imperializem sedaj postaviti ljudstva pred stalno

odkupnino, pred to, da izbirajo med podrejenostjo in fizičnim propadom, med suženjstvom in genocidom.

Kljub čustvenemu prizvoku izraza »genocid« je treba reči, da ne obsega vseh zločinov, ki jih povzročajo Američani v Vietnamu, kajti v okvir te besede, kakor jo navadno pojmuje, bi morda ne sodile: politične persekucije, prisilne aretacije, mučenja civilnih ujetnikov. Le-ta so eno najbolj žalostnih poglavij, ki jih je osvetlilo pričevanje žrtev, predvsem gospe Pham Thi Yen in drugih prič. Ameriško »kulturno poslanstvo« je tu naredilo nekaj stoletij dolg korak nazaj glede na zakon človečnosti: Ludvik IX. je mučenje že označil kot nedovoljeno. Zato je treba poudariti tudi te vidike zločinov proti človeštvu, ki jih, mislim, pojem genocida ne vključuje.

Malo prej sem omenil, da je vojna proti vietnamskemu ljudstvu vojna, ki jo vodi ameriški superimperializem: to pojasnjuje tudi njeno težnjo po ekspanziji. Po eni strani skuša ameriški imperializem pritegniti v vojno vse svoje satelite, po drugi strani skuša kaznovati vsakogar, ki noče biti pokoren satelit. Tako imamo na eni strani vrsto sokrivcev v vrsti drugih dežel, na drugi strani pa razširitev agresije na sosednje dežele. Poklicani smo, da izrečemo sodbo tudi o teh stvareh.

Kar zadeva agresijo nad drugimi deželami, smo na zasedanju v Stockholmu pritrdilno odgovorili za primer Kambodže. Na tem zasedanju smo se spoznali z novimi dokazi o stalni agresiji ne le iz dokumentarnega poročila komandanta Kouroudetha, ampak tudi iz poročila preiskovalne komisije ter iz pričevanj Wilfreda Burchetta, Jeana Bertolina in Bernarda Coureta, ki so bili v Kambodži in so osebno ugotovili agresivna dejanja na ozemlju Kambodže. To je neogibni odgovor ameriškega imperializma, ki misli, da je iznad mednarodnih zakonov, na nevtralnopolitiko princa Norodoma Sihanuka. Res je, da Američani pravijo, da Kambodža podpira FNO, toda CIC (Mednarodna kontrolna komisija, op. prev.) ni potrdila teh domnev.

Našemu sodišču je bil prijavljen tudi poseben primer genocida, ki so ga povzročile sajgonske oblasti kambodžanski manjšini, ki živi v Južnem Vietnamu. To je gotovo primer hude persekucije, ki bi ga nemara lahko označili kot kulturni genocid, če bi sodišče osvojilo ta koncept, ki, kot je znano, ni bil sprejet v konvenciji iz l. 1948, ki pa v mednarodnem kazenskem pravu obstaja.

Kar zadeva sokrivdo, je sodišče na zasedanju v Stockholmu v agresiji proti Vietnamu ugotovilo sokrivdo Avstralije, Nove Zelandije in Južne Koreje. Zdaj gre za to, da ugotovimo, če se ta sokrivda razširja tudi na ostale zločine Američanov. O Južnokorejcih ni mogoče dvomiti: mnoge priče so jih opisale kot najbolj krute izvrševalce genocida. Zadošča, če opozorim le na opis komisije Kahn-Krivine-Pic: »Južnokorejci streljajo ljudi, jim parajo trebuhe, jedo njihova jetra. Obglavljajo trupla, posiljujejo ženske, tudi starejše in noseče, parajo trebuhe in trgajo iz njih človeške plodove.« Temu pričevanju bi mogli dodati druga. Zato se mi zdi nujno, da pripiše sodišče Južni Koreji sokrivdo tudi pri zločinu genocida.

Avstralski predstavnik v OZN je imel enega najbolj ganljivih govorov, ko so v OZN razpravljali o konvenciji o genocidu. Zal pa kaže, da je avstralska vlada docela pozabila to navdušenje. Zdi se, da so tudi njihove oborožene sile v Južnem Vietnamu po-

vezane z zločinskimi dejavnostmi Američanov — v tem smislu je govorila ena priča. Sodišče bo raziskalo okoliščine in bo izreklo sodbo. Podobno tudi za primer Nove Zelandije.

Sodišču so bile ob tem zasedanju prijavljene kot krivci tudi nove dežele: Tajska, Filipini in Japonska. Ameriški imperializem si lahko priskrbi mnogo zaveznikov in pomočnikov; lahko rečemo, da so vse Zahodne države, bolj ali manj, prispevale k agresiji, začevši z Veliko Britanijo — ne pozabimo, da so Angleži naučili Američane vse o koncentracijskih taboriščih, ki so jih naredili v Maleziji. Vendar pa bi težko govorili o sokrivdi v smislu kazenskega prava.

Naš predsednik nam je pred nekaj dnevi dejal, da se ne smemo omejiti zgolj na analizo dejstev in na njih pravno označitev, ampak da je treba iti dalje, da je treba razumeti politični mehanizem, ki pojasnjuje zločinske procese. Ta pripomba je pomembna, zlasti ker kaže zahodno javno mnenje precejšnje nerazumevanje razlogov za vojno in ni pripravljeno priznati, da ZDA povzročajo zločine, ki so podobni nacističnim. Legendi o ZDA kot deželi, ki je po naravi demokratična, je odzvonilo: porodila se je iz načel, na katerih je nastala ameriška neodvisnost; iz načel, iz katerih tudi sama DRV povzema 1. člen svoje Deklaracije o neodvisnosti; iz vmešavanja ZDA v obeh svetovnih vojnah pod plaščem demokracije, zaradi ameriške politike do tradicionalnega kolonializma in končno zaradi zelo spretne propagande, mnogo spretnejše kot je bila Göbbelsova. Zaradi propagande, katere vsebina in povečevanje demokratičnih in svobodnih načel, ki jih hkrati teptajo. Nekatere izmed teh vidikov sem na kratko obravnaval že v sklepnem poročilu zasedanja v Stockholmu. Danes bi se rad povrnil k tem stvarim na bolj organski način, da bi prispeval skromni delež k odgovoru, ki ga mora dati to sodišče na bistveno vprašanje: na vprašanje, ki ne upošteva predvsem dokazna dejstva, o katerih ni mogoče dvomiti, ampak pojasnjuje mehanizem, ki jih poraja. Tako je bilo med drugim tudi v Nürnbergskem sklepu, ki je ob preučevanju nacističnih zločinov omogočil obširno analizo nacističnega režima.

To bom poskušal storiti v nekaj točkah. Predvsem je nujno razločevati med ameriškim ljudstvom in silami, ki ga vodijo, bodisi da so to politične, ekonomske ali intelektualne sile. Ameriško ljudstvo se večidel pusti voditi: prevzema ideologije, ki mu jih vsilijo, in je prepričano, da je ameriška politika utelešenje demokratičnih in svobodnih idealov, v katere so ga učili verjeti; predvsem pa se pusti prepričati, da je ameriški način življenja idealen vzorec, ki ga je treba izvoziti zaradi sreče vseh narodov. Srce ameriškega načina življenja je seveda »svobodna iniciativa«, torej kapitalizem in privatni dobiček: ta vera v kapitalizem in privatni dobiček ima v Ameriki naravnost mistični izraz in ni nezdržljiva s humanističnim smislom, kakor je široko razširjen. Na ravni vladnih krogov so zadeve seveda jasnejše, toda realistični smisel za dobiček in poslovni uspeh je vedno prikrit z jezikom, ki vzpodbuja dobra čustva ameriškega ljudstva; od tod ta mešanica idealizma, hipokrizije in cinizma, ki je značilna za vse ameriško življenje.

Ce skušamo pojasniti politiko ameriških vladnih krogov, moramo reči, da jo označuje doslednost pri doseganju poglobitnih ciljev, ki so cilji stalne ekspanzije.

Vojna proti Angliji v letih 1812—14 je zagotovila ekspanzijo zahodno od Missisippija; Monroejeva doktrina je nekaj let pozneje potrdila nadvlado ZDA na vsem ameriškem kontinentu.

Toda že pred koncem 19. stol. ti dve poti razširitve ameriškemu ekspanzionizmu nista zadoščali.

V II. svetovni vojni ne gre več le za metodično nadaljevanje prodiranja proti Aziji, prodiranja, pri katerem so ameriški vladni krogi v obdobju med obema vojnama računali najprej na japonsko in pozneje na Čangkajškovo sodelovanje. Zdaj gre tudi že za to, da vsilijo svojo ekonomsko premoč in ameriški način življenja vsemu nesocialističnemu svetu. Pri tem so v Evropi uporabljali seveda drugačne metode kot na drugih celinah, kjer so se oblike neokolonializma postopoma izpopolnile. Tam so ali prisilili kolonialne sile, da so dale narodom neodvisnost, ali pa da so pozneje zagotovile odprta vrata ameriškemu ekonomskemu prodiranju in torej prevladi močnejše ekonomije.

Upam, da se ne oddaljujem od predmeta, ki nas zanima, od politične razlage agresije in genocida, če se še za hip, predvsem s pomočjo besed ameriških voditeljev, ustavim pri razjasnitvi podoobe te svetovne hegemonije, tega superimperializma na zemeljskem nivoju, za katerega so si zdaj izmislili teorijo »globalizma«. Ta sen o svetovni prevladi ni od danes, čeprav šele sedaj postaja neuresničljiv. Že l. 1898 je senator Beveridge v nekem govoru dejal: »Proizvodnja ameriških tovarn presega potrebe ameriškega ljudstva. Tudi produkti ameriške zemlje presegajo ameriško potrošnjo. Usoda nam je pokazala našo politiko; zagospodovati moramo nad trgovino vsega sveta — in tudi bomo. In prisvojili si bomo, kot nas je naučila Anglija, naše morje. Po vsem svetu moramo utrditi trgovske baze, ki bodo središča za distribucijo ameriških proizvodov. Z našo trgovsko mornarico moramo zagospodariti nad oceani. Vse naokrog naših baz bodo nastale velike kolonije, ki se bodo upravljale avtonomno, ki bodo priznavale našo zastavo in ki bodo trgovale z nami.«

»In ameriški zakon, ameriški red, ameriška kultura se bodo krepko utrdili na obalah, doslej mračnih in krvavih; iz njih bodo naredili božje orodje prečudovite lepote za prihodnost.«

42 let pozneje je predsednik National Industrial Conference Board, Virgil Jordan, v nekem govoru dejal: »Kakršenkoli bo izid vojne, Amerika je na poti imperializma na svetovnem ekonomskem področju, ki se kaže tudi v vseh drugih aspektih njenega življenja... Nekateri se bojijo besede imperializem, tako tuje in grozljive. Mnogi jo raje, po ameriški navadi, zakrivajo za neopredeljenim izrazom, kot je »zaščita hemisfere«. Toda, zavestno ali ne, Amerika je bila določena, po svoji naravi, sposobnostih in naravnih bogastvih, s potekom svetovnega dogajanja, da bo šla po tej poti, ne le ta zadnja leta, ampak že od začetka stoletja. Dejansko nimamo izbire, ne moremo drugače, kot slediti tej poti, za katero smo delali zadnje četrto stoletje, hoditi v smeri, ki smo jo začrtali z osvojitvijo Kube in Filipinov« itd. Po vojni je Ed. V. Izac, kalifornijski predstavnik v kongresu potrdil, da »je Pacifik dokončno naš ocean«.

Toda — Pacifik je poslej premalo. Že l. 1941 je Henry Luce pisal v reviji »Life« o »ameriškem stoletju« in je pozival Američane, naj »z navdušenjem sprejmejo naloge in poslanstva najmočnejšega in najbolj vitalnega ljudstva na svetu«, naj dajo »čutiti svetu vso težo svojega vpliva zaradi ciljev in s sredstvi, ki se nam zdijo najustreznejši«. Truman je l. 1947 v govoru v Boylorju potrdil načelo »ameriški sistem se lahko obdrži v Ameriki le, če postane svetovni sistem«, zaradi česar da mora »ves svet prevzeti ameriški sistem«. Trumanova doktrina za Turčijo in Grčijo, Eisenhowerjeva za Srednji vzhod, posegi v Latinski Ameriki — to so

izrazi te politike. Povsod se potrjuje dejstvo, da lahko reakci-onarni in trhli režimi vedno računajo na pomoč ameriških oboro-ženih sil. Povsod, kjer je kak antiimperialist — pa naj se imenuje Arbenz v Gvatemali, Jagan v Gvajani, Castro na Kubi, Lumumba v Kongu — ali le kak reformator, nevtralec ali samo premalo vnet prijatelj, kot npr. Bosch v San Domingu, ali princ Norodom Siha-nuk v Kambodži, ali celo Goulart v Braziliji in Papandreu v Grčiji — povsod tam so ameriške oblasti vedno pripravljene na zarote, atentate, umore, državne udare, invazije. Ameriško »kulturno poslanstvo« se izpričuje tako. In seveda se vedno najdejo tudi ljudje, ki zagotavljajo kot nekdanji državni sekretar Acheson (9. decembra 1964): »Namen naše zunanje politike, namen, s katerim vzdržujemo zveze s tujimi deželami, je..., da obdržimo ali vzpostavimo takšne pogoje, pod katerimi lahko svobodne družbe živijo in uspevajo.«

»Globalizem«, torej doktrina, ki opravičuje ameriško vmeša-vanje na vseh delih globusa, postane teorija ameriških vladnih krogov: njena podlaga niso več zastarele in zarjavele procedure OZN, ampak edino in samo ameriška volja. Le-ta odloča o tem, ali bodo, kje bodo, s kakšnimi sredstvi in nameni se bodo ZDA vojaško vmešale, ker je pač tako njihovo zgodovinsko poslanstvo, da branijo vsakogar — tudi proti volji prizadetega —, da branijo, z besedami Rostova, svobodo in blaginjo z namenom, da se utrdi urejena svetovna skupnost.

V tej »urejeni svetovni skupnosti« mora povsod zavladati ameriški način življenja, vsa vrata morajo biti odprta »svobodni iniciativi« in vsa ljudstva se morajo podrediti ameriškemu vod-stvu, sprejeti vlogo podrejenih, ki jim jo je določila Amerika. Kajti jasno je, da pomeni vključitev v svetovni imperialistični sistem vključitev v skupnost, v kateri prevladujoče ameriško gospodarstvo postavlja vsa ostala gospodarstva v manjvrednostni položaj, v kateri je razkol med vladajočimi in vladanimi čedalje globlji, v kateri pomeni izguba ekonomske samostojnosti tudi iz-gubo politične neodvisnosti in izgubo lastne kulturne podobe.

V tem okviru je treba pojasniti ameriško agresijo v Vietnamu. Politika odprtih vrat po vsem svetu za ameriški kapitalizem mora, naravno, imeti za sovražnika številka ena socialistične dežele, de-žele torej, ki so po definiciji negacija »svobodne iniciative« in močna ovira kapitalistični ekonomski nadvladi. Prva naloga ame-riške politike v svetovnem osvajanju je torej, preprečiti razši-ritev socialističnega sveta. Ker je bilo jasno, da bodo volitve leta 1956 prinesle zmago Ho Si Minhu, je postala prva velika na-loga ameriškega imperializma, ustvariti v Južnem Vietnamu sate-litsko državo neokolonialističnega tipa, kot je bil Tajvan, Južna Koreja itd. Leta 1954 se je pred ameriško politiko v Vietnamu postavila diema; izbirati je morala med zmago socialistične rev-olucije tudi na jugu in med ustanovitvijo marionetne države. O ameriški odločitvi ni bilo mogoče dvomiti, čeprav je zatajila mednarodne obveznosti. Toda marionetna država ni mogla pre-magati odpora ljudstva; neokolonializem ni upognil vietnamskega ljudstva, ki se je odločilo živeti lastno samostojno življenje in samo odločati o sebi. V letih 1963—64 je nastala nova dilema: ali propad neokolonialističnega režima ali amerikanizacija vojne — in tudi tokrat so se zvesto držali svojih obljub. Kot sem rekel že v Stockholmu: pravi, resnični razlogi teh odločitev niso nepo-sredno ekonomske narave; v tem smislu namreč, da bi Američani branili naložbe kapitala v Vietnamu ali tudi druge razloge, ki bi upravičevali tako velik poseg. Po mojem mnenju ti razlogi tudi

niso strateške narave; v tem smislu, da bi bil Južni Vietnam resnično neogibno potreben ameriški vojaški strategiji, pa čeprav si le-ta prizadeva pomikati svoje baze vedno dlje od ameriške obale in proti Kitajski. Resničen razlog za odločitev je po mojem mnenju načelen: zaradi grozečega odpora ljudstev treh celin (Azije, Afrike, Latinske Amerike), ki jih lastni objektivni interesi silijo k odklanjanju ameriške nadvlade, je treba dati primer, je treba pokazati, da se nobena država, ki je vključena v sfero ameriškega imperializma, ne more več iztrgati iz njega; treba je dokazati, da ZDA lahko premagajo vsako osvobodilno gibanje in vsako gverilo.

Ali lahko premagajo? Ne le, da za to ni dokaza, ampak več, imamo dokaz o nasprotnem. Kljub velikanski razliki v sredstvih, kljub napredku ameriške vojne tehnike, kljub koncentraciji bojev, ki presegajo vse prejšnje, so imperialisti doslej nabrali vrsto porazov, ker so FNO in DRV našli kompaktno podporo vietnamskega ljudstva. Z izjemo majhne manjšine plačancev bije velika večina vietnamskega ljudstva boj zoper imperializem. To potrjujejo ne samo pričevanja, ki smo jih tukaj zbrali — prav posebno pričevanje dr. Wulffa, ki je več let preživel v Vietnamu —, temveč celo pričevanja ameriškega tiska samega. Drugače si tudi ne bi mogli razlagati poteka vojne.

In tako se je torej ameriška politika znašla pred novo dilemo: ali poraz ali genocid. In ker najmočnejši imperializem sveta ne more sprejeti poraza, brezbrizno in cinično sprejema drugo alternativo, alternativo genocida. Sicer pa to ni njegova prva izkušnja. V preteklem stoletju so Američani na svojem pohodu proti Pacifiku in na svojem postopnem potiskanju svojih meja proti zahodu naleteli na odpor Indijancev, tako imenovanih Rdečkožcev, ki se niso hoteli vključiti v ameriško življenje. In zato so jih zatrli.

Kot smo videli, se je meja še naprej pomikala proti zahodu, proti Pacifiku, proti Aziji, in bi se hotela pomakniti tako daleč, da bi prekrila ves svet in naredila iz njega ameriško kolonijo. Ljudstva, ki se sedaj upirajo temu, da bi se vključila v ameriški način življenja, ki se branijo sprejeti nadvlado imperializma, so v očeh ameriških voditeljev v enakem položaju, kot so bili v preteklem stoletju Indijanci. Zanje so to bitja nižje vrste, ki se zoperstavljajo božji volji, ki pripravlja nastop višjega plemena, ki se mu nočejo pokoriti in ki se upirajo načinu življenja, ki jim ga le-ta hoče vsiliti. Zato jih je treba zatreti. Tako vodi ameriška ekspanzija prek »escalation« k agresiji na druga ljudstva, h genocidu ljudstev, ki se nočejo ukloniti. To je logika ameriške politike. In zoper to logiko se morajo združiti narodi, ne samo v imenu človečanske solidarnosti z vietnamskim ljudstvom, marveč zaradi obambe skupne blaginje: pravice vseh narodov, da živijo svoje življenje po svoji svobodni izbiri, kot je narodnoosvobodilna vojna sprejela v svoj program; pravice, za katero se kot junaki bojujejo in vsak dan umirajo — umirajo tudi za nas — nešteti sinovi vietnamske zemlje.

Prevedla: Neda Pagon-Brglez

Marko
Kerševan

Religija in sodobni človek

**prikazi,
recenzije**

V *Knjižnici za mlade* pri Cankarjevi založbi je izšla brošura Marka Kerševana *Religija in sodobni človek*. Pisec preprosto, mlademu človeku primerno razlaga sedanjo problematiko religije in ateizma. Bralcu nudi zanimive informacije o sedanjem položaju ter dilemah vere in cerkve, mimo tega pa ga poskuša napeljati h globljim, objektivnim in tolerantnim razmišljanjem o snovi.

Knjiga je razdeljena na štiri poglavja: *Znanstveno proučevanje sodobne religioznosti*; to, prvo poglavje obravnava razmerje sedanjega človeka (tega v socialističnih in onega v kapitalističnih deželah) do verskih obredov; potem pisec navaja in interpretira rezultate anketiranj o veri v boga, v posmrtno življenje in čudeže. Drugo poglavje, *Razlogi in nagibi za sodobni ateizem*, odpira nekatera temeljna vprašanja. Ta so: zavračanje dvojnosti sveta (nezadovoljenosti in nemoč ljudi, njihova tostranska beda, poraja potrebo po begu v neki lepši, boljši, varnejši svet iluzij); odklanjanje »boga narave« (v veri ljudi je vedno manj prisoten tisti bog, ki je bil prvi vzrok, stvarnik sveta in človeka, najvišji smoter vsega bivajočega, l o g o s in n o m o s);

problematika boga kot odgovora na uganke sveta (vedno manj je ljudi, tudi teologov, ki bi menili, da je katerikoli znanstveni problem res rešljiv s hipotezo o bogu, da je mogoče boga — njegovo eksistenco — dokazati iz narave itn.); problem »božjega molka« (mnogi verniki imajo čedalje globlji občutek odvečnosti takšnega boga, ki molči v najusodnejših trenutkih, ki dopušča v svetu zlo in nasilje brez primere); nezaupanje do različnih »religioznih doživetij« in mistike (moderna medicina, psihologija in še posebej psihoanaliza čedalje uspešneje razlagajo izvire in pogojenosti najrazličnejših nenavadnih pojavov, kot so »videnja«, »čudežne ozdravitve«, in tako dalje); razmerje ateizma, ravnodušnosti in religioznosti (tu opozarja Kerševan na različne variante vere in nevere). Sklep poglavja: Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je smer razvoja: *razkroj stare, celovite religiozne zavesti pod udarci nove miselnosti in širjenja ateizma kot »duhovnega ozračja naše dobe«, kot bistvene neizogibne sestavine sodobne kulture* (str. 50). V tretjem poglavju, *Znanstveniki in religija*, pisec tehtno ugovarja ceneni demagogiji cerkvene propagande. Najprej obravnava od-

nos naravoslovja in predstav o bogu ter problem smotrnosti; (mimogrede povedano — že pri površnem branju *Smisla življenja* dr. Janeza Janžekoviča nam mora biti jasno, kako pomemben je za sedanjo neotomistično apologetiko Tomažev izkustveni dokaz za bivanje božje iz smotrnosti, za propagiranje vere pa religioznost nekaterih znanstvenikov). Kerševan prepričljivo pokaže, da *vera* velike večine velikih ljudi moderne dobe res nima mnogo skupnega z oficialno religijo cerkve (za približno takšna pojmovanja, kot jih je imel Einstein, je židovska verska skupnost izobčila in preklela Spinozo, inkvizicija pa sežgala Giordana Bruna). V zadnjem poglavju, *Organizirane religije in sodobna kriza tradicionalne religioznosti*, piše avtor o že dovolj znani »amerikanizaciji« cerkve (v ZDA so cerkve najprej opravljale skoraj same neverske naloge, predvsem družbeno oz. družabno povezovanje ljudi v atomizirani in anonimni ameriški družbi) in o posodobljanju religioznih nazorov; še posebej zanimivo je v zadnjem poglavju Kerševanovo razglabljanje o razmerju morale in religije, ki zaključuje knjigo. Etika nikakor ne sodi k bistvu ver. »Danes je v znanosti o religiji skoraj povsem nesporno, da religije v glavnem le »posvečujejo« neke sicer same po sebi živeče družbene ali skupinske norme, moralne ideje in zapovedi. Iz predstave o bogu same po sebi ne izhaja nobeno opredeljeno ravnanje« (str. 90).

Te knjige smo lahko veseli že zato, ker je mladini primernih besedil o tej izredno pomembni tematiki, žal, zelo malo. Celotna razlaga in vsa stališča so v znamenju tistih marksističnih reli-

gioloških prizadevanj pri nas, ki si prizadevajo k čedalje večji konkretnosti in aktualnosti. Ta *praktično-teoretični ateizem* je vedno pripravljen prisluhniti argumentom, ki jih ponujajo sama družbena dejanskost, še posebej resnično sedanje versko doživljanje ljudi, pa tudi nekateri moderni *samokritični* teološki nazori.

Morda bi moral Kerševan iz didaktičnih razlogov v posebnem (najbolje — uvodnem ali sklepnem) poglavju ustrezno posredovati temeljne teze avtentične Marxove, Engelsove in Leninove kritike religije. To ne bi bistveno razširilo obsega knjižice, bilo pa bi primerno že zaradi tega, ker mnogi mladi ljudje, ki jo bodo brali, še ne poznajo temeljnih izhodišč naše kritike religiozne zavesti. Marksistična religijologija in ateizem sta le posebna aspekta marksistične miselne kulture; v dialog s katoliško mislijo lahko vstopimo samo s celostnim teoretičnim organonom, ki so ga za historično-materialistično interpretacijo religijskega fenomena ustvarili klasični marksizma — seveda na podlagi materialističnih in ateističnih nazorov pred Marxom; (tu mislimo predvsem na kritiko, ki se je izoblikovala pri francoskih razsvetljenskih filozofih materialistih in pri utopičnih socialistih, pa na sijajno Feuerbachovo odkritje religijske samoodtujitve in na Marxovo »dopolnilo«, ko preide naglas s *kritike idej* na praktično in teoretično *kritiko razmer*); še bolj pomembna kot za dialog s katoliki je jasna eksplikacija marksističnih ateističnih pojmovanj, kadar gre za učnovzgojna prizadevanja.

Knjižica bi morala najti svoje bralce in popularizatorje zlasti

med prosvetnimi delavci na šolah druge stopnje, še posebej med tistimi, ki poučujejo družbene vede in filozofijo. V naši šoli je na eni strani še dovolj zastarelega, v slabem pomenu besede *aktivističnega*, liberalskega ateizma; po drugi strani pa je mogoče marsikje opaziti težnjo, da bi se ateizem najraje izmuznil skozi zadnja šolska vrata... Pri predmetih, kot so filozofija, sociologija in psihologija, bi bilo mogoče in potrebno posredovati dijakom mnogo več religiološke snovi. Pri filozofiji, npr., lahko razvojno-zgodovinsko osvetlimo vso temeljno teoretično problematiko: Od Pitagorovega in Platonovega idealizma ter njunih etičnih nazorov prek problematike spora med gnostiki in apologeti, pa razglabljanj v obdobjih patristike in sholastike itn., do sodobnega neotomizma, neoavguštinizma, personalizma itn. Mnoge, še sedaj aktualne probleme je mogoče dijakom razložiti prav s posredovanjem zgodovine filozofije; npr.: Tomaževa »revizija« Aristotela, navzkrižje med sholastično krščansko heteronomno in renesančno avtonomno etiko ipd. Prav pri pouku sociologije je knjiga, kot je Kerševanova, lahko izredno koristna. Pri pouku tega predmeta bi se morali spustiti čimprej z višin »najsplošnejših« kategorij in zakonitosti na raven teoretično domišljenih in empirično prezentnih mikrosocioloških problemov, ki bi jih dijak lahko *prepoznal* kot nekaj dejanskega. Prej ko slej bi bilo treba tudi pri pouku sociologije pričeti vpeljavati nekakšne »praktične vaje«, načrtno opazovanje, opisovanje in razčlenjevanje različnih družbenih pojavov. Tudi različni vidiki verskega življenja bi bili lahko prime-

ren objekt poskusov izkustvenega preučevanja; v škodo razvijanju delovne študijske samostojnosti in iniciativnosti dijakov to gotovo ne bi bilo, čeprav bi bili rezultati minimalni in vprašljivi. Skratka, kreativnost in zdrav empirizem morata postati osnovni imperativ tudi pri pouku družbenih ved. Naša šola je še vedno neverjetno toga, dogmatična in »načelna«. Kako vse drugače bi se mladi lahko seznanjali z moralnimi, pravnopolitičnimi, umetnostnimi, verskimi in drugimi problemi, če bi jih pouk ustreznih predmetov (in še posebej sociologije) uvajal v empirično preučevanje teh področij družbene prakse in zavesti.

Pouk psihologije sedaj še ne posega resneje v domeno religiologije. Pri obravnavi čustvovanja bi bilo mogoče zelo uspešno razložiti verska čustva kot posebno zvrst sestavljenih emocij. Tudi socialnopsihološke razsežnosti te problematike bi bilo treba vključiti v učni načrt, še zlasti na šolah, ki vzgajajo pedagoške kadre. (In ko smo že pri psihologiji, naj opozorim na neko nenavadno testiranje pred kakimi dvanajstimi leti na Psihološkem inštitutu v Ljubljani. Takratni asistent in sedanji profesor dr. Levin Šebek je poskusil s posebnim vprašalnikom eksaktno ugotavljati oz. meriti nekakšno *stopnjo religioznosti* (ali nekaj podobnega). Verjetno takrat testiranje ni dalo posebno vrednih rezultatov, bilo pa je pomembno že zaradi tega, ker je bilo gotovo eden prvih poskusov pri nas, da bi vstopili v domeno religioznih čustev, nazorov in stališč z empiričnim psihološkim instrumentarijem. Dandanes bi bili takšnih pobud psihologov zelo veseli.

Prav gotovo si ni mogoče predstavljati zares razvite, napredujoče ateistične miselne kulture in marksistične religiologije sploh brez domiselnih in tveganih projektov psihosociološkega raziskovanja. Po tem, ko smo zavrgli dogmo o avtomatičnem odmiranju religije v družbi, ki gradi socializem, in naivno prepričanje, da je znanost absolutni protistrup za vsa religiozna čustva, predstave in ideje, je še toliko pomembnejše, da postane religija predmet vsestranskega, objektivnega znanstvenega preučevanja. In še na temo strpnosti: k tej sodi predvsem tudi resen, studiozen odnos do *predmeta* zanimanja oz. obravnave; različni nedomišljeni apriorizmi, s katerimi sta si pogosto pomagala tako naš praktični propagandni kot tudi abstraktni teoretični ateizem, vsekakor ne sodijo v tolerantni dialog.

Religiozna orientacija, ki jo je na VSPV in v slovenski publicistiki pričel pred leti razvijati Zdenko Roter in ki ji sledi tudi Marko Kerševan, ima pomembne pozitivne idejnopolitične vidike. Naš stari preživeli ateizem se je v idejnopolitični dejavnosti, ki je na mnogih drugih področjih hitreje napredovala, kazal kot čedalje bolj nevshečni anahronizem. Vse preveč je ostajal otrok časov, ko se je bilo treba na življenje in smrt bojevati tudi z »vojskujočo se cerkvijo«, ter obdobja, ko je bilo mogoče urejati odnose z verskimi skupnostmi (in še posebej s katoliškim klerom) povsem administrativno, birokratsko (zapišemo še), poenostavljeno... Široka demokratizacija, ki je z uveljavljanjem samoupravljanja vedno bolj prežemala našo družbo, vse bolj odpravlja tudi stare odnose in miselne sheme na tem področju. In

še zlasti sedaj, ko se je že izoblikovala temeljna smer nove idejnopolitične vloge Zveze komunistov pod pogoji reorganizacije in družbene reforme, si ni več mogoče niti zamišljati kakršnekoli ateistične propagandne ali drugačne aktivnosti, ki bi si pomagala z administrativnimi berglami... Ateist naj se *kultivira* tudi tako, da razvija, neguje svoj *ateizem*, svoje védenje o dovolj komplicirani in obsežni problematiki izvora, razvoja in družbene vloge religije ter verskih institucij, o religijskih moralnih, družbenopolitičnih in drugih koncepcijah — več študija in razmišljanja torej, pa manj protiverskega pozerstva, ki ne rabi ničemur, kviri pa odnose med ljudmi. Prav tako tudi sodobni vernik ne sme ostajati družbeni analfabet. V naprednejših katoliških krogih se vedno bolj uveljavlja stališče, da se morajo verniki truditi, da bi domeli in tolerirali ateistična stališča ter ideje. Sicer pa so verske skupnosti primorane, da se trezno srečujejo z današnjim »substancialno« nereligioznim in versko ravnodušnim svetom; ne prilagajati se, je toliko kot zaostajati, izgubljeni...

>...Pri tem (pisanju) nas je vodilo prepričanje, da razprava o religiji, ki ne upošteva sprememb in razvoja religiozne zavesti — razvoja, ki danes ateistom ne dopušča več naslavljanja na »religijo« kritiko, ki je bila smiselna včeraj — ni na ravni sodobnega mišljenja. Ravno tako pa smo prepričani, da ni mogoča resna, sodobnega mišljenja vredna razprava s tistimi verujočimi, ki nočejo priznati in videti, da je sodobni razkroj in razvoj religiozne zavesti dejansko priznanje, da je imela laična ateistična kritika religije prav in da ima

prav tudi še danes, kolikor so v religiji tudi danes navzoči preživeli elementi (a teh ni malo!) (str. 92).

Tako sklene Kerševan svojo razpravo. Poskušajmo premisliti zlasti konec fragmenta... Ali nas ne sili nekaj, da bi kar vso religijo (in vse, kar je z njo v zvezi) a priori razglasili za nekaj *preživelega*? Poskušajmo obogatiti svoj ateizem tako, da bomo bolj subtilni, bolj (samo)kritični.

VLADO SRUK

Čazim
Sadiković

Teorija oblasti v socializmu

(Dr. Čazim Sadiković, *Osnovi teorije vlasti u socijalističkom društvu*, Sarajevo, 1967)

Teorija oblasti je jedro vsake politične teorije, njeni osrednji temi pa sta — kako oblast osvojiti in kako jo izpolnjevati. Z marksističnega stališča sta to teorija o revoluciji in teorija o državi. V marksistični politični misli obstoje različna mnenja o odnosu med tema dvema področjema teorije oblasti. Prevladuje mnenje, da je teoretični marksizem sicer razvil teorijo osvojitve oblasti, da pa je zanemaril teorijo izpolnjevanja oblasti. Nekateri poudarjajo, da je leninistična teorija oblasti večidel teorija osvojitve oblasti, dočim je liberalna teorija večidel teorija

opravljanja oblasti. Pri tem temeljijo na primerjavi med spisi raznih liberalnih teoretikov (Locke, Constant, Stuart Mill in drugih) in deli Lenina (npr. Država in revolucija, Kaj storiti, Levičarstvo — otroška bolezen komunizma). Še celo — kolikor se leninistična teorija ukvarja s vprašanji izpolnjevanja oblasti, se z njimi ukvarja pravzaprav le v odnosu do razrednega nasprotnika, kar je v bistvu nadaljevanje problematike osvajanja oblasti.

Ne bi mogli trditi, da v teh mnenjih ni zrna resnice. To pa ni nič presenetljivega, kajti pogojeno je s celostjo zgodovinskih okoliščin, ki so obstajale ob nastanku držav političnega liberalizma oziroma ob nastanku prve socialistične države. Te okoliščine so omogočile, da je oblikovanju liberalne države utrla pot obširna literatura, ki je posvetila vso pozornost teoriji o državi, oblikovala načela, po katerih naj se ravnajo politične institucije, v nadaljnjem razvoju pa tudi izdelala razvito in rafinirano tehniko izpolnjevanja oblasti. Znano je, da teorija o socialistični državi oziroma o državi v socializmu ni imela tolikšnega razmaha največ zato, ker so jo ovirali nekateri dogmatizirani koncepti osvojitve oblasti. Ne preseneča, da se je pojavilo vprašanje, ali je leninistična teorija osvojitve oblasti, katere popolna zgodovinska potrditev je oblikovanje prve socialistične države, vseskozi primerno in ustrezno teoretično izhodišče za zasnovano prehodno v socializem tudi ob bistveno drugačnih političnih, ekonomskih, kulturnih itd. pogojih. V okviru teorije osvojitve oblasti je za marksistično politično misel v zadnjem obdobju — zlasti po drugi svetovni vojni

— povsem umeven značilen premik v smeri teoretičnega utemeljevanja možnosti o tako imenovani relativno mirni poti v socializem. Prizadevanja v tej smeri so zlasti vidna v deželah, kjer so socialistične sile neposredno soočene z obstoječimi kapitalističnimi strukturami. Ta prizadevanja so se tudi že oficialno uveljavila v programskih dokumentih najbolj pomembnih delavskih strank v nekaterih evropskih kapitalističnih deželah. V marksistični politični misli se sedaj iz širših zornih kotov obravnavajo mnogi pomembni problemi osvojitve oblasti in povezujejo s problematiko izpolnjevanja oblasti. V okviru diskusije o odnosu med »demokratično« in »revolucionarno« potjo v socializem se analizirajo vprašanja pristanka (konsenza), sistema zavezništev, pomena boja za reforme, boja za razvoj infrastrukture, diktature in hegemonije, enostrankarskega in večstrankarskega sistema v socializmu itd. Vse to priča o živi in vsestranski zavzetosti progresivnih sil v kapitalističnih deželah, da se na marksističnih temeljih teoretično oblikuje politična teorija socializma, ki naj upošteva nove, spremenjene družbene pogoje tako, kar zadeva osvajanje oblasti, kakor tudi, kar zadeva njeno izpolnjevanje v razmerah industrializirane družbe.

Avtorjevo delo, ki ga omenjamo v naslovu, je eden izmed redkih poskusov širše monografične obdelave problema oblasti v socialistični družbi. Že zgolj zaradi tega zasluži, da naj javno opozorimo, čeprav seveda ne moremo in ne smemo mimo tega, da ne bi izrazili nekaj kritičnih pripomb. Prva je v zvezi s splošno ugotovitvijo o razmerju med teorijo osvojitve in teorijo izpol-

njevanja oblasti, ki smo jo uvodoma poudarili. Ne moremo trditi, da je avtor docela prezrl spoznanja, na katera sodobna marksistična sociologija politike in politikologija obče opominjata. Preseneča pa, da se je tega vprašanja zgolj bežno dotaknil, da niti ni upošteval marksističnih virov, marveč je le citiral francoskega sociologa R. Arona, po katerem vsebuje marksistični nauk zgolj teorijo razrednega boja, dočim je povsem prezrta »teorija skupnosti, teorija pravičnosti ali splošne blaginje, ki bi bila temelj med bivšimi sovražniki oblikovanega družbenega reda«. Avtor se zaveda, da marksistična misel, vsaj kar zadeva njene politične aspekte, še vedno ni na ravni dejanskih potreb sodobne socialistične družbe. Poudaril je, da predvsem niso podrobneje in natančneje razčlenjeni temeljni principi politične strukture in organizacije socialistične družbe, zlasti pa ne bistvo evolucije »državnosti« v zvezi z Marxovim konceptom »odmiranja države« (str. 2).

Nedvomno je hvalevredna avtorjeva pobuda, da spričo gornje ugotovitve poskusi prispevati k nadaljnji teoretični razčlembi tistih nekaj temeljnih načel, ki se nanašajo na problem oblasti v socializmu. Vendar ima ta avtorjev poskus, po našem mnenju, nekatera šibka izhodišča. Eno takih je v tem, da je avtor problematiko izpolnjevanja oblasti povsem odtrgal od problematike osvojitve oziroma osvajanja oblasti. Omejil se je izključno na razmišljanja, ki so v zvezi z vprašanjem izpolnjevanja oblasti v socialistični družbi. Prezrl je, da so problemi izpolnjevanja oblasti v neposredni vzročni odvisnosti od oblik, načinov in zgodovinskih pogojev, pod katerimi si

je delavski razred priboril oblast. Vrsta pojavov, ki je spremljala dosedanje socialistične revolucije, je bolj ali manj vplivala na vsebino in organizacijo oblasti v raznih socialističnih deželah. Prav zato, ker problema oblasti ni povezal z zgodovinsko genezo njenega nastajanja, je razvil ali vsaj poskusil razviti teorijo oblasti v socialistični družbi, ki je odmaknjena dejanskim problemom oblasti, njenemu vidnemu učinkovanju in sistemskemu oblikovanju v katerikoli sedanji konkretni socialistični družbi. Tako je avtorjev poskus obvisel v pridvignjeni abstraktni sferi tistega, kar naj bo, ne da bi razčlenil in znanstveno posplošil tisto, kar dejansko je. Tako imamo občutek, da avtorjevo delo prestopa meje politikološke oziroma sociološkopolitične analize in se pravzaprav giblje v območju filozofije politike. Ne bi smeli trditi, da tudi takšni naporji niso pozitivni. Vsekakor pa smo spričo tega, kar je avtor nakazal v uvodu dela, pričakovali, da bo skušal bolj teoretično-empirično kot pa filozofsko-meditacijsko prodreti v problematiko oblasti v socialistični družbi. Strinjamo se z avtorjevo uvodno ugotovitvijo (str. 4), da bi bilo določeno posploševanje konkretnih praktičnih pridobitev tista pot, po kateri bi lahko precej učinkovito premostili vrzel, ki sedaj obstaja med splošnimi marksističnimi načeli o ureditvi socialistične družbe in konkretnimi rezultati, ki so se izrazili v dosedanjem razvoju političnih odnosov v tej družbi. Po tej poti gresta sedaj zlasti italijanska in francoska marksistična politična teorija. Mnenja smo, da je avtor v nadaljnjih razmišljanjih zašel s te poti, kajti konkretne praktične rezultate razvoja sodobnih socia-

lističnih dežel je precej izgubil izpred oči, ko je poskušal oblikovati teorijo oblasti, vokvirjeno v vizijo socialistične družbe in abstracto. Glede na takšno zasnovo ne preseneča, da je avtor prezrl tudi praktične izkušnje socialističnega gibanja in političnih organizacij — zlasti komunističnih partij — v sodobnih kapitalističnih deželah, kakor tudi, da ni upošteval teoretične analize problema oblasti v socializmu, ki so jo — upošteva je praktične izkušnje — oblikovali zlasti teoretiki italijanske in francoske komunistične partije.

Avtorjeva razmišljanja o problemu oblasti v socialistični družbi vsebujejo razen uvoda še poglavja z naslovi: skupni interes — osnovni navdih oblasti, skupščina (legislativa) — osrednji organ oblasti, zakon — način izvrševanja oblasti, izvršilna oblast (eksekutiva) — sredstvo oblasti, zveza komunistov (partija proletariata) — etična komponenta oblasti, oblast in politika, oblast in enakost, oblast in svoboda, oblast in integracija, evolucija oblasti.

V prvem poglavju je avtor posegel v koncept »ustvarjalne oblasti«, ki ga je povezal z Rousseaujevskim principom »splošne volje«. Splošni interes pojmuje kot edini navdih oblasti v socializmu. Manjšini, ki je spoznala splošni interes (partija proletariata), je namenjena funkcija preobrazbe vseh družbenih odnosov. V nadaljnjih poglavjih pa je avtor razvil svoje misli v okviru tematike, ki jo označujejo naslovi posameznih poglavij. Vsa poglavja so smiselno povezana. Vse delo ustvarja vtis resno zamišljene monografije o problemu oblasti, čeprav se z nekaterimi avtorjevimi koncepti ne bi mogli v celoti strinjati (na

primer z njegovim le nekoliko preveč enostranskim povezovanjem solidarističnega principa s principom politične elite).

Sadikovičeva knjiga o teoriji oblasti v socialistični družbi je pri nas prvi poskus kolikor toliko celostne teoretične obdelave tega osrednjega problema sodobne marksistične politične misli. Zato menimo — navzlic vsem kritičnim pripombam, ki smo jih izrazili — da je avtor opravil koristno delo, ki zbuja upanje za nadaljnje dosežke na tem področju.

A. ŽUN

Z. R.

Za kritičen dialog

filozofov in sociologov socialističnih dežel

Sedmo srečanje urednikov filozofskih in socioloških revij iz socialističnih dežel od 14.—16. decembra 1967 v Opatiji (to pot sta bila organizatorja Jugoslovansko združenje za filozofijo in Jugoslovansko združenje za sociologijo) je potekalo kot kritičen dialog med različnimi mišljenji sodelujočih o naslednjih aktualnih temah:

1. razvoj marksistične filozofije od Oktobra do danes;

2. sociološko raziskovanje družbene strukture in znanstveno vodenje socialistične družbe;

3. Sedanje stanje v razvoju sociologije v socialističnih deželah.

Filozofi in sociologi iz Sovjetske zveze, Poljske, Češkoslovaške, Nemške demokratične republike, Romunije, Bolgarije, Madžarske in Jugoslavije so poročali o teoretičnih in empiričnih problemih sociološkega raziskovalnega dela v njihovih deželah in so očali različne poglede glede aktualnih nalog sociološke znanosti v socializmu. Ne glede na različne izkušnje in doseženo stopnjo v premagovanju dogmatizma, so vsi očitno izpričevali velike ustvarjalne napore za uveljavitev teoretičnih in socioloških raziskav socialistične družbe. Različnost miselnih tokov je prišla prav tako do polnega izraza v dialogu o vlogi in nalogah sodobne marksistične filozofije. Odprto ozračje je, vkljub sem in tja zelo ostrim polemikam, prevladovalo na vseh treh dnevih posvetovanja.

Od slovenskih revij so na posvetovanju sodelovali tudi uredniki revij »Problemi« in »Teorija in praksa« (Ivo Urbančič, Božidar Debenjak, Boris Ziherl in Zdenko Roter) in se priključili vzpodbudnim dogovorom glede različnih oblik nadaljnjega sodelovanja vseh udeleženih revij v prihodnje: izmenjava revij in informacij, monografske številke, ki bi bile v celoti posvečene sociologiji ali filozofiji določene dežele oziroma posameznim temam; neposredno sodelovanje med posameznimi revijami v obliki recipročnih objav posameznih tekstov; posvetovanje vseh udeleženih urednikov in predstavnikov revij v letu 1968 na Poljskem bi bilo posvečeno temama »Spoznanja in vrednotenje« ter »Znanstveno tehnična revolucija in družbeni napredek«.

Revija »Teorija in praksa« je v dosedanjih štirih letnikih objavila številne filozofske in sociološke tekste iz socialističnih de-

žel, bodisi kot prevode iz njihovih revij ali pa izvirno napisane za našo revijo. Revijo zamenjamo z več kot 100 revijami iz drugih dežel, tudi socialističnih. S to prakso nameravamo nadaljevati tudi v prihodnje v pričakovanju, da bo odzivnost po optičnem srečanju, na drugi strani večja kot doslej. V program svojih števil pa smo vključili tudi dva prispevka iz Opatije, in sicer dr. Predraga Vranickega »Filozofija danes« ter M. N. Rutkjeviča »Spremembe v socialni strukturi sovjetske družbe«.

beležke o tujih revijah

NEW LEFT REVIEW

št. 43, september—oktober in št. 46,
november—december 1967

Revija posveča osrednjo pozornost vprašanju revolucije v sodobnem svetu, ki jih obravnavata naslednja dva teoretična prispevka. *Herbert Marcuse, Vprašanja o revoluciji*, odgovarja na vprašanja, ki se nanašajo na sodobni koncept revolucije. Marcuse dokazuje aktualnost *Marxovega* pojmovanja revolucije glede na to, da še sedaj obstajajo agresivne in ekspanzivne institucije eksploatacije, ki v razvitem kapitalizmu določajo usodo človeka. V tem oziru je vprašanje revolucije v deželah »izobilja« tesno povezano z odporom žrtev neokolonializma.

V enem izmed vprašanj v intervjuju je postavljena teza, da sedaj oba

obstoječa ideološka sistema izginjata pod skupno osnovo tehnološke ozir. industrijske družbe, kjer industrializacija vedno bolj nadomešča boj za družbene procese. V *modernej kapitalistični državi je, na primer, pojem svobode, ki je inspiriral revolucionarje in revolucije, že zunaj družbenega zanimanja*. Marcuse se v odgovoru strinja, da oba sistema izginjata pod skupno osnovo tehnološke ozir. razvite industrijske družbe, hkrati pa poudarja, da konflikti ne potekajo več na ravni kapitalizem — komunizem, temveč v *soočanju med družbo izobilja in komunizmom najubožnejših*. Značilnost revolucije na zahodu vidi na primeru ameriške mladine, ki se kaže v uporih zoper zahodno ideologijo (tudi zoper socialistično) in poteka predvsem na moralnem, seksualnem, intelektualnem in političnem planu.

Régis Debray, Problemi revolucionarne strategije v Latinski Ameriki. To je ena izmed treh Debrayevih študij o latinskoameriški revoluciji, ki obravnavajo *politični, tehnični in vojaški* aspekt revolucije. Poudarek v teoretičnih izhodiščih članka je na revolucionarni etiki in marksizmu kot teoriji socialne strukture in njenih nasprotij. Pri svojih pogledih avtor strogo vztraja na tem, da mora vsako vojaško akcijo pripraviti politika. Latinskoameriško situacijo primerja s situacijo v vzhodni Evropi po letu 1917, ki se kaže v Latinski Ameriki tako, da revolucija revolucionira kontrarevolucijo. To pomeni, da se v določenem revolucionarnem trenutku kontrarevolucija revolucionira v mnogo večji meri kot pa same revolucionarne sile. Nadalje Debray celoviteje analizira obstoj in vlogo nacionalne buržoazije in sviri pred usodo reformistične politike, s katero se povezuje in ki v končni konsekvenci pristaja na kontrarevolucijo. Avtor prav tako *sviri pred volilnimi iluzijami*, ki pomenijo smrt vsakega revolucionarnega gibanja. *Gverila se ne more razviti na vojaškem nivoju, če ni hkrati tudi politična avantgarda*. Gverila je v nekem smislu »*mali motor*«, ki pa lahko samo ustvari pogoje za »*veliki motor*«, to je gibanje množic. Debray odgovarja tudi na kritiko, češ da zanemarja različne družbene strukture v Latinski Ameriki, češ da taka kritika ignorira temeljno dejstvo kontinentalne enotnosti.

Intervju z naslovom »Vloga borbenosti« s predsednikom AEU (Amalgamated Engineering Union), drugega največjega sindikalnega združenja v Veliki Britaniji, nam prikaže podobo sedanjega položaja sindikatov in še posebno odnosov med njimi in vlado. Predlaga rešitev problema, imenovanega »cene in dohodki«, o katerem se veliko diskutira. Rešitev vidi v skrajšanem delovnem tednu, povečanih nadurnih premijah itd. Zanika mnenje, da so sindikati močno pod vplivom vlade, in poudarja, da obstajajo možnosti za združitev levece. Na koncu Hugh Scanlon odgovarja na vprašanje o »ekspropriaciji ekspropriatorjev«, in sicer v tem smislu, da ne smemo videti v sindikalnem gibanju sredstvo za doseg boljših pogojev z drobtinicami, ki padejo z mize. Po njegovem morajo biti sindikati sami pri mizi, njihova poglavitna vloga pa mora biti v spreminjanju družbe same.

Rex Mortimer analizira v članku »Komunisti in avstralska levica« položaj delavskega gibanja in položaj delavske stranke v Avstraliji. Išče vzroke za vedno večji vpliv desničarskih elementov v delavskem gibanju in še posebno vzroke poraza na zadnjih volitvah, na katerih so zahtevali predvsem, da se avstralske čete vrnejo z vietnamskih bojišč. Poraz je bil deloma razumljiv, ker radikalen zunanepolitični program ne more biti nadomestilo za radikalen program urejanja položaja doma. Iz zgodovine Komunistične partije Avstralije (CPA) od njenega nastanka leta 1920 je razvidno, da je imela precejšen vpliv predvsem med najbolj borbenimi delavci (rudarji, jeklarji itd.) in tudi zunaj sindikatov, vendar je njeno članstvo po letu 1962 porazno upadlo od 20.000 na 5.000, predvsem zaradi pojava prokitajske grupe. Sele na 21. kongresu KP Avstralije, junija 1967, so prišli močneje do izraza napredni vplivi in vrste komunistov so se precej pomladile. Sprejet je bil tudi nov statut in program. S svojim programom lahko stopi na čelo levece, ker je program sestavljen tako, da ga lahko sprejme vsako socialistično gibanje v Avstraliji.

V reviji je priobčen tudi članek Theodorja Adorna »Sociologija in psihologija«, ki bo imel še več nadaljevanj.

—zk—

Pomemben prispevek k razpravam o mestu krščanstva predstavlja članek v 2. številki »Predsodek o razkristjanjenju sodobne družbe« D. Savramisa iz Kölna.

Po mnenju »kulturnih pesimistov« naj bi bila sodobna industrijska družba odgovorna za vse mogoče in nemogoče pojave (»moralni razpad«, »pomanjkanje idealov« ipd.), med drugim tudi za razkristjanjenje, za izrivanje svetega iz središča na rob. Ta sodba, ki ne vzdrži konfrontacije z resničnostjo, se je tako utrdila, da je postala predsodek, ki mora zanimati zlasti sociologijo religije. Avtor si je zadal nalogo, da bo to mnenje zavrnil.

Vzroki za nastajanje predsodkov o razkristjanjenju sodobne družbe leže v enačenju cerkve in krščanstva, religije in krščanstva ali teologije in krščanstva. Predsodek o razkristjanjenju se ohranja zaradi prepričanja, da je cerkev v svoji tradicionalni obliki edini legitimni in mogoči izraz krščanstva. Da bi predsodek zavrnil, je avtor postavil naslednjo delovno hipotezo:

Sodobno družbo lahko označimo kot razkristjanjeno le, če je kje in kdaj v zgodovini obstajala družba — v naspotju s sekularizirano družbo, ki bi jo lahko imenovali krščanska, ki bi bila strukturirana na podlagi izpovedi evangelija in katere nosilci bi se ravnali po teh izpovedih. Takšne družbe pa *ni bilo*. S konkretnimi zgodovinskimi raziskavami je treba ugotoviti, ali je kakšna družba, ki je še močno »tradicionalna« in ni industrializirana, kaj bolj krščanska, kot je »moderna«. Ob tem bi tudi ugotovili, koliko industrializacija in sekularizacija povzročata razkristjanjenje.

Družbene oblike, ki se navadno imenujejo krščanske, oblikuje institucionalizirano krščanstvo in ne krščanstva revolucionarnega in dinamičnega kova. Proces »učlovečenja človeka«, ki odgovarja revolucionarnemu duhu evangelija, ima za končni produkt sodobno »pluralistično« družbo, ki kaže funkcionalne ekvivalente krščanstva. Od 17. in 18. st. naprej je cerkev v situaciji, ki bi jo lahko označili kot koeksistenco med tra-

dicionalno pobožnostjo in moderno sekularizirano družbo. To koeksistenco so novejši sociologi religije interpretirali kot »razcerkvenjenec« (Entkirchlichung) sodobne družbe in so jo enačili z razkristjanjenjem. Po mnenju avtorja pa lahko govorimo le o izgubah funkcij cerkva, kar bi pokazala dejanska sociološka raziskava; s tem pa tudi niso utemeljena pesimistična mnenja o sedanosti in prihodnosti krščanstva.

Med zanimive razprave v tej številki brez dvoma sodijo še »Gospodarski razvoj in družbena pričakovanja«, »Glasba v pluralistični družbi«, »Napovedi študentskega uspeha«. Avtor zadnjega članka na podlagi nemškega gradiva ugotavlja, da uspeh na maturi ne dovoljuje zanesljivega sklepanja na uspeh pri univerzitetnem študiju ter da zato tudi ne more biti kriterij za sprejemanje na visoke šole. Zanimiva je tudi ugotovitev, da tisti diplomanti (na ekonomski in sociološki fakulteti), ki diplomirajo s komaj zadostnim uspehom, v praksi ne uspevajo bolje kot inteligentni absolventi srednje ali višje šole.

V 5. številki se T. Segerstedt iz Uppsale ustavlja ob problemu sociološke teorije. Avtor ponavlja znano resnico; če ni skupne teorije, ne more biti sistematične znanosti. Znanost, ki bi uporabljala le ad hoc pojasnila, je neuporabna, ker nima trdnejših spoznanj. »O razmerju med empirijo, teorijo in prakso« — na podlagi razmer v Avstriji — razmišlja L. Rosenmayr z Dunaja. Glede razmerja med praktikom in znanstvenikom meni, da mora prvi razviti sposobnost, da bo sprejemal teorije in jih uporabljal kot izhodišča za svoje odločitve. Zastavlja pa vprašanje, če ni že samo zoperstavljanje znanstvenikov (družboslovcev) praktikom zastarelo, zlasti če primerjamo razmerje med raziskovanjem in uporabo izsledkov, npr. v medicini ali tehniki. Sama teorija predstavlja nujen, toda ne zadosten pogoj za želeni napredek; pripravljenost praktikov za novosti je nenadomestljiva. Naloga politika je, da izbira v teoriji.

Aktualna je razprava G. Endruweita iz Saarbrückna »Korak k industrijski družbi« s podnaslovom »Pojem industrijske družbe kot stičišče med industrijsko sociologijo in sociologijo razvoja«.

Osrednji pojem sedanosti je brez dvoma »industrijska družba«; uporablja

se v različnih smislih (negativno, pozitivno, deskriptivno). Vse bolj očitno pa postaja pomanjkanje definicije tega pojma. V zadnjem času obstaja poleg nujnosti vse več možnosti za definicijo pojma »industrijske družbe«. Pomembno nalogo opravlja tu sociologija razvoja. Pripravila je različna pojasnila, ki dovoljujejo, da se industrijska družba raziskuje v bistvenih strukturnih elementih, ki kažejo tudi na njeno vrednostno ureditev. Sociologija razvoja opazuje procese same, medtem ko industrijska sociologija ne more videti neposredno začetkov tega razvoja.

Industrijska sociologija jemlje industrijsko družbo za ozadje, sociologija razvoja pa ima industrijsko družbo za merilo, da bi lahko primerjala rezultate raziskovanj neindustrijske družbe z industrijsko in da bi dokazala razvojne procese. Neindustrijske družbe se razvijajo v smeri industrijske družbe, ki jo avtor definira kot družbo, v kateri je racionalnost v obliki prepričanja o sposobnosti oblikovanja sveta tako močno ponotranjena, da odločujoče vpliva na razvoj družbenih odnosov. Pri razvoju v industrijsko družbo nastajajo najrazličnejše težave, zato se avtor sprašuje, ali ni možnost, da bi se dediščina vsakokratne predindustrijske družbe povezala z nekaterimi želenimi elementi itd. družbe v novo celoto. Čeprav ni nujna univerzalnost takšne industrijske družbe, kot je doslej znana, pa dosednji razvoj kaže na to, da drugačnih alternativ razvoja ni. V tej številki je zanimiva tudi razprava o socioloških vidikih zgodnjega zakona.

-mj-

ESPRIT januar 1968

»Amerika se spreminja,« piše Michel Crozier. Vstopa v neke vrste hiperracionalizem, ki vznemirja velike organizacije. — Rasne demonstracije niso novost, romantičen trud, da bi dohitelev evropski razredni boj, tudi ni nič novega. Kar preseneča, so individualni napor, bolj psihološki, kot je npr. upor črnecev, upor študentov in mladih nasploh, upor proti sistemu kot takem, ki se izraža v uživanju mamil, v zavračanju ameriškega načina žoljenja, v re-

voluciji, ki postaja atrakcija in navdušuje vso inteligenco.

Val racionalizma, ki združuje dejavnost znanstvenikov in administracije, je močno nasproten eksistencialni tesnobi mladih hipijev in uporu črnecv. Obe gibanji sta značilni za moderno Ameriko. Sta kot dve strani transformacije njenega prehoda v novo obliko družbe. Seveda si Evropejci težko predstavljamo to opozicijo, ker imamo v mislih Ameriko, ki jo dušijo poleg trustov še velike birokratične organizacije, Ameriko, ki zaradi udobnosti in materialnega napredka zahaja v konformizem in vodi v »krasni novi svet« tehnokratov.

Problem črnecv: uveljavi se lahko tisti, ki je sposoben udeležiti se igre »modernega izraževanja« — tu pa so črneci popolnoma podrejeni. *Bolj ko družba postaja racionalistična, bolj izgublja besedo.* Emancipacija jim ne služi. Njihove lastnosti so primerne za prejšnje stoletje. Črнец ne more tekmovati v sedanjih družbi tako, kot je lahko v tradicionalni industrijski družbi. Njegov položaj teži k degradaciji. Če bi se črнец hotel povzpeti, bi črñska družba morala popolnoma spremeniti svoje navade in vrednote. Samo ekstremistično gibanje, kot je Črni musliman, je lahko poskusilo kaj takega, vendar ga je slepo sovraštvo belcev potisnilo tako daleč, da se je lahko afirmiralo le kot teroristična organizacija. — V čem je eksistencialistično gibanje študentov podobno uporu črnecv? Oboji se ravna jo po metafizičnem vodilu »čistega« upora. Vendar se ta upor kaže bolj v literaturi kot v znanosti. Konflikt obstaja torej med racionalnim in spontanim, med skupnostjo in individuom, med željo po svobodi in strahom pred odgovornostjo. Izhoda iz te dileme ni. Treba bi bilo preučiti vse institucije in sistem kot tak.

Robert Boyer podaja svoje vtise o ameriškem katolicizmu, ki jih je dobil z enoletnim spremljanjem ameriških katoliških časopisov in ameriškega katolicizma. Njegove značilnosti, so naslednje: poudarjanje pomena ustanove same po sebi, želja po varnosti, nerazgledanost in občudovanja vredna darežljivost ljudi.

Odkar so ameriški škofi 1884 v Baltimore sklenili, da se mora v vsaki župniji ustanoviti grade school, se je mreža katoliških vzgojnih institucij zelo povečala. Jezuiti dajejo, na primer, več kot 60% svojih članov poučevat na šole, medtem ko jih le 15% pripravlja misijone in drugo. 72% zbranega denarja porabijo cerkve za katoliško šolstvo! — Številne škofije so ustanovile medrasne odbore, ki naj se bojujejo za rasno enakost, vendar je v tej smeri bolj malo storjenega. Črñska katoliška skupnost v ZDA ne presega 700.000 članov.

Klera je najti največ v centralnih institucijah, medtem ko v krajih, ki so revni, ni nikogar. — Ameriška cerkev je bogata in ponosna na to bogastvo. Duhovnik mora živeti v udobnem župnišču, se lepo oblačiti, imeti lep avto in, skratka, — biti predstavnik srednjega razreda. Naslednja značilnost ameriške cerkve je »ortodoksnost«. Ničesar več ne išče, tisto, kar ima, varuje.

Mladi duhovniki se sprašujejo, kam vodi to istovetenje cerkve z denarjem. Problem bogastva pa ni povezan le z dejstvom, da je Amerika kot taka bogata, temveč tudi s položajem duhovščine, ki mora impresionirati z bogastvom. In od kod denar? — Darujejo ga ljudje nižjih razredov. Kakšno pot bo ubrala duhovščina v Ameriki v prihodnje? — Robert Boyer meni, da je upanje na mladih duhovnikih in redovnicah, ki edini nosijo kal možne obnovitve ameriškega katolicizma.

-dp-

biblio- grafija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo)

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

MARX Karl: Cirkulacijski proces. (Iz poglavja o kapitalu.) Problemi, Lj., 1967/V, pkt., št. 58, str. 1412—1420.

RODIN Davorin: Karl Korsch i kraj jedne epohe razvoja marxizma. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 778—801.

ROZENTAL E.: Kapitalizem in morala. K zahodnim odzivom ob stoletnici izida Marxovega »Kapitala«. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967. št. 24. (Iz Novove vremja.)

II. FILOZOFIJA

AXELOS Kostas: Od logosa do logistike. S ovu i onu stranu fenomenologije i Marxa. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 731—740.

DEVIDE Vladimir: 3. međunarodni kongres za logiku, filozofiju i metodologiju nauka. (Amsterdam, 25. VIII-2. IX. 1967.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 340—341.

FILIPOVIĆ Vladimir: Uloga filozofije u našem vremenu po Marxu i Husserlu. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 716—721.

FRANKFORT H. A.: Od mita do filozofije. Preveo Ljuba Popović. Subotica-Beograd, Minerva 1967. 285 str. (Biblioteka Buktinja. 4.) — 10.722-4.

GOJKOVIĆ Boro: Modeli znanja i priroda govora. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 735—762.

GRLIĆ Danko: Kreacija i akcija. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 565—577.

HEIDEGGER Martin: Izbrane razprave. (Prevedel: Ivan Urbančič. Izbral in uvodno razpravo napisal: Boris Majer.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 413 str. (Misel in čas. 3.) — I/2483-3.

HUSSERL Edmund: Filozofija kao stroga nauka. (Prevedli: Dafina i Milan Damjanović.) Beograd, Kultura 1967. XIX + 54 str. (Mala filozofska biblioteka. 28) — 2040-28.

IVANOVA V. M.: Problemi humanizma u savremenoj jugoslavenskoj filozofskoj literaturi. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 868—879.

KANGRGA Milan: Sta je postvarenje. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 586—595.

KORAČ Veljko: Mogućnosti i perspektive slobode u savremenom svetu. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 708—715.

KOSIK Karel: Dialektika konkretnega. Studija o problematiki človeka v svetu. (Prevedel: Frane Jerman.) V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 284 str. (Misel in čas. 2.) — I/2483-2.

LANDGREBE Ludwig: Fenomenološka analiza vremena i pitanja o subjektu istorije. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 722—730.

MACHOVEC Milan: Smisel človeškega življenja. Prispevek k filozofiji človeka. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 342 str. (Misel in čas. 4.) — I/2483-4.

MARKOVIĆ Mihailo: Oktobar i humanizacija sveta. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 4—7.

PEJOVIĆ Danilo: Suvremena filozofija Zapada i odabrani tekstovi. Zagreb, Matica hrvatska 1967. 284 str. (Filozofska hrestomatija 9.) — 2865—9.

PETROVIĆ Gajo: Dijalektika oslobođenja. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 856—865.

PETROVIĆ Gajo: Smisao i mogućnost stvaralaštva. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 622—632.

PINTAR Milan: Korčulski poletni šoli na rob. Problemi, Lj., 1967/V, okt. št. 58, str. 1406—1411.

PREMEC-SIFLER Ljerka: Mit i praksa. Praxis, Zagreb, št. 5—6, str. 831—837.

PROHIĆ Kasim: Edmund Husserl — mislilac krize. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 741—748.

SUPEK Rudi: Uvodna riječ. (IV. medn. zasedanje Korčulanske letne šole od 16.—26. VIII. 1967.) Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 557—564.

SUTLIĆ Vanja: »Stvaralaštvo i postvarjenje. O urgentnosti radikalno revolucionarnog mišljenja. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 596—607.

SIFLER-PREMEC Ljerka: Stvaralaštvo i postvarjenje. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 339—340.

STER Jože: Morala ni nemorala. Problemi, Lj., 1967/V, št. 58, str. 1378—1405. (Polemika z I. Urbančičem: »Morala je nemorala«.)

VAJDA Mihaly: Otudenje i socializam. Diskusija mađarskih marksista. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 824—830.

WADDINGTON C. H.: Sveobuhvatni pogled. (»Studio International«, London, mart 1967, br. 887.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 380—386.

III. SOCIOLOGIJA

AMAR Andre: Za razumevanje strukturalizma. Njegove osnove, metode in meje. Uporaba matematike v humanističnih vedah. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1. (Iz Planete.)

GORIČAR Jože: pravna veđa in sociologija prava. (O nekaterih obče metodoloških vprašanjih.) Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 1, str. 68—78.

HUIZINGA Johann: Igra i rat. (V. pogl. iz knjige: »Homo ludens«.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 376—380.

KUSY Miroslav: »Tudi v socializmu problem generacije«. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1. (Iz Pravde — Bratislava.)

MIHELČIĆ Branka: Društvo-kultura-ličnost. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 563—569.

—: NOV delovni čas. Razmišljanja o družbenih, strokovnih in znanstvenih

prvinah pomembnih odločitev in ukrepov. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1.

—: POSTOJI li glad mladih za vrijednostima? (Aktuelni razgovori.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 166—185.

—: PROMENE klasne strukture savremenog jugoslovenskog društva. Split, 9—12 februara 1966. Beograd, Jugoslovensko udruženje za sociologiju 1967. 614 str. (Stručni sastanci Jugoslovenskog udruženja za sociologiju 2.) — II/10.476—2.

RISTOVIĆ Jovan: Neka socio-ekonomska i semantička razmatranja o proizvodnim snagama. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 549—553.

SAKSIDA Stane: Družbena stratifikacija v Jugoslaviji. Problemi, Lj., 1967/V, okt. št. 58, str. 1315—1342.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BOGDANOVIĆ Miloš: Sistem obrazovanja na univerzitetu uskladiti sa savremenom, dinamičnom i promenljivom privredom. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 296—302.

DOLANC Stane: Univerza in družba. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1.

GASPERIĆ Sonja: Postopno usklajanje pogojev šolskega dela. Z novim letom v veljavi enotne osnove meril za financiranje vzgojno-izobraževalnih dejavnosti. Del. enot. 30. dec. 1967, št. 51—52.

GLUSKOV V.: Kibernetika in XXI. stoletje. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1. (Iz Pravde.)

KERMAVNER Taras: Literarna kritika in literarna zgodovina. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

KOS Erih: Putevi i mogućnosti razvoja svetske književnosti. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 74—79.

KRELJA Petar: Licem u lice s novim jugoslovenskim filmom. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 319—325.

LELAS Srdan: »Mesto i uloga naučnog rada u našem društvu«. (Naučni skup Srpske akademije nauka i umetnosti, Bgd. 4. X. 1967.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 325—329.

LELAS Jasmina: Osnivačka skupština »Jugoslovenske pagvaške konferencije«. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 276—278.

LUKACS Georg: Veliki oktobar 1917. i današnja literatura. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 763—777.

LUKIC Sveta: Književnost u socijalizmu. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 16—27.

—: MESTNA konferenca SZDL o problemih otroškoga varstva. Izhodišće — Program otroškoga varstva. Delo, Lj., 19. dec. 1967.

—: NI nam vseeno kakšna je idejnost pouka. Delo, Lj., 24. dec. 1967.

PANCER Oton: Međunarodni jezik i unapređenje znanosti za humanizaciju svijeta. Encyclopaedia moderna 1967/II, št. 5—6, str. 265—271.

PIRJEVEC Dušan: Ogroženost in neodvisnost humanizma. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

POLJANSEK Majda: Sindikat se ne bi smel omejevati le na načela. (Izobraževanje odraslih.) Del. enotnost, 23. dec. 1967, št. 50.

ROŽANC Marjan: Literatura in humanistična kritika. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

SERGEJEV Dimitrije: Za kreativni študij (o reformi fakulteta društvenih nauka.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 303—308.

SRUK Vlado: Vprašljivi credo. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24 (ob novi reviji »Katalog«).

SILHANOVA Libuše: Interesovanje mladine za literaturu. Kulturni život, Beograd, 1967/IX, št. 11, str. 908—919.

—: TRADICIJA i tradicionalizam. Savremenik, Beograd, 1967/XIII, str. 433—445.

VAVPETIĆ Lado: Odgovornost naučnih radnika pri rješavanju najtežih pitanja u svijetu. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 272—275.

VELČIĆ Veselko: Uzroci krize odgojno-obrazovnog sistema. Kulturni život, Beograd, 1967/IX, št. 11, str. 833—838.

VESELICA Marko: Ekonomska funkcija nauke i obrazovanja u privrednom rastu suvremenog sveta. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 67—75.

VIDAN Ivo: Književnost u svjetskim odnosima. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 342—345.

VUKASOVIĆ Ante: Odgojna funkcija škole i njeno mjesto u društvu. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 282—295.

VUKASOVIĆ Ante: Savjetovanje o sistemu odgoja i obrazovanja u Jugoslaviji. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 330—331.

ZIVOTIĆ Miladin: Između dvaju tipova savremene kulture. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 802—811.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

BERLINGER Rudolph: Opunomoćenje za djelo. Praxis, Zagreb, 1967/IV, št. 5—6, str. 659—668.

CERONI Umberto: Politika kao društvena nauka. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 532—560.

DIZDAREVIĆ-PELES Muba: Kautsky i Lenjin o zakonitosti u periodu diktature proletariata. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 461—477.

KREŠIĆ Andrija: Političko društvo i politička mitologija. (Prilog kritici »kulta ličnosti«.) Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 8—15.

KREŠIĆ Andrija: Politika i ljudska zajednica. (II). Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 441—459.

LUKAČ Dušan: Lenjinove koncepcije rešavanja nacionalnog pitanja. (Problem nacionalnog i državnog jezika.) Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 540—548.

MANDEL Ernest: Sloboda i planiranje u kapitalizmu i socijalizmu. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 693—707.

PECUJLIĆ Miroslav: O etatištkom mitu socializma. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, št. 51.

RADHAKRISHNAN Sarvepalli: Jedinstvo modernog sveta. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 250—255.

STOJANOVIĆ Svetozar: Društveno samoupravljanje i socijalistička zajednica. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 680—692.

TADIĆ Ljubomir: Birokratija. — postavljena organizacija. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 668—679.

VUKOVIĆ Branislav: Neka pojmovno metodološka pitanja definisanja narodnih pokreta u nerazvijenim zemljama. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 478—500.

VRANICKI Predrag: Država i partija u socializmu. Praxis, Zagreb 1967/IV, št. 5—6, str. 643—650.

ZVAN Anton: Samoupravljanje i avangarda. Praxis, Zagreb, 1967/IV, št. 5—6, str. 812—823.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

ALBREHT Roman: Družbeni nosilci samoupravljanja in vzvodi njegove družbene in poslovne učinkovitosti. (V Ljubljani, »Komunist« 1967.) 48 str. Ovojni nasl.: Ob blejskem simpoziju. — 11.882.

BADURINA Berislav: Ravnotežje med potrebami in možnostmi. Ob skupščinski debati o proračunu narodne obrambe. Komunist, Lj., 15. dec. 1967, št. 50.

DUGONJIC Rato: Pred kongresom Zveze mladine. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, št. 51.

DUJMOVIĆ Ivo: Uprava i samoupravljanje u Jugoslaviji. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 531—538.

DOLANC Stane: Demokratski centralizam u teoriji i praksi Saveza komunistata. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1509—1520.

GLOBEVNIK Josip: Programiranje zakonodajnega dela. Zakonodajna funkcija je po ustavi razdeljena med republiko in federacijo. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1.

JEROVSEK Janez: Vsebina in nosilci tujih vplivov. Delo, Lj., 2. dec. 1967.

KARDELJ Edvard: Tito in Komunistična partija Jugoslavije. (Govor na svečani seji CK ZKJ, 28. dec. 1967.) Delo, Lj., 29. dec. 1967.

PETROVIĆ Dušan-Šane: Družbeno politična koncepcija VI. kongresa ZS Jugoslavije. Del. enot. Lj., 1967, št. 48, Pogovori.

POGACNIK Milan: Delovanje sindikatov v sedanjih razmerah. Del. enot., Lj., 9. dec. 1967, št. 48.

POLIĆ Zoran: Tudi zasebna dejavnost je socialistična, če tisti, ki se z njo ukvarjajo, žive samo od svojega dela. Delo, Lj., 22. dec. 1967.

RASKOVIĆ Vladimir: Društveno samoupravljanje i raspodela prema radu u

Jugoslaviji. Sociološka studija. Beograd, Sociološki institut 1967. 308 str. — 11.815.

RIBARIĆ Miha: Aktualni problemi volilnega sistema. Komunist, Lj., 15. dec. 1967, št. 50.

STROBL Majda: Lastninska pravica do zemlje. Pridobivanje zemljišč za gradnjo mest in naselij mestnega značaja. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

SCEKIĆ Vlado: Zahtevam usrezna oborožitev. Delo, Lj., 21. dec. 1967.

TROLIĆ Dušan: Reke i republike. Ekonomska politika, Bgd, 23. dec. 1967, št. 821.

VETER Igor: Natočimo si čistega vina. Posledice limitiranega odstotka za zdravstveno varstvo. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

VLAHOVIĆ Veljko: Tito — revolucionar novoga vremena. Socijalizam, Bgd, 1967/X, št. 12, str. 1487—1497.

VUJOSEVIĆ Miladin: Privredna reforma i društvene delatnosti. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1498—1508.

VUKMANOVIĆ Svetozar: Poglavitni smoter — izpopolnjevanje samoupravnih odnosov. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, št. 51.

ZIVKOVIĆ Milan: Napovedi so eno — praksa pa drugo. Družba mora zagotoviti sredstva za brezposelne delavce. Del. enot. 23. dec. 1967, št. 50.

3. Politični sistemi in organizacije:

DRASKIĆ Miro: Jedna burna decenija unutrašnjeg razvoja NR Kine. Encyclopaedia moderna, 1967/II, št. 5—6, str. 234—249.

KOŠMRLJ Drago: Alžirska protislova. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

LEVKOV Milivoje: Šta je CIA? Beograd, Sedma sila 1967. 71. str. (Dokumenti današnjice. N. S. (god. 7, br. 178.) — 9011—7/178.

MORAVIA Alberto: Kitajska je velikanška šola. Corriere della Sera. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24 (20).

PUDAR Momo: Savez za progres: propast u dekadenciji. Pregled, Sarajevo 1967/LVII, št. 11—12, str. 501—515.

RAGO Michele: Odziv italijanskih komunistov na potopis: Z Moravio na Kitajskem. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24 (20).

4. Delavska in progresivna gibanja:

GARAUDY Roger: Kinesko pitanje. Beograd, Sedma sila 1967, 144 str. (Dokumentí današnjice. N. S., god. 7, br. 184—185.)

INDIĆ Trivo: Između gerile i revolucije: Ernesto Che Guevara. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 515—531.

MALLET Serge: Radnička klasa između demokratije i tehnokratije. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1575—1591.

—: POLITICKI program Nacionalnog fronta oslobođenja Južnog Vietnama. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1574—1574.

POPOVIĆ Dušan: Švedska. Socijaldemokrati i odnosi u preduzeću. Beograd, Sedma sila 1967, 110 str. (Dokumentí današnjice. N. S., god. 7, br. 179—180.) — 9011.7/179—180.

ŠKRINJAR Branko: Čas in odgovornost. Komunist, Lj., 15. dec. 1967, št. 50. (Novo sklicanje posvetovanja komunističnih in delavskih partij sveta.)

5. Mednarodni odnosi:

CALIĆ Dušan: Naučno tehnički i ekonomski razvoj i politika miroljubive egzistencije. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 254—256.

GORJAN Božidar: Vloga OZN na Bližnjem vzhodu. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

JOSIFOVIĆ Ljubomir: Svetska konferencija o Vijetnamu. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 279—281.

—: NESAGLASNOST u metodima — da li i u ciljevima. Ekonomska politika, Bgd. 23. dec. 1967, št. 821.

NOBECOURT Jacques: Johnson v Rimu. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1. (Le Monde.)

OPACIĆ Ninoslav: Nesvrstanost danas. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 257—264.

PAHOR Božidar: Tragedija zmešnjav. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24.

PETROVIĆ Ljubomir: Svet in razorožitev. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, str. 51 (odlomki iz knjige.)

SARTRE J. P., Serge Lafurie: Genocid. J. P. Sartre o ameriškem poboju v Vietnamu. Naši razgledi, Lj., 23. dec. 1967, št. 24 (20).

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ARSIĆ Draginja: Privredne reforme u socijalističkim zemljama. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1538—1553.

BODNARUK Ivica, Ivan Lapajne: Za zasebno delo ali proti njemu. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, št. 51.

—: CENE i remeni zemalja SEV. Ekonomska politika, Bgd. 1967, št. 818.

DOMANCIĆ Pavao: Neka aktualna pitanja našeg bankarskog in kreditnog istema. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 586—590.

GRECIĆ Vladimir: Migracija radne snage i njene posledice. Ekonomska politika Bgd, 23. dec. 1967, št. 821.

HADŽIOMEROVIĆ Hasan: Ljudski faktor i stabilna ekonomija. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 62—66.

KLIKOVAC Janko (I): Ven iz starih okvirov. Komunist, Lj., 22. dec. 1967, št. 51. (Gospodarska reforma v socijalističnim deželah.)

MIČIĆ Zdravko: Temeljna reforma ali nevarnost zloma. Kriza mednarodnega monetarnega sistema. Komunist, Lj., 15. dec. 1967, št. 50.

MILENKOVIĆ V.: Jači pritisak agrarnog protekcionizma. Tendencija da se agrarni protekcionizam industrijskih zapadnih zemalja konstituše u jedinstveni sistem. Ekonomska politika, Bgd, 30. dec. 1967, št. 822.

MILIĆ Radomir: Funkcija i položaj banaka u sistemu socialističke robne privrede. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1592—1598.

POKORN Jože: Denar in kredit v narodnem gospodarstvu. V Ljubljani, Cankarjeva založba 1967. 319 str. — 11.831.

RAKOCEVIĆ Živojin: Devalvacija funte i »dolarski problem«. Socijalizam, Beograd, 1967/X, št. 12, str. 1520—1537.

STRANJAK Asim: Neki problemi socijalističkog tržišta »kapitala«. Pregled, Sarajevo 1967/LVII, št. 11—12, str. 554—563.

SUKRIJA Ali: V skladu z rastjo narodnega dohodka... obrazložil osnutek zveznega proračuna za leto 1968. Delo, Lj., 6. dec. 1967.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

BUCAN Daniel: Islam i suvremenost. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 54—56.

JURAS Jure: O religiji med nami. Problemi, Ljubljana, 1967/V, št. 58, str. 1354—1359.

KERSEVAN Marko: Nekaj spornih vprašanj marksistične teorije religije. Problemi, Lj., 1967/V, št. 58, str. 1343—1353.

KERSEVAN Marko: Religija in sodobni človek, CZ, Ljubljana 1967, str. 99.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

DELARU Jacques: Kako sta se rodila groza in gnus. Zgodovina gestapa I. Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1.

FLAKER Aleksandar: Jugoslavenske književnosti i Oktobar. Encyclopaedia moderna, Zagreb, 1967/II, št. 5—6, str. 28—31.

JUVANČIĆ I. (I): Južnotirolski Nemci ob primorskih Slovencih v odnosu do Italije. Problemi, Lj., 1967/V, št. 58, str. 1360—1377.

KARABEGOVIĆ Ibrahim & Hadžirović Ahmed: Kotorški naučni skup »Oktobarska revolucija i narodi Jugoslavije«. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 577—586.

KATARDŽIEV Ivan: Oktobrska revolucija i makedonsko nacionalno pitanje u periodu stvaranja Jugoslavije. Encyclopaedia moderna, Zagreb 1967/II, št. 5—6, str. 48—53.

KERMAVNER Dušan: Slovenski socialisti o ruskem revolucionarnem dogajanju l. 1917—1918. Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 1, str. 81—96.

NEKRIC Aleksander Moisejevič: 22. junij 1941. Sovjetski zgodovinar ob napadu na Sovjetsko zvezo (I). Naši razgledi, Lj., 13. jan. 1968, št. 1.

REDŽIĆ Enver: Treća međunarodna konferencija istoričara radničkog pokreta u Lincu. Pregled, Sarajevo, 1967/LVII, št. 11—12, str. 570—577.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

CARNAP Rudolf: Der logische Aufbau der Welt. (3. unveränd. Aufl.) Hamburg, F. Meiner (1966. 289 str.) — II/10.547.

PARNJUK M. A.: Determinizim dialektičeskogo materializma. Kiev, »Naukova dumka« 1967. 258 str. (cir.) — 11.841.

III. SOCIOLOGIJA

—: CLASSES, travail, socialisme. Paris 1966. 192 str. (Recherche internationales à la lumière du marxisme. 53) — II/4488—53.

DOBRINER W. M.: Class in Suburbia. Englewood Cliffs, Prentice—Hall 1965. 166 str. (A Spectrum Books. 50.) — 10.211—50.

FYVEL T. R.: Troublemakers. Rebellious Youth in an Affluent Society. (2. print.) New York, Schocken Books 1966. 347 str. (Schocken Paperbacks. 73.) — 10.961—50.

GEHLEN Arnold: Zeit—Bilder. Zur Soziologie und Aesthetik der modernen Malerei. (2. neu bearb. Aufl.) Frankfurt a. M., Athenäum 1965. 241 str. — 241 str. + 16 farbtafeln. — III/2557.

ELIAS C. E., Jr.: Metropolis: Values in Conflict. Belmont, Wadsworth Publ. Co. 1965. 326 str. — II/10.580.

HIRSOWICZ Maria: Konfrontacje socjologiczne. Marksizm a socjologia w polczesna. (Warszawa) KiW 1964. 422 str. — 11.824.

MARCUSE Herbert: Kultur und Gesellschaft. Frankfurt a. M., 1967. (Edition Suhrkamp 101.) — I/2272—101.

TITONE Virgilio: Storia e sociologia. Firenze 1964. 282 str. (Biblioteca di cultura. 74.) — 7611—74.

V. ZNANOST — KULTURA PROSVETA — SOLSTVO

—: KYBERNETIK. Brücke zwischen den Wissenschaftler und Ingenieure. Hrsg.

von Helmar Frank. (6. Aufl.) Frankfurt a. M. 1962. — 11.855.

GUIRAUD Pierre: La Sémantique. 5. ed. Paris PUF 1966. 125 str. (Que sais-je? 655) — I/560—655.

NICOLAU Edmond: Vvedenie v kibernetiku. Per. s rumyn. V. M. Ostianu. Moskva »Mir« 1967. 192 str. (cir.) — 11.914.

RUYER Raymond: L'animal, l'homme, l'fonction symbolique. (Paris) 1964. 268 str. (L'Avenir de la science. 41). — 10.942—41

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

ARENS Richard: In Defense of Public Order. The Emerging Field of Sanction Law. New York, Columbia Univ. Press 1961. 314 str. — II/10.658.

GREENSTEIN Fred I.: Children and Politics. New Haven and London, Yale Univ. Press 1965. 199 str. (Yale Studies in Political Science. 15). — II/9925-15.

LENIN V. I.: O discipline. Moskva, Izd. političeskoj literatury 1967. 244 str. (cir.)

3. Politični sistemi in organizacije:

SCHATTSCHEIDER E. E.: The Semi-sovereign People. A Realist's View of Democracy in America. New York (itd.) Holt, Rinehart and Winston 1965. 147 str. — 11.847.

—: BÜRGERLICHE Ökonomie in modernen Kapitalismus, Ideologische und praktische Bedeutung der westdeutschen Wirtschaftstheorie. Hrsg. von Herbert Meissner. Berlin, Dietz 1967. 746 str. — 11.828.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

CAMERJAN I. P.: Kommunizm i religija. Moskva Nauka 1967. 200 str. (cir.) — 11.815.

iz vsebine naslednjih števil

• VINKO HAFNER: Delitev dohodka — izkušnje in odprta vprašanja • JANEZ VIPOJNIK: Socialistična zveza in komunisti • IVAN DOLNIČAR: Vloga armade v sodobni družbi • MIRAN GOSLAR: Problemi in financiranje infrastrukture • DIALOG o moralni vzgoji v šolah: Renata Mejak, Boris Majer, Helena Puhar, Zoran Jelenc, Polde Kežar • BOJAN DANNEV: Ambicije avtonomne dežele Furlanije — Julijske krajine in Trsta • OKROGLA MIZA: Problemi kulture v naši družbi • PREDRAG VRANICKI: Filozofija danes • M. N. RUTKJEVIČ: Spremembe v socialni strukturi sovjetske družbe